

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
ÖZEL HUKUK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

6502 SAYILI TÜKETİCİNİN KORUNMASI HAKKINDA
KANUN UYARINCA PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ

Büşra ALTINBAY

Danışman
Prof. Dr. Murat AYDOĞDU

İZMİR- 2019

TEZ ONAY SAYFASI



YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Uyarınca Piramit Satış Sözleşmeleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../.....



ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Uyarınca Piramit Satış
Sözleşmeleri**

Büşra ALTINBAY

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özel Hukuk Anabilim Dalı

Özel Hukuk Programı

Piramit satış sözleşmeleri, ilk defa 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile Türk Hukuk Sisteminde düzenlenmiştir. Çalışmamızın konusu, “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Uyarınca Piramit Satış Sözleşmeleri”dir. Çalışmamızın özünü, piramit satış sözleşmeleri ve bu sözleşmelere ilişkin 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da yer alan düzenlemeler oluşturmaktadır.

Piramit satış sözleşmeleri, en temel anlamıyla, çok sayıda kişinin kazanç kaybına bağlı olarak az sayıda kişinin yüksek miktarda kazanç elde ettiği yasal olmayan bir satış sistemini ifade etmektedir. Piramit satış sözleşmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmamızda, bu sözleşmelerin tanımı, konusu, esaslı unsurları, tarafları, şekli ve çeşitleri ile bu tarz bir sözleşmenin kurulması ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ayrıca, yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi ile piramit satış sözleşmesinin karşılaştırılması yapılmış ve sözleşmenin hukuki niteliği değerlendirilmiştir.

Piramit satış sözleşmelerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi kanunun açık hükmü ile yasaklanmıştır. Bu hükme aykırı olarak yapılan sözleşmeler, hukuka aykırı kabul edilecektir. Bu nedenle, çalışmamızda hukuka aykırılık kavramı ve piramit satış sözleşmelerinin hukuka aykırılığı incelenmiştir. Bunun haricinde, piramit satış sözleşmelerinin kurulmasının, yayılmasının ve tavsiye edilmesinin cezai boyutları da bulunmaktadır. Nitekim kanun hükmü, bu yasağa aykırı hareket eden kimseler hakkında Türk Ceza

Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Uygulanacak ceza kanunu hükmü, çalışmamızda Yargıtay kararları ışığında inceleme altına alınmıştır. Cezai yaptırımın yanı sıra, piramit satış sistemleri hakkında genel idari ihlal normunun uygulanabilirliği de değerlendirilmiştir.

Son olarak, Ticaret Bakanlığı'nın piramit satış sistemleri hakkında gerekli incelemeleri yapma ve önlem alma yetkisi belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Piramit Satış, Piramit Şeması, Ponzi şeması, Kartopu Sistemi, Hukuka Aykırılık, Kazanç Beklentisi, Ticaret Bakanlığı .



ABSTRACT

Master's Thesis

Pyramid Sales Contracts In Accordance With The Law On The Protection Of Consumers No. 6502

Büşra ALTINBAY

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Private Law

Private Law Program

Pyramid sales contracts is arranged for the first time in Turkish legal system with the Law on Protection of Consumers No. 6502. The subject of our study is “Pyramid sales contracts in accordance with the law on the protection of consumers No. 6502”. Pyramid sales contracts and the regulations relating to these contracts in the law on the protection of consumers No. 6502 constitutes the essence of our study.

Pyramid sales contracts, in the most basic sense, states an unlawful sales system in which a small number of people earn a large amount of earnings due to the loss of earnings of a large number of people. In order to understand pyramid sales contracts better, the definition, subject, basic elements, parties, shape and types of these contracts and the establishment of such a contract are explained in detail. In addition, the comparison of legally operating network marketing system with pyramid sales contract is made and the legal nature of the contract is evaluated.

The establishment, dissemination and recommendation of pyramid sales contracts is prohibited by an explicit provision of the law. Contracts made contrary to this provision shall be deemed to be contrary to the law. Therefore, the concept of violation of the law and the unlawfulness of the pyramid sales contracts have been examined in our study. Apart from this, the establishment, dissemination and recommendation of pyramid sales contracts have criminal dimensions. Indeed, the provision of the law states that the relevant provisions

of the Turkish Penal Code will be applied to those who act contrary to this prohibition. The applicable provision of penal code is examined in our study in the light of the decisions of Court of Cassation. In addition to criminal sanction, the applicability of the general administrative violation provision on pyramid sales systems is also evaluated.

Finally, the authority to make necessary examinations and take measures on pyramid sales systems of Ministry of Trade is specified.

Keywords: Pyramid Sales, Pyramid Schemes, Ponzi Schemes, Snowball System, Contrariety to Law, Earnings Expectation, Ministry of Trade.



6502 SAYILI TÜKETİCİNİN KORUNMASI HAKKINDA KANUN
UYARINCA PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ
İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xvii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜKETİCİNİN KORUNMASININ TARİHİ GELİŞİMİ,
KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA VE TÜRK HUKUKUNDA PİRAMİT
SATIŞ SÖZLEŞMELERİ

I. TÜKETİCİNİN KORUNMASININ TARİHİ GELİŞİMİ	4
A. Türk Hukukunda Tüketicinin Korunması	4
1. 4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanundan nceki Durum	4
2. 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanundan Sonraki Durum	6
3. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanundan Sonraki Durum	8
a. Genel Olarak	8
b. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Kapsamı	10
B. Diğer Bazı Hukuk Sistemlerinde Tüketicilerin Korunması	15
II. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA VE TÜRK HUKUKUNDA PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ	18
A. Karşılaştırmalı Hukukta Piramit Sözleşmeler	18
1. Genel Olarak	18
2. Avrupa Birliği Hukukunda Piramit Sözleşmeler	18
3. Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Piramit Sözleşmeler	26

4. İngiliz Hukukunda Piramit Sözleşmeler	36
5. Avusturya Hukukunda Piramit Sözleşmeler	41
6. İsviçre Hukukunda Piramit Sözleşmeler	43
B. Türk Hukukunda Piramit Sözleşmeler	44
1. Genel Olarak	44
2. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun	48
3. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği	49

İKİNCİ BÖLÜM

PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TERİM SORUNU, TANIMI, KURULMASI, UNSURLARI VE TARAFLARI

III. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TERİM SORUNU	52
IV. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TANIMI	55
V. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN KONUSU	56
A. Genel Olarak	56
B. Sisteme Üyelik Aynı Şartlar Altında Başka Katılımcılar Bulma Koşuluna Bağlıdır	57
C. Üyelik Belirli Miktar Para veya Malvarlığı Koyma Koşuluna Bağlıdır	59
D. Gerçekçi Olmayan veya Gerçekleşmesi Çok Güç Olan Bir Kazanç Beklentisi Sistemidir	62
VI. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ESASLI UNSURLARI	63
A. Genel Olarak	63
B. Kurucu Firma veya Şirket	64
C. Sponsor (Üst Hat)	65
D. Distribütör	67
E. Sisteme Kaydolmak	68
F. Tüketicilere Satış	70
G. Sistemden Elde Edilen Kar ve Kazançlar	71
VII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN KURULMASI	72
A. Genel Olarak	72
B. İrade Beyanları	75

1. Öneri	75
2. Kabul	78
C. Piramit Satış Sözleşmesinin Kurulduğu An	80
1. Hazır Olanlar Arasında Yapılan Görüşmelerde	80
2. Hazır Olmayanlar Arasında Yapılan Görüşmelerde	81
VIII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TARAFLARI	82
A. Piramit Satış Sistemini Kuran Firma	83
1. Genel Olarak	83
2. Ticari veya Mesleki Amaç	84
3. Kurucuların Gerçek veya Tüzel Kişi Olma İmkânı	86
B. Doğrudan Satıcı	88
1. Genel Olarak	88
2. Doğrudan Satıcının Hukuki Niteliği ve Sorumluluğu	91
3. Doğrudan Satıcının Gerçek veya Tüzel Kişi Olma İmkânı	92
a. Gerçek Kişiler Bakımından Ehliyet Şartları	92
b. Tüzel Kişiler Bakımından Gerekli Ehliyet Şartları	93
4. Doğrudan Satıcı İle Firma Arasındaki Hukuki İlişki	94
a. Satıcının Firmanın Bir Çalışanı Olmaması	94
b. Kendi Ad ve Hesabına Hareket Etmesi	98
c. Bağımsız ve Serbest Bir Çalışan Olması	99
5. Doğrudan Satıcının Hem Satıcı Hem Tüketici Olması	100
C. Tüketici	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ŞEKLİ, ÇEŞİTLERİ, NETWORK MARKETİNG SÖZLEŞMESİNDEN FARKLI YÖNLERİ İLE HUKUKİ NİTELİĞİ

IX. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ŞEKLİ	105
X. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ÇEŞİTLERİ	109
A. Genel Olarak	109
B. Ürün Bazlı Olmayan Piramit Sistemler	111

C. Ürün Bazlı Piramit Sistemler	112
XI. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİ İLE NETWORK MARKETING SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	118
A. Genel Olarak	118
B. Sözleşmenin Temelini Teşkil Eden Amaç Bakımından	120
C. Elde Edilen Gelirin Hukuki Niteliği Bakımından	122
D. Sistemden Ayrılma Hakkı Bakımından	123
E. Sözleşmenin Kurulması ve Devamının Gerektirdiği Şartlar Bakımından	123
XII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN HUKUKU NİTELİĞİ	125

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN HUKUKA AYKIRILIĞI

XIII. HUKUKA AYKIRILIK	136
A. Genel Olarak	136
B. Hukuka Aykırılık Unsuru	137
C. Hukuki İşlem Teorisi Anlamında Hukuka Aykırılık	139
1. Genel Olarak	139
2. Emredici Hukuk Kuralının İhlali Neticesinde Ortaya Çıkan Hukuka Aykırılık	140
a. Genel Olarak	140
b. Sözleşmenin İçeriğinin Emredici Hükümlere Aykırı Olması	141
(1). Genel Olarak	141
(2). Hukuka Aykırılığın Tespiti	141
(i). Genel Olarak	141
(ii). Kanunun Lafzından Anlaşılan Emredici Hükümler	142
(iii). Yorum Sonucunda Anlaşılan Emredici Hükümler	142
(iv). Kamu Düzenine Aykırı Sözleşmeler	143
(v). Kişilik Haklarını İhlal Eden Sözleşmeleri	144
(vi). Ahlaka Aykırı Sözleşmeler	146
(3). Sözleşmelerde Görülen Hukuka Aykırılık Halleri	147
(i). Sözleşmenin Kurulması	147

(ii). Sözleşmede Üstlenilen Edim	147
(iii). Sözleşmenin Amacı	148
(iv). Kanuna Karşı Hile	149
3. Hukuka Aykırılığın Sonuçları	149
a. Genel Olarak	149
b. Emredici Kanun Hükümlerine Aykırılık Anlamında Hukuka Aykırılığın Sonuçları	150
(1). Genel Olarak	150
(2). Kesin Hükümsüzlük	151
(i). Genel Olarak	151
(ii). Kesin Hükümsüzlük (Mutlak Butlan)	151
(iii). Kısmi Hükümsüzlük (Mutlak Butlan)	152
XIV. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN HUKUKA AYKIRILIK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	153
A. Genel Olarak	153
B. TKHK m. 80 uyarınca Piramit Satış Sistemleri Açıkça Yasaklanmıştır	154
1. Piramit Satış Sistemlerinin Kurulması Açıkça Yasaklanmıştır	154
2. Piramit Satış Sistemlerinin Yayılması Açıkça Yasaklanmıştır	155
3. Piramit Satış Sistemlerinin Tavsiye Edilmesi Açıkça Yasaklanmıştır	157
C. Piramit Satış Sistemlerinin Yasaklanma Nedenleri	159
1. Genel Olarak	159
2. Kişilerin Mağduriyetlerine Yol Açması	160
a. Genel Olarak	160
b. Somut Mal Alım Satımının Olmaması	160
c. Kişilerin Yüksek Kar Vaadi ile Sisteme Dahil Edilmesi	164
(1). Genel Olarak	164
(2). Kar Vaadinin Gerçekleşmesinin Güç veya İmkânsız Olması	166
(i). Yüksek Kar Vaadi	166
(ii). Ürün Satışının Hiç Olmaması veya Ekonomik Değeri Olmayan Ürünlerin Satılması	169

(iii). Sistemin Temelinin Genel Olarak Yüksek Katılım Ücretlerinin Ödenmesine Dayanması	170
(iv). Belirli Sayıda Kişinin Katılımını Sağlandıktan Sonra Sistemin Durması	172
d. Temel amacın sisteme yeni üye kazandırılması	173
(1). Genel Olarak	173
(2). Programa Daha Önce Katılanlara Ödeme Yapmak İçin Yeni Katılan Kimselerin Parasının Kullanılması	173
(3). Yapısal Olarak Sadece Organizasyona İlk Katılanların Kazanç Elde Etmesinin Mümkün Olması	174
e. Sadece Üye Olmaklar Para Kazanılacağına Vaat Edilmesi	175
(1). Genel Olarak	175
(2). Kişilerin Katılımının Sağlanması Amacıyla Aldatıcı Nitelikte Faaliyetlerde Bulunulması	175
f. Sistemden Ayrılma Hakkı, Ürün İadesi ve Para İadesinin Söz Konusu Olmaması	177
3. Tüketicilerin Korunması	180
D. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılığı	182
1. Genel Olarak	182
2. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılık Unsuru	183
a. Genel Olarak	183
b. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılık Unsurunun Tespiti	184
(1). TKHK m. 80 f. 2 Hükmünün Hukuki Niteliği	184
(i). Genel olarak	184
(ii). TKHK m. 80 f. 2 Emredici Bir Kanun Hükmüdür	185
aaa. Kuralın Lafzından Anlaşılan Emredici Hükümlerdendir	186
bbb. TKHK m. 80 f. 2 Hükmünde Görülen Hukuka Aykırılık Halleri	187
aaaa. Sözleşmenin Kurulması Yasaklanmıştır	187
bbbb. Sözleşmenin Yayılması Yasaklanmıştır	188

cccc. Sözleşmenin Tavsiye Edilmesi	
Yasaklanmıştır	189
3. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılığının Sonuçları	190
a. Genel Olarak	190
b. TKHK m. 80 f. 2 Kesin Hükümsüzlük Yaptırımının Sonuçları	190

BEŞİNCİ BÖLÜM

PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ HAKKINDA TEDBİR ALMAYA YETKİLİ MAKAM, YAPTIRIMLAR İLE TARAFLARIN BAŞVURABİLECEKLERİ HUKUKİ YOLLAR

XV. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ HAKKINDA TEDBİR ALMAYA YETKİLİ MAKAM	196
A. Genel Olarak	196
B. TKHK Bakımından Tedbir Almaya Yetkili Makam	197
1. Genel Olarak	197
2. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından	199
a. Genel olarak	199
b. İlgili Makamın Hukuki Düzenlemesi	200
(1). Genel Olarak	200
(2). İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği	200
c. İlgili Makamın Yetkileri	202
(1). Gerekli İncelemeleri Yapma	202
(2). Kamu Kurum ve Kuruluşları İle İşbirliği İçerisinde Gerekli Önlemleri Alma	205
d. Somut Olaylar Bakımından Bu Yetkileri Kullanılması	205
(1). Genel Olarak	205
(2). Güncel Gelişmeler Işığında Bu Yetkileri Kullanılması	207
(i). Genel Olarak	207
(ii). Gerekli İncelemeleri Yapma	207
(iii). Gerekli Önlemleri Alma	211
(iv). İlgili Makama Başvurma	213

XVI. YAPTIRIMLAR	214
A. Genel Olarak	214
B. Cezai Yaptırım	216
1. Genel Olarak	216
2. Cezai Yaptırım Sonucunu Doğuran Fiiller	217
a. Genel Olarak	217
b. Piramit Satış Sisteminin Başlatılması veya Düzenlenmesi	219
c. Piramit Satış Sisteminin Toplantı, Elektronik Posta veya Diğer Birçok Kimsenin de Katılımını Sağlamaya Elverişli Yöntemlerle Yayılması	221
d. Piramit Satış Sisteminin Yayılmasının Ticari Amaçlarla Desteklenmesi	222
3. Uygulanacak Cezai Yaptırım	223
a. Genel Olarak	223
b. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Uygulanması	223
(1). Genel Olarak	223
(2). Piramit Satış Sözleşmelerinin Dolandırıcılık Suçunu Oluşturup Oluşturmadığı	224
(i). Dolandırıcılık Suçu	224
aaa. Genel Olarak	224
bbb. Dolandırıcılık Suçunun Unsurları	225
aaaa. Hileli Davranış	225
bbbb. Aldatma	227
cccc. Zarar ve Yarar	228
(ii). Piramit Satış Sistemlerinin Değerlendirilmesi	229
aaa. Genel Olarak	229
bbb. Dolandırıcılık Suçunun Unsurları Bakımından	231
aaaa. Hileli Davranışın Varlığı Bakımından	231
bbbb. Aldatma Unsurunun Varlığı Bakımından	239
ccccc. Tüketicide Meydana Gelen Zarar Bakımından	241
dddd. Elde Edilen Yarar Bakımından	242
ccc. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından Fail	243

ddd. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından Mağdur	245
4. Sonuç	248
C. İdari Para Cezası	249
1. Genel Olarak	249
2. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından İdari Para Cezası	251
a. Genel Olarak	251
b. İdari Para Cezasının Hukuki Niteliği ve Özellikleri	252
c. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından İdari Para Cezasının Uygulanabilirliği	253
d. Para Cezalarını Vermeye Yetkili Makam	255
e. İdari Para Cezalarına Karşı Başvurulabilecek Hukuki Yollar	256
f. Para Cezalarında Tahsil Zamanaşımı	257
3. Sonuç	257
XVII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİNDE TARAFLARIN BAŞVURABİLECEKLERİ HUKUKİ YOLLAR	259
A. Genel Olarak	259
B. Tüketici Hakem Heyetine Başvurma	260
C. Tüketici Mahkemelerine Başvurma	264
SONUÇ	268
KAYNAKÇA	276

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
An.	Anayasa
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi
DSA	Direct Selling Association
EBK	Eski Borçlar Kanunu
FTA	Fair Trading Act
FTC	Federal Trade Commission
İK	İş Kanunu
İYDKSY	İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği
m.	Madde
s.	Sayfa
SEC	U.S. Securities and Exchange Commission
TBK	Türk Borçlar Kanunu
TCK	Türk Ceza Kanunu
TKHK	Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
TMK	Türk Medeni Kanunu
TTK	Türk Ticaret Kanunu
Y.	Yargıtay
YCGK	Yargıtay Ceza Genel Kurulu

GİRİŞ

Piramit satış sözleşmeleri, en genel anlamıyla, çok sayıda kişinin katılımına bağlı olarak az sayıda kişinin kazanç elde edeceği yasal olmayan bir satış sistemini ifade etmektedir. İlk ortaya çıktığı andan itibaren çok sayıda kişinin mağduriyetine neden olan bu sistemler, hukuki anlamda yasal olmayan bir satış sistemi olarak nitelendirilmiştir. Uluslararası hukuka uygun olarak Türk Hukukunda da piramit satış sözleşmeleri, ilk defa 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 80. maddesi ile düzenlenmiş ve böyle bir sistemin kurulması açık kanun hükmü ile yasaklanmıştır. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun 28.11.2013 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanmış ve altı ay sonra yürürlüğe girmiştir. 6502 sayılı kanundan önce yürürlükte olan 4077 sayılı kanunda ise piramit satış sistemlerine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu nedenle uygulamada piramit satış sistemleri Türk Ceza Kanunu m. 157–158 maddeleri ile düzenlenen dolandırıcılık hükümleri kapsamında değerlendirilmekteydi. Fakat yasal olmayan piramit satış sözleşmelerinin kullanmış olduğu yöntemlerin giderek farklılaşması, hem sistemin tespit edilebilmesi hem de tespit edilen sistem hakkında yasal işlemlerin yapılabilmesi için özel bir düzenleme yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Yaşanan mağduriyetleri de göz önüne alan kanun koyucu, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 hükmü ile ilk defa piramit satış sözleşmelerinin tanımını, yasaklılığını ve tespit etmeye yetkili makamı düzenlemiştir.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun temel anlamda psikolojik, ekonomik ve sosyal yönden zayıf konumda bulunan tüketicinin korunmasını amaçlamaktadır. Araştırma konumuz olan piramit satış sistemlerine ilişkin yasal düzenlemeler ile zayıf konumda bulunan tüketicilerin korunması ve mağduriyetlerinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Buna uygun olarak piramit satış sözleşmeleri hakkında düzenlemeler öngören TKHK m. 80 hükmü hakkında daha ayrıntılı açıklamalar yapılacak, bu düzenlemelerle ilgili TKHK m. 1, TKHK m. 2 ve özellikle TKHK m. 47/VII, TKHK m. 77/XVII hükümlerine ilişkin açıklamalara da yeri geldiğince değinilecektir.

Piramit satış sözleşmeleri, belli bir miktar para veya malvarlığı koyma koşuluna bağlı olarak sisteme üye olan katılımcının, yeni katılımcıları sisteme dâhil etmesine bağlı olarak kazanç elde edeceği vaat edilen gerçekleşmesi güç veya imkânsız bir kazanç beklentisi sistemidir. Kanun koyucu böyle bir sistemin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini açık kanun hükmü ile yasaklamıştır. Ayrıca, Bakanlık bu tarz bir sistem ile ilgili gerekli incelemeleri yapma ve gerekli önlemleri alma konusunda yetkili kılınmıştır. Piramit satış sözleşmeleri ile kurulan sistemler, yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek adına görünürde yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemi gibi hareket etmektedir. Yasal olarak faaliyet gösteren bu sisteme ilişkin açıklamalar yapılması çalışmamızın boyutlarını aşacağından sadece bu sistem ile yasal olmayan piramit satış sistemleri arasındaki farklara değinilmiştir.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümü, tüketicinin korunması hukukunun tarihi gelişimi, karşılaştırmalı hukukta ve Türk hukukunda piramit satış sözleşmeleri konularına ayrılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümü, piramit satış sözleşmesinin terim sorunu, tanımı, kurulması, unsurları ve tarafları konularına ayrılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, piramit satış sözleşmesinin şekli ve çeşitleri, yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sözleşmesinden farklı yönleri incelenecektir. Nitekim uygulamada piramit satış sistemini benimseyen firmalar, yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek için görünürde yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi gibi hareket etmektedirler. Ancak bu bölümde çalışmamızın boyutlarını fazla aşmamak adına network marketing sistemine ilişkin ayrıntılı açıklamalara yer verilmemiştir. Bu bölümde piramit satış sözleşmesinin yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sözleşmesinden ayrıldığı noktalar belirtilmekle yetinilmiştir. Yasal olarak faaliyet gösteren sözleşmeden ayrıldığı noktalar belirtildikten sonra piramit satış sözleşmesinin hukuki niteliği incelenecektir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde, piramit satış sözleşmesinin hukuka aykırılığı incelenecektir. Fakat buna ilişkin bir belirleme yapmadan önce, hukuki işlem teorisi anlamında hukuka aykırılık kavramı ve sonuçları ayrıntılı olarak

belirlenecektir. Bu belirlemeden sonra, piramit satış sözleşmelerinin kurulmasının, yayılmasının ve tavsiye edilmesinin yasak olması ile bağlantılı olarak hukuka aykırılık yönünden incelenmesi ve bunun sonuçları tespit edilecektir.

Çalışmamızın beşinci bölümünde, piramit satış sözleşmeleri hakkında önlem almaya yetkili makam ile cezai ve idari yaptırımlar ile tarafların başvurabilecekleri hukuki yollar incelenecektir.

Bu çalışmanın yapılmasının temel amacı, piramit satış sözleşmeleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan hukuki sorunların belirlenmesinin yapılması ve buna ilişkin fikir üretmeye çalışmaktır.



BİRİNCİ BÖLÜM
TÜKETİCİNİN KORUNMASININ TARİHİ GELİŞİMİ,
KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA VE TÜRK HUKUKUNDA PİRAMİT
SATIŞ SÖZLEŞMELERİ

I. TÜKETİCİNİN KORUNMASININ TARİHİ GELİŞİMİ

A. Türk Hukukunda Tüketicinin Korunması

1. 4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanundan Önceki Durum

Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'dan önceki durum, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki aşamada incelenebilecektir. Cumhuriyet öncesi dönemde, doğrudan tüketicinin korunması amacına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır¹. Ancak üretici ile tüketici arasındaki dengenin sağlanması amacıyla kadılar ve ihtisap ağalarının² temsil ettikleri devlet, esnaf örgütleri ve tüketici temsilcisi durumundaki şehrin ileri gelenleri satış faaliyetlerini düzenlemekteydiler³. Teknik anlamda olmasa dahi Osmanlı Devleti'nde halkın refah seviyesini yükseltmek amacıyla bağlantılı olarak fiyatlara üst sınır öngören “*narh sistemi*”⁴, kamu sağlığını ve güvenliğini korumakla görevli bir nevi zabıta hizmeti gören “*ihtisap kurumu*” ve benzeri politikaların benimsendiği görülmektedir⁵, hatta bu konu dönemin padişahları tarafından da dikkate alınmış ve bu konuya ilişkin çok sayıda kanun, ferman, emirname çıkarılmıştır⁶. II. Bayezid döneminde çıkarılmış bulunan Kanunname-i İhtisab-ı Bursa⁷ (Bursa Belediye Kanunu) ile tüketicinin etkin biçimde korunduğu söylenebilecektir. İstanbul ve

¹ İ.Yılmaz Arslan, **Tüketici Hukuku**, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2014, (2014), s. 58

² Osmanlı Dönemi Belediye Başkanı

³ Murat Aydoğdu, **Tüketici Hukuku Dersleri**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, (Tüketici Hukuku),s. 9–10

⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Deryal ve Yakup Korkmaz, **Yeni Tüketici Hukuku Ders Kitabı**, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 31–32

⁵ Osmanlı Devleti'nde tüketicinin korunmasına yönelik olarak daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Deryal ve Korkmaz, s. 23–41

⁶ Deryal ve Korkmaz, s. 41

⁷Türkiye'nin Bugünkü Manada İlk Standartı', **TSE**, <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=5-47&ParentID=80> , (12.12.2017)

Edirne için de bu şekilde kanunlar çıkarılmıştır. Bu kanunlar ile özellikle malların doğallıklarının korunması, mallara hile karıştırılmaması ve temizlik gibi alanlarda çağdaş tüketici hukukunun gelişmesine yardımcı olmak amaçlanmaktaydı⁸. Ancak bu gelişmeler her ne kadar olumlu olsa da, çağdaş anlamda Tüketici Hukuku kapsamında bir gelişme olarak değerlendirilememektedir⁹.

Cumhuriyet sonrası dönemde tüketicinin korunmasına yönelik olarak yapılan ilk düzenleme, zayıf tarafın korunması şeklinde, 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun¹⁰ kabulü ile gerçekleşmiştir¹¹. 818 sayılı Borçlar Kanunu'na hakim olan ilke, irade serbestisi ilkesidir. Bu sayede hukuki anlamda taraflar diledikleri şekilde sözleşme yapabilme hakkına sahiptir, yani sözleşme özgürlüğü¹² ilkesi geçerlidir¹³. Sözleşme özgürlüğü ilkesi ile kişiler diledikleri şekilde sözleşme akdetme yetkisine sahiptirler. Ancak bu durum, kanunda bazı hükümler bakımından zayıf olan tarafın korunması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Dünya'da çağdaş anlamda tüketicinin korunması hareketleri 1960'lı yıllardan itibaren önemli gelişmeler kaydetmiştir¹⁴. Türkiye'de ise, 1970 yılından itibaren tüketicinin korunmasına yönelik çok çeşitli tasarılar hazırlanmıştır. Ancak önem arz eden asıl düzenlemeyi 1982 Anayasası m. 172, *“Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.”* hükmü oluşturmaktadır. Özellikle 1982 Anayasası'ndan sonra tüketicinin korunmasına yönelik girişimler arttırılmıştır¹⁵. Ancak çağdaş anlamda tüketicileri doğrudan koruyan ilk özel kanun, 23.02.1995 tarihinde kabul edilen, 8.03.1995 tarihinde resmi gazetede yayınlanan ve yayımından altı ay sonra yürürlüğe giren olan 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun¹⁶dur.

⁸ Ahmet Karakocalı ve Ali Suphi Kurşun, **Tüketici Hukuku**, Aristo yayınevi, İstanbul, 2015, s. 5; Arslan, 2014, s. 59

⁹ İlhan Kara, **Tüketici Hukuku**, Engin Yayınevi, Ankara, Mart, 2015, ss. 33–34; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 9–10; Arslan, s. 22–23; Karakocalı ve Kurşun, ss. 4–5

¹⁰ Bkz. RG. 29.04.1926, S: 359

¹¹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 10

¹² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağı. XIII, A

¹³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017, (Borçlar Genel), s. 16 vd.

¹⁴ Kara, s. 33

¹⁵ Kara, ss. 33–34; Arslan, 2016, s. 23

¹⁶ Bkz. RG. 08.03.1995, S: 22221

2. 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanundan Sonraki Durum

Tüketicinin korunmasına ilişkin 1970’li yıllardan itibaren özellikle 1982 Anayasası’nda tüketicinin korunmasının anayasal bir ilke olarak kabul edilmesi ile bu konuda özel bir kanun hazırlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır¹⁷. Üretim şeklindeki ve ekonomideki değişiklikler, giderek tüketim toplumu haline gelinmesi, reklam ve pazarlama tekniklerindeki değişiklikler ve tüm bu değişiklikler karşısında tüketicilerin klasik yasalar ile korunmasının yetersiz kalması tüketicinin korunmasının temellerini oluşturmaktadır¹⁸. Tüketicinin korunmasına ilişkin özel bir kanun düzenlenmesinin amacı ilk olarak, 1982 Anayasası’nda belirtilen şekilde tüketicilerin korunmasının gerçekleştirilmesidir. Tüketicinin korunmasının önemi ve gerekliliği tüketici toplumuna dönüşmemiz ile birlikte büyük oranda artmıştır. Tüm insanlar, hangi durumlarda olursa olsun hayatının bir döneminde tüketici sıfatını taşımaktadırlar. Tüketicinin korunması hakkında kanunun ilk maddesini de bu amaca uygun olarak düzenlenmiştir¹⁹. Son olarak da gerçekleştirilen düzenlemeler ile birlikte AB mevzuatına uyum sağlamanın amaçlandığı söylenebilecektir. Nitekim gerekçede de ifade edildiği üzere, Avrupa Birliği “Tüketici Koruma Politikasının” sonucu olan 13 adet Direktifin öngörülen değişikliklerle birlikte Türk Tüketici Hukuku ile uyumlaştırılması amacı taşınmaktadır²⁰.

Gerekçede de ifade edildiği üzere, tüm bu gelişmeler karşısında tüketicilerin sorunları tek başına çözemeyecekleri anlaşılmış olduğundan 4077 sayılı kanun 23.02.1995 yılında kabul edilmiş, 08.03.1995 tarihinde de Resmi Gazete ‘de yayımlanarak, yayımından altı ay sonra yürürlüğe girmiştir. Kanun 08.09.1995 tarihinde yürürlüğe girdikten sonra, zaman içerisinde yaşanan sorunları çözmek amacıyla ilk önce 4226 sayılı ‘Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Bazı

¹⁷ Kara, ss. 33–34; Arslan, 2016, s. 23

¹⁸ İ. Yılmaz Arslan, **Tüketici Hukuku**, 3. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2016, (2016), s. 29 vd.; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 12–13; Kara, ss. 34–35;

¹⁹ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Aydın Zevkliler, ‘Türkiye’de Tüketici Sorularının Özel bir Yasa İle Düzenlenmesi’, **Banka Ve Tüketici Hukuku Sorunları Sempozyumu**, Türk- İsviçre Hukuk Günleri, 12 Levha, İstanbul, (Sempozyum Kitabı), Nisan 2010, s. 2 ; Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Cengiz İlhan, **TBB Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerh**, Ankara, Temmuz 2006, s. 1–6

²⁰ Deryal ve Korkmaz, ss. 15–18

Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'²¹ ile değiştirilmiştir. Daha sonra ise, 4822 sayılı 'Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'²² ile esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bu kanun ile eski TKHK'na nazaran çok önemli ve köklü değişiklikler yapılmıştır. 5582 sayılı 'Konut Finansmanına İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'²³ ile konut finansman sözleşmeleri ile ilgili TKHK 'da köklü değişiklikler yapılmıştır²⁴. Konut finansmanı ve altyapı oluşturmak için çıkarılan ve bu kanun kamuoyunda 'Mortgage Kanunu' olarak da bilinmektedir. Son olarak da 5728 sayılı 'Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'²⁵ ile tüketici kanununda düzenlenen idari para cezalarında değişikliğe gidilmiştir²⁶.

Tüketicilerin korunması bakımından pek çok ülke yasal anlamda farklı sistemler öngörmüştür. Türk kanun koyucusu 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile birlikte tüketicilerin korunmasına ilişkin tüm hususları tek bir yasa altında düzenlemeye çalışmıştır²⁷. 4077 sayılı kanun tüketicilerin korunmasına ilişkin ilk özel yasa olduğundan tüketicilerin korunması hukuku anlamında büyük önem taşımaktadır²⁸. Ancak tüketici hukukunun dinamik yapısı göz önüne alındığında bu kanunun, uygulamadaki sorunları çözmek için zamanla yeterli gelmediği görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle 4077 sayılı kanun pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Ancak bu değişiklikler, özellikle AB mevzuatı göz önüne alındığında yeterli gelmemiş ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun düzenlenmiştir²⁹.

²¹ Bkz. RG. 28.01.1997, S: 22891

²² Bkz. RG. 14.03.2003, S: 25048

²³ Bkz. RG. 06.03.2007, S: 26454; Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Nihat Yavuz, **Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi**, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s. 1011 vd.

²⁴ Kara, s. 38

²⁵ Bkz. RG. 08.02.2008, S: 26781

²⁶ Ülkemizde tüketici hukukunun tarihsel gelişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 9–16; Arslan, 2016, ss. 22–23; Kara, ss. 33–39; Karakocalı ve Kurşun, ss. 4–6

²⁷ Zevkliler, Sempozyum Kitabı, ss. 5–6

²⁸ Kara, ss. 34–35

²⁹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 12; Kara, s. 39; Karakocalı ve Kurşun, s. 5; Arslan, 2016, s. 26

3. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanundan Sonraki Durum

a. Genel Olarak

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un kabulü ve 2003 yılında 4822 sayılı Kanun ile yapılan düzenlemeler ile birlikte Tüketicinin Korunması alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak hem ülkemizdeki gelişmeler hem de Avrupa Birliği mevzuatı ile tam uyumun sağlanması amacıyla tüketicinin korunması hukukunun tekrar gözden geçirilerek, yeniden kaleme alınması ihtiyacı doğmuştur. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un genel gerekçesinde de bu husus ayrıntılı olarak şu şekilde düzenlenmiştir:

Kanun değişikliğine gidilmesinin en temel amaçlarından bir tanesi, AB'nin son dönemde çıkardığı ve henüz mevzuatımıza aktarılmamış olan, 2002/65/AT sayılı Finansal Hizmetlerin Mesafeli Satışı, 2005/29/AT sayılı Haksız Ticari Uygulamalar, 2008/48/AT sayılı Tüketici Kredileri Sözleşmeleri, 2008/122/AT sayılı devre tatil, uzun süreli tatil ürünü, yeniden satım ve değişim sözleşmeleri, 2001/83/EU sayılı Tüketici hakları yönergelerinin iç hukukumuza aktarılması olmuştur.

Kanun değişikliğine gidilmesinin diğer nedenleri ise; 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu³⁰ ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun³¹ kabul edilmesidir³², Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile pek çok özelliği bulunan bu iki kanunun değiştirilmesi, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un değiştirilmesini de zorunlu kılmıştır. Uygulamada yaşanan sorunların mevcut kanun ile giderilmesinin mümkün olmaması kanun değişikliğinin bir diğer sebebidir. Gelişen teknoloji ile birlikte yeni satış yöntemleri ve yeni satış türlerinin ortaya çıkması bir diğer sebebi oluşturur. Mevcut kanundaki düzenlemeler ile öngörülen cezaların mevcut amaca hizmet etmemesi ve bilgilendirme anlayışının ortaya çıkması da 6502 sayılı kanunun kaleme alınmasının temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır³³.

³⁰ Bkz. RG. 14.02.2011, S: 27846

³¹ Bkz. RG. 04.02.2011, S: 27836

³² Murat Aydoğdu, '6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un Getirdiği Yeniliklere Genel Bakış Sözleşmeye Aykırılık, Ayıplı İfa Kavramlarına Getirdiği Farklı Yaklaşım ve Bu Konudaki Önerilerimiz', **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013 (Basım Yılı: 2014), (Ayıplı İfa), s. 4-5

³³ Aydın Zevkliler ve Çağlar Özel, **Tüketicinin Korunması Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, ss. 33-38; Murat Aydoğdu, **Tüketici Kılavuzu- Hukuk Rehberi**, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2014, (Hukuk Rehberi), ss. 3-4; Aydoğdu, **Tüketici Hukuku**, ss. 14-16, 42-43; Kara, ss. 41- 47

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun³⁴ 7 Kasım 2013 tarihinde kabul edilmiş ve 28 Kasım 2013 tarihinde Resmi Gazete ‘de yayımlanarak altı ay sonra yürürlüğe girmiştir. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un yürürlüğe girmesi ile 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece eski kanuna yapılan atıflar artık 6502 sayılı yeni kanuna yapılmış sayılacaktır (TKHK m. 86/I). 6502 sayılı Kanun geçici madde 1 hükmü uyarınca, *“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce açılmış olan davalar açıldıkları mahkemelerde görülmeye devam eder.”* Geçiş hükümleri olarak adlandırılan bu hüküm ile birlikte eski kanun döneminde kurulan işlemlerde hangi kanunun uygulanacağına dair sorunları ortadan kaldırmıştır. Ayrıca bakanlığa³⁵ kanunun uygulanması ile ilgili olarak mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri alma ve düzenlemeleri yapma yetkisi verilmiştir (TKHK m. 83/I). Bu çerçevede bakanlık Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un daha etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla yönetmelikler³⁶ çıkarmıştır³⁷.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, tüketicilerin korunması amacıyla kaleme alınmış özel bir kanundur. Tüketicinin korunması amacıyla bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde genel hükümlerin uygulanacağı belirtilmiştir (TKHK m. 83/I). Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un tüketici işlemleri ve tüketiciye yönelik uygulamaları kapsadığı göz önüne alındığında, tüketici sorunlarının büyük bir kısmının sözleşmeler hukukunu ilgilendirdiği sonucu ortaya çıkacaktır³⁸. Sözleşmeler hukuku anlamında genel hükümler ise, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ilgili maddelerinde düzenlenmiştir. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da hüküm bulunmayan hallerde ile 6098 sayılı Türk

³⁴ Bkz. RG. 28.11.2013, S: 28835

³⁵ Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 3/I-b hükmü uyarınca; ‘*Bakanlık: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, ifade eder*’. Fakat 9 Temmuz 2018 tarihli ‘Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile birlikte çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ifadesi yerine Ticaret Bakanlığı ifadesi kullanım alanı bulacaktır. Bkz. RG. 28.11.2013, S: 30473 KHK/703

³⁶ Anayasa m.124/I hükmü uyarınca: *“Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.”*

³⁷ 6502 sayılı TKHK’na göre çıkarılan güncel yönetmelikler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. “Yönetmelikler”, **Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü**, 02.10.2013, <http://tuketici.gtb.gov.tr/mevzuat/yonetmelik> , (19.01.2018)

³⁸ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 16

Borçlar Kanunu hükümlerinin uygulama alanı bulması, bu iki kanun arasında özel kanun-genel kanun ilişkisi olduğunu göstermektedir³⁹. Sonuç olarak, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde genel kanun niteliği taşıyan 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu ilgili maddeleri uygulama alanı bulacaktır.

b. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Kapsamı

Piramit satış sistemleri, TKHK m. 77/17 ve m. 80 hükümleriyle hukuki olarak düzenlenmiştir. Bir hukuki işlemin piramit satış olarak değerlendirilebilmesi ve ilgili hükümlerin uygulanabilmesi için öncelikli olarak TKHK m. 2 hükmü kapsamına giren bir işlem olması gerekmektedir. Bir hukuki fiilin tüketici hukukunun kapsamına dahil olmasının pratik sonucu, TKHK hükümlerinin uygulanması ve çıkan uyuşmazlıklarda tüketici yargısının görevli olmasıdır⁴⁰. Bu nedenle kurulan bir hukuki işlemin piramit satış olarak değerlendirilebilmesi, TKHK'daki hükümlerin uygulanabilmesi ve çıkan ihtilaflarda tüketici yargısının görevli olabilmesi için Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un kapsamının belirlenmesi gerekmektedir.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 2 hükmü uyarınca; *'Bu Kanun, her türlü tüketici işlemi ile tüketiciye yönelik uygulamaları kapsar'*. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, tüketici işlemlerinin ve tüketiciye yönelik uygulamaların kapsam dâhilinde olduğunu belirtmiştir. Kanundaki sistematik izlenerek Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un kapsamı belirlenirken ikili bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır⁴¹. Bunlardan ilkinin *tüketici işlemi*, ikincisini de *tüketiciye yönelik uygulamalar* oluşturmaktadır.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un kapsamı m. 3/I-1 hükmü uyarınca *"Tüketici işlemi: Mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına*

³⁹ Karakocalı ve Kurşun, ss. 9, 10

⁴⁰ Karakocalı ve Kurşun, s. 12

⁴¹ Mustafa Alper Gümüş, **6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2014, (Tüketici), ss. 8–10; Sezer Çabri, **6502 Sayılı Kanun'a Göre Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 15–26; Ebru Ceylan, **6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Getirdiği Düzenlemeler**, Leges Yayınları, İstanbul, Şubat 2015, ss. 13–14; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 20; Karakocalı ve Kurşun, ss. 12–29; Zevkliler ve Özel, ss. 77–88; Arslan, 2016, ss. 5–13

hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dâhil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlemi, ifade eder.” Bu tanımdan hareketle tüketici işlemi her türlü sözleşme ve hukuki işlemi ifade etmektedir. Ancak burada kullanılan “sözleşme ve hukuki işlem” kavramları hukuki anlamda çok doğru bir ifade değildir⁴². Bunun temel nedeni, hukuki işlem kavramının sözleşmeleri de içine alan bir üst kavramı oluşturmasıdır⁴³. Tüketici işlemi ile ifade edilen aslında daha çok sözleşmelerdir⁴⁴. Kanun koyucunun tanımlaması esas alındığında, hüküm girişimci ve tüketici sıfatı ile hareket eden iki taraftan bahsetmektedir. Yani tüketici işlemlerinde mutlaka iki taraf vardır ve böylelikle tüketime dair bir sözleşmenin kurulması söz konusudur⁴⁵. Bir hukuki işlemin bir tüketici işlemi veya daha doğru bir ifade ile tüketici sözleşmesi olarak nitelendirilebilmesi için esas alınacak kıstas sözleşmenin kimler arasında yapıldığıdır. Kanunda düzenlensin veya düzenlenmesin ticari veya meslek amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan her türlü sözleşme tüketici işlemi olarak değerlendirilerek TKHK kapsamına alınacaktır⁴⁶.

Bir sözleşmenin tüketici işlemi sayılarak TKHK kapsamında değerlendirilebilmesi ve çıkan uyuşmazlıklar hakkında tüketici yargısının görevli olabilmesi için ayırıcı niteliklerinin ortaya konması gerekmektedir⁴⁷. İlk olarak, tüketici sözleşmesinde tüketiciye bir ivaz karşılığında bir mal veya hizmet sunulması gerekmektedir. Burada önem arz eden husus, tüketicinin kendisine sunulan mal ve hizmet karşılığında bir ivaz vermesidir⁴⁸. Yani ivazsız işlemler bu anlamda bir tüketici işlemi olarak değerlendirilemeyecektir. İkinci olarak, sözleşmenin çeşidinin ve niteliği bir sözleşmenin tüketici işlemi sayılması bakımından belirleyici değildir⁴⁹.

⁴² Çabri, s. 16

⁴³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. O. Gökhan Antalya ve Murat Topuz, **Medeni Hukuk**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2015, s. 204–206; Gökhan Antalya, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 210–211

⁴⁴ Tüketici sözleşmeleri ve koşulları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 58–80

⁴⁵ Zevkliler ve Özel, s. 78; Gümüş, Tüketici, s. 9

⁴⁶ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 59–65; Çabri, s. 18; Karakocalı ve Kurşun, ss. 14–28; Zevkliler ve Özel, ss. 79–88; Ceylan, ss. 13–14; Kara, ss. 58–61; Gümüş, Tüketici, ss. 9–18;

⁴⁷ Tüketici sözleşmelerinin ayırıcı nitelikleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Çağlar Özel, **Tüketicinin Korunması Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 59 vd.

⁴⁸ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 61; Karakocalı ve Kurşun, s. 17; Zevkliler ve Özel, s. 79–80

⁴⁹ Zevkliler ve Özel, s. 80–83; Özel, ss. 60–61; Kara, ss. 58–59

Kanun koyucu tüketici işlemini tanımlarken bazı sözleşmeleri örnekseme yolu ile hükümde belirtmiştir. Fakat tüketici sözleşmesi niteliğindeki işlemler kanun hükmünde sayılanlardan ibaret değildir. Nitekim kanun koyucu “ve benzeri sözleşmeler de dahil olmak üzere” ifadesi ile tüketici ile ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden kimseler arasındaki sözleşmelerin herhangi bir sınırlama olmaksızın tüketici işlemi sayılacağını belirtmiştir. Bazı sözleşmelerin kanunda sayılmasının sebebi ise 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun zamanındaki uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Gerçekten de tüketici ile ticari ve mesleki amaçlarla hareket eden kimseler arasında imzalanan eser, vekâlet gibi sözleşmeler eski kanun döneminde tüketici işlemi olarak kabul edilmemekteydi. Bu kararları binaen, kanun koyucu yeni kanunda bu sözleşmeleri örnekseyici bir sayım ile madde hükmünde belirtmiştir⁵⁰. Sonuç olarak, bir sözleşmenin tüketici işlemi olarak değerlendirilmesinde sözleşmenin konusu bir kıstas olarak kabul edilemeyecektir⁵¹. Üçüncü ve son olarak da sözleşme ile sunulan mal veya hizmetin tüketicinin kişisel amacını gerçekleştirmek için mesleki ve ticari bir amaç dışında kullanılması veya talep edilmesi gerekmektedir. Bu nitelik aslında taraflardan birisi olan tüketicinin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 3/I-k hükmü uyarınca tüketici, “Ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi ifade eder.”⁵². Kanun hükmü uyarınca tüketici vasfına haiz olabilmek için taraflardan birinin ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket etmesi gerekmektedir⁵³. Buradaki amaç kavramı ile ifade edilmek istenen, sözleşmeye uygulanacak kurallarının belirlenmesi bakımından muamele iradelerinin esas alınmasıdır. Belirli bir ekonomik ya da hukuki sonucu gerçekleştirmeye yönelik olarak hukuki bir işlemin tarafı olan kimse ticari, mesleki veya özel amaçlarla hareket edebilir. Bundan hareketle bir kimsenin tüketici olarak adlandırılmasında sözleşmenin zayıf tarafını oluşturması değil, hukuki ilişkide benimsediği ve uyguladığı amaç belirleyici olmaktadır⁵⁴. Sonuç olarak, bir tüketici işleminden

⁵⁰ Çabri, ss. 16–18

⁵¹ Tüketici sözleşmelerindeki konu koşuluna ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 65–69; Arslan, 2016, ss. 6–8

⁵² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. VIII, C

⁵³ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 61–63; Karakocalı ve Kurşun, ss. 26–28; Zevkliler ve Özel, ss. 84–86; Gümüş, Tüketici, ss. 30–31; Deryal ve Korkmaz, ss. 50–51

⁵⁴ Hasan Seçkin Ozanoğlu, ‘Tüketici Sözleşmeleri Kavramı (Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Maddi Anlamda Uygulama Alanı)’, **AÜHFD**, Cilt: 50, Sayı: 1, s. 59

bahsedebilmek için ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden bir tüketicinin olması gerekmektedir. Tüketicinin mesleki veya ticari olmayan amaçlarla hareket etmesi, malın özel amaçlarla kullanılması veya tüketilmesi, satın alan kişinin kullanması sonucu aşınması, biçim değiştirmesini, tükenmesini, azalmasını ve değer yitirmesini ifade eder. Hizmet bakımından ise ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket edilmesi kavramı ile tüketicinin hizmetten kendi ihtiyaçları için yararlanmasının anlaşılması gerekmektedir. Bunun haricinde tüketicinin ailesi ya da yakınlarıyla beraber bu hizmetten yararlanması da bu kapsamda değerlendirilecektir. Nitekim burada önem arz eden husus, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket edilmesidir⁵⁵.

Taraflardan birinin tüketici olduğu tüketici işlemlerinde diğer taraf ise ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden satıcı veya sağlayıcıdır (TKHK m. 3/I-1, i). Yani bir işlemin tüketici işlemi olarak kabul edilebilmesi için taraflardan birinin tüketici olması yeterli olmamaktadır. Diğer taraf ise mesleki veya ticari amaçlarla hareket eden satıcı veya sağlayıcı konumunda bulunmalıdır⁵⁶.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un kapsamına aldığı ikinci unsur, tüketicilere yönelik uygulamalardır⁵⁷. Bu kavram 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da yer almayan yeni bir kavramdır. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda tüketicilere yönelik uygulamalar kapsam başlıklı m. 2 de belirtilmekle birlikte tüketici işlemi gibi tanımlanmış değildir. Hükmün gerekçesinde de özel bir tanımlama yapılmamakla birlikte ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden kimselerin sözleşme imzalanmadan önce, sözleşmenin kurulması sırasında ve sözleşme imzalandıktan sonra yaptıkları faaliyetlerin bu kanun kapsamında değerlendirileceğini ifade etmiştir. Böylece tüketiciler, 6502 sayılı kanun ile korunabilecek ve taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklarda tüketici yargısı görevli olacaktır. Gerekçede açıklayıcı nitelikte bazı örnekler verildiği görülmektedir. Ancak bu sayılanlar bakımından sınırlı sayı (*numerus clausus*) ilkesi geçerli değildir. Kanun koyucu yeni getirilen bu düzenlemenin daha kolay anlaşılabilmesi için örneklendirme yoluna gitmiştir. Sözleşme öncesi görüşmelerde

⁵⁵ Zevkliler ve Özel, s. 84-85

⁵⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda VIII, A, B

⁵⁷ Karakocalı ve Kurşun, s. 29; Karakocalı ve Kurşun, ss. 26-28; Zevkliler ve Özel, ss. 84-86; Gümüş, Tüketici, ss. 30-31; Deryal ve Korkmaz, ss. 50-51; Arslan, 2016, s. 13

tarafklar arasında herhangi bir sözleşmesel ilişki bulunmasa dahi “*culpha in contrehendo*”⁵⁸ (sözleşme öncesi sorumluluk) hükümleri uyarınca sorumlu olduğu temel olarak kabul edilen bir ilkedir. Bu düzenleme ile birlikte “*culpha in contrehendo*” (sözleşme öncesi sorumluluk) Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun bakımından yasal bir dayanağa kavuşmuş bulunmaktadır⁵⁹. Böylelikle, bir sözleşme veya hukuki işleme dayanmasa bile tüketicilere yönelik gerçekleştirilen haksız uygulamalar bu madde kapsamında değerlendirilebilecektir⁶⁰. Sonuç olarak, tüketicinin kararını etkileyebilecek her türlü uygulama kanun kapsamına alınmıştır. Aykırı hareket edenlere karşı da tüketici, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun çerçevesinde korunmaktadır⁶¹. Ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden satıcı veya sağlayıcı, sözleşmenin kurulmasından önce reklam aşamasından başlayarak tüketici ile ilk yüz yüze geliş ve daha sonra sözleşmenin müzakeresi aşamalarında dürüst davranma ilkesine uygun olarak hareket etmelidir⁶². Yine aynı ilke ile bağlantılı olarak tüketicinin karar verme özgürlüğünü etkileyebilecek her türlü davranıştan uzak durmalıdır.

Kanımızca, bu düzenlemenin eklenmesi ile birlikte tüketicilerin korunması kapsamının tüketici lehine genişletildiği söylenebilecektir. Nitekim tüketiciler ekonomik anlamda zayıf taraf olmanın yanında psikolojik ve zihinsel anlamda da sözleşmenin zayıf tarafını oluşturmaktadır. Tüketicilerin piyasadaki tüm arz biçimlerine ve ürün çeşitliliğine dair bilgi sahibi olması, bunların kalitesi ve özel şartları hakkında yeterli karşılaştırma yapma imkânı bulunmamaktadır. Bunun bilincinde olan ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden kimseler de ikna edici reklamlar, yeni malzemeler ve karmaşık imal yöntemleri kullanarak tüketicilerin karar verme özgürlüklerini kolay bir şekilde etkileyebilmektedir⁶³. Böylece, pek çok yönden zayıf taraf olan tüketici sözleşmesel olsun veya olmasın tüm haksız uygulamalara karşı korunabilme imkânına sahip olacaktır.

⁵⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 1152

⁵⁹ Özel, s. 74

⁶⁰ Sözleşme öncesi koruma önlemlerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 81–97; Özel, ss. 73–98

⁶¹ Karakocalı ve Kurşun, s. 29

⁶² Zevkliler, Sempozyum Kitabı, s. 9

⁶³ Haluk Tandoğan, **Tüketicileri Korunması Ve Sözleşme Özgürlüğünün Bu Açıdan Sınırlanması**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 10; Özel, s. 32

Görüldüğü üzere, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun eski kanuna nazaran kapsamını büyük ölçüde genişletmiştir. Bir tüketici ile ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden satıcı veya sağlayıcı arasındaki her işlem tüketici işlemi olarak nitelendirilecek ve koruma kapsamına alınacaktır. Bunun yanında ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden satıcı veya sağlayıcının sözleşme imzalanmadan önce, sözleşmenin kurulması sırasında ve sözleşme imzalandıktan sonra tüketiciye yönelik uygulamaları da kapsam dâhiline alınmıştır.

Piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi kanun koyucu tarafından yasaklanmıştır (TKHK m. 80/II)⁶⁴. Hükümde belirtilen bu yasak ile tüketiciler hem tüketici işlemi hem de tüketiciye yönelik uygulamalar kapsamında korunma imkânı bulmuştur⁶⁵

B. Diğer Bazı Hukuk Sistemlerinde Tüketicilerin Korunması

Tüketici hukuku evrensel anlamda diğer hukuk dallarına kıyasla daha genç bir hukuk dalıdır. Aslında insanlar tarih boyunca her zaman tüketici vasfına haiz olmalarına karşın, tüketicilerin korunması kavramı özellikle son yüzyılda gelişme göstermiştir. Piyasa koşullarının korunması bakımından belli başlı düzenlemeler elbette bulunmaktaydı; fakat tüketicinin çağdaş anlamda nitelendirilmesi ve korunması son yüzyılda ivme kaydetmiştir. Bu gelişmeler ışığında tüketiciler, ulusal ve uluslararası sivil kuruluşlar ile kamu kuruluşları tarafından korunmaktadır⁶⁶.

Tüketici ve tüketicinin korunması kavramlarının evrenselliği göz önüne alındığında, her hukuk sisteminde bu konu ile ilgili belli başlı düzenlemeler bulunduğunu söylemek mümkündür.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun genel gerekçesinde, 4077 sayılı kanunda değişikliğe gidilmesinin en temel amaçlarından birinin AB mevzuatı ile tam uyumun gerçekleştirilmesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yeni kanun hazırlanırken AB tarafından çıkarılan tüm yönergeler incelenmiş ve iç hukukumuzdaki değişikliklerin de bu yönergelere uygun bir şekilde gerçekleştirildiği

⁶⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda XIV, B

⁶⁵ Nitekim piramit satış sistemleri, sözleşme öncesi aşamada tüketicinin korunmasına yönelik önlemler başlığı altında değerlendirilmiştir. Özel, ss. 97–98

⁶⁶ Tüketici korumasında etkili ulusal ve uluslararası sivil kuruluşlar ve kamu kuruluşları hakkında Bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 22–37

belirtilmiştir. Bu kapsamda AB hukuk sisteminde tüketicinin korunmasına ilişkin gelişmeler 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Avrupa Birliği üye ülkelerde tüketicilerin daha farklı daha etkin bir şekilde korunmalarını sağlamak açısından tüketiciyi korumaya yönelik bir politika geliştirilmesi söz konusudur. Bu politikaların başlangıç noktasının, 1972 yılında yapılan Paris Zirvesi⁶⁷ olarak kabul edilmesi mümkündür. Bu politika çerçevesinde, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyince 1975 yılında kabul edilen Tüketici Bilgilendirme ve Koruma Programı ile beş temel tüketici hakkı belirlenmiştir. Sağlık ve güvenliğin korunması hakkı, ekonomik çıkarların korunması hakkı, tazmin edilmesini isteme hakkı, aydınlatma ve eğitime hakkı ve temsil edilme hakkı olmak üzere beş tanedir⁶⁸. Daha sonra 2. Tüketiciyi Koruma ve Bilgilendirme Programı ve 1986 yılında Tüketiciyi Koruma Politikasını Hızlandırma Programı çerçevesinde tüketici hakları yeniden gözden geçirilerek sayısı sekize çıkarılmıştır. Bu haklar, BM tarafından kabul edilerek Tüketici Hakları Evrensel Beyannamesi⁶⁹ halini almıştır. Temel gereksinimlerin giderilmesi hakkı, güvenlik ve güven duyma hakkı, mal ve hizmetlerin özgürce seçilmesi hakkı, bilgi edinme hakkı, eğitime hakkı, tazmin edilmesini isteme hakkı, sesini duyurma hakkı, sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı şeklindedir⁷⁰.

6502 sayılı kanun genel gerekçesinde, tüketicinin korunması hukuku bakımından 4077 sayılı kanun ve kanun değişiklikleriyle birlikte önemli bir gelişme kaydedildiğini belirtmektedir. Ancak bu gelişmeler Avrupa Birliği mevzuatına uyum açısından değerlendirildiğinde kanunun gözden geçirilmesi ve hatta yeniden kaleme alınması ihtiyacı söz konusu olmuştur. Kanun koyucu yeni bir tüketicinin korunması hakkında kanun hazırlanırken uyumun sağlanması açısından iç hukuktaki değişiklikleri AB mevzuatını göre şekillendirmiştir. Bu kapsamda henüz mevzuatımıza aktarılmamış olan bazı direktifler ve tavsiyeler iç hukukumuza

⁶⁷ Avrupa Birliği Hukuku'nda tüketicinin korunmasının Paris zirvesinde alınan kararlar ile birlikte başladığı lafzi açıdan doğru olsa da burada aslında tüketicilerin iradeleri esas alınmıştır. Yani tepeden inme bir karar ile düzenleme yapılmış gibi görünse de burada toplulukta yer alan kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeler yapıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Bkz. Celal Göle, 'AET ve Tüketicinin Korunması', **AÜSBFD**, Cilt: 34, Sayı: 1, 1979, s. 181–182

⁶⁸ Zevkliler ve Özel, s. 44; Avrupa topluluğu tarafından bu hakları esas alan iki ayırım program kabul edilmiştir. Ancak her ikisi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra 1989–1992 yılları arasında geçerli olacak üçüncü program ve 1993–1995 yılları arasında geçerli olacak dördüncü program yapılmıştır. Bkz. Arslan, 2016, s. 18–19

⁶⁹ Beyannamenin Türkçe metni için Bkz. Aydın Zevkliler ve Çağlar Özel, s. 551

⁷⁰ Zevkliler ve Özel, ss. 44–45

aktarılmıştır. Bu direktifler ve tavsiyelerin hepsi genel gerekçede ayrı ayrı belirtilmiştir. 2002/65/AT sayılı Finansal Hizmetlerin Mesafeli Satışı,

2005/29/AT sayılı Haksız Ticari Uygulamalar, 2008/48/AT sayılı Tüketici Kredi Sözleşmeleri, 2008/122/AT sayılı Devre Tatil, Uzun Süreli Tatil Ürünü, Yeniden Satış ve Değişim Sözleşmeleri, 2001/83/EU sayılı Tüketici Hakları Yönergelerinin iç hukukumuzda aktarılması kanun değişikliğine gidilmesinin en temel amacını oluşturmuştur. Bunun yanında şu direktifler örnek olarak verilebilir;

1. 25/6/1987 tarihli olduklarından farklı görünen, tüketicilerin sağlık veya güvenliğini tehlikeye atan mallara ilişkin üye ülkelerin hukuki düzenlemelerinin uyumlaştırılması hakkında 87/357/AET sayılı konsey yönergesi,

2. 11/5/2005 tarihli 54/450/AET sayılı Konsey Yönergesi, 97/7/AT ve 2002/65/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Yönergelerini ve 2006/2004 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğünü Tadil Eden İç Pazarda İşletmeciden-Tüketiciye Yönelik Haksız Ticari Uygulamalara İlişkin 2005/29/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi.

Tüketici hareketlerinin ve örgütlenmelerinin çağdaş anlamda ilk örnekleri Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmüştür. Günümüzde bile halen değişim içerisinde olan bu hukukun temellerinin ABD başkanlarından Kennedy tarafından 15 Mart 1962 tarihinde ABD Kongresi'ne sunmuş olduğu *“Tüketicilerin yararını korumak için programların güçlendirilmesi”* başlıklı başkanlık mesajı ile attığı söylenebilecektir⁷¹. ABD hukuk sisteminde, tüketicilerin korunması bakımından önem arz eden düzenleme Federal Ticaret Komisyonu Yasası'dır. Ancak tüketicilerin korunması bakımından pek çok yasal düzenleme bulunduğu da belirtilmelidir.

Diğer hukuk sistemleri için ise örnek olarak şu ülkeler verilebilir⁷²;

- Almanya'da 'genel işlem koşullarına ilişkin 09.12.1976 tarihli Kanun, İmalatçının Kusursuz Sorumluluğuna İlişkin 15.12.1989 tarihli Kanun, Tüketici Kredilerine İlişkin Kanun,
- Portekiz'de 22.08.1981 tarihli Kanun,
- Avusturya'da 08.03.1979 tarihli Kanun,
- Lüksemburg'da 25.08.1983 tarihli Kanun,

⁷¹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 1–2; Aslan, 2016, ss. 16–17

⁷² Almanya'da çeşitli konularda özel kanunlar çıkartılırken, diğer hukuk sistemlerinde yer alan bu kanunlar birer çerçeve kanun niteliğindedir. Bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 9

- İspanya’da 19.07.1984 tarihli Kanun,
- Fransa’da 26.07.1993 tarihli Kanun,

II. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA VE TÜRK HUKUKUNDA PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ

A. Karşılaştırmalı Hukukta Piramit Sözleşmeler

1. Genel Olarak

Türk Hukuku’nda piramit satış sözleşmelerine ilişkin düzenlemeleri açıklamadan önce karşılaştırmalı hukukta bu sistemin nasıl düzenlendiği hususu üzerinde durmak gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikli olarak, Avrupa Birliği tarafından çıkarılan İç Pazarda İşletmeciden-Tüketiciye Yönelik Haksız Ticari Uygulamalara İlişkin 2005/29/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi önem arz etmektedir. Nitekim 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun genel gerekçesinde de belirtildiği üzere, kanun değişikliğine gidilmesinin en önemli sebebi AB mevzuatı ile tam uyumun sağlanmasıdır. Bu kapsamda kanun hazırlanırken AB tarafından çıkarılmış bütün yönergeler incelenmiş ve iç hukukumuzdaki değişiklikler ona göre yapılmıştır. Karşılaştırmalı hukukta, Avrupa Birliği’nin üyesi olan Almanya, İsviçre ve Avusturya Hukukuna ilişkin açıklamalara da yer verilmiştir. Avusturya Hukukunda piramit satış sistemlerine ilişkin yasal düzenlemeler Ceza Kanunu içerisinde yer aldığından incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca, Piramit satış sistemlerinin bilinen ilk örnekleri ABD’de ortaya çıktığından ABD Hukuku’nda yer alan düzenlemelerin incelenmesi de büyük önem arz etmektedir.

2. Avrupa Birliği Hukukunda Piramit Sözleşmeler

Avrupa Birliği Hukuku’nda piramit satışlar, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından 20 maddelik ve iki ek kısımdan oluşan Haksız Ticari

Uygulamalar Direktifi⁷³ ile düzenlenmiştir. 6502 sayılı kanun gerekçesinde de belirtildiği üzere, kanun değişikliğine gidilmesinin en temel amaçlarından birisini Avrupa Birliği'nin son dönemde çıkardığı ve henüz mevzuatımıza aktarılmamış olan bazı direktiflerin iç hukukumuzda aktarılması oluşturmaktadır. Bu Avrupa Birliği Konsey Direktifi, İç pazarda işletmeciden- tüketiciye yönelik haksız ticari uygulamalara ilişkin 11 Mayıs 2005 tarih ve 2005/29/EC sayılı direktiftir. Türk Ticaret Kanunu gerekçesi 54 ile 63 maddelerine ilişkin genel açıklamalarda da Avrupa Birliği'nin önceleri sadece reklamlar bağlamında konuya yaklaştığını ve daha sonra Haksız İş Uygulamalarına İlişkin Yönergeyi yayımladığı ifade edilmektedir. Yönergenin tüketiciyi merkez alarak konuya yaklaştığı ve geniş ölçüde kaleme alınmış bir genel hüküm yanında, yanıltıcı ve agresif iş uygulamalarına ilişkin örnekler esas alınarak düzenlenen özel haller ve otuz bir adet her halükarda haksız olduğu kabul edilen uygulamaları düzenlediği görülmektedir⁷⁴.

Bu direktifin gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır⁷⁵:

“Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Topluluğu’nu Kuran Anlaşmayı ve özellikle 95. maddesini göz önünde bulundurarak, Komisyon’un teklifini göz önünde bulundurarak Avrupa Ekonomik Ve Sosyal Komitesi’nin Görüşünü Göz Önünde Bulundurarak, Anlaşmanın 251. Maddesinde belirtilen prosedür gereğince, aşağıda belirtilen nedenlerle;

Bu Direktif bu nedenlerle Üye devletlerin tüketicilerin ekonomik menfaatlerine doğrudan zarar veren ve bu suretle meşru rakiplerin ekonomik menfaatlerine dolaylı olarak zarar veren haksız reklamlar dâhil olmak üzere, haksız ticari uygulamalara ilişkin kanunlarını uyumlaştırmaktadır. Oranlılık ilkesi gereğince, bu direktif tüketicileri söz konusu haksız ticari uygulamaların, önemli olmaları şartıyla, sonuçlarından korumakta, aynı zamanda bazı hallerde tüketiciye yönelik önemsiz ölçüde olabileceğini kabul eder.

Bu Direktif tüketicilerin ürünlere ilişkin satın alma kararlarının etkilenmesi ile doğrudan ilişkili ticari uygulamaları hedef alır. Yıllık raporlar ve şirkete ait reklam malzemeleri gibi yatırımcılara yönelik ticari iletişimi hedef almaz.

⁷³ Direktifler (Yönergeler), Avrupa Birliği Hukuku kaynakları arasında yer almaktadır. Direktifler doğrudan uygulanabilir niteliğe sahip değildir, üye devletlerde uygulanabilmeleri için ulusal uygulama işleminin yapılması gerekmektedir. Üye devletler, direktifler çerçevesinde belirlenmiş olan kuralları ulusal hukuklarına aktarma yükümlülüğü altındadırlar. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Lale Burcu Önüt, **Avrupa Birliği Hukuku’nun Üye Devletlerde Uygulanması**, Ankara, Eylül 2017, ss. 172–176

⁷⁴ Türk Ticaret Kanunu gerekçesinde, aldatıcı ve saldırgan ticari uygulamalar yerine, yanıltıcı ve agresif iş uygulamaları kavramları kullanılmıştır. Metnin orijinalligi korunmak istendiğinden bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak buradaki, yanıltıcı ve agresif iş uygulamaları kavramı haksız ve saldırgan ticari uygulamaları ifade etmektedir. Bu direktifin Türkçe çevirisi için Bkz. Zevkliler ve Özel, ss. 751- 773

⁷⁵ Direktifin genel gerekçesine yer verilmemiştir. Sadece piramit satışların düzenlendiği her halükarda haksız olduğu kabul edilen ticari uygulamalar ile ilgili gerekçeler bu kısımda düzenlenmiştir.

Bu Direktif tüketicilerin ekonomik menfaatlerini işletmeciden tüketiciye yönelik haksız ticari uygulamalara karşı doğrudan korur. Bu suretle, aynı zamanda meşru işletmeleri bu direktifteki kurallara göre oynamayan rakiplerinden dolayı olarak korur ve koordine ettiği alanlarda adil rekabeti temin eder. Tüketicilere zarar vermediği halde rakiplere ve işletme müşterilerine zararlı olabilecek başka ticari uygulamaların söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu Direktif haksız ticari uygulama nedeniyle zarar görenler tarafından açılmış bireysel davalara hâle getirmez.

Bu Direktif vasıtasıyla ulusal düzenlemelerin uyumlaştırılması ile ulaşılan yüksek yakınsama seviyesi ortak bir yüksek tüketici koruma seviyesi yaratacaktır. Bu Direktif tüketicilerin ekonomik davranışlarını bozan haksız ticari uygulamalara tek bir genel yasaklama getirmektedir.

Uyumlaştırma gerek tüketiciler gerekse işletmeler açısından hukuki kesinliği önemli ölçüde artıracaktır. Hem tüketiciler hem de işletmeler AB çapında haksız ticari uygulamaların tüm yönlerini düzenleyen açıkça tanımlanmış hukuki kavramlara dayalı tek bir hukuki çerçeveye dayanabileceklerdir. Bunun etkisi tüketicilerin ekonomik menfaatlerini zedeleyen haksız ticari uygulamalara ilişkin kuralların birbirinden farklı olmasından kaynaklanan engellerin ortadan kaldırılması ve bu alanda iç pazarın temin edilmesi olacaktır.

İç pazardaki engellerin ortadan kalkması ile Topluluk hedeflerine ulaşabilmek için Üye devletlerin mevcut birbirinden farklı genel hükümlerinin hukuki ilkelerinin değiştirilmesi gerekecektir. Bu direktif ile getirilen tek ortak genel yasaklama bu nedenle tüketicilerin ekonomik davranışlarını bozan haksız ticari uygulamaları kapsamaktadır. Tüketici güveninin desteklenmesi için bu genel yasaklama bir tacir ile tüketici arasında akdi ilişki dışında, sözleşmenin akdedilmesinden sonra ve sözleşme icra edilirken oluşan haksız ticari uygulamalara eşit şekilde uygulanacaktır.

Aldatıcı ticari uygulamaların, tüketiciye aldatarak bilinçli ve böylece verimli bir seçim yapmasını engelleyen aldatıcı reklamlar gibi uygulamaları da kapsaması arzu edilmektedir. Üye devletlerin aldatıcı reklamlara ilişkin kanunları ve uygulamalarına uygun olarak, bu Direktif aldatıcı uygulamaları aldatıcı eylemler ve aldatıcı ihmaller olarak ikiye ayırmaktadır.

Daha fazla hukuki kesinlik sağlanması için her hâlükârda haksız olan ticari uygulamaların belirlenmesi arzu edilmektedir. Bu nedenle EK I bu tür uygulamaların tam bir listesini içermektedir. Bunlar 6 ila 9. Madde hükümlerinin aksine münferit olay değerlendirmesi yapmadan dahi haksız olarak kabul edilebilecek yegâne uygulamalardır. Bu liste yalnızca işbu Direktifin revizyonu ile değiştirilebilir.

Haksız ticari uygulamalara karşı bütün tüketicilerin korunması gerekmektedir.

Ulusal hukukta bu hususta meşru menfaatleri olduğu kabul edilen kişi ya da kuruluşlar haksız ticari uygulamalara karşı mahkeme ya da şikâyetler hakkında karar verme ya da uygun yasal takibatları başlatma yetkisi bulunan idari meçiler önünde yasal yollara başvurma hakkına sahip olmalıdır. İspat yükünün belirlenmesi ulusal hukuka ait olmakla birlikte, mahkeme ve idari mercilere tacirlere somut iddialarının doğruluğunu ispatlayıcı delil sunma zorunluluğu getirme yetkisi verilmesi yerinde olacaktır.

Üye devletlerin bu Direktif hükümlerinin ihlali için cezalar öngörmeleri gerekli olup bunların uygulanmasını sağlamak zorundadır. Cezalar etkili, orantılı ve caydırıcı olmak zorundadır.

Bu direktifin hedefleri, yani iç pazarın işleminin önündeki engellerin kaldırılması ve üye devletlerin haksız ticari uygulamalara ilişkin kanun, yönetmelik ve idari düzenlemelerin uyumlaştırılması suretiyle yüksek bir ortak tüketici koruma seviyesinin sağlanması, üye devletlerce yeterince sağlanamayacağından ve bu nedenle Topluluk seviyesinde daha iyi şekilde sağlanabileceğinden Topluluk Anlaşma'nın 5. Maddesinde belirtilen yetki ikamesi ilkesi gereğince önlemler alabilir. Söz konusu maddede belirtilen orantılılık ilkesi uyarınca bu Direktif iç pazardaki engellerin ortadan kaldırılması ve yüksek bir ortak tüketici koruma seviyesinin sağlanması için gerekli ötesine geçemez”.

Direktif genel hükümler, aldatıcı ticari uygulamalar ve saldırgan ticari uygulamalar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Ayrıca Her Halükarda Haksız Olduğu Kabul Edilen Ticari Uygulamalar (Ek-I) ile Reklamları ve Ticari İletişimi Düzenleyen Topluluk Hukuku (Ek-II) adında iki ek bölümü bulunmaktadır. Piramit satışları düzenleyen madde, her halükarda haksız olduğu kabul edilen ticari uygulamalar adında Ek-I bölümünün aldatıcı ticari uygulamalar kısmında düzenlenmektedir. Bu hükme geçmeden önce konu ile ilgili direktif hükümlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Direktifin ilk bölümü genel hükümlerden oluşmaktadır. İlk hüküm uyarınca direktifin amacı iç pazarın düzgün işleyişine katkıda bulunmak ve üye devletlerin tüketicilerinin ekonomik menfaatlerini zedeleyen haksız ticari uygulamalara ilişkin kanun, yönetmelik ve idari düzenlemelerin uyumlaştırılması suretiyle yüksek seviyede tüketici korunmasının sağlanmasıdır (Direktif m. 1). Bu madde uyarınca direktifin temelde iki amacının bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, tüketicilerin ekonomik menfaatlerine zarar veren ticari uygulamaları engellemeyi amaçlayan tüm düzenlemelerin uyumlaştırılması ve bu sayede tüketicilerin yüksek seviyede korunmasıdır. İkincisi ise, Roma Anlaşması'nın 14(3) maddesinde düzenlenen mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı ve ülke piyasalarının pürüzsüz faaliyetlerinin sağlanmasıdır⁷⁶.

İkinci genel bölümde ise haksız ve saldırgan ticari uygulamalar düzenlenmiştir. Öncelikli olarak haksız ticari uygulamaların yasak olduğu belirtilmiştir (Direktif m. 5/I). Bir ticari uygulama “mesleki özenin gerekliliklerine uymuyorsa” veya “muhatap alındığı ortalama tüketicinin davranış biçimini önemli ölçüde bozuyorsa” burada bir haksız ticari uygulama olduğundan bahsetmek

⁷⁶ Mehmet Ali Aksoy, “2005/29/AT Haksız Ticari Uygulamalar Direktifinde Düzenlenen Haksız Rekabet Halleri Ve Uygulama Örnekleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 73, Sayı: 1, 2015, s. 281

mümkün olacaktır (Direktif m. 5/II). Bu hüküm haksız ticari uygulamalara yönelik olarak getirilen genel bir hükümdür. Devamı maddesinde ise Ek-I 'in her halükarda haksız olarak kabul edilen ticari uygulamaların bir listesini içerdiği ifade edilmektedir. Bu liste tüm üye devletler için geçerli olup, yalnızca işbu direktifin revizyonu ile değiştirilebilecektir (Direktif m. 5/IV).

Her halükarda haksız olduğu kabul edilen ticari uygulamalar, direktifin gerektirdiği “mesleki özenin gerekliliklerine uymama” veya “muhatap alındığı ortalama tüketicinin davranış biçimini önemli ölçüde bozma” kriterlerine uyup uymadığına bakılmaksızın haksız olarak nitelendirilmektedir. Uygulamada “kara liste” (the black list) olarak adlandırılan bu haksız ticari uygulamalar, direktifin diğer maddelerinde olduğu gibi her dava bakımından ayrıca bir araştırmaya gerek duyulmaksızın her durumda haksız olarak değerlendirilmektedir. Bu hükümler yirmi üç maddesi aldatıcı ticari uygulamalar, sekiz tanesi de saldırgan ticari uygulamalar olmak üzere, ayrıntılı olarak, Ek-I kısmında düzenlenmiştir⁷⁷.

Genel olarak direktifler, üye devletler için amaç yönünden bağlayıcılık göstermektedir. Ancak bu amacın gerçekleştirilmesi bakımından benimsenecek olan şekil ve yöntemler, üye devletlerin takdirine bırakılmıştır⁷⁸. Ek-I düzenlemesinde yer alan haksız ticari uygulamalar ise tüm Avrupa’da yasaklanmış ve ülke mevzuatlarının bu şekilde düzenlenmesi ile tüm üye ülkeler bakımından yasal bir kesinlik kazanmayı amaçlamıştır (Direktif m. 5/IV)⁷⁹. Buradan hareketle, tüm üye ülkeler bakımından hiçbir hüküm değiştirilmeden birebir iç hukuka aktarılması ve uygulanması gerekmektedir. Ayrıca bu maddelerin değiştirilebilmesi ancak direktifin değiştirilmesi ile mümkün olacaktır (Direktif m. 5/IV). Bunun haricinde üye ülkelerin değiştirme ile ilgili bir takdir yetkisinden söz etmek mümkün değildir.

Piramit satış sistemlerini düzenleyen madde de kara liste adı verilen Ek-I kısmında düzenlenmiştir. Ek-I m. 14 hükmüne göre: *“14. Tüketicinin ürün satışı ya da tüketimi yerine, esasen programa diğer tüketicileri dahil etmesinden kaynaklanan bir bedeli kazanma fırsatı için ödemede bulunduğu bir piramit reklam programını kurmak, işletmek veya reklamını yapmak”* her halükarda haksız kabul edilen ticari

⁷⁷ “The Unfair Commercial Practices Directive, Questions And Answers”, Brussels, 12.12.2007, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-572_en.htm?locale=EN , (Questions And Answers), (20.01.2018)

⁷⁸ Şeref Ünal, **Avrupa Birliği Hukuku’na Giriş**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 92

⁷⁹ Questions And Answers

uygulamalar arasında düzenlenmiştir. Bu direktife ilişkin olarak AB Komisyon Personeli Çalışma Dokümanı, haksız ticari uygulamalar direktifine ilişkin uygulama/başvuru niteliğindeki rehberde haksız ticari uygulamalara ilişkin daha geniş açıklamalara yer vermektedir. Bu çalışma raporunda piramit satış sistemlerine ilişkin yer alan açıklamada piramit satış sistemlerinin ürün satışından ziyade sisteme yeni katılımcıların getirilmesi sonucunda kazanç elde edilebilecek bir sistem olması dolayısıyla direktif hükmü uyarınca yasaklandığı ifade edilmiştir. Ayrıca piramit satış sistemlerinin sadece üsttekilerin kazanç sağlayabileceği daha sonra katılanların ise katılırken ödedikleri paraları dahi alamayacakları bir sistem şeklinde kurulduğu belirtilmiştir⁸⁰. Direktif m. 14 uyarınca verilen yargı kararlarında, bir sistemin piramit sistem olarak değerlendirilerek yasaklanması için üç şartın gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bunlardan ilki, bu şekilde bir reklam sisteminin kurulması ile katılımcıların ticari anlamda kazanç elde edeceklerinin vaat edilmesidir. İkincisi, bu kazanç vaaadinin mevcut katılımcılar tarafından sisteme yeni katılımcılar bulunmasına dayanması gerekmektedir. Son olarak da katılımcılara vaat edilen bu kazançların gerçek bir ekonomik aktivite neticesinde meydana gelmemiş olması gerekmektedir. Sistemden elde edilen kazançların ekonomik bir faaliyet, bir ürün alım satımı değil de sisteme yeni kişiler kazandırılması ile oluşturulduğu sonucuna varıldığında burada bir piramit sisteminden bahsetmek söz konusu olacaktır⁸¹.

Haksız ticari uygulamalar direktifi kapsamında tüketici, kendi işi, işletmesi, zanaat veya mesleği dışındaki amaçlarla hareket eden gerçek kişileri ifade etmektedir (Direktif m. 2/a). Buna karşılık piramit satışları düzenleyen hüküm, tüketicinin ürün satışı veya tüketimi yerine sisteme yeni kişileri dâhil etmesini haksız bir ticari uygulama olarak kabul etmektedir. Bu sistemler, piyasa şartları bakımından zayıf tarafı oluşturan, tüketicinin temelde sistem hakkında yanlış bilgilendirilmesi

⁸⁰“European Commission, Commission Staff Working Document, Guidance On The Implementation/Application Of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices”, **European Commission**, Brussels, 25.5.2016, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016SC0163&from=EN> , (10.01.2018), p. 81

⁸¹ “EU-Reports of Cases, Judgment of the Court (Second Chamber)”, 3 April 2014, p. 6, , <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62012CJ0515&from=EN> , (11.01.2018), p. 6, par. 20

neticesinde sisteme dâhili söz konusu olduğu için ekonomik anlamda bir kazanım elde etseler dahi koruma altına alınmışlardır⁸².

Görüldüğü üzere, tüketicinin bir ürün veya hizmet satışı yerine diğer kişileri dâhil etmesinden kaynaklanan bir bedeli kazanma fırsatı için ödemede bulunduğu bir piramit reklam programını kurmak, işletmek ve reklamını yapmak her halükarda haksız kabul edilen ticari uygulamalardan sayılmaktadır. Bir diğer deyişle ürün veya hizmetleri satmaktan ziyade, diğer tüketicileri piramide çekmekle tüketicinin itibarının arttığı işletmeye ve terfiye dayalı ilerleme hissesi piramidi kurulması haksız ticari uygulamalardan bir tanesini oluşturmaktadır⁸³.

Direktifin lafzına bakıldığında, “piramit reklam programı kurmak, işletmek veya reklamını yapmak” her halükarda haksız olduğu kabul edilen ticari uygulamalardan sayılmıştır. Burada görüldüğü üzere, piramit satış sistemi ifadesi yerine, piramit reklam programı ifadesi kullanılmıştır. Bu durumun Türk Ticaret Kanunu gerekçesinde de ifade edildiği üzere, haksız ticari uygulamalara ilişkin Avrupa Birliği’nin, önceki dönemlerde sadece reklamlar bağlamında konuya yaklaştığından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ayrıca belirtmek gerekir ki her ne kadar lafzi olarak piramit reklam programından bahsedilse de AB Komisyon Personeli Çalışma Dokümanı, haksız ticari uygulamalar direktifine ilişkin uygulama/başvuru niteliğindeki rehberde bu sistem, genel olarak kabul edilen piramit satış sistemlerini ifade etmektedir. Piramit şeması, ponzi şeması ve buna benzer ifadeler yerine “piramit reklam programı” kavramı kullanılmıştır.

Bu hüküm, tüm üye devletler bakımından direktifte belirtildiği şekilde düzenlenecek ve uygulama alanı bulacaktır. Ayrıca üye devletler bu direktifin tüketicilerin menfaatine olan hükümlerine uyulmasını sağlamak amacıyla haksız ticari uygulamalarla mücadele etmek için yeterli ve etkili araçların mevcudiyetini temin etmekle yükümlüdürler. Söz konusu araçlar ulusal hukuk tarafından haksız ticari uygulamalar ile mücadelede meşru menfaatleri olduğu gibi kabul edilen rakipleri de dâhil olmak üzere kişi veya kuruluşların söz konusu haksız ticari uygulamalar aleyhine yasal yollara başvurabilecekleri ve/veya söz konusu haksız ticari uygulamaları şikâyetler hakkında karar verme ya da uygun yasal takibatları başlatma konusunda yetkili olan bir merciye götürebileceklerini öngören yasal

⁸² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. VIII, C

⁸³ Aksoy, s. 307

hükümler içerecektir. Üye devletler bu olanakların hangilerinin uygulanacaklarına ve mahkemelerin mi yoksa idari mercilerin mi madde 10’ da belirtilenler de dâhil olmak üzere şikâyetleri çözümlemek için oluşturulmuş araçlara önceden başvurma koşulu getirilebileceğine kendileri karar verirler. Söz konusu olanaklar etkilenen tüketicinin, tacirin bulunduğu üye devletten başka bir üye devletin ülkesinde bulunup bulunmamasından bağımsız olarak sağlanacaktır. (Direktif m. 11/I).

Üye devletler paragraf 1’ de belirtilen yasal yükümlülükler kapsamında mahkeme veya idari mercilere, söz konusu olan menfaatleri ve özellikle kamu yararını göz önüne alarak gerekli görmeleri halinde, haksız ticari uygulamalara son verilmesini emretme veya son verilmesi emir için uygun yasal usulleri tesis etme veya haksız ticari uygulama henüz gerçekleştirilmemiş ancak gerçekleştirilmesi ihtimali varsa uygulamanın yasaklanmasına karar verme ya da fiili zarar ve ziyan, kasıt ya da tacirin kusuru kanıtlanmaksızın bile uygulamanın yasaklanması kararı alınması için uygun yasal usulleri tesis etme yetkisi tanıyacaklardır. Tercih hakkı onlara ait olmak üzere üye devletler birinci paragrafta atıfta bulunulan tedbirlerin geçici, kesin etkili olarak hızlandırılmış (seri) usulde gerçekleştirilmesi için gerekli önlemleri alacaklardır (Direktif m. 11/II).

Ayrıca üye devletler, haksız ticari uygulamalar direktifinin uygulanması ile getirilen ulusal düzenlemelerin ihlal edilmesi halinde, etkili, orantılı ve caydırıcı olacak nitelikte cezai hükümler öngörecektir ve bu hükümlerin uygulanması için gerekli tüm tedbirleri alacaktır (Direktif m. 13).

Üye devletler, tüketicileri bu direktifi iç hukuka aktaran ulusal kanunları hakkında bilgilendirmek için uygun tedbirleri alacak, uygun olan hallerde tacir ve düzenleyici kurumları tüketicileri kendi davranış kuralları hakkında bilgilendirmeye teşvik edecektir (Direktif m. 17).

Direktif tüm üye ülkelere yöneltilmiştir (Direktif m. 21).

3. Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Piramit Sözleşmeler

Bir doğrudan satış sistemi olan “network marketing” ve “multilevel marketing” sistemi Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmıştır⁸⁴. Bunun yanı sıra piramit satış sistemlerinin ilk örneklerinden sayılan ponzi şeması da Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmıştır⁸⁵. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri Hukukundaki düzenlemelerin incelenmesi sözü edilen sistemlerin anlaşılması bakımından gereklidir. Bu düzenlemeler, hem mevcut bir sistemin yasal olup olmadığının tespit edilmesi hem de yasal olmadığının tespit edilmesi halinde sonucunun ne olacağının belirlenmesi bakımından önem arz etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri Hukuku’ndaki piramit satış sistemlerine ilişkin düzenlemeler en genel anlamda üç bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, Federal Ticaret Komisyonu ve Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonundan⁸⁶ oluşan hükümet düzenlemeleridir. Bu iki kurum, yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemleri ile yasal olmayan piramit satış sistemleri arasındaki temel farklılıkları ortaya koymak suretiyle yasal bir ayırım belirlemektedir. Bu düzenlemelerden ikincisini, hükümet dışı düzenlemelerden biri olan, Doğrudan Satış

⁸⁴ Network Marketing sisteminin tarihsel gelişimine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Çağlar Çakmak, **Doğrudan Satış Ve Şebeke Yoluyla Pazarlama Sistemi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 38; Nihal Paşalı Taşoğlu, **Çok Katlı Pazarlama**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2012, (ÇKP), ss. 30–33; Nihal Paşalı Taşoğlu, ‘Çok Katlı Pazarlama Şirketleri İle Piramit Şema Organizasyonlarının Yapısal Farklılıkları Üzerine Bir İnceleme’, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, Numara: 1, 2008, (Yapısal Farklılıklar) ss. 29–31; Pervin Işık, **Çok Katlı Pazarlama Sistemi Ve Uygulamaları: Türkiye Avron Firması Örneği**, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 62; Hans W. Micklitz, Bettina Monazzahian and Christina Rössler, “Door to Door Selling- Pyramid Selling- Multilevel Marketing”, **A study Comissioned by the European Comission Final Report**, Cilt: II Analysis, November 1999, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.129.8742&rep=rep1&type=pdf>, (12.12.2017), p. 204; William W. Keep and Peter J. Vander Nat, “Multilevel Marketing and Pyramid Schemes in The United States An Historcial Analysis”, **Journal of Historical Research in Marketing**, Cilt: 6, Sayı:2, (An Historical Analysis), 2014, ss. 189–190

⁸⁵ Ponzi şeması hakkında Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Douglas Black, **Pyramid Power: Network Maketing Leaders Accounts Of Professional Development And Success**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Department Of Adult Education, Community Development, And Counselling Psychology Ontario Institute For Studies In Education Of The University Of Toronto, Kanada, 1999, ss. 40–42

⁸⁶ Bu kurum, görünürde yasal olarak faaliyet gösteren piramit satış sistemleri de dâhil olmak üzere Federal Menkul Kıymetler Yasasını ihlal eden piramit satış sistemlerinin kurulmasının engellenmesi için faaliyet göstermektedir. Bu amaca yönelik olarak, bir network marketing sistemine üye olmaya karar veren tüketicilerin sistemin yasal olup olmadığı noktasında ayırım yapabilecekleri bazı kriterler belirlenmiştir. Ayrıca kurum, piramit satış sistemi olduğu konusunda şüphe bulunana sistemler hakkında belirli tedbirleri alma ve mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. U.S. SEC. “Beware of Pyramid Schemes Posing as Multi-Level Marketing Programs”, **U.S. Securities and Exchange Commission**, 01.10.2013, https://www.sec.gov/oiea/investor-alerts-bulletins/investor-alerts-ia_pyramidhtm.html, (20.10.2018)

Derneği (Direct Selling Association) oluşturmaktadır. Doğrudan Satış Derneği, gönüllülük esası üzerine kurulmuş uygulamada pek çok network marketing firmasının da üye olduğu bir dernektir. Bu dernek, bağımsız bir satıcıya genellikle sabit bir perakende kuruluşunun dışında ürün veya hizmet satmak amacıyla kurulan ulusal bir ticaret birliğidir⁸⁷. Ancak Doğrudan Satış Derneği'nin almış olduğu kararlar sadece üye firmalar için bağlayıcılık arz etmektedir. Bunun dışında, genel olarak uygulanma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu düzenlemelerden üçüncüsünü, Eyalet parlamento düzenlemeleri oluşturmaktadır⁸⁸. Bu düzenlemelerin dışında, piramit satış sistemlerine ilişkin getirilen ve pek çok Avrupa ülkesi tarafından benimsenen kuralların büyük bir çoğunluğu içtihat hukuku tarafından belirlenmektedir⁸⁹.

Amerika Birleşik Devletleri Hukuku'nda network marketing veya piramit satış sistemine ilişkin kuralları düzenleyen federal bir kanun bulunmamaktadır. Bu nedenle mevcut piramit satış sistemi ceza hukuku, ticaret hukuku ve menkul kıymetler hukuku başlıkları altında belirli kanun hükümleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. İlk olarak piramit satış sistemleri, ceza hukukunun yasaklanmış hareketleri düzenleyen hükmü içerisinde değerlendirilmiştir⁹⁰. Piramit satış sistemleri bakımından değerlendirildiğinde hüküm, yasadışı metotları ve ticari uygulamaları engelleme amacını taşımaktadır⁹¹. Bu nedenle hükmü ihlal eden kimseler cezalandırılacak ayrıca hükmün ihlali neticesinde elde ettikleri mallara da el konulabilecektir. Bu hüküm yasadışı faaliyetleri cezalandıran genel bir hükümdür. Bu hükmün dışında, pek çok eyaletin ceza kanununda piramit satış sistemini yasaklayan düzenlemeler bulunmaktadır⁹².

⁸⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. "The Association", **Direct Selling Association**, <https://www.dsa.org/about/association> , (20.10.2018)

⁸⁸ Raymond J. Faltinsky, "The Chaos of Multilevel Marketing and Pyramid Sales Laws: A Federal Remedy", **Supervise Analytical Writing Dean Guido Calabres Yale Law School**, Spring 1992, ss. 24-27, <https://slidex.tips/download/the-chaos-of-multilevel-marketing-and-pyramid-sales-laws-a-federal-remedy> , (22.01.2018) ; Çakmak, ss. 71-73

⁸⁹ Micklitz, Monazzahian and Rössler, p. 204

⁹⁰ İlgili hükmün düzenlendiği kanunun orijinal ismi "Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act" §1962, Türkçesi ise 'Baskıyla Şantaj ve Rüşvet Örgütleri Kanunu'dur. Bu kanun genel olarak uyuşturucu, kaçakçılık, köle ticareti gibi organize olmuş suçları engellemek amacıyla kabul edilmiştir. Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 205

⁹¹ Hükmün tamamı için bkz. U.S. Code- Title 18- Part I- Chapter 96, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1962> , (20.10.2018)

⁹² Micklitz, Monazzahian and Rössler, p. 205

Piramit satış sistemleri ikinci olarak menkul kıymetler hukuku kapsamında düzenlenmiştir. Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu, bu düzenlemeler⁹³ ile piramit satış sistemleri hakkında kovuşturma başlatabilmektedir. Nitekim Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu piramit satışlar ile ilgili gerekli önlemleri alma ve yargı makamlarına başvurma hakkına sahiptir. Bu hükümler daha çok karara konu menkul kıymetlerin menkul kıymetler borsasına kayıtlı olmaması halinde söz konusu olmaktadır. Ancak menkul kıymetlerin sadece kayıtlı olmaması değil, aynı zamanda bunların satışındaki sahtekârlıklar da ilgili hükümlerin uygulanmasını gerektirmektedir. Nitekim piramit satış sistemlerinde yeni katılımcılar çok para kazanacakları vaadi ile sisteme kaydolmaktadırlar. Ancak piramit satış sistemini benimseyen firmaların bir gün son bulacağı ve pek çok kişinin de mağduriyetine yol açacağı kesindir⁹⁴. Fakat katılımcıların yatırmış oldukları bedelleri kaybedecekleri en başta açık bir şekilde belirtilmediğinden piramit satış sistemleri de bu hüküm kapsamında değerlendirilebilecektir⁹⁵.

Uygulamadaki bir piramit satış sistemi için Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda uygulanacak olan son hüküm Federal Ticaret Komisyonu Kanununda bulunan ticaret hukukuna ilişkin düzenlemedir⁹⁶. Mevcut bir sistemin yasal network marketing sistemi ya da yasal olmayan piramit şeması olduğuna ilişkin düzenlemeler temel anlamda Federal Ticaret Komisyonu tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde ihdas edilmiştir⁹⁷. Bu hüküm, genel anlamda ticareti etkileyen haksız ve aldatıcı davranışların yasalara aykırı olduğunu ifade etmiştir. Federal Ticaret Komisyonu da belirlenen kurallar ile haksız ve aldatıcı davranışların gerçekleşmesinin engellenmesi için yetkili kılınmıştır. Uygulamada çok geniş bir

⁹³ Bunlardan bir tanesi “Securities Exchange Act 1934 (=15 U.S.Code § 78j- Manipulative and Deceptive Devices)” yani Menkul Kıymetler Borsa Kanunu ilgili hüküme düzenlenmiştir. Hükmün tamamı için bkz. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/78j> , (20.10.2018)

Bir diğeri Securities Exchange Commission Rule 10b-5 (= 17 CFR 240. 10b-5- Employment of Manipulative and Deceptive Devices)’ yani Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu Kuralı ilgili hükmü ile düzenlenmiştir.

⁹⁴ Argan, ss. 70-71; Taşoğlu, ÇKP, s. 70; Güragaç, s. 36

⁹⁵ Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 209

⁹⁶ İlgili hüküm Federal Ticaret Komisyonu Kanunu 5. bölümünde düzenlenen “Unfair or Deceptive Acts or Practices” yani haksız ve aldatıcı eylemler veya uygulamalardır. Hükmün tamamı için bkz. “15 U.S.Code § 45- Unfair Methods of Competition Unlawful; Prevention By Commission (a)”, Cornell Law School, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/45> , (21.01.2018)

⁹⁷ Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 204

yelpazede değerlendirilebilecek olan haksız ve aldatıcı davranış kavramı⁹⁸, piramit satış sistemleri bakımından katılımcılarda kar veya para kazanma kolaylığı hakkında yanlış beyanda bulunularak bu katılımcıların işe alacağı kimseleri yanlış yönlendirmesi ile ortaya çıkmaktadır⁹⁹. Yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesi üzerine kurulan bu sistemin kurulması ve geliştirilmesi doğal olarak aldatıcı ve aslında sahtekârlık olarak nitelendirilebilecektir¹⁰⁰. Belirtilen kanun hükümleri Amerika Birleşik Devletleri Hukukundaki mevcut bir piramit satış sistemi hakkında uygulanabilecek federal düzenlemelerdir. Federal düzenlemelerin yanı sıra eyaletlerin bu sisteme ilişkin getirmiş olduğu münferit düzenlemeler de bulunmaktadır¹⁰¹.

Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda piramit satış sistemlerine ilişkin uygulanabilecek hükümler federal düzenlemelerin yanı sıra eyalet parlamento düzenlemeleridir. Bu düzenlemelerden bazıları, piramit sistemlerinin kurulmasını yasaklarken bazıları ise yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminin işleyişini düzenlemiştir. Bunlar dışında kalan düzenlemeler ise piramit satış sistemlerinin ceza hukuku, menkul kıymetler hukuku ve diğer genel düzenlemeler altında cezalandırılabilir olduğunu ifade etmiştir¹⁰². Bunlardan bir tanesi, piramit ve zincir şemalarının açıkça yasak olduğunu ifade eden, North Carolina Eyaleti Ceza Hukuku'nda düzenlenmiştir¹⁰³. Kanun hükmü içeriğinde piramit satış sistemlerinin ne olduğuna ilişkin bir tanımlama yapılmıştır. Sözü edilen hükme göre piramit satış, yeni katılımların sisteme üye yapılmasına bağlı olarak mevcut katılımcılara kazanç vaat eden bir sistemi ifade etmektedir. Ayrıca vaat edilen bu kazancın temelini nihai tüketicilere yapılan ürün veya hizmet satışı değil, yeni katılımcıların ödedikleri giriş bedelleri oluşturmaktadır¹⁰⁴. Hüküm, tanımı yapılan bu tür bir sistemin kurulmasını,

⁹⁸ Kanun hükmünde haksız ve aldatıcı uygulamalar kavramı kullanılmış ancak hangi davranışların bu kapsamda değerlendirileceğine ilişkin bir belirleme yapılmamıştır. Bir davranış icrai veya ihmali olarak yanıltıcı veya tüketiciyi yanlış yönlendirmesi muhtemel, makul, kabul edilebilir ve önemli olması gerekmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. "Federal Trade Commission Act Section 5: Unfair or Deceptive Acts or Practices", **Consumer Compliance Handbook (12/16)**, <https://www.federalreserve.gov/boarddocs/supmanual/cch/ftca.pdf> , 20.10.2018, p. 1

⁹⁹ Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 209

¹⁰⁰ Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 209

¹⁰¹ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 205–207

¹⁰² Micklitz, Monazzahian and Rössler, p. 205

¹⁰³ Hükümün tamamı için bkz. NC GEN ST §14-291.2. <https://law.justia.com/codes/north-carolina/2016/chapter-14/article-37/section-14-291.2/> , (21.01.2018)

¹⁰⁴ NCGENST§14291.2.(b) https://www.ncleg.net/EnactedLegislation/Statutes/PDF/BySection/Chapter_14/GS_14-291.2.pdf , (20.10.2018)

yayılmasını ve katılımcıların böyle bir sisteme üye olmasını yasaklamıştır. Bu yasağa aykırı hareket eden kimselerin de belirtilen kanun hükümleri kapsamında suçlu sayılacağını ifade etmiştir¹⁰⁵. Katılımcıların piramit satışı benimseyen bir sisteme üye olabilmesi için düzenlenen sözleşmeler de kamu yararına aykırı olduğundan geçersiz ve uygulanamaz niteliktedir¹⁰⁶. Bu düzenlemenin içeriğine bakıldığında, Türk Hukuk sistemindeki 6502 sayılı TKHK m. 77/XVII ve m. 80 hükmüne benzer bir düzenleme olduğu görülmektedir. Fakat bu düzenleme Türk Hukuk sistemindeki TKHK gibi özel bir kanunda değil, ceza hükümleri kapsamında genel bir kanunla ceza hükümleri düzenlenmiştir¹⁰⁷.

Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda eyalet parlamento düzenlemeleri farklılık gösterse de piramit satış sistemleri hakkında tüm eyaletlerde ortak kabul edilebilecek bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlar aynı zamanda piramit satış sistemlerinin temel özelliklerini de ortaya koymaktadır. Piramit satışa ilişkin ilk temel özellik, piramit satış sistemine ilişkin düzenlemesi örnek olarak verilen, North Carolina Eyaleti Ceza Hukuku düzenlemesindeki gibi mevcut katılımcıların yeni katılımcıları sisteme dahil etmeleri karşılığında kazanç elde edebileceği bir sistem olmasıdır. Bu tanımlama hem ürün bazlı hem de ürün bazlı olmayan piramit satış sistemleri için geçerli bir tanımlamadır¹⁰⁸. Ürün bazlı piramit satış sistemlerinde ise envanter yüklemesi anlamına gelen “*inventory-loading*” veya “*front-loading*” uygulamaları piramit satış sisteminin yasal gerekliliklerinden kaçınmak için geliştirilmiştir¹⁰⁹. Bu sistem ile kurucu firma doğrudan satıcıya bir ürün satışı gerçekleştirmektedir; ancak bu ürünler satılabilir nitelikte olmadığından doğrudan

¹⁰⁵ NC GEN ST §14 291.2.(a) https://www.ncleg.net/EnactedLegislation/Statutes/PDF/BySection/Chapter_14/GS_14-291.2.pdf, (20.10.2018)

¹⁰⁶ NC GEN ST §14-291.2.(d) https://www.ncleg.net/EnactedLegislation/Statutes/PDF/BySection/Chapter_14/GS_14-291.2.pdf, (20.10.2018)

¹⁰⁷ Piramit satış sistemlerine ilişkin özel bir düzenlemenin Türk Ceza Kanunu kapsamında yapılmasının gerekliliği hakkında bkz. Volkan Maviş, ‘Dolandırıcılık Suçunun Hile Unsuruna İlişkin Sorunlar’, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı**, C: 1, Yıl: 2015, s. 623; Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem ve R. Murat Önok, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, Ekim 2016, s. 744

¹⁰⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda.

¹⁰⁹ James A. Muncy, “Ethical Issues in Multilevel Marketing: Is It a Legitimate Business or Just Another Pyramid Scheme?”, **Marketing Education Review**, Cilt: 14, Number 3 (Fall 2004), s. 50; Darly Koehn, ‘Ethical Issues Connected with Multi-Level Marketing Schemes’, **Journal of Business Ethics**, Jan. 2001, 29, ½, s. 155; “The Difference Between Legitimate Direct Selling Companies and Illegal Pyramid Schemes”, <https://www.dsa.org/docs/default-source/ethics/legitimatecompanies.pdf?sfvrsn=2>, (Illegal Pyramid Schemes) (20.01.2018); Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 212-213

satıcılar nihai tüketicilere satamayacakları ürünler ile baş başa kalmaktadırlar¹¹⁰. Burada aslında temel olarak, piramit satış sistemlerine üye olmak için ödenen giriş bedelinin gizlenmesi amacı bulunmaktadır. Böylece mevcut bir piramit satış sistemi hem görünürde yasal bir network marketing sistemi gibi hareket ederek otoritelerden kolaylıkla gizlenmekte hem de daha fazla katılımcının sisteme kaydedilmesini sağlamak amacıyla güvenilir bir firma görünümü sergilemektedir¹¹¹. Fakat mevcut katılımcıya kurucu firma tarafından satılan ürünler, çoğunlukla piyasadaki değerinden daha pahalı ve geri iadesi mümkün olmayan niteliktedir¹¹². Burada nihai tüketiciye bir ürün satışı amaçlanmadığından kazancın temeli ürün satışına değil, yeni katılımcıların sisteme kaydedilmesine dayanmaktadır¹¹³. Bu unsurlar mevcut bir sistemin piramit satış sistemi olarak değerlendirilebilmesi için tüm eyaletler bakımından geçerli temel unsurlardır¹¹⁴.

Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda federal ve eyalet düzenlemelerinin yanında hükümet dışı düzenlemelerden biri olan Doğrudan Satış Derneği bulunmaktadır. Doğrudan Satış Derneği, doğrudan satış sistemini benimseyen üye firmaların faaliyetlerini gerçekleştirirken tüketicilere yönelik uygulamalarında uymaları gereken temel adil ve ahlaki ilkeleri Etik Kurallar (Code of Ethics) başlığı altında düzenlemiştir¹¹⁵. Bu düzenlemelerden bir tanesini de piramit şemalar oluşturmaktadır. Nitekim adil ve ahlaki bir doğrudan satışın gerçekleştirilebilmesi için piramit veya sonsuz zincir şemalarının bu etik kuralları kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna uygun olarak Doğrudan Satış Derneği yöneticisi, mevcut bir sistemin uygulanabilir nitelikte bir federal, eyalet veya yerel bir yasa veya düzenleme ile uyumlu olarak bu etik kuralları ihlal edip etmediğini tespit etmektedir¹¹⁶. Hükümet dışı düzenlemelerden olan Doğrudan Satış Derneğine

¹¹⁰ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 212-213; Taşoğlu, ÇKP, s. 69; Gürağaç, s. 36

¹¹¹ DSA, Illegal Pyramid Schemes; Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 212-213

¹¹² “Buy-back Protection” yani geri alma kuralı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Robin Croft, Lindsay Cutts and Patricia Mould, “Shifting The Risk: ‘Buyback’ Protection in Network Marketing Schemes”, **Journal of Consumer Policy**, Cilt: 23, Sayı:2, June 2000, ss 177-191; Taşoğlu, ÇKP, ss. 69-70; Gürağaç, s. 36; Çakmak, ss. 29-30

¹¹³ Selin Sert Sütçü, “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 Hükmüne Göre Piramit Satışlar”, **Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı, Cilt III, (Armağan), s. 2509; Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 212-213; Taşoğlu, ÇKP, ss. 70; Gürağaç, s. 36; Çakmak, ss. 29-30

¹¹⁴ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 212-213

¹¹⁵ DSA, “Code of Ethics”, 03.06.2017, https://www.dsa.org/docs/default-source/Code-of-Ethics/dsa_coereport_june2017.pdf?sfvrsn=2, (21.01.2018)

¹¹⁶ Code of Ethics, s. 5

üyelik gönüllülük esasına dayandığından, derneğin yöneticisi; bir federal, eyalet veya yerel bir yasa veya düzenleme ile uyumlu olarak bu etik kuralları ihlal edip etmediğini göz önünde bulundurmaktadır¹¹⁷.

Piramit satış sistemlerinin ilk örnekleri Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmış ve bu sistemleri ilişkin hukuki anlamda pek çok karar alınmıştır. Alınan bu kararlar hem mevcut bir sistemin yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemi veya yasal olmayan piramit satış sistemi olduğunun tespit edilebilmesi için belirli kriterler belirlenmesini sağlamakta hem de piramit satış sisteminin kurulması halinde uygulanacak yaptırımlara emsal teşkil etmektedir¹¹⁸. İlk olarak, 8 Kasım 1975 tarihli "*Koscot Davası*" ile Federal Ticaret Komisyonu piramit şemalarını oluşturan özellikleri belirleyen bir test geliştirmiştir. Ayrıca hükmün içerisinde yasal olmayan piramit satış sistemlerine ilişkin bir tanımlama yapılması da, bu davanın önemini arttırmaktadır. Buna göre piramit satış sistemi, kazanç kaynağının temelini sisteme yeni katılımcıların dâhil edilmesine dayandıran yasal olmayan bir pazarlama sistemini ifade etmektedir. Burada nihai tüketicilere yapılan ürün satışı neticesinde elde edilen bir kazançtan bahsetmek söz konusu değildir¹¹⁹. Piramit satışlara ilişkin olarak verilen bir diğer kararda, "10 tüketici kuralı" ve "%70 kuralı" getirilmiştir¹²⁰. 10 tüketici kuralı, doğrudan satıcının kurucu firmadan almış

¹¹⁷ Faltinsky, s. 27; Çakmak, s. 73

¹¹⁸ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 213-219

¹¹⁹ Karara konu olaydaki Koscot şirketi, ürün ve hizmetlerini bir network ağı ile dağıtmaktadır. Ancak şirket tarafından vaat edilen yüksek kazançların temel kaynağını yeni katılımcıların sisteme dahil edilmesi oluşturmaktadır. Çünkü katılımcılar sisteme kayıt olmak için belirli miktarlarda ücret ödemektedirler. Burada gerçek bir ürün satışına dayalı olarak kazanç elde edilmesi söz konusu değildir.

Metnin tamamı için Bkz. Federal Trade Commission, November 18, 1975, 86 FTC, p. 1106et (1975) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-86/ftc_volume_decision_86_july_-_december_1975pages_1106-1202.pdf , (14.01.2018); Abdurrahman Savaş, **Network Marketing Sözleşmesi**, Der Yayınları, İstanbul, 2016, s. 26; Anita Cava, René Sacasas and Larry A. DiMatteo, 'Multilevel Marketing and Antifraud Statutes: Legal Enterprises or Pyramid Scheme', **Journal of the Academy of Marketing Science**, Cilt: 25, Sayı: 2, March 1997, ss. 176; Jon M. Taylor, The Case (For And) Against Multi-Level Marketing: The Complete Guide to Understanding the Flaws- and Providing and Countering the effects- of Endless Chain'Opportunity' Recruitment, or Product-based Pyramid Schemes', **Consumer Awareness Institute**, 2012, <https://www.mlmwatch.org/01General/taylor.pdf> , (Guide), (14.01.2018), s. 2-11; Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 215-216; Peter J Vander Nat ve William W Keep, 'Marketing Fraud: An Approach For Differentiating Multilevel Marketing from pyramid schemes', **Journal of Public Policy & Marketing**, Cilt: 21, Sayı: 1, s. 142; Nat and Keep, An Historical Analysis, s. 199; Muncy, s. 50; Black, s. 38

¹²⁰ İlgili karar Federal Ticaret Komisyonu 8 Mayıs 1979 tarihli Amway kararıdır.

olduğu belirli miktardaki ürünleri on farklı tüketiciye satması gerektiğini ifade etmektedir¹²¹. %70 kuralı ise, ürün bazlı piramit satış sisteminin bir özelliği olan envanter yüklemesinin engellenmesi amacı ile kabul edilmiş yasal bir sistemde faaliyet gösteren doğrudan satıcının firmadan alış olduğu malların en az %70' ini satmış olması gerektiği ifade etmektedir¹²². Böylelikle piramit satış sistemlerine özgü olan kişisel kullanımın da engellenmesi amaçlanmaktadır¹²³. Ayrıca karara konu olaydaki şirket, “buy-back rule” adı verilen bir sistem geliştirerek, sistem içerisindeki sponsorların kendisinin altında bulunan doğrudan satıcıların isteği üzerine kullanılmamış ürünleri geri almakla yükümlü olduğunu belirtmiştir¹²⁴. Tüm bu kurallar zamanla sistemin yasal bir sistem olup olmadığının belirlenmesinde birer kriter haline gelmiştir. Ancak piramit sistem olduğu konusunda şüphe bulunan bir sistem için Federal Ticaret Komisyonu tarafından yapılan inceleme neticesinde sistemin bu kurallara uygun bir şekilde organize edilmesi tek başına bu sistemi yasal bir sistem haline getirmemektedir. Bunun dışında, sistemde belirlenen bu kuralların fiili olarak uygulanıp uygulanmadığının da belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim uygulamada, piramit satış sistemini benimseyen bazı firmalar, kurmuş oldukları sistemin yasal bir sistem olduğu yönünde bir kanı oluşturabilmek adına belirlenen kuralların sadece görünüşte yer aldığı; ancak fiili olarak uygulama alanı bulmadığı faaliyetleri gerçekleştirebilmektedirler. Bu nedenle Federal Ticaret Komisyonu tarafından öngörülen bu kuralların sözü edilen sistemlerde sadece bulunması yeterli olmamakta, aynı zamanda uygulanıyor olması da gerekmektedir. Konu ile ilgili otoriteler bu hususu da göz önüne almakla yükümlüdür¹²⁵. Bu duruma ilişkin olarak Amerika Temyiz mahkemesi tarafından 1996 yılında piramit satış sistemlerine ilişkin verilen bir karar bulunmaktadır¹²⁶. Bu karar hem 1975 yılındaki Koscot Kriterlerinin

Metnin tamamı için Bkz. Federal Trade Commission, May 8, 1979, 93 FTC, p. 618 (1979) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-93/ftc_volume_decision_93_january_-_june_1979pages_618-738.pdf , (14.01.2018)

¹²¹ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 217–218; Cava, Sacasas and DiMatteo, s. 176; Muncy, s. 50; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 142; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 199; Savaş, s. 26

¹²² Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 217-218; Cava, Sacasas and DiMatteo, s. 176; Muncy, s. 50; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 142; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 199; Savaş, s. 26

¹²³ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 216; Cava, Sacasas and DiMatteo, s. 177; Muncy, s. 50; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 142; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 199; Savaş, s. 26

¹²⁴ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 218–219; Savaş, s. 26

¹²⁵ Ninth Circuit, nos. 94–16577 and 94/16478, Webster v. Omnitrition International, Inc., 79 F.3d 776 (1996)”, **United States Court of Appeals**, http://www.mlmlegal.com/legal-cases/Webster_v_Omnitrition79F3d776-1996.php , (20.01.2018)

hem de 1979 tarihindeki dava ile belirlenen üç kuralın birlikte değerlendirildiği bir karar olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca mahkeme, karara konu firmanın belirlemiş olduğu kuralların gerçek hayatta uygulanıp uygulanmadığına ilişkin bir tahkikatta bulunmuştur. Buna göre söz konusu sistemde 10 tüketici kuralı uygulamakta; fakat bu durum katılımcıların elde ettiği kazançların yeniden satıma dayanarak verildiğine ilişkin yeterli bir delil oluşturmamaktadır¹²⁷. %70 kuralı, doğrudan satıcının kurucu firma almış olduğu ürünlerin en az %70' ini nihai tüketiciye satmış olması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat karara konu sistem bakımından bu miktarın firma tarafından uygulanmadığı, sözü edilen miktarın kişisel kullanıma dayandığı ifade edilmiştir¹²⁸. Buy-back rule, yani geri alma kuralı, bakımından ise sistem doğrudan satıcının elinde bulunan ürünlerden sadece üç aydan daha yeni olan ürünlerin firma tarafından geri alınacağını ifade etmiştir. Bu durumun, doğrudan satıcıların sistemden ayrıldıklarında ellerinde büyük miktarlarda ürün stoku ile kalmalarını engelleyebilecek nitelikte olmadığı ifade edilmiştir¹²⁹. Burada mahkeme sistemin piramit bir satış sistemi olup olmadığının belirlenmesinde 1975 tarihli Koscot davasında belirlenen nihai tüketiciye satış kriterini benimsemiştir. Nitekim yasal olarak faaliyet gösteren bir dağıtım sisteminden bahsedebilmek için sistemden elde edilen kazancın temelini ürün veya hizmetlerin oluşturması gerekmektedir. Nitekim bu durum bir sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesindeki temel faktördür. 10 tüketici, %70 kuralı ve Buy-back rule şeklinde belirtilen kurallar aslında bir sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesi için kullanılabilecek araçlardır. Fakat sistemin temelini ürün satışına dayanmadığı açıkça biliniyor ise bir piramit satış sisteminin varlığından bahsetmek mümkün olacaktır¹³⁰. Bu kararlar, bir piramit satış sisteminin en genel anlamıyla tespit edilebilmesi ve buna ilişkin yaptırımlar uygulanmasına emsal teşkil etmektedir. Piramit satış sistemleri yasaklı bir pazarlama sistemi olduğundan, mevcut veya ortaya çıkabilecek tüm sistemlerin tespit edilebilmesi için tek bir kriter belirlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle hâkim, her olayın özelliğine

¹²⁷ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 217–218; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 198

¹²⁸ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 217–218; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 198

¹²⁹ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 217–218; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 198

¹³⁰ Micklitz, Monazzahian and Rössler, ss. 217–218; Cava, Sacasas and DiMatteo, s. 176–177; Muncy, s. 50; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 142; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 198; Savaş, s. 26

göre münferiden bir piramit satış sisteminin bulunup bulunmadığının tespitini yapmakla yükümlüdür.

Özellikle son yıllarda, piramit satış sistemleri internet ve küreselleşme faktörlerinin de etkisi ile giderek çoğalmakta ve hızla yayılmaktadır. Böylece bir ülkede kurulan piramit satış sistemi internet, yani elektronik ticaret aracılığıyla, çok hızlı bir şekilde yayılmakta ve dünyanın pek çok ülkesindeki tüketicilere ulaşma imkanına sahip olmaktadır¹³¹. Bu konu ile ilgili bir dava internetin piramit satış sistemleri bakımından kötüye kullanım potansiyelini açık bir şekilde göstermektedir¹³². Nitekim sözü edilen karara konu firma, katılımcıların internet erişim cihazı satarak çok yüksek oranlarda kar elde edebileceklerini iddia etmiş ve bu elektrik yatırımları satılmaya başlamadan önce firmanın ürünlerini sattığı yerde elektrik piyasasında bir spekülasyon dalgası başlatmıştır. Ancak Federal Ticaret Komisyonu yapmış olduğu araştırmalar neticesinde sistemin bir piramit satış sistemi olduğuna karar vererek dava açmıştır¹³³.

Piramit satış sistemlerine ilişkin yapılan bu belirlemeler daha sonra ortaya çıkan sistemler için bir emsal teşkil etmektedir. Piramit satış sistemleri zaman içerisinde ne kadar büyük değişikliklere uğrasa da sistemin temeli aynı kalmaktadır. Bir piramit satış sistemindeki kazanç kaynağının temeli yeni katılımcıların sisteme kaydedilmesine dayanmaktadır. Uygulamada bazı firmalar, mevcut katılımcıların her yeni katılımcı için kazanç elde etmesini vaat etmiştir¹³⁴. Bazı firmalar ise kazanç vaadini, yeni katılımcıların satın almış olduğu ürün hacmine göre belirlemektedir¹³⁵. İlk olasılıkta mevcut firmanın bir piramit satış sistemini benimsediği kolaylıkla ifade edilebilecektir. Ancak ikinci olasılıkta, firmanın yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemi veya yasal olmayan piramit satış sistemi olduğunun

¹³¹ Debra A. Valentine, 'Pyramid Schemes, International Monetary Funds Seminar on Current Legal Issues Affecting Central Banks', **FTC Protecting America's Consumers**, 13.05.1998, <https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/pyramid-schemes> ,(Pyramid Schemes), (20.01.2018)

¹³² Metnin tamamı için Bkz. "April 8, 1998, FTC v. Futurenet, Inc., et al.", **Federal Trade Commission**

<https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/1998/04/futurenet.pdf> , (20.01.2018)

¹³³ Valentine, Pyramid Schemes

¹³⁴ Bu tarz bir sistemi benimseyen firmaya ilişkin dava *FTC v. Fortune Hi-Tech Marketing, Inc.*, (2013), No. 13-cv-123-KSF-REW (E.D. KY) davasıdır. Metnin tamamı için Bkz. <https://www.ftc.gov/system/files/documents/cases/140513fortunehitechstip.pdf> , (20.01.2018)

¹³⁵ Bu tarz bir sistemi benimseyen firmaya ilişkin dava 27 Kasım 2002 tarihli *FTC v. Trek Alliance, Inc* (2002), CV-02-9270 DSF (AJWx) (C.D. California, Nov. 27) davasıdır. Metnin tamamı için Bkz. <https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/2005/12/051215stipvon0123096.pdf> , (20.01.2018)

belirlenmesi gerekmektedir¹³⁶. Nitekim yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sisteminde de temel amaç sponsorların alt katılımcılar bulmak suretiyle onların faaliyetlerinden de belirli miktarlarda gelir elde etmektir¹³⁷. Bu nedenle sistemin temel anlamda ürün satışını veya yeni katılımcıların sisteme üye yapılmasını temel aldığıının belirlenmesi, sisteme ilişkin hukuki değerlendirmelerin doğru bir şekilde yapılabilmesi için gerekmektedir. Yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayanan bir piramit sistemi bir gün sona erecek ve piramidin tepesinde yer alanlar büyük miktarlarda kazanç sağlarken daha sonra katılanların büyük miktarda mağduriyet yaşamaları kaçınılmaz olacaktır¹³⁸.

Sonuç olarak, Amerika Birleşik Devletleri Hukukundaki piramit satış sistemlerine ilişkin getirilen yasal düzenlemeler, sistemin ilk örneklerinin burada görülmesi itibariyle büyük önem arz etmektedir¹³⁹. Bu hukuk sisteminde yapılan düzenlemeler, sistemin tespit edilebilmesi için kullanılan araçlar ve alınan önlemler, birçok Avrupa ülkesi tarafından da daha sonra kanun olarak benimsenmiştir¹⁴⁰.

4. İngiliz Hukukunda Piramit Sözleşmeler

İngiliz Hukukunda piramit satış sözleşmeleri 1973 tarihli “*Fair Trading Act*”¹⁴¹ yani Adil Ticaret Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanun temel olarak adil bir ticari hayatın yaşama geçmesi amacını taşımaktadır. Bu amacı tam anlamıyla gerçekleştirebilmek için kanun tüketicilerin korunmasına yönelik olarak bazı düzenlemelerde bulunmuştur¹⁴². Bu düzenlemelerden bir tanesi de piramit ve benzeri satış sistemlerine ilişkin olarak “*Part XI*” yani on birinci bölüm 118- 123 hükümleri ile getirilen düzenlemedir¹⁴³.

¹³⁶ Nat and Keep, An Historical Analysis, s. 198-199

¹³⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda XI

¹³⁸ Nat and Keep, An Historical Analysis, s. 199; Zevkliler ve Özel, s. 538;

¹³⁹ Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 204; Nat and Keep, An Historical Analysis, s. 189-190; Çakmak, s. 38; Taşoğlu, Yapısal Farklılıklar, ss. 29-31; Taşoğlu, ÇKP, ss. 30-33; Işık, ss. 62;

¹⁴⁰ Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 204; Savaş, s. 26

¹⁴¹ *Fair Trading Act 1973- Chapter 41* Adil Ticaret Kanunu- 41. Bölüm

Metnin tamamı için bkz. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/41/pdfs/ukpga_19730041_en.pdf , (FTA 1973), (22.01.2018)

¹⁴² FTA 1973, s. 1

¹⁴³ FTA 1973, ss. 90-

1973 tarihli “*Fair Trading Act*”¹⁴⁴, yani Adil Ticaret Kanunu, piramit satış sözleşmelerini “*Pyramid Selling and Similar Trading Schemes*” yani Piramit Satış ve Benzeri Ticari Şemalar başlığı altında 118 ile 123 maddeleri arasında altı madde ile düzenlenmiştir. Düzenlemenin temel amacı, mevcut katılımcılara ödenecek olan kazancın temelinin yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayandıran sistemlerin kurulmasının engellenmesidir¹⁴⁵. İlk madde piramit satış sistemlerine ilişkin olarak yapılan düzenlemelerin hangi koşullar altında uygulanacağını ifade etmektedir. Böylece kanun hükmü, bu düzenlemelerin uygulanmasını gerektirecek koşulları düzenleme altına almaktadır¹⁴⁶. İkinci madde ise, Devlet Bakanı’na bu sistemler ile ilgili ikincil düzenlemeler yapma yetkisi tanınmıştır¹⁴⁷. Bu yetkiye dayanarak 22 Ekim 1973 tarihli “*The Pyramid Selling Scheme Regulations 1973*” yani Piramit Satış Şemaları Düzenlemesi adı altında ikincil bir düzenleme yapılmıştır¹⁴⁸. Bu düzenleme Adil Ticaret Kanunu 11. bölümünde düzenlenen piramit satış ve diğer satış sistemlerine ilişkindir. Düzenleme, yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine yönelik olarak hazırlanan belgelerin içeriğinin nasıl olması gerektiğine ilişkin hükümler getirmiştir¹⁴⁹. Buna uygun olarak hazırlanan belgeler yasal bir network marketing sistemi gibi hareket eden firmalar tarafından benimsenmektedir. Nitekim düzenlemenin devamı maddesinde bu belgenin içeriğinde yer almaması gereken bilgilere de yer verilmiştir. Böylece yasal olarak faaliyet gösteren bir sistem ile yasal olmayan sistemler arasındaki farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Düzenleme ile birlikte katılımcı yedi gün içerisinde cayma hakkını kullanabilecektir¹⁵⁰. Katılımcının

¹⁴⁴ *Fair Trading Act 1973- Chapter 41* Adil Ticaret Kanunu- 41. Bölüm 22.10.1973 tarihinde düzenlenmiş, 25.10.1973 tarihinde ise parlamentonun önüne getirilmiştir. Kanunun yürürlüğe girme tarihi ise 15.11.1973’tür.

Metnin tamamı için bkz http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/41/pdfs/ukpga_19730041_en.pdf , (FTA 1973), (22.01.2018)

¹⁴⁵ Lorraine Conway, “Pyramid Selling and Similar Trading Schemes Research Paper 96/20”, **House of Commons Library**, 31.01.1996, <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/RP96-20/RP96-20.pdf> , (20.02.2018), s. 6

¹⁴⁶ FTA 1973 m. 118, ss. 90-91

¹⁴⁷ FTA 1973 m. 119, ss. 91-92

¹⁴⁸ 1973 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesi 22.10.1973 tarihinde yapılmış, 25.10.1973 tarihinde ise parlamentonun önüne getirilmiştir. Düzenleme 15.11.1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Metnin tamamı için bkz. “1973 No. 1740 The Pyramid Selling Scheme Regulations 1973” **Statutory Instruments Fair Trading**, 1973, http://www.legislation.gov.uk/uksi/1973/1740/pdfs/uksi_19731740_en.pdf , (20.02.2018)

¹⁴⁹ Howe, ss. 5315–5316

¹⁵⁰ Howe, ss. 5317–5318

bu hakkı yazılı bir sözleşme ile kendisine sağlanmaktadır¹⁵¹. Bunun haricinde sistem yeni katılan bir kimsenin ödeyeceği kayıt ücretine ilişkin bir sınırlama getirilmiştir. Piramit satış sistemlerinde temel kazanç kaynağı yeni katılımcıların ödedikleri kayıt ücreti olduğundan bir katılımcının ödeyeceği en üst limit €25 olarak belirlenmiştir¹⁵². Ayrıca katılımcıların ödedikleri bedelleri geri ödenmeyen¹⁵³ ve eğitim tesis ile imkânları için para isteyen¹⁵⁴ firmalara yönelik bu hükümlerin uygulanacağı ifade edilmiştir. Getirilen bu düzenlemenin bazı yönlerden Türk Hukuk Sisteminde TKHK m. 47/7 hükmüne dayanılarak çıkarılan İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler yönetmeliğine benzediği söylenebilecektir. Sonuç olarak yeni katılımcıların piramit satış ve benzeri sistemlere dâhil edilmesine yönelik olarak düzenlenen belgelerin düzenlenmesi, yayılması ve dağıtılması yasaklanmıştır¹⁵⁵. Bu yasağa aykırı hareket eden kimseler için kanun şartlara göre para cezası veya hapis cezasının uygulanabileceğini ifade etmiştir¹⁵⁶.

Günümüzde bir piramit satış ve benzeri sistemler için 1973 tarihli “*Fair Trading Act*” yani Adil Ticaret Kanunu “*Pyramid Selling and Similar Trading Schemes*” yani Piramit Satış ve Benzeri Ticari Şemalar başlığı altında 118 ile 123 maddeleri arasındaki hükümler uygulama alanı bulmaktadır. Böylece piramit satışlara ilişkin 1973 tarihli “*Fair Trading Act*” yani Adil Ticaret Kanununun halen uygulandığını söylemek mümkündür¹⁵⁷. Fakat bu süreçte mevzuatta ikincil düzenlemelere ilişkin değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi “*The Pyramid Selling Scheme Regulations 1989*” yani 1989 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesidir¹⁵⁸. Bir diğeri ise “*The Pyramid Selling Scheme Regulations 1990*” yani 1990 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesidir¹⁵⁹. Devlet Bakanı tarafından

¹⁵¹ Howe, ss. 5316–5317

¹⁵² Howe, s. 5318

¹⁵³ Howe, s. 5318

¹⁵⁴ Howe, s. 5318

¹⁵⁵ FTA 1973 m. 119, ss. 92–93

¹⁵⁶ FTA 1973 m. 122, s. 95

¹⁵⁷ Conway, ss. 8-9

¹⁵⁸ 1989 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesi 24.11.1989 tarihinde yapılmış, 30.11.1989 tarihinde ise parlamentonun önüne getirilmiştir. Düzenleme 01.03.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Metnin tamamı için bkz. <http://www.legislation.gov.uk/ukxi/1989/2195/contents/made> , (FTA 1989), (20.02.2018)

¹⁵⁹ 1990 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesi 01.02.1990 tarihinde yapılmış, 06.02.1990 tarihinde ise parlamentonun önüne getirilmiştir. Düzenleme 01.03.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Görüldüğü üzere 1989 tarihli düzenleme ile aynı gün yürürlüğe girmiştir.

1973 tarihli Adil Ticaret Kanunu m. 119 hükmüne dayanılarak çıkarılan bu ikinci düzenlemeler piramit satış sistemlerinin zaman içerisinde farklı şekillerde ortaya çıkması ihtimaline dayanılarak oluşturulmuştur. Nitekim Adil Ticaret Kanununun piramit satış sistemleri düzenlemesine ilişkin getirilen en genel eleştirilerden bir tanesi de düzenlemenin ortaya çıkan sistemlerin engellenmesi bakımından yeterli olmamasıdır¹⁶⁰.

1989 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesi ile 1973 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesini yürürlükten kaldırılmıştır¹⁶¹. Getirilen yeni düzenleme ile birlikte çerçeve kanun niteliğinde, 1973 tarihli Adil Ticaret Kanununu benimsemiştir¹⁶². Ancak farklı şekillerde ortaya çıkan piramit satış sistemlerinin tespit edilebilmesi ve bunlara ilişkin yaptırımların uygulanabilmesi için daha ayrıntılı düzenlemeler getirilmiştir¹⁶³. Getirilen bu düzenlemeler piramit satış sistemlerinin kurulmasının engellenmesi ve eğer böyle bir sistem kurulmuş ise söz konusu sistemin tespit edilebilmesi amacına hizmet etmektedir. Örneğin; bir önceki düzenlemede yedi gün olarak belirlenen cayma hakkı, yeni düzenleme ile birlikte on dört güne çıkarılmıştır. Yeni düzenleme ile birlikte katılımcı, sisteme üye olma tarihinden itibaren on dört gün içerisinde hiç bir cezai şart ödemeksizin sistemden ayrılma hakkına sahiptir¹⁶⁴. Bir diğer değişiklik de katılımcıların sisteme üye olurken ödedikleri katılım bedelinin limitine ilişkindir. Yeni düzenleme ile birlikte kurucu firma bir katılımcıdan en fazla €75 giriş bedeli alabilecektir¹⁶⁵. Görüldüğü üzere değişiklikler ile birlikte piramit satış sistemlerinin kurulması neticesinde meydana gelecek olan mağduriyetlerin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kişilerin sadece üye olduktan sonra değil, aynı zamanda bu tarz bir sisteme üye olmadan önce de korunması bu düzenleme bakımından söz konusudur. Nitekim ilgili düzenleme kişilerin bir sisteme üye olmadan önce, sistemin yasal olup olmadığı noktasında dikkatli olmaları gerektiğini ifade etmiştir¹⁶⁶.

Metnin tamamı için bkz. <http://www.legislation.gov.uk/ukxi/1990/150/contents/made> , (FTA 1990), (20.02.2018)

¹⁶⁰ Conway, s. 12

¹⁶¹ FTA 1989, Explanatory Note

¹⁶² FTA 1989, Explanatory Note

¹⁶³ Conway, s. 12

¹⁶⁴ FTA 1989, m. 8

¹⁶⁵ FTA 1989, m. 9

¹⁶⁶ FTA 1989, m. 4/1-v, m. 7/e

1990 tarihli Piramit Satış Şemaları (Değişiklikler) Düzenlemesi ile 1989 tarihli Piramit Satış Şemaları Düzenlemesinin bazı maddeleri bakımından değişikliğe gidilmiştir¹⁶⁷. Bu düzenleme daha çok 1989 tarihli düzenlemenin bazı maddelerinin açıklığa kavuşturulması amacını taşımaktadır. Örneğin; düzenlemenin 5(1) hükmü kurucu firmanın, son üç yıldaki aynı zaman diliminde bir kazanç sağlandığına ilişkin bir kanıt elde etmedikçe, sadece katılımcıların sisteme üye olması ile bir kazanç elde edildiğini iddia edemeyeceği açıklığa kavuşturulmuştur¹⁶⁸. Düzenlemenin 2/g-10 hükmü belirtilen şartların söz konusu sistemde mevcut olması halinde katılımcılardan belli bir miktar bedelin kabul edileceğini ifade etmiştir¹⁶⁹. Normal koşullarda, kurucu firma ürünlerin güvenliğinin veya tedarikinin sağlanması karşılığında katılımcılardan belirli miktarda bedel talep edememektedir. Ancak katılımcı tarafından alınan ürünlerin kurucu firmaya iade edilmesi söz konusu olduğunda kurucu firmanın almış olduğu bedeli ödeyeceği yazılı bir sözleşme ile belirlenmişse katılımcıların belirli miktarda bedel ödeyeceği kararlaştırılabilecektir¹⁷⁰. Bu düzenlemelerin temel amacı, yasal olarak faaliyet gösteren firmaların uymaları gereken temel kuralları belirlemektedir. Bu düzenlemeler ile kanun hükümlerine aykırılık halinde nasıl bir yaptırımla karşılaşılacağı ise Adil Ticaret Kanunu m. 120 hükmü ile düzenlenmiştir.

Adil Ticaret Kanunu m. 120 hükmü “Suçlar” başlığı ile piramit satış sistemlerindeki faaliyetlerin suç teşkil ettiği ve bu faaliyeti gerçekleştiren kimselerin suçlu olarak nitelendirildiği düzenlenmiştir¹⁷¹. Buna göre bir piramit satış sistemine ilişkin belgelerin kurulması, yayılması ve dağıtılmasını sağlayan veya başka bir kişinin bu tür faaliyetleri gerçekleştirmesi için düzenlemeler yapan kimseler bu hüküm ile suçlu bulunmaktadır¹⁷². Bunun yanında kurucu firma veya mevcut katılımcıların suçlu olarak nitelendirilebilmeleri için dört farklı ceza gerektiren suç bulunmaktadır¹⁷³. Bunlardan ilk ikisi, yeni kişilerin sisteme dâhil edilmesine yönelik gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde oluşan suçlardır. Burada yeni kişilerin sisteme katılabilmesini sağlamak adına kazanç elde etmek isteyen kimseler ikna

¹⁶⁷ FTA 1990, m. 2

¹⁶⁸ FTA 1990, m. 2/c

¹⁶⁹ FTA 1990, Explanatory Note

¹⁷⁰ FTA 1990, m. 2/g-10

¹⁷¹ FTA 1973 m. 120, ss. 93-94

¹⁷² FTA 1973 m. 120/1, ss. 93

¹⁷³ Conway, s. 9

faaliyetlerine girişmektedirler¹⁷⁴. Diğer iki suç tipi ise daha çok katılımcının sistem üye olmasını sağlamak amacıyla yasal bir sistemdeki tanıtım faaliyetlerine ilişkin düzenlemelerin ihlal edilmesi ve yeni katılımcılar ile kurucu firma arasındaki aracılık faaliyetinin gerçekleştirilmesidir¹⁷⁵. Sonuç olarak, kazanç sağlamak amacıyla yasal olmayan bir piramit satış sisteminin kurulması ve yayılmasına yönelik olarak yapılan faaliyetler suç olarak nitelendirilmiştir. Bu faaliyetleri gerçekleştiren kimseler de suçlu addedilmektedir.

Piramit satış sistemlerine ilişkin suç olarak nitelendirilen faaliyetleri gerçekleştiren kimseler için uygulanacak olan cezalar Adil Ticaret Kanunu m. 122 hükmü ile düzenlenmiştir.

5. Avusturya Hukukunda Piramit Sözleşmeler

Avusturya Hukukunda piramit satış sözleşmeleri, Avusturya Ceza Kanunu m. 168a hükmü “*Zincirleme Oyunları ve Piramit Oyunları*” başlığı altında özel bir hüküm ile düzenlenmiştir¹⁷⁶. Hükümün ilk fıkrası ile piramit satış sözleşmelerinin tanımını yapılmış ve bu sistemin kurulabilmesi için metinde belirtilen faaliyetleri gerçekleştiren kimseler için uygulanacak yaptırımlar belirtilmiştir. Avusturya Ceza Kanunu m. 168a/I hükmü uyarınca piramit satış, katılımcıların bir miktar para koyması karşılığında, sisteme aynı şartlar altında başka katılımcıların dahil edilmesine bağlı olarak bir malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren veya bu malvarlığı kazancının elde edilmesini tamamen veya kısmen diğer katılımcıların da koşullara uygun davranışına bağlı kılan bir kazanç beklentisi sistemini ifade etmektedir¹⁷⁷. Avusturya Hukukunda tanımı yapılan piramit satış sistemi genel itibarıyla 6502 sayılı TKHK m. 80/I hükmü ile benzerlik göstermektedir. Söz konusu satış sözleşmesi her iki hukuk sisteminde de aynı esaslar temel alınarak düzenlenmiştir.

¹⁷⁴ Conway, s. 9

¹⁷⁵ Conway, s. 9

¹⁷⁶ Hakan Hakeri, ‘Zincirleme Piramitsel Oyunlar Düzenleme Suçu’, **Yargıtay Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 1-2, Ocak-Nisan 2001; Mesut Bilen, **Türk Ceza Hukukunda Dolandırıcılık Suçu**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 2012, ss. 46-47, 396; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 744

¹⁷⁷ Hakeri, s. 153; Bilen, s. 396 dipnot 1460

Tanımı yapılan bu tarz bir sistemi başlatan, düzenleyen veya toplantı, bilgi kitapçıkları veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyen kimselerin altı aya kadar hürriyeti bağlayıcı ceza veya 360 güne kadar adli para cezası ile cezalandırılacağı ifade edilmiştir¹⁷⁸. Avusturya Hukukunda piramit oyunlar bakımından cezalandırılan fiiller ile 6502 sayılı TKHK m. 77/XVII hükmü ile Türk Ceza Kanunu'na yollama yapılan fiiller yaklaşık olarak aynıdır. Nitekim kanun koyucu burada sistemin sadece kurulması değil, aynı zamanda yayılması ve tavsiye edilmesi neticesinde kanun metninde öngörülen yaptırımın uygulanacağını ifade etmektedir. Buradan hareketle, hükümde belirtilen yaptırımların uygulanabilmesi için kurulan sistem sonucunda katılımcıların zarara uğraması aranmamaktadır. Herhangi bir zarar doğmadan da kanunda tanımı verilen bir sistemin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasaklanmıştır¹⁷⁹. Dolandırıcılık suçundaki zarar unsurunun yanında hile unsurunun varlığı da düzenlemedeki yaptırımların uygulanması için aranmamaktadır. Normal koşullarda sistemin dolandırıcılık teşkil ettiği belirlenerek buna uygun bir cezalandırmanın söz konusu olabilmesi için hile unsurunun varlığı gereklidir. Ancak piramit oyunları dolandırıcılık suçundan farklı olarak özel bir hüküm ile düzenlendiğinden, burada madde metnindeki yaptırımların uygulanabilmesi için kişilerin elde edecekleri kazanç konusunda hileye maruz kalmaları gerekmemektedir¹⁸⁰.

Avusturya Ceza Kanunu m. 168a hükmü uyarınca bir katılımcının sisteme katılması kural olarak cezalandırılmamaktadır. Ancak bu katılan kimsenin kazanç elde edebilmek için yapmış olduğu faaliyetlerin bu kanun hükmü kapsamında cezalandırılabilir olup olmadığının ayrıca belirlenmesi gerekmektedir¹⁸¹. Ancak kanun hükmü bu yaptırımların uygulama alanı bulmayacağı bazı istisnalara da yer vermektedir. Sistemin, kamu yararına yönelik amaçlarla düzenlenmiş olması veya

¹⁷⁸ Hakeri, s. 153; Bilen, s. 396 dipnot 1460

¹⁷⁹ Nitekim Türk Hukuk sisteminde dolandırıcılık hükümlerine atıf yapıldığından, dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için gerçekleştirilen fiiller neticesinde bir zararın doğmuş olması aranmaktadır. Burada ise, piramit oyunlara ilişkin özel bir düzenleme bulunduğundan herhangi bir zarar doğmamış olsa da sistemin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasaklanmıştır. Bkz. Hakeri, s. 154

¹⁸⁰ Hakeri, s. 155; Piramit satış sistemlerine ilişkin bu düzenleme ile hile unsurunun tespit edilemediği ve bu nedenle dolandırıcılık hükmü içerisinde değerlendirilemeyen sistemlerin de cezalandırılabilmesi mümkün olmaktadır. Hatta Türk Hukuk sistemi bakımından da böyle bir uygulamanın gerekli olduğu doktrinde bazı yazarlar tarafından savunulmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hakeri, s. 146; Maviş, s. 623; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 744

¹⁸¹ Hakeri, s. 154; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda § XVI, B, 3

çok düşük miktarlarda katılım ücreti talep edilmiş olması öngörülen yaptırımların uygulanamayacağı istisnaları ifade etmektedir. Söz konusu sistem bakımından bu durumların mevcut olması halinde hükümde belirtilen hapis cezası veya para cezası uygulama alanı bulmayacaktır¹⁸².

Hüküm ikinci fıkrasında Zincirleme Oyunları ve Piramit Oyunları başlığı altında düzenlenen suçun nitelikli haline yer verilmiştir. Bu tarz bir sistem içerisinde fiili ile çok sayıda insanın ağır zarar görmesine sebep olan kişi, üç yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ile cezalandırılacaktır¹⁸³. Burada kanun, öngörülen yaptırımın uygulanabilmesi için çok sayıda kimsenin ağır bir şekilde zarar görmesini aramaktadır. Ayrıca kanun koyucu suçun temel halinde belirtilen yaptırımların uygulanabilmesi için bir zararın doğmasını aramaz iken, nitelikli hali bakımından ağır bir zararın doğmuş olması gerektiğini ifade etmektedir¹⁸⁴.

6. İsviçre Hukukunda Piramit Sözleşmeler

İsviçre Hukukunda piramit satış sözleşmelerine ilişkin herhangi bir özel düzenleme yer almamaktadır. Piramit satış sözleşmesi, multi-level marketing olarak da bilinen, doğrudan satışın bir türü olarak tartışmalı bir iş biçimi şeklinde tanımlanmıştır. Hatta sistem açıklamalarını daha çok multi-level marketing üzerinden yapmakta, yasal olmayan sözleşmeleri ise piramit satış sözleşmesi olarak değerlendirmektedir¹⁸⁵. Bu nedenle ilk olarak multi-level marketing, çok katmanlı pazarlama, sistemine ilişkin açıklamaların incelenmesi gerekmektedir.

Söz konusu hukuk sistemi içerisinde multi-level marketing, finansal hizmetler, sigorta ve yazılımların yanı sıra kozmetik, şifalı otlar, deterjanlar veya buna benzer ürünlerin piramit yapıya göre çalışan bir sistem ile pazarlandığı bir iş biçimini ifade etmektedir. Bu sistemde, doğrudan satıcılar kurucu firma tarafından üretilen veya ithal edilen ürünleri, kendi yararlarına olacak şekilde, nihai tüketiciye satmaktadırlar. Multi-level marketing sisteminin avantajlı yönünü ise doğrudan

¹⁸² Hakeri, s. 153; Bilen, s. 396 dipnot 1460

¹⁸³ Hakeri, s. 153; Bilen, s. 396 dipnot 1460

¹⁸⁴ Hakeri, s. 153; Bilen, s. 396 dipnot 1460

¹⁸⁵ “The Risks of Multi-level Marketing”, **Schweizerische Eidgenossenschaft (Swiss Confederation)**, 17.08.2018, <https://www.kmu.admin.ch/kmu/en/home/concrete-know-how/setting-up-sme/starting-business/first-step/business-idea/multi-level-marketing.html> , (02.10.2018)

satıcının alt satıcılarının yapmış olduğu satışlardan elde ettiği komisyonlar oluşturmaktadır. Kısacası bu sistemde ne kadar çok alt satıcı bulunursa doğrudan satıcının elde ettiği kar da o oranda artmaktadır. Ancak piyasaların doygunluğu göz önünde bulundurulduğunda, multi-level marketing sistemindeki avantajlı yönü oluşturan komisyonların elde edilmesi yasal olarak faaliyet gösteren sistemler de dahi çok olası değildir. Yasal olmayan sistemlerde bu kazanç vaadinin gerçekleşmeyeceğine ise kesin gözüyle bakılmaktadır. Ancak yasal olan ve olmayan bu sistemlere ilişkin özel bir yasal düzenleme hukuk sistemi içerisinde bulunmadığından bu durumda genel hükümlerin uygulama alanı bulması gerekmektedir. Bu durumda, yanıltıcı ve iyi niyet kurallarına aykırı herhangi bir ticari davranışı önlemeyi amaçlayan “*Federal Law on Unfair Competition*”¹⁸⁶, yani Haksız Rekabete İlişkin Federal Kanunu’nun genel hükümlerin uygulanacağını söylemek mümkündür¹⁸⁷.

B. Türk Hukukunda Piramit Sözleşmeler

1. Genel Olarak

Halk arasında “saadet zinciri” olarak adlandırılan ve ülkemizde 90’lı yıllardan itibaren görülmeye başlayan piramit satış sistemleri, pek çok kişinin mağduriyetine sebep olan yasal olmayan bir satış sistemidir¹⁸⁸. Bu satış sistemi temelde ürün satışına değil, katılımcıların ödedikleri fahiş miktarlardaki katılım ücretlerine dayanmaktadır. Mağduriyetlerin temelini de katılımcıların sisteme girebilmek için ödedikleri bu katılım ücretleri oluşturmaktadır¹⁸⁹. Katılımcı olarak sisteme üye olan kişiye, ürün veya hizmet satışından değil de yeni katılımcıları sisteme dâhil etmesi karşılığında kazanç vaat edilir. Sistem bir katılımcının, yeni katılımcılar sisteme

¹⁸⁶ 19 Aralık 1986 Tarihli “Federal Law on Unfair Competition” genel kanun olarak uygulama alanı bulacaktır. Metnin tamamı için bkz.

<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ch/ch016en.pdf>, 19.10.1986, (02.10.2018)

¹⁸⁷ “The Risks of Multi-level Marketing”, **Schweizerische Eidgenossenschaft (Swiss Confederation)**, 17.08.2018, <https://www.kmu.admin.ch/kmu/en/home/concrete-know-how/setting-up-sme/starting-business/first-step/business-idea/multi-level-marketing.html>, (02.10.2018)

¹⁸⁸ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 253–254; Zevkliler ve Özel, s. 538; Sütçü, Armağan, ss. 2505–2507; Kara, s. 242; Savaş, ss. 13–15; Taşoğlu, ÇKP, ss. 68–73; Çakmak, s. 26-27

¹⁸⁹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253

dâhil oldukça mevcut katılımcının üst kademelere çıkararak kurucu firma tarafından belirlenen kazançları elde etmesi üzerine kurulmuştur. Burada daha üst noktalara çıkıldıkça elde edilen kazanç da ona bağlı olarak artmaktadır. Bir katılımcı en üst noktaya çıktığında en yüksek kazancı elde ederek sistemden ayrılmaktadır. Böylece piramidin tepesinde yer alanlar, kendilerinden sonra sisteme dâhil olanların ödedikleri katılım ücretlerinin büyük bir kısmını alarak sistemden ayrılmaktadır¹⁹⁰. Fakat sisteme daha sonra dâhil olanlar bakımından yeni katılımcı bulunması ihtimali doğal olarak giderek zorlaşmaktadır. İşte bu noktada piramit sistem çökmekte, sisteme sonradan katılan kimseler kazanç elde etmek bir yana ödedikleri katılım ücretlerini dahi geri alamamaktadırlar¹⁹¹.

Sistemin temeli yeni katılımcıların bulunmasına dayandığından kurucu firma ve piramidin tepesinde yer alanlar, sistemden çok büyük kazançlar elde ettikleri izlenimini uyandırmaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda, yeni katılımcıları ikna etmeye yönelik pek çok aldatıcı nitelikte faaliyetlerde bulundukları söylenebilecektir. Ayrıca, güvenilir bir firma olduğu izlenimini yaratmak amacıyla kurulum için bakanlıktan gerekli izinlerin alındığı hatta bakanlık veya güvenilir kuruluşlar tarafından çeşitli ödüller verildiği şeklinde aldatıcı nitelikteki fiilleri bulunmaktadır¹⁹².

Yasal olarak ise 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da piramit satış sistemleri ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak bu kanun döneminde, piramit satış sistemlerine ilişkin bazı yasal gelişmeler kaydedildiği söylenebilecektir. Bunlardan ilki, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun piramit satış şeklinde kurulmuş bir firmanın uygulayıcıları hakkında Ceza Kanunu hükümlerine göre vermiş olduğu dolandırıcılık kararıdır. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 1998 yılında vermiş olduğu bu karar, piramit satış sistemlerine ilişkin temel nitelikleri madde gerekçesinde belirttiğinden sisteme ilişkin ilk hukuki düzenlemeyi oluşturmaktadır. Bu karar uyarınca,

Lüks yerlerde yemekli ve müzikli toplantı düzenlediği, yüksek sesli müzik, devamlı alkışlarla katılımcıların sağlıklı düşünme yeteneğinin ortadan kaldırıldığı, oluşan hatalı inanç ve kanaatle devamının sağlandığı, toplantıya katılanların kendi araçları ile toplantıya katılmaları ve toplantıdan hemen yine

¹⁹⁰ Piramit satış sisteminin işleyişi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sütçü, Armağan, ss. 2507–2508; Savaş, s. 13; Zevkliler ve Özel, s. 538; Kara, s. 242

¹⁹¹ Gürağaç, s. 36; Taşoğlu, ÇKP, ss. 70–71

¹⁹² Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Kara, s. 242

kendi araçları ile kimse ile görüşmeden ayrılmasının sağlandığı, yapılan konuşmalarla 26 ülkede organize oldukları, iflas etmelerinin söz konusu olmayacağı şeklinde telkinde bulunulduğu, Üyelere gizlilik anlaşması imzalatıldığı, gizlilik anlaşması ile organizasyon hakkında kişilerin birbirlerini bilgilendirmeleri engellenip, konuşulanların gizli kamasının sağlandığı, kabul başvurusunda uluslararası bir yapılandırma içinde olduklarını gösterecek şekilde başlık kullanıldığı, konuşmacılara matematiksel tablolar ve işlemlerle üye olduklarında çok para kazanacakları yönünde telkin ve açıklamalarda bulunulduğu, böylelikle hatalı bir inanç meydana getirildiği, kendi servetlerinden örnekler verilerek bu sistemin çok kazançlı bir sistem olduğu düşüncesinin katılanların zihninde oluşturulduğu, üye olmaya karar verilenlerle hemen form imzalatılarak alkışlarla t...lı olduğu belirtilerek tebrik edildiği ve kendisine lider unvanı verildiği, tahsil edilen paraların direktör, sistem müdürü, sistem müdür yardımcısı, sistem danışmanı, sistem yöneticisi, lider ve data arasında paylaştırıldığı, bu şekilde katılımcının inceleme ve araştırma eğiliminin etkisiz hale getirildiği, toplantıya katılmalarından üye olunmasına kadar ki zaman içerisinde ustaca hazırlanmış mizansen ve yalanlarla mağdurları kandırdıkları, kullanılan hile ve desisenin mağdurların bulundukları sübjektif durum nazara alındığında kandırıcı nitelikte olduğu, sanıkların gerek durumu açıklamadıkları zira, sistem gereği zincirin halkaları genişledikçe üye temin etmenin zorlaşacağı, belli bir müddet sonra üye temininin imkansız hale geleceği ve sistemin bu aşamada çökeceği son üye olanların bu işleyiş içinde para kazanma olanağının bulunmadığı, bu durumun bilinçli olarak gizlendiği, bu eylemler nedeniyle mağdurlar zarara uğratarak sanıkların haksız kazanç elde ettikleri, bir kısım mağdurların başlangıçta ödedikleri katılım bedelini daha sonra kendilerinin de üye bulmak suretiyle zararlarının giderilmiş olmasının sanıklar açısından oluşan suçu ortadan kaldırmayacağı, bu şekilde sanıkların eylemlerinin hukuki boyutları aşır cezai sorumluluğu gerektiren dolandırıcılık suçu niteliği aldığı anlaşılmıştır.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun gerekçesinde belirtmiş olduğu bu nitelikler, tüm piramit satış sistemler bakımından uygulama alanı bulacak niteliktedir. Karar, ileride yapılacak olan düzenlemelerin de temelini oluşturmaktadır. Bu şekilde bir sistem kurup çokça kişinin mağduriyetine sebep olan şirketler ve onların uygulayıcıları bakımından kararda da belirtildiği üzere hukuki boyutu aşır cezai boyuta ulaşan bir dolandırıcılık suçu söz konusudur.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun önem arz eden bu kararından sonra 6502 sayılı Kanun'a kadar piramit satış sistemleri hakkında yasal bir düzenleme yapılmamıştır. 6502 sayılı Kanun'da bu sistem düzenleme alanı buluncaya kadar Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından piramit satış sistemlerine ilişkin bir basın açıklaması düzenlenmiş ve kamuoyu bu sistemler hakkında bilgilendirerek tüketicilerin dikkatli olmaları istemiştir. Türk mevzuat boşluğundan yararlanılarak "Network marketing" ve "Multilevel marketing" olarak adlandırılan Türkçe 'ye de "çok katmanlı satış" olarak çevrilen bir sistem şeklinde çalıştığını söyleyerek pek çok kişinin mağdur olmasına neden olan bu firmalar hakkında Bakanlığa fazla sayıda

şikayette bulunulması üzerine Bakanlık tarafından kamuoyunun bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Bu basın açıklaması ile ülkemizde bu konuya ilişkin özel bir düzenleme olmaması nedeniyle şirketlerin faaliyetlerine uygun düştüğü ölçüde 4077 sayılı Kanun'un Kapıdan Satışlar ile Mesafeli Sözleşmeler madde hükümleri kapsamında değerlendirildiği; ancak şirketlerin yurtdışında faaliyet gösterdiği ve tüketicilerin mağduriyetleri halinde cezalandırılacak kimselerin bulunmadığı ifade edilmiştir. Bir sistemin dürüstlük ilkesine uygun ve tüketici haklarına saygılı davranan, yani yasal bir şirket olarak değerlendirilebilmesi için taşıması gereken nitelikler maddeler halinde belirtilmiştir. Bu maddeler, ürün iadesinin nihai tüketiciler ve sistemde çalışan kimseler için mümkün olması, kazancın sadece ürün satışına dayalı olması, sisteme girerken bir katılım ücretinin alınamayacağı, sisteme katılacakların hem piyasa hem de şirket hakkında yeterli bilgiye sahip olmasının sağlanması, yüksek kazanç vaadi konusunda yanıltıcı bilgiler verilmemesi, satılan ürün fiyatlarının piyasadaki muadilleri ile yaklaşık aynı fiyatta olmaları, sistemden çıkışın her zaman mümkün olması ve bedel iadesinin mümkün olmasıdır¹⁹³. Bu ifadelerin karşıt kavramından, yasal olmayan piramit sistemlerinin temel özelliklerinin belirlenmesi mümkündür. Sonuç olarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından belirtilen özellikleri taşımayan bir şirket, yasal olmayan bir piramit satış sistemi olarak değerlendirilebilecektir. Basın açıklamasında piramit satış sistemlerini ifade etmek için network marketing, multilevel marketing ve çok katmanlı satış ifadeleri kullanılmıştır. Network marketing, multilevel marketing ve çok katmanlı satış olarak adlandırılan sistemler, yasal olarak kurulmuş sistemleri ifade etmektedir. Ancak burada yasal olarak kurulan bir sistem ile yasal olmayan sistem arasındaki farklar tam olarak netleştirilemediğinden bu kavramlar piramit satış sistemlerini de kapsayacak şekilde kullanılmıştır¹⁹⁴.

Sonuç olarak, Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından gerekçede yer alan ifadeler ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan basın açıklaması, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 ve m. 77/XVII hükümlerinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından belirtilen bu ilkeler,

¹⁹³ “Sanayi ve Ticaret Bakanlığından Saadet Zinciri Uyarısı”, **Marbleport**, 10.01.2011, <http://www.marbleport.com/guncelhaberler/2652/sanayi-ve-ticaret-bakanligindan-saadet-zinciri-uyarisi> , (12.12.2017)

¹⁹⁴ Savaş, s. 14

2015 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılacak İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nin temelini oluşturmuştur. Nitekim bu yönetmelik m. 24 ve m. 25' te doğrudan satış kavramı ve buna ilişkin temel ilkeleri ortaya koymuştur. İlgili hükümler incelendiğinde basın açıklamasında yer alan ifadelerin doğrudan satış sitemleri bakımından birer ilkeye dönüştürülerek yönetmelik metninde yer aldığı görülmektedir¹⁹⁵.

2. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun

Piramit satış sistemlerine ilişkin düzenlemeyi içeren hüküm, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile getirilmiştir. Ancak 6502 sayılı Tüketici Kanunu'nun hazırlanan ilk halinde piramit satışlara ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Piramit satışlar hakkındaki düzenleme, Türkiye Büyük Millet Meclis'i komisyon çalışmaları sırasında verilen bir önerge ile Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'a eklenmiştir. Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı'nın daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi sağlamak için bir Alt Komisyon kurulmasına karar vermiştir¹⁹⁶. Kanun değişikliğine gidilme nedenleri; Yeni Türk Borçlar Kanunu ve Yeni Türk ticaret kanununa uyum sağlanması, AB yönergeleri ve tavsiye kararlarının iç hukukumuzda aktarılması, tüketicilerin hak arama yollarının kolaylaştırılması, değişen satış yöntemleri karşısında tüketici haklarının korunması ve sektörün ihtiyaçlarının giderilmesi şeklinde ifade edilmiştir¹⁹⁷. Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyon tarafından oluşturulan alt komisyon, "TİTAN" adıyla bilinen saadet zincirlerinin yasal olarak çalışan doğrudan

¹⁹⁵ Hatta piramit satış sistemlerinin tespit edilmesine ilişkin olarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan basın açıklamasındaki belirtilen bazı maddelerin İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'ne nazaran daha ileri bir düzeyde olduğu ifade edilebilecektir. Örneğin, İYDKSY m. 25/I hükmü, yasal olarak faaliyet gösteren bir satış sisteminin yeni kişiler kazandırmaktan ziyade mal veya hizmetlerin satışını alması gerektiğini ifade etmiştir. , İYDKSY m. 25/II hükmü ise, sistemden elde edilen kazancın ağırlıklı olarak sisteme yeni kişiler kazandırılması ve bu sayede oluşan komisyon, prim, teşvik ve benzeri isimler altında nitelendirilen menfaatlerin dağıtılması üzerine kurulamayacağını belirtmiştir. Sanayi ve ticaret bakanlığı tarafından yapılan basın açıklaması 7,4'üncü maddesinde ise, alt katılımcı basamağının sınırlandırılması, genellikle beşinci alt basamağa kadar komisyon verileceği belirtilmiştir. Bkz. Savaş, ss. 176-177

¹⁹⁶ TBMM, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 3, Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi Ve Teknoloji Komisyonunun Kabul Ettiği Metin, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01-/ss490.pdf> , (10.12.2017), s.138

¹⁹⁷ TBMM, Komisyon Raporu, s.138

satış yöntemlerinden ayrılması gerektiğini, çünkü bu anlayışın yasal olarak çalışan sistemlere zarar verdiğini belirtmiştir¹⁹⁸. Ayrıca yasal olarak kabul edilen network marketing sistemleri hakkında da mevzuatta bir düzenleme olmadığı ve bu hususta çok sayıda sorun yaşandığı hatta bunlardan en önemlisinin yasal olmayan piramit satış sistemleri olduğunu ifade etmiştir¹⁹⁹. Böylece çok sayıda kişinin mağduriyetine bağlı olarak tamamen belirli kişilerin kazanç elde etmesi sistemine dayanan saadet zinciri benzeri yapılar hakkında yasal bir düzenleme olmamasının sistemin daha çok yaygınlaşarak çok sayıda kişinin mağdur olmasına yol açması sebebiyle bu sistemleri yasaklayan bir hükmün Tüketicilerin Korunması Hakkında Kanun'a m. 80 olarak eklenmesi ve diğer maddelerin teselsül ettirilmesi suretiyle değiştirilmesi kabul edilmiştir²⁰⁰. Böylece 6502 sayılı Tüketicilerin Korunması Hakkında Kanun m. 80 piramit satış sistemlerini düzenlemiştir. Bu hüküm ile sistemin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasaklanmıştır (TKHK m. 80/II). Bu kurala aykırı olarak piramit satış sistemini sistemi başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır (TKHK m. 17/XVII).

3. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği

TKHK m. 84/II hükmü uyarınca: *“Bakanlık, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri almaya ve düzenlemeleri yapmaya yetkilidir.”*. Buradaki bakanlık, Ticaret Bakanlığını ifade etmektedir (TKHK m. 3/I-b). Ticaret Bakanlığı'nın tüketicinin korunması amacıyla ve mevzuat sınırları içerisinde kalmak koşuluyla tedbir alma ve düzenleme yetkisi bulunmaktadır. Bu hüküm, kanunda belirtilen tüm maddeleri kapsayan genel bir hükümdür. Ticaret Bakanlığı kendisine özel olarak bir düzenleme yetkisi verilmemiş olsa bile kanun kapsamındaki olaylar için düzenleme yapabilmekte ve tedbir alabilmektedir²⁰¹.

¹⁹⁸ TBMM, Komisyon Raporu, s.147

¹⁹⁹ TBMM, Komisyon Raporu, s.151

²⁰⁰ TBMM, Komisyon Raporu, s.154; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk rehberi, s. 253

²⁰¹ Arslan, 2014, s. 602

TKHK m. 84/II hükmü uyarınca: “*Bu Kanunda öngörülen yönetmelikler, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde Bakanlık tarafından çıkarılır.*”. Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ile ilgili düzenlemeleri yapma yetkisine sahiptir. ARSLAN’a göre, hükmün ikinci fıkrasında açıkça yönetmelik ifadesine yer verildiğinden, Bakanlığın yönetmelikten başka bir düzenleme yapamaması gerekmektedir²⁰².

TKHK m. 84/III hükmü uyarınca: “*Bakanlıkça çıkarılacak ikincil düzenlemelerde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve meslek örgütlerinin görüşleri alınır.*”. Ayrıca, TKHK geçici madde I-3 hükmü uyarınca, bu Kanunda öngörülen yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, bu Kanunla yürürlükten kaldırılan Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna dayanılarak çıkartılan yönetmelik ve diğer mevzuatın, bu Kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanır. Bu hükümler Ticaret Bakanlığı’na verilen genel yetkiyi ifade etmektedir. Bunun haricinde kanunun bazı maddelerinde özel olarak usul ve esasların yönetmeliklerle belirleneceği ifade edilmiştir²⁰³. Nitekim iş yeri dışında kurulan sözleşmeleri düzenleyen kanun hükmü, sözleşmenin zorunlu içeriği, kapsam dışı sözleşmeler, doğrudan satışlar, tüketici ile satıcı ve sağlayıcının hak ve yükümlülükleri, cayma hakkı, bilgilendirme yükümlülüğü, teslimat, satış yapacaklarda aranacak nitelikler ile diğer uygulama usul ve esaslarının yönetmelikle belirleneceğini ifade etmiştir (TKHK m. 47/VII). Bu hükme dayanarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı²⁰⁴ İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği’ni çıkarmıştır. Yönetmelik yayım tarihinden itibaren üç ay sonra yürürlüğe girecektir (İYDKSY m. 27). Ayrıca bu yönetmeliğin kabulü ile Kapıdan Satışlara İlişkin Uygulama Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik de yürürlükten kaldırılmıştır (İYDKSY m. 26).

Bu yönetmelik ile m. 24 ve m. 25 hükmü ile doğrudan satış ve doğrudan satışlara ilişkin temel esaslar uygulama alanı bulmuştur. Doğrudan satış ve doğrudan

²⁰² Arslan, 2014, s. 605

²⁰³ Arslan, 2014, ss. 603–605

²⁰⁴ 14 Ocak 2015 tarihli Resmi Gazete ‘de yayımlanarak üç ay sonra yürürlüğe giren İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği, 09 Temmuz 2018 tarihli “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığının, Ticaret Bakanlığı şeklinde değiştirilmesinden önceki zamanda çıkarıldığından, çıkaran makamın ismi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı olarak ifade edilmiştir.

satışlara ilişkin temel esaslara ilişkin bir düzenleme 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'da yer almamaktadır. Bu durum kanunla düzenlenmeyen bir hükmün yönetmelik ile düzenlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Ancak tüketici hukukunun dinamik karakteri ve tüketicinin korunmasının anayasal bir koruma olduğu düşünüldüğünde yönetmelik ile düzenlenen hükümlerin de tıpkı kanun hükmü gibi değerlendirileceği açıktır. Hatta Yargıtay bir kararında, taraflar arasındaki uyuşmazlığa 4077 sayılı kanun m. 31 gereğince, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın²⁰⁵ çıkardığı tebliğin uygulanacağına hükmetmiştir²⁰⁶.

İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nin doğrudan satışlara ilişkin ilgili maddeleri yasal olarak kurulan ve faaliyet gösteren doğrudan satış firmalarının temel özelliklerini belirtmiştir. Bu özellikler dürüstlük kurallarına uygun ve tüketicinin haklarını koruma amacı güden hükümlerdir. Aslında doğrudan satışa ilişkin yönetmelik ile getirilen kurallar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından 2011 yılında yapılan basın açıklaması ile ifade edilen ilkelerin yasal zemine oturtulması sonucunu doğurmuştur. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 24 hükmü ile doğrudan satış ve bu sistem içerisinde bulunan kimselerin tanımı yapılmıştır. Devamı maddesinde ise doğrudan satışlara ilişkin temel ilke ve esaslar düzenlenmiştir (İYDKSY m. 25). Bu düzenlemelerin karşıt kavramından, yasal olmayan piramit satış sisteminin özelliklerini tespit etmek mümkündür. TKHK m. 80 hükmü ile piramit satış sistemlerinin tanımı yapılmış; ancak sistemin temel özellikleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiştir. Bu nedenle, İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği piramit satış sistemlerinin yasal olarak kurulan network marketing sisteminden ayrıştırılması bakımından önemli rol oynamaktadır²⁰⁷.

Kanun ve yönetmelikteki ilgili düzenlemeler ile piramit satış sistemleri kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

²⁰⁵ Karar eski kanun dönemine ait olduğundan, 4077 sayılı TKHK m. 31 hükmü uyarınca, 'Bu Kanunda öngörülen yönetmelikler, Kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içerisinde ilgili kamu kuruluşları, meslekî üst kuruluşlar ve tüketici örgütlerinin görüşleri alınarak Bakanlıkça çıkarılır. Bakanlık, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri almaya ve düzenlemeleri yapmaya yetkilidir'. Ayrıca, 4077 sayılı TKHK m. 3/b 'Bakan : Sanayi ve Ticaret Bakanını, ifade eder'.

²⁰⁶ Y. 13. HD. E. 2000/3848, K. 2000/4028, T. 1.5.2000 (www. kazancı.com)

²⁰⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. XV, B, 2, b, (2)

İKİNCİ BÖLÜM

PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TERİM SORUNU, TANIMI, KURULMASI, UNSURLARI VE TARAFLARI

III. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TERİM SORUNU

TKHK m. 80 hükmü ile ifade edilen piramit satış sistemleri için doktrin ve uygulamada pek çok kavram kullanılmaktadır. Bu sistemi ifade eden kavramların belirlenmesi yasal olan ve yasal olmayan satış sistemlerinin ayrıştırılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Öncelikli olarak uygulamada piramit satış sistemleri için network marketing ya da multilevel marketing kavramlarının kullanıldığını belirtmek gerekmektedir. Ancak bu kavramlar ile ifade edilen satış sistemi, ulusal ve uluslararası mevzuatta hukuka uygun kabul edilmektedir²⁰⁸.

Yasal olmayan piramit satış sistemleri ingilizcede “ponzi scheme”²⁰⁹, “pyramid scheme”, “pyramid system”, “endless chain” ve “snowball system” olarak

²⁰⁸ Network Marketing ve Multilevel Marketing konusu hakkında bkz. aşağıda XI

²⁰⁹ Günlük hayatta ve hukuki anlamda piramit satış sistemleri ile ponzi şemalarının birbirinin alternatifi olacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu iki sistem temel anlamda birbirine çok benzediği düşünülse de, bu sistemler arasında teknik anlamda büyük farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikli olarak, piramit satış sistemlerinin vaat ettiği kazanç temelde mevcut katılımcıların sisteme kaydettikleri yeni katılımcıların sayısına dayanmaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, her bir mevcut katılımcının beş katılımcıyı sisteme üye yaptığı o beş kişinin de beş kişiyi üye yaptığı düşünüldüğünde, sisteme daha önce katılan kişilerin elde ettiği kazanç da artmaktadır. Burada bir piramit satış sisteminden söz etmek mümkün olmaktadır. Ponzi şemalarda ise, genellikle tek bir katılımcıdan sınırsız miktarda kazanç elde edilmesi amaçlanmakta ve yatırımcıların programdan talep ettiği ödemeleri planın ödemelerini aşmadığı sürece süresiz olarak çalışmaya devam etmektedir..

Bkz. James Walsh, “How Ponzi Schemes, Pyramid Frauds Work and Why They Are More Common Than Ever”, **Consumers’ Research Magazine**, 1 June 1999, Sayı: 11; Na Carvajal, Hunter Monroe, Catherine Pattilio and Brian Wynter, **IMF Working Paper: Ponzi schemes in Caribbean**, International Monetary Fund, E- Kitap, April, 2009, p. 6

Sistemin ponzi şeması olarak adlandırılmasının nedeni tarihteki en ünlü piramit şemalarından birinin Charles Ponzi tarafından kurulmuş olmasıdır. Charles Ponzi, yabancı ülkelere aldıkları posta kuponlarını başka ülkelere satarak %100 kar ettiğini ifade etmiştir. Ponzi, diğer kişilerin de 100 dolar ödünç vermek suretiyle böyle bir sistemde 90 gün içerisinde 150 dolar kazanılacağını ifade etmiştir. Sisteme kısa sürede, çok sayıda kişinin katılmış ve bu nedenle vaat edilen kazanç 90 günde değil; daha kısa bir sürede, 45 günde yerine getirilmiştir. Bu vaat 45 gün içerisinde yerine getirilince bu sisteme katılan insan sayısı daha da artmıştır. Bu süre içerisinde herhangi bir yatırım yapılmadığından sadece yeni katılımcıların sisteme girebilmek için ödedikleri para üzerinden sistem işlemeye devam etmiştir. Yargılama sürecindeki araştırmalar, kuponlardan ya da herhangi bir yatırımdan kar elde edilmediğini sistemin tamamen daha sonraki katılımcıların sisteme kayıt için yatırdıkları paradan ileri geldiğini ortaya çıkarmıştır. Bkz. Cunningham v. Brown, 265 U.S. 1 (1924) 265 U.S. 1 <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/265/1/case.html>, (22.01.2018)

Ayrıca bu sistem ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (U.S. Securities and Exchange Commission-SEC) tarafından da tanımlanmıştır. ‘Ponzi şeması, yeni yatırımcıların katkıda bulunduğu fonlardan bünyesinde bulunan yatırımcılara para ödemesi yapan bir yatırım dolandırıcılığıdır.

ifade edilmektedir. Bu kavramlar Türkçe 'ye “piramit sistem”, “piramit şeması”²¹⁰, “ponzi şeması”²¹¹, “sonsuz zincir”, “kartopu satışı”²¹², “zincirleme mektup sistemi”²¹³ ve “zincirleme satış”²¹⁴ şeklinde çevrilmektedir. Halk arasında ise yasal olmayan satış sistemini ifade edebilmek için “saadet zinciri”²¹⁵ ve “titan”²¹⁶ kavramları kullanılmaktadır²¹⁷. Kanun koyucu ise Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 ve m. 77/VII hükümleri uyarınca bu sistemi ifade edebilmek için “piramit satış sistemleri” kavramını kullanmayı tercih etmiştir.

Görüldüğü üzere, yasal olmayan bu satış sistemini ifade etmek için pek çok kavram kullanılmaktadır. Bu durum, zaman zaman sistemin yanlış ifade edilmesi veya karşı taraf bakımından yanlış anlaşılması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle sistemin doğru bir şekilde ifade edilmesi ve anlaşılabilmesi için bu kavram kargaşasının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Öncelikli olarak tüm bu kavramların bir üst başlığı olarak nitelendirilebilecek doğrudan satış kavramının anlaşılması gerekmektedir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılan İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 24 hükmüne göre: “*Doğrudan satış; herhangi bir doğrudan satış şirketi tarafından istihdam edilsin ya da edilmesin satış temsilcisi, dağıtıcı, distribütör ve benzeri adlarla hareket edenlerin bir mal veya*

Sistemin az bir riskle ve hatta risksiz bir şekilde çalıştığını iddia eden organizatörler yeni katılımcılara yüksek getiri imkanı sözünü vermektedirler. Pek çok ponzi şemasında, mevcut yatırımcılara ödemek yapabilmek için yatırımcıların yasal bir işletmeden kar elde ettikleri görünümünü uyandırarak sisteme yeni katılımcılar bulmaya çalışmaktadır. Bkz. “Fast Answers Ponzi Schemes”, **U.S. Securities and Exchange Commission- SEC**, 09.10.2013, <https://www.sec.gov/fast-answers/answersponzihtm.html#PonziWhatIs>, (22.01.2018)

²¹⁰ Savaş, s. 13

²¹¹ Çakmak, ss. 27–28

²¹² Hakkı Demirel, “Kartopu Satışlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2, 1956, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000055211>, (11.12.2017); Sami Selçuk, **Dolandırıcılık Cürmünün Kimi Suçlardan Ayrımı ve Çeklerle İlgili Suçlar**, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1986, s. 106

²¹³ Bu şekilde bir isimlendirme yapılması I. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan ve özellikle ekonomik buhran döneminde zirveye ulaşan “mektup zincirleri” adında bir uygulamaya dayanmaktadır. Bu sistemde kişiler, belirli sayıda kişinin ismini ve adresini içeren mektup almaktadırlar. Mektup gönderilen kişinin, mektupta yer alan kimselere 10 sent göndermesi ve kendi ismini de mektuba ekleyerek belirli sayıda kişilere göndermesi istenmektedir. Böylelikle piramit şema organizasyonuna benzeyen bir yapı ortaya çıkmaktadır. Black, p. 179

²¹⁴ Selçuk, s. 106

²¹⁵ Bu kavram, komisyon raporunda da açıklandığı üzere piramit satış anlamında kullanılmıştır. Nitekim “Çok katlı kazanç sisteminin kanunumuzda düzenlenmediği, ancak piyasada bu hususta sorunların yaşandığı, özellikle ‘saadet zinciri’ olarak da bilinen ‘piramit satış’ yöntemleriyle tüketicilerin mağdur edildiği” bu ifade ile aynı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bkz. TBMM, Komisyon Raporu, s. 147–154; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253

²¹⁶ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağı. XVI, B, 3, b, (1), (ii), bbb

²¹⁷ Işık, s. 45

hizmeti kendi evlerinde ya da perakende satış yerleri kullanılmaksızın tüketicinin ev veya iş yaşantısını sürdürdüğü mekânlar gibi iş yeri dışında, tek veya çok katmanlı satış yöntemleriyle tüketicilere sunulmasını öngören pazarlama sistemidir.” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımı verilen doğrudan satış sistemi ürün veya hizmeti nihai tüketiciye ulaştırma amacı taşıırken tek katmanlı ve çok katmanlı satış yöntemlerini kullanmaktadır. Bu yöntemlerden biri olan multilevel marketing ve network marketing olarak ifade edilen ve Türkçe ‘ye “çok katmanlı pazarlama”²¹⁸, “çok katlı pazarlama”, “ağ pazarlaması” ya da “şebeke yoluyla pazarlama”²¹⁹ olarak çevrilen sistem, doğrudan satışın geliştirilmiş bir türüdür²²⁰. Bu sistemde yer alan katılımcı, hem kendisi satış yaparak hem de bir satış organizasyonu kurarak iki tür gelir elde imkânına kavuşmaktadır²²¹. Bu sistem ulusal ve uluslararası hukukta²²² yasal kabul edilmektedir. Çok katlı pazarlamaya bazı yönlerden benzetilen piramit satış sistemi ise, yasal olmayan bir sistem olarak kabul görmektedir²²³.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle kanun hükmünde kullanılan “piramit satış sistemleri” teriminin isabetli olduğu söylenebilecektir. Ayrıca kanunumuzun kullandığı piramit satış sistemleri terimi ile aynı anlama gelen terimler, Avrupa Birliği Hukuku’nda “pyramid promotional scheme”, Amerika Birleşik Devletleri Hukuku’nda “pyramid and chain schemes”, İngiliz Hukuku’nda “pyramid selling” şeklinde diğer hukuk sistemlerinde de kullanılmaktadır. Böylece ulusal ve karşılaştırmalı hukuk sistemlerinde terimsel anlamda bir uyum bulunduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca 6502 sayılı kanunda kullanılan “piramit satış sistemleri” terimi ile yasal olmayan satış sistemlerinin yasal olarak faaliyet gösteren network marketing ya da multilevel marketing sistemleri ile karıştırılmasının önüne geçilmiştir. Bu nedenle yapılan düzenlemenin isabetli olduğu söylenebilecektir.

²¹⁸ Erdinç Tekbaş, **Çok Katmanlı Pazarlama Sistemleri: Herbalife Örneği**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010

²¹⁹ Çakmak, s. 31

²²⁰ İge Pınar, **Doğrudan Pazarlama**, 5. Baskı, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2010

²²¹ Taşoğlu, ÇKP, s. 13; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağı. VIII, B

²²² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. II, A

²²³ Işık, s. 63

IV. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TANIMI

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80/I hükmüne göre:

“Piramit satış; katılımcılarına bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında, sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluyla bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren ve malvarlığı kazancının elde edilmesini tamamen veya kısmen diğer katılımcıların da koşullara uygun davranmasına bağlı kılan, gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan kazanç beklentisi sistemidir.”

Kanun tarafından yapılmış olan bu tanımla birlikte sistemin temelini teşkil eden unsurlar belirlenmiş bulunmaktadır. Bu unsurlar, yasal olmayan satış sistemlerinin yasal olan sistemlerden ayrıştırılması bakımından önem arz etmektedir. Kanun, yasal olmayan piramit satış sistemlerini en temel şekliyle ele almış ve tanımlamıştır. Burada esas alınan piramit satış sistemi, ürün bazlı olmayan satış sistemidir²²⁴. Ancak, bu sistemi benimseyen bazı firmalar görünürde bir ürün satışı varmış gibi hareket etmektedirler. Ürün bazlı piramit satış sistemleri ise ilgili yönetmelik hükmünde dolaylı olarak düzenlenmiştir²²⁵.

Piramit satış sistemlerini düzenleyen hükmün ikinci fıkrasında, ilk fıkrada tanımlanan unsurları içerisinde barındıran bir satış sisteminin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasaklanmıştır. Bu nedenle piramit satış sistemlerine ilişkin getirilen tanım, sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesinde büyük önem arz etmektedir. Ancak tanımda belirtilen bu sistem ürün bazlı olmayan piramit satış sistemlerine karşılık gelmektedir. Fakat uygulamada bazı piramit satış sistemleri yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek adına görünürde bir ürün veya hizmet bulundurarak yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi gibi hareket etmektedir²²⁶. Ürün bazlı olan piramit satış sistemleri için ise İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25 hükmü doğrudan satışlara ilişkin ilkeler uygulama alanı bulacaktır. Bu yönetmelik yasal olarak faaliyet gösteren bir doğrudan satış sisteminin esas alması gereken ilkeleri düzenlemektedir. Buradan hareketle, bir sistemin yasal olmayan bir piramit satış sistemi olup olmadığının

²²⁴ Christinel Constantin, ‘Multilevel Marketing- A Tool Of Relationship Marketing’, Bulletin Of The Transilvania University Of Braşov, Cilt: 2 (51), 2009, https://www.researchgate.net/publication/266-356101_Multi-Level_Marketing_-_a_Tool_of_Relationship_Marketing, (12.12.2017), s. 34; Savaş, ss. 173-174; Muncy, s. 49; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. X, B

²²⁵ Savaş, ss. 173-174; Muncy, s. 49; Constantin, s. 34; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. X, C

²²⁶ Gurağaç, s. 36

değerlendirilmesinde hem TKHK m. 80/I hükmündeki unsurlar hem de İYDKSY m. 25 hükmündeki ilkeler esas alınacaktır²²⁷.

V. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN KONUSU

A. Genel Olarak

TKHK m. 80 hükmü piramit satış sistemlerine ilişkin unsurları en temel şekliyle belirlemiştir. Fakat bu sistem yasal olmayan bir satış sistemi olduğundan tam olarak tüm özelliklerinin tespiti mümkün değildir. Nitekim bu sistemin yapısı ve özellikleri zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Erken dönem piramit organizasyonları yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayanmakta; ancak herhangi bir ürün veya hizmet satışını içermemekteydi²²⁸. Bu tür piramit şemalarda, katılımcıların şirketten kazanç elde edebilmesi başka katılımcıların sisteme dâhil edilmesi koşuluna dayandığından ve bu şekilde yasal olarak bir gelir elde etmek mümkün olmadığından bu sistem yasal olmayan bir satış sistemi olarak kabul edilecektir. Sistemde herhangi bir ürün veya hizmet satışı olmadığından ilgili merciler bu sistemlerin yasal olmayan niteliklerinin tespitini daha kolay gerçekleştirmektedirler²²⁹.

Piramit satış sistemini işleten firmalar, tüketicinin korunması bakımından yasal olarak getirilen engelleri aşabilmek ve yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek adına zamanla daha karmaşık bir yapıya bürünmüşlerdir²³⁰. Şirketler, hem kendi katılımcılarının hem de nihai tüketicilerin kullanılabileceğini savundukları ürün ve hizmetler satmaktadırlar. Bazı şirketler yüksek katılım ücretleri istemekte, bazıları yeni katılımcı koşuluna bağlı olarak komisyon ödemesi yapmakta veya gelir seviyelerini gerçekte olduğundan fazla göstermektedir. Katılımcılar bir kez sisteme üye olduktan sonra şirket tarafından kendilerine verilen ürünlerin satamamakta ve şirkete de iade edememektedirler. Ayrıca bu üyelik ile beraber iş yardımı, eğitici konferanslar adı altında işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için yüksek

²²⁷ Savaş, ss. 176–179

²²⁸ Nat ve Keep, Marketing Fraud, s.140; Keep and Nat, An Historical Analysis, ss. 196–197

²²⁹ Nat ve Keep, Marketing Fraud, s.140; Keep and Nat, An Historical Analysis, ss. 196–197

²³⁰ Nat ve Keep, Marketing Fraud, s.140; Keep and Nat, An Historical Analysis, ss. 196–197

meblağlarda ücretler de talep edilmektedir²³¹. Bu örnekler, her ne kadar piramit satış sistemini benimseyen firmaların yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek için kullanabileceği yöntemler olsa da, kullanılabilecek tüm yöntemlerin önceden belirlenmesi mümkün değildir. Fakat temel niteliklerin ortaya konması ile uygulamada karşılaşılan sistemlerin yasal olup olmadığına ilişkin bir belirleme yapılması söz konusu olabilecektir.

B. Sisteme Üyelik Aynı Şartlar Altında Başka Katılımcılar Bulma Koşuluna Bağlıdır

TKHK m. 80/I hükmünde de ifade edildiği üzere, bir piramit satış sisteminin temeli katılımcıların aynı şartlar altında başka katılımcılar bulmasına dayanmaktadır. Nitekim sistemin kazanç kaynağının temelini yeni katılımcıların ödedikleri giriş bedelleri oluşturmaktadır. Mevcut katılımcılar, sisteme yeni katılımcılar bulması karşılığında kazanç elde etmektedir²³². Ancak bu kazancın elde edilmesi yeni katılımcıların da belirtilen koşullara uygun davranmasına bağlıdır.

Bir katılımcının piramit satış sistemine üye olabilmesi için öncelikli olarak sistemin kazanç kaynağını teşkil eden giriş bedelinin ödemesi gerekmektedir²³³. Bu giriş bedeli mevcut katılımcılar aracılığıyla sisteme yeni katılan kimselerden yüksek kar vaadi ile alınmaktadır²³⁴. Ödenen bu katılım ücretleri de daha önce organizasyona katılmış olan üyelerin gelirlerini teşkil etmektedir. Buna bağlı olarak sistemin üst sıralarında yer alan kimseler bu katılım ücretlerinden büyük miktarlarda paralar kazanmakta, ancak sisteme daha sonra dâhil olan kimseler ise nihai tüketiciye

²³¹ Nat ve Keep, Marketing Fraud, s.140; Constantin, s. 34; Savaş, ss. 16-17; Taşoğlu, ss. 70-71; Çakmak, ss. 29-30

²³² Sütçü, Armağan, ss. 2509-2510; Savaş, ss. 14-15; Çakmak, ss. 28-29; Taşoğlu, ÇKP, ss. 70-71; Zevkliler ve Özel, s. 537; Gürağaç, s. 36; Koehn, s. 153; Constantin, s. 34; Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 196; Nat ve Keep, Marketing Fraud, s.140; Piramit satış sistemini benimseyen bazı firmalar katılımcıların belirli sayıda üye bulması halinde araba, ev gibi yüksek kazançların elde edilebileceğini vaat etmekteydi. Bkz. Çabri, s. 1082

Hatta piramit satış sistemini benimseyen bazı firmalar katılımcıların belirli sayıda üye bulması halinde araba, ev gibi yüksek kazançların elde edilebileceğini vaat etmekteydi. Bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 254, Çabri, s. 1082

²³³ Ancak bu bedel uygulamadaki firmalarda farklılık gösterebilecektir. Nitekim İYDKSY m. 25/IV hükmü uyarınca bu giriş bedellerinin farklı farklı adlandırıldığı görülmektedir. Ancak asıl önem arz eden bu bedellerin network marketing görüntüsü altında bir piramit satış sistemi kurulması amacıyla ödenip ödenmediğidir. Bkz. Savaş, s. 178; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda VI, E

²³⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253; Çabri, s. 1082; Kara, ss. 242-243; Gürağaç, s. 35-36

gerçek bir ürün satışı olmadığı için sisteme girerken ödediği bedelleri dahi geri alamamaktadır²³⁵.

Katılımcı sayısının artırılması, piramidin üstünde yer alan kimseler bakımından kazanç elde etme olanağını da artırmaktadır²³⁶. Katılımcıların sisteme üye olabilmek için ödedikleri giriş bedellerine ilişkin özel bir düzenleme Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda yer almamaktadır. TKHK m. 80 hükmü uyarınca, *“...sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluyla bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren...”* şeklinde kazanç vaadinin bir para veya malvarlığına ilişkin olabileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle genel kuralların bu sistem bakımından da uygulanması gerekmektedir. Türk Borçlar Kanunu m. 99 hükmü uyarınca, *“Konusu para olan borç Ülke parasıyla ödenir. Ülke parası dışında başka bir para birimiyle ödeme yapılması kararlaştırılmışsa, sözleşmede aynen ödeme veya bu anlama gelen bir ifade bulunmadıkça borç, ödeme günündeki rayiç üzerinden Ülke parasıyla da ödenebilir. Ülke parası dışında başka bir para birimiyle belirlenmiş ve sözleşmede aynen ödeme ya da bu anlama gelen bir ifade de bulunmadıkça, borcun ödeme gününde ödenmemesi üzerine alacaklı, bu alacağının aynen veya vade ya da fiilî ödeme günündeki rayiç üzerinden Ülke parası ile ödenmesini isteyebilir.”*.

Buradan hareketle, katılımcıların sisteme dâhil olabilmeleri için ödemeleri gereken para olarak belirlenen giriş ücreti TL cinsinden olabileceği gibi yabancı para cinsinden de olabilecektir. Bu aidat veya ücret sisteme kayıt esnasında, yani taraflar arasında sözleşmenin kurulması ile alınan bedeli ifade etmektedir²³⁷. Giriş aidatının taraflar arasında bir malvarlığı olarak belirlenmesi de mümkündür. Burada taşınır veya taşınmaz malvarlıklarının devredilmesini gerektiren işlemlerin yapılması ile sisteme katılım mümkün olmaktadır. Taşınmaz mülkiyetinin devri tescil ile gerçekleştirilir (TMK m. 705/I). Taşınırılar bakımından ise zilyetliğin devri gerekmektedir (TMK m. 763). Kurucu firma ile katılımcı, aralarında piramit satış sözleşmesi imzalayarak sisteme dâhil olabilmek için ödenecek giriş bedelinin malvarlığı cinsinden ödeneceğini kararlaştırabilmektedirler. Giriş bedeli olarak bir taşınmaz belirlenmişse söz konusu taşınmazın zilyetliğinin devri suretiyle katılım

²³⁵ Gürağaç, s. 35–36; Taşoğlu, ÇKP; ss. 70–71; Savaş, s. 16; Çakmak, s. 30

²³⁶ Sütçü, s. 2509

²³⁷ Sütçü, s. 2509

gerçekleşir. Aдат taşınmaz bir mal olarak belirlenmişse, tescil ile mülkiyetin devredilmesi gerekmektedir²³⁸.

Sözleşmenin karşı tarafını oluşturan kurucu firma da bizzat kendisi veya sponsorları aracılığıyla sistemin nasıl işlediğini ve kazancın temel kaynağını yeni katılımcılara anlatmaktadır. Sistemin temelinde para kazanma olanağının olmadığı göz önünde tutulduğunda, burada yeni katılımcılara kazanç vaadi söz konusudur. Nitekim sistemin temelini, yeni katılımcıların giriş aidatı ödeyerek sisteme üye olmaları oluşturmaktadır²³⁹.

Bu şekilde bir sistem kurulmasının önüne geçilmesi bakımından Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 84/II hükmüne dayanarak ilgili bakanlık tarafından İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği²⁴⁰ çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğin 25. maddesi doğrudan satışlara ilişkin temel ilkeleri düzenlemektedir. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25/I ve II fıkraları ise doğrudan satış sisteminin temelini sisteme yeni kişiler kazandırmak değil de mal ve hizmet satımı olduğunu, elde edilen kazancın da sisteme yeni kişiler kazandırılması ve bu sayede elde edilen menfaatlerin dağıtılması üzerine kurulamayacağını belirtmektedir²⁴¹. Zaten sistemi yasal olarak kabul edilen multilevel marketing sisteminden ayıran da sistemin temel kazanç faktörünü yeni katılımcıların oluşturmasıdır²⁴².

C. Üyelik Belirli Miktar Para veya Malvarlığı Koyma Koşuluna Bağlıdır

TKHK m. 80/I hükmü, bir kimsenin piramit satış sisteminde katılımcı olarak yer alabilmesi için bir para veya malvarlığı ortaya koyması gerektiğini ifade etmektedir. Katılımcı bu para veya malvarlığı koyma şartını yerine getirdikten sonra sisteme yeni katılımcılar dâhil etmesine bağlı olarak kazanç elde etmektedir. Her ne

²³⁸ Sütçü, s. 2509

²³⁹ Sütçü, s. 2510

²⁴⁰ Bkz. RG. 14.01.2015, s: 29236

²⁴¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşı. XI, B

²⁴² John R Sparks and Joseph A Schenk, "Explaining the Effects of Transformational Leadership: An Investigation of The Effects of High-Order Motives in Multilevel Marketing Organizations", **Journal Of Organizational Behavior**, Cilt: 22, Sayı: 8, Dec.2001, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/job.116> , (22.01.2018), s. 856; Savaş, s. 16; Taşoğlu, ÇKP, ss. 69–70; Çakmak, s. 29; Taşoğlu, Yapısal Farklılıklar, s. 33; Işık, s. 44–45; Coughlan, s. 425; Gürağaç, s. 36; Gregor, s. 7; Constantin, s. 34; Koehn, s. 156; Muncy, ss. 49–50; Taylor, Pyramid Scheme, ss. 5, 38; Nat and Keep, Marketing Fraud, ss. 140–141; Nat and Keep, An Historical Analysis, s. 194; Rani and Kumar, s. 44; DSA, Illegal Pyramid Scheme, (20.01.2018)

kadar kanunda özel olarak belirtilmiş olmasa da, uygulamada bu başlangıç bedeli yüksek meblağlara karşılık gelmektedir²⁴³. Ayrıca bu başlangıç bedeli, yasal olarak nitelendirilen çok katlı pazarlama sisteminde olduğu gibi bedelle orantılı değeri olan ürün, ürün numunesi, promosyon malzemeleri ve pazarlama materyallerinin verilmesinin karşılığını oluşturmamaktadır²⁴⁴. Bir sistemin piramit satış olup olmadığı belirlenirken, katılımcıların başlangıçta ödemiş oldukları fahiş ücretlerin ürün veya hizmet karşılığı olup olmadığı, ürün veya hizmet bulunması halinde de ödenen bedelin bunlara karşılık oluşturup oluşturmadığı incelenmelidir. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeleri Yönetmeliğinin ilgili maddesi yürürlüğe girmeden önce sisteme kayıt esnasında alınan bu ücretlerin verilen ürünlerin gerçek değerini karşılayıp karşılamadığı noktasında bir ayrıma tabi tutulup buna göre sistemin yasal olup olmadığına karar verildiği görülmektedir²⁴⁵. Ancak ilgili bakanlık tarafından getirilen İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeleri Yönetmeliği m. 25/IV hükmü uyarınca, *“Doğrudan satıcı olarak sisteme dâhil olmak isteyenlerden işe başlamaları ya da işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için giriş aidatı, başlangıç paketi, yenileme ücreti, aidat ve paket ücreti gibi herhangi bir isim altında bedel alınamaz.”*. Böylece ilgili otoritelerin başlangıç bedelinin ürün veya hizmetle orantılı olup olmadığının incelemesini yapma yükümlülükleri bulunmamaktadır. Bir sistemde ürün veya hizmet karşılığı olmayan bir bedelin ödenmesi söz konusu ise, diğer şartların da varlığı halinde, sistemin piramit satış sistemi olduğuna ilişkin karara varılabilecektir²⁴⁶.

Katılımcıların sisteme dâhil olarak kazanç elde edebilmesi için başlangıç bedeli veya benzeri adlarla adlandırılan bir miktar para veya malvarlığı ortaya koyması gerekmektedir. Buna göre bir piramit satış sistemine üye olmak isteyen katılımcının, firma ile aralarındaki anlaşmaya göre bir miktar para veya malvarlığı ortaya koyması gerekmektedir. İlk olarak, katılımcılardan alınacak bedelin hangi para cinsinden olacağına ilişkin özel bir düzenleme Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda yer almadığından genel hükümler uygulama alanı bulmalıdır (TKHK m.

²⁴³ Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 140

²⁴⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253; Savaş, s. 18–19; Taşoğlu, ss. 53–54; Çakmak, ss. 50–51; Gürağaç, s. 36

²⁴⁵ Işık, ss. 85–86; Taşoğlu, ÇKP; s. 71; Savaş, s. 19; Çakmak, ss. 29–30; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 140

²⁴⁶ Savaş, s. 178

83/I). TBK m. 99 hükmü uyarınca: “Konusu para olan borç Ülke parasıyla ödenir. Ülke parası dışında başka bir para birimiyle ödeme yapılması kararlaştırılmışsa, sözleşmede aynen ödeme veya bu anlama gelen bir ifade bulunmadıkça borç, ödeme günündeki rayiç üzerinden Ülke parasıyla da ödenebilir. Ülke parası dışında başka bir para birimiyle belirlenmiş ve sözleşmede aynen ödeme ya da bu anlama gelen bir ifade de bulunmadıkça, borcun ödeme gününde ödenmemesi üzerine alacaklı, bu alacağının aynen veya vade ya da fiilî ödeme günündeki rayiç üzerinden Ülke parası ile ödenmesini isteyebilir.”. Buradan hareketle, katılımcıların sisteme dâhil olabilmeleri için ödemeleri gereken para TL cinsinden olabileceği gibi yabancı para cinsinden de olabilecektir. Bu bedel veya aidat sisteme kayıt esnasında yani taraflar arasında sözleşmenin kurulması ile alınan bedeli ifade etmektedir²⁴⁷. Başlangıç bedelinin taraflar arasında bir malvarlığı olarak belirlenmesi de mümkündür. Burada taşınır veya taşınmaz malvarlıklarının devredilmesini gerektiren işlemlerin yapılması ile sisteme katılım mümkün olmaktadır. Taşınmaz mülkiyetinin devri tescil ile gerçekleştirilir (TMK m. 705/I). Taşınırlar bakımından ise zilyetliğin devri gerekmektedir (TMK m. 763). Buradan hareketle, katılımcı olarak sistemde yer almak isteyen bir kimse kurucu firma ile imzalamış olduğu piramit satış sözleşmesi uyarınca belirli bir miktar para veya malvarlığı koyma yükümlülüğü altına girmektedir. Başlangıç bedeli olarak bir taşınır belirlenmişse zilyetliğin devri, taşınmaz belirlenmişse tescil ile katılım gerçekleşir²⁴⁸.

Böylelikle bir sistemin yasal olup olmadığı değerlendirilirken sisteme kayıt sırasında alınan ücretlerin makul olup olmadığı incelemesi yapılmasına gerek kalmamaktadır. Ayrıca ilgili hükümde belirtilen kayıt esnasında veya daha sonrasında alınan bu ücretin nitelendirilmesindeki farklılıklar sistemin değerlendirilmesi bakımından göz önünde bulundurulmamaktadır. Yani hangi ad altında olursa olsun, yasal bir organizasyona üye olmak isteyen bir kimseden bedel alınması yasaklanmıştır. Elbette bu durum sisteme kayıt olunduktan sonra distribütör ya da doğrudan satıcının nihai tüketiciye ürün satmak için aldığı ürünler bakımından

²⁴⁷ Ancak piramit satış sistemleri bakımından geçerli olan ürün veya hizmet karşılığını oluşturmeyan bedeller sadece katılımcının sisteme girişi sırasında değil aynı zamanda sistemde kalabilmesi için de geçerli olan bedelleri ifade etmektedir. Nitekim İYDKSY m. 25/IV hükmü, yasal olarak faaliyet gösteren bir sisteme katılan kimselerin işe başlamaları veya işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için ürün veya hizmet karşılığı oluşturmeyan bir bedelin ödenemeyeceğini ifade etmektedir. Bkz. Savaş, s. 178

²⁴⁸ Sütçü, s. 2509

uygulama alanı bulmayacaktır. Burada ilgili hüküm ile yasaklanan ürün veya hizmet alım satımına ilişkin olan bedel değil, sistemde kalabilmek için herhangi bir karşılığı olmadan ödenen bedeldir²⁴⁹.

D. Gerçekçi Olmayan veya Gerçekleşmesi Çok Güç Olan Bir Kazanç Beklentisi Sistemidir

TKHK m. 80/I hükmü piramit satış sistemlerinin gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan bir kazanç beklentisi sistemi olduğunu ifade etmiştir. Yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemindeki distribütörlerin (doğrudan satıcıların) elde ettiği kazanç hem kendi satışlarından hem de kurdukları alt ekibin satışlarından elde edilmektedir. Burada distribütör (doğrudan satıcı) olarak hareket eden kimse, firmadan almış olduğu ürünleri nihai tüketiciye satarak buradan gelir elde etmektedir. Piramit satış sistemlerinde ise kazanç kaynağının temelini yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesi oluşturmaktadır. Piramit satış, mevcut katılımcıların yeni katılımcıları sisteme dâhil etmesi karşılığında yüksek kazançlar elde edeceklerini vaat etmektedir²⁵⁰. İYDKSY m. 25/III hükmü, yasal olarak faaliyet gösteren bir firmanın katılımcılara hızlı zengin olma fırsatları veya gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatler gibi sistemle ilgili yanıltıcı bilgiler veremeyeceği düzenlenmiştir²⁵¹.

Yasal olmayan piramit satış sistemlerinde katılımcılara her ne kadar yüksek kazanç olanağı vaat edilse de bu kazancın elde edilebileceği bir ürün veya hizmet satışından bahsetmek mümkün değildir²⁵². Bu sistemlerdeki kazanç kaynağı yeni katılımcıların ödedikleri başlangıç bedeline dayanmaktadır. Yani sistemin temelinde ürün satışı değil, yeni üye kaydı bulunmaktadır. Ancak uygulamada bazı firmalar, sistemin hukuka aykırılık niteliğini örtelmek adına yasal bir network marketing sistemi gibi faaliyet göstermektedir. Bu firmalar görünürde bir ürün veya hizmet satışı gerçekleştirmek suretiyle yasal bir sistem gibi faaliyet göstermektedirler. Bu nedenle mevcut bir sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesinde ürün veya

²⁴⁹ Savaş, s. 178

²⁵⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253; Sütçü, Armağan, ss. 2510–2511; Savaş, s. 177;

²⁵¹ Savaş, s. 177

²⁵² Taşoğlu, ÇKP, ss. 69–70

hizmetin varlığının yanında bu ürün veya hizmetlerin satılabilirliği de incelemelidir²⁵³. “*Satılabilirlik*” kavramı bu noktada sistemin yasal bir temele sahip olup olmadığının belirlenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir²⁵⁴. Çünkü bu satış sisteminde katılımcı sayısının belirli bir limitinin olması ve yeni katılımcılarla birlikte yeni katılımcıların dâhil edilme ihtimalinin de giderek azalması göz önüne alınarak bir süre sonra çökeceği kesindir. Aynı zamanda bu satış sistemleri nihai tüketiciye satışı esas almadığından, bu sistemi benimseyen firmaların ticari bir altyapısının bulunduğundan söz etmek de imkânsızdır²⁵⁵. Bu nedenle kanun koyucu, bu tarz bir sistemin gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan bir kazanç beklentisi sistemi olduğunu ifade etmiştir.

VI. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ESASLI UNSURLARI

A. Genel Olarak

Bir piramit satış sisteminin hukuka aykırılık niteliğinin belirlenebilmesi için öncelikli olarak sözleşmenin hukuki niteliğinin ve unsurlarının ortaya konması gerekmektedir. Bu sisteme ait unsurların belirlenmesi sırasında network marketing sistemine ilişkin yapılan tanımlamalardan yararlanmak mümkündür²⁵⁶. Ancak piramit satış sözleşmesinin aksine network marketing sisteminin kurulması yasa koyucu tarafından hukuka uygun kabul edilmiştir. Bu nedenle bir firmanın pazarlama faaliyetlerini bir network marketing sistemi kurmak suretiyle nihai tüketiciye ulaştırmasına kanun koyucu cevaz vermiştir. Fakat uygulamada bir firmanın yasal olmayan bir piramit satış sistemi kurmak suretiyle çok sayıda tüketicinin mağduriyetine yol açması kanun koyucu tarafından açıkça yasaklanmıştır. Buradan hareketle piramit satış sözleşmesine ilişkin esas unsurların ortaya konması mevcut bir sistemin daha kolay tespit edilmesine imkân sağlayacaktır.

²⁵³ Gürağaç, s. 36; Constantin, s. 34; Koehn, s. 156

²⁵⁴ Ürün veya hizmetlerin satılabilirliği hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gürağaç, s. 36

²⁵⁵ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 254

²⁵⁶ Piramit satış sistemleri hukuki düzenlemelerden kaçabilmek adına, çoğu zaman yasal çok katlı pazarlama sistemi gibi görünmeye çalışmaktadır. Bu nedenle iki sistem arasındaki temel farklılıklar kimi zaman detaylı bir inceleme ile ortaya çıkmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda XI

B. Kurucu Firma veya Şirket

Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sözleşmesinin taraflarından biri olan kurucu firma veya şirket, ürettiği veya ithal ettiği ürünleri bir pazarlama ağı ile birlikte tüketicilere ulaştırmaktadır²⁵⁷. Kurucu firma veya şirket, sadece ürün satımı veya ithalatı yapmamakta aynı zamanda bir pazarlama ağı geliştirerek bu işi yapacak yeni üyelerin de sisteme kazandırılmasını sağlamaktadır²⁵⁸. Piramit satış sistemleri bakımından ise temel anlamda bir ürün veya hizmet satışından bahsetmek mümkün olmadığı için kurucu firma veya şirket sadece ürün satışına dayalı olmayan bir sistemi kurmak amacıyla hareket eden kişi ya da kuruluşları ifade etmektedir²⁵⁹. Bu kişi ya da kuruluşlar tarafından oluşturulan piramit organizasyon belirli bir süre sonra çökmekte, sistemi kuranlar ve üst hatlarda yer alanlar yüksek meblağlar kazanırken sisteme daha sonra üye olan kimseler ise sisteme girişte ödedikleri bedelleri dahi geri alamamaktadırlar²⁶⁰.

Kurucu firma veya şirketin yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sözleşmesinin taraflarından biri olabilmesi için ilgili yönetmelikte belirtilen yetki belgesini alması gerekmektedir (İYDKSY m. 4/I-k). Buradaki yetki belgesinin doğrudan satış şirketi tarafından alınması yeterlidir (İYDKSY m. 25/VII). Ayrıca distribütör olarak hareket eden kimselerin yetki belgesi almasına gerek yoktur (İYDKSY m. 25/VII). Piramit satış sistemleri kanun hükmü ile açıkça yasaklanan bir sistem olduğundan buradaki kurucu firma veya şirketin yetki belgesine sahip olması söz konusu değildir. Ancak uygulamada bazı sistemler yasal bir network marketing sistemi gibi kurularak yetki belgesini almakta daha sonra ise piramit satış sistemine dönüşmektedir. Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminin yasal olmayan piramit satış sistemine dönüşmesi sonucunda network marketing sözleşmesi

²⁵⁷ Yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemi en temel anlamıyla üretmiş olduğu mal veya hizmetleri geleneksel pazarlama yöntemleri yerine kurmuş olduğu bir pazarlama ağı sayesinde nihai tüketiciye ulaştırmaktadır. Burada kurucu firma veya şirket, geleneksel pazarlama sistemindeki firma veya şirketten kullandığı dağıtım ağı ile ayrılmaktadır. Bkz. Savaş, s. 17

²⁵⁸ Bu sisteme ait firma veya şirketler, ürünlerin büyük çoğunluğunun üretim sürecinin baştan sona kontrol altında tutulduğu bir merkeze sahip olmak zorundadır. Bu nedenle network marketing sisteminde kurucu firma veya şirket ifadesi yerine üretici firma veya şirket ifadesi kullanılmaktadır. Piramit satış sistemlerinde ise yasal olmayan bir sistemin kurulması söz konusu olduğundan, kurucu firma veya şirket ifadelerinin kullanılması isabetli olacaktır. Bkz. Işık, s. 59; Savaş, s. 17

²⁵⁹ Savaş, s. 17;

²⁶⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 253-254; Taşoğlu, Yapısal farklılıklar, s. 32

kesin hükümsüz hale gelecektir²⁶¹. Bu kesin hükümsüzlüğün tespitinin engellenmesi bakımından uygulamada piramit satış sistemini kuran firma veya şirketlerin merkezi genellikle yurtdışındadır²⁶²

Piramit satış sözleşmesinin taraflarından biri olan kurucu firma veya şirket kurulan sözleşme ile satıcı konumunda bulunmaktadır. Sözleşmenin diğer tarafını oluşturan sponsor ise hem alıcı hem de satıcı konumundadır²⁶³.

C. Sponsor (Üst Hat)

Piramit satış sözleşmesinin taraflarından bir diğerini de sponsorlar (üst hat) oluşturmaktadır. Kurucu firmanın bir dağıtım ağı oluşturabilmesi için öncelikli olarak sponsor ile piramit satış sözleşmesinin kurulması gerekmektedir. Kurucu firma veya şirket ile imzalanan piramit satış sözleşmesi ile sponsor hem firma veya şirketten ürünleri almak hem de üye katılımını sağlayarak bir organizasyon oluşturma edimlerini yüklenmiştir. Kurulan sözleşme bakımından sponsorun iki tane asli edim yükümlülüğü bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, alıcı gibi hareket ederek kurucu firma veya şirketten ürün almak; diğeri de, ürün satışını sağlamak amacıyla yeni üyeleri sisteme kazandırmaktır²⁶⁴.

Yasal olarak kurulan çok katlı pazarlama sistemleri bakımından her bir sponsorun, bir alt distribütör sayısını arttırarak grubunu büyütmesi sistemin büyümesi açısından çok önemlidir. Bunun nedeni sistemin kazanç kaynakları kişisel olarak yaptıkları ürün satışının yanı sıra alt distribütörleri tarafından yapılan satıştan alınan primlerdir²⁶⁵. Piramit satış sistemleri bakımından ise sistemin temel kazanç noktasının sisteme üye yapılan kimselerden alınan giriş ücreti olması, sponsorluğun önemini bu sistem bakımından artırmaktadır.

²⁶¹ Savaş, s. 214

²⁶² Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253

²⁶³ Savaş, s. 17

²⁶⁴ Sponsorluk kurumu bu özelliği ile, network marketing sisteminin (çok katmanlı satış yönteminin), tek katmanlı satış yönteminden ayrıldığı temel noktayı teşkil etmektedir. Çünkü network marketing sistemi doğrudan satıcıların alt hatlar oluşturdukları ve onların satışlarından da kazanç elde ettikleri bir sistemdir. Hatta network marketing sisteminin ağ pazarlaması olarak adlandırılmasının temel sebebini de budur. Bkz. Savaş, s. 18; Işık, s. 85; Taşoğlu, İletişim Stratejileri, s. 43; Güragaç, s. 44

²⁶⁵ Metin Argan, **Çok Katlı Pazarlama Ve Türkiye’de Bir Uygulama**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1997, ss. 84–85; Güragaç, s. 44

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da sponsorluk kavramını özel olarak tanımlayan herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Doğrudan satışlar ve bunun temel ilkelerini ortaya koyan İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 24/II hükmüne göre ise, “*Bu Yönetmeliğin uygulanmasında doğrudan satıcı bu sistem içerisinde satış temsilcisi, dağıtıcı, distribütör ve benzeri adlarla hareket edenleri ifade eder.*”. Yönetmelik doğrudan satış sistemi içerisinde bulunan ve ürün veya hizmetlerin pazarlanmasında aracı konumunda olan kimselerin hangi adla adlandırılrsa adlandırılınsın doğrudan satıcı olarak sistem bakımından kabul edileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle kurucu firma veya şirketlerin benimsedikleri kavramlar bu noktada önem arz etmemektedir. Sponsor, kurucu firma ile piramit satış sözleşmesini kuran kişi ya da kişilerdir. Yasal olarak kabul edilen çok katlı pazarlama sisteminde sponsor, kurucu firma veya şirketten ürünleri alarak bunları tüketiciye satışının yanı sıra bir satış organizasyonu kurmak suretiyle organizasyondaki kimselerin satışından da para kazanmaktadır. Bu noktada distribütör ile sponsor arasındaki ayrım ortaya çıkmaktadır. Bir distribütör ürün satışının yanında sisteme yeni katılımcılar bulmak suretiyle bir pazarlama ağı oluşturuyorsa sponsor ismini alır. Ancak sponsor olabilmek için bir pazarlama ağı geliştirmenin yanında yeni katılan kimsenin başarılı bir distribütör olabilmesi için eğitilmesi ve desteklenmesi de gerekmektedir. Bu eğitim ve destek kapsamında üyelerin başarılı bir distribütör olmak için yapması gerekenler, kaçınılmaları gereken hususlar ve en önemlisi kendilerine ait bir pazarlama ağının kurulması yer almaktadır²⁶⁶. Bu durum her iki taraf bakımından da bir avantaj oluşturmaktadır. Sponsor açısından, dikey kolların, satış hacminin ve başarısının artması; distribütör açısından ise, yatay kolların, satış hacminin ve başarısının artması anlamına gelmektedir²⁶⁷.

Piramit satış sistemlerinde, ticari anlamda satılabilecek nitelikte bir ürün bulunmadığı için taraflar arasında imzalanan sözleşme yeni katılımcıların bulunmasına yöneliktir. Katılımcıların bir piramit sistemine dahil olabilmesi için ürün satışı ile alakası olmayan ve genellikle yüksek miktarda olan başlangıç bedeli talep edilmektedir. Ödenen bu bedelin bir kısmı, yeni katılımcıyı sisteme dahil eden ve piramitte kendisinin bir üst seviyesinde olan ve sponsor olarak adlandırılan kişiye; bir kısmı da piramidin en üst seviyesinde bulunan kişiye ödenir. Piramit satış

²⁶⁶ Taşoğlu, ÇKP, s. 85; Işık, s. 85; Çakmak, ss. 111–113; Gürağaç, s. 44; Sütçü, Armağan, s. 2514

²⁶⁷ Işık, s. 77

sistemini oluşturan kutucukların hepsi dolduğunda en üstteki kişi sistemden ayrılır ve onun altındaki iki kişi piramidin en üst noktasına erişmiş olur. Piramit satış sisteminde yer alan kurucu firma veya şirket ve en üst noktalarda yer alan sponsorlar büyük paralar kazanma imkânına sahip olurken yeni katılımcı olarak sistemde yer alan kimseler çok daha düşük miktarda paralar kazanmakta hatta çoğunluğu sisteme girerken yatırdığı parayı dahi geri alamamaktadır²⁶⁸

D. Distribütör

Taraflar arasında akdedilen piramit satış sözleşmesi sonucunda bir piramit satış organizasyonunun kurulabilmesi için gerekli bir diğer unsur distribütör olarak adlandırılan kimselerdir. Genel anlamda ifade etmek gerekirse distribütör ya da dağıtıcı olarak adlandırılan kimseler tüketici ile firma arasındaki bağlantıyı sağlayan aracı görevini üstlenmektedir²⁶⁹. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da sistemde yer alan bu unsuru tanımlayan herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Ancak İşyeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 24/I hükmüne göre: “*Doğrudan satış; herhangi bir doğrudan satış şirketi tarafından istihdam edilsin ya da edilmesin satış temsilcisi, dağıtıcı, distribütör ve benzeri adlarla hareket edenlerin bir mal veya hizmeti kendi evlerinde ya da perakende satış yerleri kullanılmaksızın tüketicinin ev veya iş yaşantısını sürdürdüğü mekânlar gibi iş yeri dışında tek veya çok katmanlı satış yöntemleriyle tüketicilere sunulmasını öngören pazarlama sistemidir.*”. Aynı yönetmeliğin m. 24/II hükmüne göre: “*..doğrudan satıcı ise bu sistem içerisinde satış temsilcisi, dağıtıcı, distribütör ve benzeri adlarla hareket edenleri ifade eder.*”. Bu yönetmelik uyarınca doğrudan satıcı, dağıtıcı, distribütör ve benzeri adlarla hareket edenler aynı anlamda kullanılmıştır. Yönetmelikte aynı anlama geldikleri belirtilmekle birlikte özellikleri ve yüklendiği edim tam olarak belirtilmemiştir.

Kavramın yasal olarak tanımlanması ise 11 Ocak 2002 yılında yürürlüğe giren 4073 sayılı ürünlere ilişkin teknik mevzuatın hazırlanması ve uygulanmasına

²⁶⁸ Argan, ss. 70–71; Taşoğlu, ÇKP, s. 70; Sütçü, Armağan, ss. 2507–2508; Gürağaç, ss. 35–36; Savaş, ss. 13–16; Çakmak, ss. 26–27

²⁶⁹ Nihal Paşalı Taşoğlu, **Çok Katlı Pazarlamada Uygulanan İletişim Stratejilerinin Müşteri İlişkileri Yönetimi Açısından Analizi Ve Herbalife Distribütörlerinin İş Tatminine Yönelik Bir Uygulama**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2006, (İletişim Stratejileri) s. 42; Çakmak, s. 107–111; Savaş, ss. 17–18; Taşoğlu, ÇKP, ss. 47–49, 82–89; Kara ve Çiçek, s. 52; Sütçü, Armağan, s. 36

dair kanun m. 3/h hükmüne göre: “Dağıtıcı; ürünün tedarik zincirinde yer alan ve faaliyetleri ürünün güvenliğine ilişkin özelliklerini etkilemeyen gerçek veya tüzel kişiyi, ifade eder.”. Ürünün tedarik zincirinde yer alan kişiler olarak ifade edilen distribütörler, geleneksel pazarlama sisteminde perakendecilerin üstlendiği ürün tanıtımı yapmak, ürünleri satmak ve dağıtmak gibi bütün görevleri üstlenirler. Kurucu firma veya şirkete karşı alıcı durumunda bulunan distribütör, nihai tüketiciler karşısında satıcı konumundadır. Sonuç olarak, bir distribütör satış sözleşmesinin hem alıcı hem de satıcı tarafını oluşturmaktadır²⁷⁰.

Bir distribütör, sistemde yer alan ürünleri ve pazarlama planını satmak suretiyle gelir elde etmektedir. Sistemde yer alan ürünler genel olarak nihai tüketiciye satılmaktadır. Ancak distribütör olan kimselerin aynı zamanda müşteri olduğu göz önüne alındığında ürün satışının sistemde yer alan distribütörlere de yapıldığı görülmektedir²⁷¹. Sisteme dahil olarak nihai tüketiciler karşısında satıcı konumunda bulunmak isteyen distribütör, aynı zamanda kurucu firma tarafından üretilen ya da ithal edilen ürünlerin tüketicisi konumundadır. Kurulan bu pazarlama sistemini diğer satış sistemlerinden farklı kılan unsur, pazarlama planının da sisteme dahil olmak isteyen kimselere satılmasıdır²⁷². Böylelikle bir pazarlama ağı geliştirilmekte ve sistemde yer alan herkesin ürün satışından kazanç sağlayacağı bir sisteme dönüşmektedir²⁷³.

E. Sisteme Kaydolmak

Piramit satış sistemi içerisinde yer alabilmek için distribütörler ile şirket arasında piramit satış sözleşmesinin kurulması gerekmektedir. Yasal olarak nitelendirilen çok katlı pazarlama sisteminde distribütör ve firma arasında imzalanan distribütörlük şartlarını içeren sözleşmenin kurulması neticesinde sisteme kayıt gerçekleşmektedir. Bu sözleşmeyi imzalayarak sisteme kaydedilen distribütör

²⁷⁰ Taşoğlu, ÇKP, s. 47

²⁷¹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 73

²⁷² Argan, s. 77; Taşoğlu, ÇKP, s. 82–83

²⁷³ Network marketing sisteminin distribütörlere sağladığı yararlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gürağaç, ss. 65–66

ürünleri belli bir indirimle alma, nihai tüketicilere bu ürünleri satma ve yeni üye kaydına ilişkin bir yetki edinmiş bulunmaktadır²⁷⁴.

Çok katlı pazarlama sistemi ile çalışan pek çok şirket sözleşme şartlarında kayıt ile birlikte belirli bir miktar ürünün alınmasını zorunlu kılmaktaydı. Ancak, İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25/IV hükmü uyarınca, *“Doğrudan satıcı olarak sisteme dahil olmak isteyenlerden işe başlamaları ya da işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için giriş aidatı, başlangıç paketi, yenileme ücreti, aidat ve paket ücreti gibi herhangi bir isim altında bedel alınamaz.”*. Böylece daha önceleri tartışma konusu olan bu durum yönetmeliğin ilgili hükmü ile tartışmalı olmaktan çıkmış ve tamamiyle yasaklanmıştır²⁷⁵.

İlgili bakanlık, bir sözleşmenin hukuka uygun sınırlar içinde kurulması için veya yasal olarak kurulan sözleşmenin bu sınırlar içerisinde kalması için belirli kurallar öngörmüştür. Bunlardan bir tanesi de sözleşmenin tarafı olarak sisteme dahil olmak isteyen kimselerin başlangıç paketi adı altında herhangi bir ücretin istenemeyeceğine ilişkindir. Fakat burada kurulan bir sistemin yasal olarak nitelendirilememesinin sebebi sisteme üye olan distribütörün başlangıçta belirli miktarda ürünler alınması değil, herhangi bir ürün veya hizmet karşılığı olmayan ürünlerin alınmasıdır. Nitekim bir sistemin piramit satış sistemi olarak değerlendirilebilmesinin yasal unsurlarından bir tanesini de herhangi bir ürün veya hizmet karşılığı olmayan bir ücretin alınması oluşturmaktadır²⁷⁶.

Piramit satış sistemleri bakımından, ilgili hüküm belirleyici bir kıstas olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni, piramit satışın sisteme daha önce katılanlara ödeme yapmak için yeni katılımcıların parasını kullanan bir sistem olmasıdır²⁷⁷. Böylece, bir kurucu firma veya şirket katılımcıların sisteme dâhil olabilmesi veya sistemde olanların bunu devam ettirebilmeleri için bir bedel talep ediyorsa bu sistem bir piramit satış sistemi olarak değerlendirilebilecektir. İlgili makamın değerlendirmesinde, alınan bu bedelin nitelendirilmesi önem taşımamaktadır. Yani

²⁷⁴ Taşoğlu, ÇKP, s. 53; Işık, ss. 85–87; Savaş, ss. 18–19

²⁷⁵ Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi tarihinden önce, yasal olarak nitelendirilen çok katlı pazarlama şirketinde distribütör olarak görev alabilmek için, başlangıç paketi olarak adlandırılan bir iş paketine sahip olmak gerekmektedir. Bu paketin içerisinde, ürünlerin, şirketin ve iş planının anlatıldığı kitaplar, promosyon malzemeleri ve distribütörün işe başlamasını ve devam ettirmesini sağlayacak izinlerin yer aldığı bir distribütörlük sözleşmesi bulunmaktaydı. Bkz. Taşoğlu, ÇKP, s. 53

²⁷⁶ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. XII, C

²⁷⁷ Taşoğlu, ÇKP, s. 70

hangi isim altında olursa olsun bu bedelin alınması yönetmelik hükmü ile yasaklanmıştır. İlgili makam, böyle bir bedelin varlığı durumunda diğer şartların da bulunması halinde söz konusu uygulamanın bakımından bir piramit satış sistemi olduğu sonucuna varabilecektir²⁷⁸.

F. Tüketiciye Satış

Yasal olarak nitelendirilen çok katlı pazarlama sistemlerinde, sistemin kazanç kaynağının temeli nihai tüketiciye yapılan satışlara dayanmaktadır. Ancak çok katlı pazarlama sistemi, doğrudan satış sisteminin diğer bir türü olan tek katlı pazarlamadan farklı bazı özellikler göstermektedir. Bu sistem bakımından esas olarak pazarlanan husus sistemin kendisidir, sistem içerisinde bulunan ürünler ikinci planda pazarlanmaktadır. Burada sistemin temel amacı, tüketicileri sisteme dâhil ederek onları dağıtımçı haline getirmek ve aynı zamanda birer alıcı olarak sistemde kalmalarını sağlamaktadır²⁷⁹. Bu sistem bakımından özellik arz eden durum, distribütör olarak faaliyette bulunan kimsenin aynı zamanda ürünün tüketicisi olmasıdır. Başarılı bir distribütör olabilmek ve bir pazarlama ağı geliştirmenin temelinde, ürünler hakkında temel özellikleri bilmek ve müşteriye yaklaşma becerisinin bulunması gerekmektedir²⁸⁰.

Distribütör olarak ifade edilen kimseler, aslında ilk başta ürünün tüketicisi konumundadırlar²⁸¹. Daha sonra bu sisteme dâhil olarak hem tüketici hem de dağıtıcı olarak faaliyet göstermektedirler. Ayrıca bir dağıtım ağı geliştirmek suretiyle sponsor sıfatını elde ederek, kendisine bağlı olan alt ekiptekilerin yaptıkları satışlardan da belirli komisyonlar almaktadırlar²⁸². Ancak burada sistemden kazanç elde edilmesini sağlayan sadece ürün satışı değildir. Bunun yanında bir distribütör içinde bulunduğu kurucu firma veya şirketin pazarlama planını da satmaktadır. Burada pazarlama planı ile kastedilen, kurucu firma veya şirketin distribütöre sunduğu kazanç olanakları ve bu kazançlara giden yolu gösteren plandır. Yani sisteme yeni katılan bir kimsenin kendini geliştirmesi, kendisine bağlı distribütörler bularak bir ekip kurması ve daha

²⁷⁸ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşağıda. XII

²⁷⁹ Argan, s. 77; Taşoğlu, ÇKP, ss. 82–83; Savaş, s. 19–20

²⁸⁰ Işık, s. 87; Gürağaç, ss. 52–53; Argan, ss. 95–96

²⁸¹ Taşoğlu, ÇKP, s. 82; Gürağaç, ss. 52–53; Argan, ss. 95–96

²⁸² Taşoğlu, ÇKP, s. 85

sonra sistemde sponsor olarak yer alması için yapması gerekenleri ifade etmektedir²⁸³.

Piramit satış sözleşmeleri bakımından ise sistemin kazanç kaynağının temeli, yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle tüketiciye satış sistemin esaslı unsurları arasında yer almamakla birlikte sistemin yasal olmayan bir sistem olduğunun gizlenmesi amacı ile nihai tüketicilere satış yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle, sistemin tüketiciye satış unsurunu içermesi tamamiyle yasal bir sistem olduğu sonucunu doğurmayacaktır. Bir sistemin yasal olup olmadığı tespit edilirken benimsenen temel amacın ürün satışı mı yoksa yeni katılımcıların sisteme dahil edilmesi mi olduğunun ortaya konması gerekmektedir²⁸⁴.

G. Sistemden Elde Edilen Kar ve Kazançlar

Kanun koyucu piramit satış sistemlerini Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 hükmüne göre şu şekilde tanımlamıştır: *“Piramit satış; katılımcılarına bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında, sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluyla bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren ve malvarlığı kazancının elde edilmesini tamamen veya kısmen diğer katılımcıların da koşullara uygun davranmasına bağlı kılan, gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan kazanç beklentisi sistemidir.”*. Piramit satış sistemleri bakımından malvarlığı kazancının temeli sisteme yeni katılımcılar bulunması koşuluna bağlı kılınmıştır. Nitekim ilk cümlede belirtildiği üzere, sisteme kayıt bir miktar para veya malvarlığı koyma koşuluna bağlıdır²⁸⁵.

İlgili makam tarafından çıkarılan İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25/I hükmü uyarınca: *“Doğrudan satış şirketlerinin kullandığı sistemin, sisteme yeni kişiler kazandırmaktan ziyade mal veya hizmetlerin tüketicilere satışını esas alması gerekir.”*. Bir sistemin yasal olarak kabul edilebilmesi için kazanç temelinin mal ve hizmetlerin nihai tüketiciye satışını esas alması gerekmektedir. Ancak ilgili hüküm ile belirtilen bu durumun, yasal olarak faaliyet gösteren çok katlı pazarlama sistemleri bakımından dahi tam olarak uygulandığını

²⁸³ Argan, s. 77

²⁸⁴ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. yuk. V, C

²⁸⁵ Piramit satış sisteminin işleyişi hakkında bkz. Sütçü, Armağan, ss. 2507–2508

söylemek mümkün değildir. Yasal olarak nitelendirilen çok katlı pazarlama sistemlerinde, distribütörler iki tür faaliyet sonucunda kazanç elde edebilmektedir. Bunlardan ilki, kişisel olarak yaptıkları satışlardan elde edilen kazanç; bir diğeri ise sisteme kaydettirdikleri kişilerin ve bunlara bağlı olarak daha sonra sisteme katılan kimselerin satışlarından elde edilen kazançtır²⁸⁶. Aslında network marketing sisteminin firmalar tarafından bir pazarlama sistemi olarak seçilmesinin en temel nedenini de her iki koldan elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Bu nedenle yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesi mevcut üyelerin elde edeceği kar ve kazançları etkilemektedir. Ancak burada yeni katılımcıların yapmış oldukları satışlardan elde edilen bir gelir söz konusu iken piramit satış sistemlerinde ise katılımcıların sisteme dâhil edilmesi ile bu kazanç vaat edilir. Bunun dışında herhangi bir ürün veya hizmet satışına gereksinin duyulmamaktadır²⁸⁷.

Ayrıca ilgili yönetmeliğin m. 25/II hükmü uyarınca, “*Sistemde yer alanların elde ettiği kazanç, ağırlıklı olarak sisteme yeni kişiler kazandırılması ve bu sayede oluşan komisyon, prim, teşvik, ödül ve benzeri isimler altında nitelendirilen menfaatlerin dağıtılması üzerine kurulamaz.*”. Bu hüküm bakımından da hükmü düzenleyen makam piramit satış sistemlerinin kurulmasını engelleme amacını taşımaktadır. Bu nedenle aynı hükmün birinci fıkrası için yapılan açıklamalar bu fıkra için de geçerli olacaktır²⁸⁸.

VII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN KURULMASI

A. Genel Olarak

Piramit satış sözleşmelerinin kurulmasına ilişkin Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da özel bir düzenleme yer almamaktadır. Bu nedenle piramit satış sözleşmesinin kurulması, sözleşmenin kurulmasına ilişkin genel hükümlere tabidir (TKHK m. 83). Ancak sözleşmenin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi kanun

²⁸⁶ Taşoğlu, İletişim Stratejileri, s. 36; Taşoğlu, ÇKP, ss. 27-28; Savaş, ss. 21-22

²⁸⁷ Savaş, ss. 176-177; Constantin, p. 34

²⁸⁸ Savaş, ss. 176-177; Taşoğlu, ÇKP, ss. 70-71; Çakmak, s. 28; Koehn, p. 155; Nat and Keep, Marketing Fraud, pp. 147-148

hükmü ile yasaklanmıştır (TKHK m. 80/II). Sözleşmenin kurulması emredici hükümlere aykırı olduğundan hukuka aykırı kabul edilerek kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır. Buradan hareketle kurulmuş olan bir piramit satış sözleşmesi hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmayacaktır²⁸⁹. Ancak bu şekilde bir sözleşmenin taraflar arasında kurularak piramit satış sisteminin başlatılması halinde sistemi başlatan, düzenleyen veya elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlayacak şekilde yayanlar veya bunu ticari anlamda destekleyenler hakkında Türk Ceza Kanunu ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır (TKHK m. 77/XVII). Bu nedenle piramit satış sözleşmesinin kurulduğunu tespit edilmesi cezai anlamda doğuracağı sonuçlar bakımından önem arz etmektedir.

Öncelikli olarak bir sözleşmenin kurulabilmesi için taraflar iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak açıklamaları gerekmektedir (TBK m. 1/I). İrade açıklamalarının açık veya örtülü olması mümkündür (TBK m. 1/II). Bir sözleşmenin kurulabilmesi için tarafların irade beyanları arasındaki uygunluk sözleşmenin bütün esaslı noktalarına ilişkin olmalıdır. Nitekim kanun koyucu, taraflar sözleşmenin esaslı noktalarında uyuşmuşlarsa ikinci derecedeki noktalar üzerinde durulmamış olsa bile sözleşmenin kurulmuş sayılacağını ifade etmektedir (TBK m. 2/I). Buradan hareketle taraflar arasında bir sözleşme kurulabilmesi için sözleşmenin esaslı noktaları üzerinde birbirine uygun olarak iradelerini açıklamış olmaları gerekmektedir. Sözleşmenin esaslı noktaları objektif esaslı noktalar ve sübjektif esaslı noktalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Objektif esaslı noktalar sözleşmenin tanımında yer alan zorunlu unsurlardır. Sübjektif esaslı noktalar ise objektif esaslı noktalar dışında kalan taraflarca veya taraflardan birinin diğer tarafa bildirmesi sonucunda zorunlu koşul haline getirilen noktalardır²⁹⁰. Piramit satış sözleşmeleri bakımından da tarafların üzerinde anlaşmaları gereken objektif esaslı noktalar bulunmaktadır. Kurucu firma ile katılımcının, katılımcının aynı şatlar altında başka katılımcılar bulması, katılımcıların koşullara uygun davranması ve kurucu firmanın da bunun karşılığını oluşturacak şekilde katılımcıya bir kazanç sağlayacağı noktasında anlaşmaları gerekmektedir. Bunlar kanun tarafından belirtilen objektif esaslı noktalardır. Bunun haricinde taraflar sözleşmenin kurulmasına ilişkin yan yükümlülükleri sözleşmenin esaslı noktası haline getirebileceklerdir.

²⁸⁹ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşı. XIV

²⁹⁰ Gökhan Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 234-236; Eren, Borçlar Genel, s. 249

Bir sözleşme ilişkisinden bahsederken kanun koyucu ‘ taraflar’ ifadesini kullanmıştır (TBK m. 2/I). Piramit satış sistemleri bakımından taraflar, piramit satış sistemini kuran firma ve katılımcıdan oluşmaktadır²⁹¹. Bir kimsenin sözleşmeye taraf olabilmesi için hak ehliyetine sahip olması gerekmektedir (TMK m. 8). Ancak hak ehliyeti tek başına yeterli olmamakta, bunun yanında fiil ehliyetine (işlem ehliyetine) de sahip olması gerekmektedir (TMK m. 9). Piramit satış sözleşmeleri bakımından ise, İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği uyarınca tarafların sahip olması gereken nitelikler ayrıca belirtilmiştir. Kurucu firma için maddelerin genel düzenlemesinden anlaşılan bir şirket şeklinde yapılanması gerektiğidir. Katılımcı ise, on sekiz yaşından büyük, fiil ehliyetine sahip, şirketin ortağı ve yöneticileri ile çalışanları dışındaki kimselerden oluşacaktır (İYDKSY m. 25/X). Fakat burada belirtilenler yasal olarak faaliyet gösteren bir doğrudan satış sistemi için getirilen “olması gereken” düzenlemelerdir. Piramit satış sistemlerinin yasal olmayan bir satış sistemi olduğu göz önüne alındığında, bu hükümlerin piramit satış sistemleri bakımından uygulanmaması söz konusu olabilecektir. İlgili Bakanlık tarafından yapılan bu düzenlemeler, bir doğrudan satış şirketinin yasal olarak değerlendirilebilmesi için taşıması gereken şartlar olarak düzenlenmiştir²⁹². Bu nedenle yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi bakımından şirketin ortağı ve yöneticileri ile çalışanlarının katılımcı olarak sistemde yer alması mümkün değilken piramit satış sistemleri bakımından katılımcının şirketin ortağı veya yöneticisi olabilmesi mümkündür. Nitekim bu durum, diğer şartlar da mevcutsa, sistemin bir piramit satış sistemi olduğu sonucunu doğurabilecektir²⁹³.

Bir piramit satış sözleşmesinin kurulabilmesi için tarafların irade beyanlarının birbirine uygun olması gerekmektedir. Buradaki uygunluk gerçek (fiili) uygunluk ve hukuki (varsayımsal) uygunluktur. Gerçek (fiili) uygunluk, sözleşme kurulurken, beyan sahibinin o beyana verdiği anlam ile karşı tarafın kendisine ulaşan beyana

²⁹¹ Piramit satış sözleşmelerinin hukuki niteliği itibariyle “üyelik sözleşmesi” ve nihai tüketiciye yapılan “satış sözleşmesinden” oluştuğu söylenebilecektir. Ancak kanun koyucu TKHK m. 80/I hükmünde ürün bazlı olmayan piramit satış sistemlerini esas alarak bir düzenleme yapmıştır. Bu nedenle kanundaki tanım uyarınca, piramit satış sözleşmelerinde sadece üyelik sözleşmesinin bulunduğu söylenebilecektir. Ürün bazlı piramit satış sistemlerinde ise, piramit satış sistemi bünyesinde ürün veya hizmet bulundurmamak suretiyle görünürde yasal bir sistem gibi faaliyet göstermektedir. Bu nedenle bu sistemler bakımından, hem üyelik hem de satış sözleşmesinden bahsetmek söz konusu olacaktır. Fakat buradaki satış sözleşmesi yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri başlangıç bedellerini gizlemek amacını taşımaktadır. Bkz. Sütçü, Armağan, ss. 2511–2514

²⁹² Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşa. IX, A, B

²⁹³ Savaş, ss. 112–113

verdiği anlamın aynı olması, tarafların beyanlarının gerçek iradelerini yansıtması anlamına gelmektedir. Ancak taraflardan biri veya her ikisi, aralarında gerçek bir uygunluğun bulunmadığını iddia edebilecektir. İşte bu noktada hâkimin, “*modern güven teorisini*”²⁹⁴ esas alarak yorum yolu ile tarafların irade beyanlarının birbirine uygun olup olmadığını tespit etmesi gerekmektedir²⁹⁵. Güven teorisine göre bir taraf karşı tarafın beyanını yorumlamaya çalışırken dürüstlük kuralları içerisinde bildiği veya bilmesi gereken hususları göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerekmektedir. Hâkim de irade beyanlarının uygun olup olmadığını tespit ederken kendisini karşı tarafın yerine koyarak ve karşı tarafın makul ve dürüst bir kişinin yapacağı gibi irade beyanının yapıldığı yer ve zamanda, makul ve dürüst bir kişinin bildiği veya bilmesi gereken şartları da dikkate alarak irade beyanını anlamlandırmalıdır²⁹⁶. Güven teorisine göre yapılan yorum sonucunda dahi iradelerin birbirine uygun olmadığı anlaşılıyorsa, sözleşmenin kurulmadığı kabul edilecektir²⁹⁷.

B. İrade Beyanları

1. Öneri

Bir sözleşmenin kurulabilmesi için tarafların irade beyanlarının karşılıklı ve birbirine uygun olması gerekmektedir. Tarafların irade beyanlarının karşılıklı olması, sözleşmenin iki tarafının açıkladığı irade açıklamalarının birbiri ile değiştirilmesi anlamına gelmektedir²⁹⁸. Bu değiştirilen irade beyanlarından zaman bakımından önce yapılan öneri (icap) olarak nitelendirilebilecektir. Öneri; karşı tarafa sözleşmenin yapılması teklifini içeren, karşı tarafa varması gereken, tek taraflı, kesin ve bağlayıcı

²⁹⁴ Modern güven teorisi, İsviçre- Türk öğretisi ve uygulamasındaki hakim teoridir. Nitekim Yargıtay da vermiş olduğu bir kararında taraflar arasındaki iradeleri yorumlarken güven teorisini esas almıştır. İlgili Yargıtay kararı uyarınca, “Güven teorisi uyarınca, muhatap ortaya konan irade beyanını; örf ve adet, işin niteliği, beyan sahibinin yapısı ve kendisi ile olan ilişkisini de dikkate alarak şahsileştirmek zorundadır.” Metnin tamamı için bkz. Y. 4.HD., E. 1984/7125, K. 1984/8253, T. 8.11.1984 (www.kazancı.com)

²⁹⁵ Modern Güven Teorisi Hakkında bkz. Gökhan Antalya, Borçlar Genel, s. 230; Kemal Oğuzman ve Nami Barlas, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt 1, 9. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011, (Borçlar), s. 74; Eren, Borçlar Genel, s. 254

²⁹⁶ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 230

²⁹⁷ Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 226-227

²⁹⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 258

nitelik taşıyan, karşı tarafın kabulü ile bir sözleşmenin kurulması ile sonuçlanan irade beyanlarına denilmektedir²⁹⁹.

Öneri sahibi kural olarak önerisi ile bağlıdır. Ancak bu bağlılık süresi, kabul için bir süre belirleyerek sözleşme yapılması öngörülmüşse, bu sürenin sona ermesine kadardır (TBK m. 3/I). Bu süre içerisinde kabul beyanı kendisine ulaşmayan öneren, önerisi ile bağlı olmaktan kurtulacaktır (TBK m. 3/II). Önerenin kabul için bir süre belirlemediği durumlarda ise tarafların hazır olup olmamalarına göre ikili bir ayrıma gidilmektedir. Hazır olan bir kişiye yapılan süresiz öneri, hemen kabul edilmezse öneren de önerisi ile bağlı olmaktan kurtulacaktır (TBK m. 4/I). Telefon, bilgisayar gibi doğrudan iletişim sağlayan araçlarla yapılan öneri de hazırlar arasında yapılmış sayılarak yapıldığı anda kurulmuş kabul edilecektir.

Öneri, kural olarak herhangi bir şekle tabi değildir (TBK m. 12/I). Ancak kanun tarafından öngörülen şekiller (TBK m. 12/II) veya taraflarca şekle bağlanmış sözleşmeler (TBK m. 17/I) bu hükmün dışındadır³⁰⁰. Özellikle son yıllarda teknolojinin gelişmesi ile birlikte taraflar arasında elektronik anlamda akdedilen sözleşmelerin sayısı giderek artmaktadır. Fakat elektronik anlamda akdedilen sözleşmeleri düzenleyen özel bir kanun bulunmamaktadır. Elektronik sözleşmeler, Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un kapsamı dâhilindedir. Elektronik sözleşmelere ilişkin özel bir düzenleme bu kanun kapsamında da yer almamaktadır. Elektronik sözleşmelerde, taraflar karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarını elektronik bir biçimde açıklamaktadırlar³⁰¹. Klasik anlamda kurulan sözleşmelerden tek farkı, birbirine uygun ve karşılıklı irade beyanlarının bir elektronik ortam aracılığıyla iletilmesinin söz konusu olmasıdır³⁰². Buradan hareketle, elektronik ortamlarda yapılan irade açıklamalarının Borçlar Kanunu kapsamında değerlendirilen irade açıklamalarından olduğu kabul edilmektedir³⁰³. Elektronik ortamdaki irade beyanlarının birbirine uygun ve karşılıklı olması sözleşmenin kurulması sonucunu doğuracaktır. Nitekim elektronik ortam

²⁹⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 258–269; Antalya, Borçlar Hukuku, s. 240–265; Oğuzman ve Barlas, **Medeni Hukuk**, 18. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012, (Medeni), s. 53-69

³⁰⁰ Gökhan Antalya, Borçlar, s. 247

³⁰¹ İpek Sağlam, **Elektronik Sözleşmeler: İnternet, Elektronik Ticaret Ve Elektronik Sözleşmeler**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 71

³⁰² Behice Bengi Gümgüm, **Elektronik Sözleşmelerin Tüketicilerin Korunması Açısından Değerlendirilmesi**, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010

³⁰³ Semiha Önder Balaman, **Milletlerarası Özel Hukukta Elektronik Sözleşmeler**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2016, s. 31

kullanılarak herkese açık bir önerinin yapılması da mümkündür. Bu durumda öneren, kendisinin belirlediği kurallara uygun olarak oluşturulan bir platform üzerinden ürün veya hizmetin unsurlarını da belirterek kendisi ile temas kuran kişiye bir şekilde ulaşmak suretiyle beyanda bulunmaktadır³⁰⁴. Elektronik sözleşmeler, piramit satış sistemleri bakımından özel bir önem arz etmektedir. Nitekim bakanlık, TKHK m. 80/III hükmüne göre: “*Piramit satış sistemleri ile ilgili gerekli incelemeleri yapmaya ve varsa elektronik sistemin ülkemizde durdurulması dâhil ilgili kamu kurum veya kuruluşlarıyla iş birliği içinde gerekli önlemleri almaya yetkilidir.*”. Piramit satış sistemlerine ilişkin bakanlığın yetkilerini düzenleyen madde hükmü, bakanlığa piramit satış sistemleri ile ilgili gerekli incelemeleri yapma ve eğer satışa ilişkin bir elektronik sistem mevcutsa bu sistemin durdurulması da dahil önlemleri almaya yetkisi tanımıştır. Buradan hareketle gelişen teknoloji ile birlikte piramit satışlara ilişkin elektronik sistemin kurulması söz konusu olabilecektir. Özellikle son dönemlerde bakanlık tarafından yapılan denetimler sonucunda piramit sistem olduğu sonucuna varılan sistemler için suç duyurusunda bulunulmuş ve ayrıca sistemlerin işleyişi ve yayılmasının önlenmesi amaçlarıyla tespit edilebilen elektronik ortamların erişiminin engellenmesi kararları verilmiştir³⁰⁵. Piramit satış sistemlerinin temelinde çok kısa sürede yayılarak, daha çok kişiye ulaşması ve katılımın olabildiğince yüksek tutulması yer aldığından teknolojik gelişmeler bu anlamda kullanışlı bir yöntem olarak görülmektedir.

Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan “*yeni nesil saadet zinciri*” adı verilen piramit satış sistemleri genellikle bir web sayfası aracılığıyla katılımcılara ulaşmaktadır. Bu sistemler yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek için bünyelerinde bir ürün veya hizmet bulundurmaktadırlar. Kural olarak, yasal işleyen pazarlama sistemlerinde firmalar, ürün veya hizmetlerini tanıtmak ve satışını yapmak üzere bir web sitesini kullanma imkânına sahiptirler³⁰⁶. Ancak yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde gerçek bir ürün veya hizmet satışından söz edilmektedir. Bu web sitesi aracılığıyla ürün veya hizmetlerini tanıtarak faaliyet gösteren bir firmanın bu faaliyeti herkese açık öneri niteliğindedir (TBK m. 8/II). Bu hüküm uyarınca,

³⁰⁴ Gökhan Antalya, Borçlar, s. 247

³⁰⁵ AA, ‘Bakanlık, Çiftlik Bank Benzeri Şirketler İçin Düğmeye Bastı! Listede 65 Şirket Var’, **Hürriyet**, 22.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-ciftlik-bank-benzeri-sirketler-icin-dugmeye-basti-listede-65-sirket-var-40780573> , (23.03.2018)

³⁰⁶ Sağlam, s. 95

üzerinde fiyatını göstermek suretiyle internet ve buna benzer herkesin görebileceği yerlerde bir mal sergilenmesi öneri niteliğindedir³⁰⁷. Piramit satış sistemleri bakımından ise uygulamada bazı firmalar görünürde bir ürün veya hizmet satışı içermektedir. Bu noktada, kurucu firma tarafından yapılan bu faaliyet öneri olarak nitelendirilecektir. Aslında sistemde, gerçek bir ürün veya hizmet satışı olmadığından katılımcılar sisteme girerken belirli bir ücret ödemektedirler. Bunun karşılığında ise sistemde bulunan ürün veya hizmetlerden ödedikleri miktarların karşılığını oluşturan kısmını aldıkları iddia edilmektedir. Sistemlerden bazıları sadece sanal anlamda faaliyet gösterirken bazıları ise sanal ortamdaki ürün veya hizmetlerin gerçek hayatta da karşılıklarının bulunduğunu savunmaktadır. Her iki durumda da firmalar tarafından yapılan faaliyetler neticesinde sistemden vaat edilen kazancın elde edilmesi çok güç ve gerçekçi değildir³⁰⁸.

Kurucu firma tarafından yapılan bu hukuki işlem bir *öneri* mahiyetindedir. Bir piramit satış sözleşmesinin kurulabilmesi için kurucu firma tarafından yapılan bu önerinin karşılığında *kabul* gereklidir. Katılımcıların, kurucu firma tarafından kendilerine yapılan bu öneriye verdikleri cevap ise kabul hükmündedir.

2. Kabul

Kabul; öneriye uygun olarak önerene yöneltilen ve sözleşmeyi önerenin önerisine uygun olarak kurma arzusunu kesin olarak taşıyan, varması gerekli tek taraflı bir irade beyanıdır³⁰⁹. Öncelikli olarak kabul beyanının önerene yöneltilmesi gerekmektedir. Bunun yanında kabul beyanı önerenin yaptığı öneriye uygun olmalıdır. Kabul beyanı sözleşmenin esaslı noktalarını daraltıyor, genişletiyor veya değiştiriyorsa burada bir kabulden çok yeni bir öneri bulunduğunu söylemek mümkündür³¹⁰.

Kabul, kural olarak herhangi bir şekle tabi değildir (TBK m. 12/I). Ancak kanun tarafından öngörülen şekiller (TBK m. 12/II) veya taraflarca şekle bağlanmış sözleşmeler (TBK m. 17/I) bu hükmün dışındadır³¹¹. Buradan hareketle kabulün açık

³⁰⁷ Eren, Borçlar Genel, s. 264; Antalya, Borçlar, s. 244

³⁰⁸ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşağıda. XV, C, 2, c

³⁰⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 269; Antalya, Borçlar, s. 263; Oğuzman ve Barlas, s. 69

³¹⁰ Eren, Borçlar Genel, s. 269; Antalya, Borçlar, s. 265–265

³¹¹ Antalya, Borçlar, s. 267; Eren, Borçlar Genel, s. 273; Oğuzman ve Barlas, s. 70

veya örtülü olması mümkündür. Önerinin kabul edildiği hiçbir şüpheyeye yer bırakmayacak şekilde anlaşılması halinde açık bir kabulden bahsedilebilecektir. Örtülü kabul ise kabul niteliğindeki beyan ya kabul iradesini gösteren aktif bir fiil ve davranışla ya da pasif bir susma fiili ile yapılmaktadır. Bir kanun veya işin özelliği ya da durumun gereği açık bir kabulün beklenmesinin söz konusu olmadığı hallerde, reddedilmeyen öneri kabul edilmiş sayılmaktadır (TBK m. 6)³¹².

Kabul beyanının en önemli sonucunu sözleşmenin kurulması oluşturmaktadır. Bu beyan ile birlikte öneren tarafından kendisine bildirilen sözleşme kurulmuş olur. Böylelikle sözleşmenin kurulmasına bağlanan sonuçlar her iki taraf bakımından kesin olarak doğmaktadır³¹³. Burada kabul beyanı ile yeni bir sözleşme kurulduğundan, bu beyan yenilik doğuran hukuki işlem olarak kabul edilmektedir³¹⁴.

Piramit satış sözleşmeleri bakımından kabul beyanı ile birlikte sözleşmenin kurulmasına hukuki ve cezai anlamda sonuçlar bağlanmaktadır. Tarafların birbirine uygun ve karşılıklı irade beyanlarını açıklamasıyla sözleşme kurulmuş olmaktadır. Birbirine uygun ve karşılıklı irade beyanları, sözleşmenin kurucu unsurlarını oluşturmaktadır. Kurucu unsurları tam olmayan sözleşmeler ise *yokluk* yaptırımına tabi olmaktadır. Piramit satış sözleşmesine ilişkin bir öneri beyanı ve buna uygun olarak getirilen kabul beyanı ile sözleşme kurucu unsurları tam olarak kurulmuş ise burada yokluk yaptırımından bahsetmek mümkün değildir. Ancak TKHK'na göre piramit satış sözleşmelerinin kurulması yasaklanmıştır. Emredici hükümlere aykırı bir sözleşmenin kurulması ise geçersizlik yaptırımına tabidir³¹⁵. Buradan hareketle, piramit satış sistemlerine ilişkin kurulan bir sözleşme geçerlilik unsurlarının bulunmaması sebebiyle *geçersizlik* yaptırımına tabi olacaktır³¹⁶. Geçersizlik yaptırımının sonucu olarak piramit satış sözleşmeleri hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmayacaktır. Bu geçersizlik, piramit satış sözleşmesinin kurulmasının hukuki anlamda sonucunu ifade etmektedir. Bunun yanında kanun koyucu, piramit

³¹² Antalya, Borçlar, s. 268; Eren, Borçlar Genel, ss. 270–272; Oğuzman ve Barlas, ss. 70–72

³¹³ Eren, Borçlar Genel, s. 273; Oğuzman ve Barlas, s. 72

³¹⁴ Doktrinde hâkim görüş, kabul beyanının tek taraflı yenilik doğurucu bir işlem olduğunu kabul etmektedir. Burada öneren tarafından yapılan işlemi hukuki işlem, kabul eden tarafından yapılan beyanı ise yenilik doğurucu beyan olarak kabul edilmektedir. Azınlık görüşü ise, kabul beyanının tek taraflı bir hukuki işlem olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, sözleşmenin kurulabilmesi için iki tane tek taraflı hukuki işlem olması gerekmektedir. Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 266–267

³¹⁵ Eren, Borçlar Genel, s. 348; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Alttop, **Tekinay Borçlar Hukuku**, 7. Bası, İstanbul, 1993, s. 378

³¹⁶ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşı. XIV

satış sözleşmesinin kurulmasına cezai anlamda hüküm ve sonuçlar da bağlamıştır. Piramit satış sözleşmesinin kurularak taraflar arasında bir piramit satış sisteminin başlatılması halinde, sistemi başlatan, düzenleyen veya elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlayacak şekilde yayanlar veya bunu ticari anlamda destekleyenler hakkında Türk Ceza Kanunu ilgili hükümleri uygulama alanı bulacağı düzenlenmiştir (TKHK m. 77/XVII)³¹⁷.

Kanun koyucu, piramit satış sözleşmesinin kurulmasına hukuki ve cezai anlamda sonuçlar bağlamıştır. Hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmadığından, sözleşmenin kuruluş anının tespiti bu bakımdan önem arz etmemektedir. Ancak cezai anlamda bağlanan sonuçlar bakımından, piramit satış sözleşmesinin kurulup kurulmadığının tespiti gereklidir.

C. Piramit Satış Sözleşmesinin Kurulduğu An

1. Hazır Olanlar Arasında Yapılan Görüşmelerde

Piramit satış sözleşmeleri bakımından Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda ve diğer kanunlarda, sözleşmenin kurulduğu ana ilişkin özel bir düzenleme yer almamaktadır. Bu nedenle genel olarak düzenlenen hükümlere tabi olacaktır (TKHK m. 83/I). Genel hükümler uyarınca, sözleşmelerin kurulma anı hazır olanlar ve hazır olmayanlar arasında yapılmasına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Hazır olanlar arasında yapılan sözleşmelerde, Borçlar Kanunu derhal kabul beyanında bulunmayı öngördüğü için kabul beyanının açıklanarak önerene ulaşması ile sözleşme kurulmuş olmaktadır. Burada öneren kabul beyanının yapıldığını anında öğrenmekte ve sözleşme de o anda kurulmaktadır³¹⁸.

Telefon, bilgisayar gibi iletişim sağlayabilen araçlarla doğrudan iletişim sırasında yapılan bir öneriye karşılık açıklanan kabul beyanı da öğrenildiği an kurulmuş olacaktır (TBK m. 4/II). Burada da beyan ile öğrenme aynı anda gerçekleşmiş olacaktır.

Piramit satış sözleşmeleri bakımından da hazır olanlar arasında yapılan bir görüşme söz konusu ise, kabul beyanının açıklandığı ve öneren tarafından öğrenildiği

³¹⁷ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, ss. 175–176; Kara, ss. 243–244; Çabri, s. 1083; Zevkliler ve Özel, s. 537

³¹⁸ Antalya, Borçlar, ss. 273–274; Eren, Borçlar Genel, ss. 276–277; Oğuzman ve Barlas, ss. 78–79

anda kurulmuş olacaktır. Fakat iletişim sağlanabilen araçlarla yapılan bir sözleşmenin hazır olanlar arasında yapıldığının kabul edilebilmesi için öneri ve kabulün doğrudan iletişim sırasında beyan edilmiş olması gerekmektedir.

2. Hazır Olmayanlar Arasında Yapılan Görüşmelerde

Hazır olmayan taraflar arasında yapılan görüşmelerde ise açık kabul beyanının önerene ulaştığı an sözleşmenin kurulma anı olarak kabul edilmektedir (TBK m. 5). Kanun koyucu hazır olmayanlar arasındaki sözleşmelerin kurulması bakımından, *varma (ulaşma) teorisini* benimsemiştir³¹⁹. Buradan hareketle kanun hazır olmayanlar arasında sözleşmenin kurulması için bu beyanın öneren tarafından öğrenilmesini değil, önerene ulaşmasını aramıştır. Ancak bazı sözleşmelerin kurulabilmesi için kabul beyanına gereksinim duyulmamaktadır. Örtülü kabul olarak ifade edilen bu hallerde, muhatap tarafından belirli süre içerisinde reddedilmeyen sözleşmeler, muhataba ulaştığı anda kurulmuş sayılmaktadır³²⁰. Ancak sözleşmenin kurulma anına ilişkin tüm hallerde varma teorisinin uygulandığını söylemek mümkün değildir. Nitekim öneren kendisine ulaşan kabul beyanından önce, kabul beyanının geri alındığına ilişkin beyanı öğrenirse sözleşme kurulmamış sayılacaktır (TBK m. 10).

Telefon, bilgisayar gibi iletişim sağlanabilen araçlarla doğrudan iletişim sırasında yapılan öneriler, hazırlar arasında yapılan sözleşmelerden sayılmaktadır (TBK m. 4/II). Ancak bu durum sadece doğrudan iletişim sağlayabilen araçlarla doğrudan iletişim sırasında mümkün olmaktadır. Bir sözleşmenin telefon, bilgisayar ve buna benzer iletişim araçları vasıtasıyla yapılması, sözleşmelerin hazırlar arasında yapılan sözleşmelerden olduğu sonucunu doğurmamaktadır. Burada önemli olan karşı tarafın beyanının görülmesi, duyulması ve bu beyanlara karşı aynı araçlarla, aynı ortamda ve aynı anda iletişim kurulması imkânının mevcut olmasıdır³²¹. Doğrudan iletişim yolu ile yapılan bir sözleşmenin hazırlar arasında yapılan bir sözleşme olarak kabul edilebilmesi için, taraflar gerçekten bir araya gelseydi görüşmek nasıl sağlanacak idiyse, en az o koşullar mevcut olacak şekilde belirleme

³¹⁹ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Antalya, Borçlar Hukuku, s. 276; Eren, Borçlar Genel, s. 261

³²⁰ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 274; Eren, Borçlar Genel, s. 277; Oğuzman ve Barlas, s. 80

³²¹ Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 258-259

yapılması gerekmektedir. Nitekim taraflar arasında gerçekleşen görüşmeler esnasında doğrudan iletişimin bir şekilde kesilmesi söz konusu olduğunda, tekrar bağlantı sağlanamazsa sözleşme görüşmeleri kesilmiş sayılmaktadır. Bu durumda, hazırlar arasında kurulan bir sözleşmeden bahsetmek de mümkün olmayacaktır³²².

Piramit satış sözleşmelerinin kurulduğu an bakımından hazır olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayrıma gitmek mümkündür. Piramit satış sözleşmelerinin kurulma anına ilişkin özel bir düzenleme yer almadığından, çıkacak olan ihtilaflar bakımından genel düzenlemeler esas alınacaktır. Piramit satış sözleşmesi hazırlar arasında kabul beyanının öğrenildiği an kurulmuş olacaktır. Hazır olmayanlar arasında da kabul beyanının ulaşma anı sözleşmenin kurulduğu an bakımından esas alınacaktır. Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan ve elektronik ortamda faaliyet gösteren piramit satış sistemlerinin kurulma anı bakımından esas alınacak sistem, hazır olmayanlar arasındaki sözleşmelerin kurulma anıdır. Uygulamada bazı firmalar, bir web sitesi üzerinden sanal olarak faaliyet göstermekte ve katılımcılar kayıt olmak suretiyle sistemde yer almaktadırlar. Bu tarz uygulamalarda katılımcının sisteme kayıt yaptırdığı bilgisinin kurucu firmaya ulaşma anı, taraflar arasında sözleşmenin kurulduğu andır.

Sözleşmelerin kurulma anı ile hüküm ve sonuçlarını doğurduğu an, hazır olanlar ve olmayanlar arasında kurulan sözleşmeler bakımından farklılık göstermektedir. Ancak piramit satış sözleşmelerinin kurulması hükümsüzlük yaptırımına tabi olduğundan, hukuki anlamda hüküm ve sonuç doğurmamaktadır³²³. Bu nedenle piramit satış sözleşmelerinin hüküm ve sonuçlarını doğurduğu andan bahsetmek mümkün değildir.

VIII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN TARAFLARI

TKHK m. 2 hükmü uyarınca, “*Bu Kanun, her türlü tüketici işlemi ile tüketiciye yönelik uygulamaları kapsar.*”. Tüketici işlemi, ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan her türlü sözleşme ve hukuki işlemi ifade etmektedir. TKHK kapsamında düzenlenen bir

³²² Antalya, Borçlar Hukuku, s. 259

³²³ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşı. XIV

işlemin tüketici işlemi olarak kabul edilebilmesi için taraflardan bir tanesinin tüketici olması yetmemekte, diğer tarafın da satıcı ya da sağlayıcı olması gerekmektedir³²⁴.

A. Piramit Satış Sistemini Kuran Firma

1. Genel Olarak

Kanun koyucu TKHK m. 80/I hükmü ile piramit satış sistemi tanımlayarak, sistemin temel nitelikleri ortaya koymaya çalışmıştır. Nitekim TKHK m. 80 hükmü uyarınca, *“Piramit satış; katılımcılarına bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında, sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluyla bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren ve malvarlığı kazancının elde edilmesini tamamen veya kısmen diğer katılımcıların da koşullara uygun davranmasına bağlı kılan, gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan kazanç beklentisi sistemidir.”*. Kanun hükmünde belirtilen nitelikleri olan sistemi kuran firma veya şirket piramit satış sözleşmesinin bir tarafını oluşturmaktadır. Sistemi kuran firma, katılımcılarını bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında sisteme dâhil eden, sistemden kazanç elde edilmesini tüm üyeler bakımından başka katılımcıların sisteme dâhil edilmesi koşuluna bağlı tutan, bu nedenle gerçekleşmesi güç ve hatta imkânsız olan bir sistemi kuran firmadır³²⁵.

Piramit satış sistemlerini kuran firma için Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da özel bir tanımlama yapılmamıştır. TKHK m. 80/II hükmü piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesini yasaklamıştır. Burada her ne kadar sistemi kuran firmanın tanımı verilmemiş olsa da hüküm tanımı verilen bir sistemin kurulmasını yasaklamıştır. Böylece yasal olmayan bir sistemin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesine yönelik faaliyet gösteren firmaların bu tür faaliyetlerinin yasak olduğu söylenebilecektir³²⁶. Bir piramit satış sisteminin kurulmasının kanunun açık ifadesi ile yasaklanması sorumluluk hukuku bakımından sözleşmesel sorumluluk kapsamına girmektedir³²⁷. Ancak yayılması ve tavsiye

³²⁴ Karakocalı ve Kurşun, s. 28

³²⁵ Bu firmaların faaliyetleri neticesinde pek çok kişinin mağdur olduğu görülmektedir. Bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253

³²⁶ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 175–176

³²⁷ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 113 vd.

edilmesi faaliyetlerinin yasaklılığı, sözleşme öncesi sorumluluk hukukunun kapsamında değerlendirilecektir³²⁸.

Her hükme ilişkin ayrıntıların kanunda açıkça düzenlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle kanunda öngörülen yönetmelikler, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde bakanlık tarafından çıkarılır (TKHK m. 84/II)³²⁹. Bu yönetmeliklerden bir tanesi de doğrudan satışları da kapsayan İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliğidir (TKHK m. 47/VII). Doğrudan satışları düzenleyen hükümlerin amacı kolay kazanç elde etme vaadi ile kişilerin aldatılmasına engel olmak ve yasal olarak kurulmuş çok katlı pazarlama sisteminin yasal olmayan piramit satış sistemine dönüşmesini engellemektir³³⁰. Bu nedenle getirilen düzenlemeler yasal olmayan piramit satış sistemlerinin anlaşılması ve özelliklerinin belirlenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu yönetmelik uyarınca, doğrudan satış şirketleri mal veya hizmetlerin pazarlanması için doğrudan satış sistemini kullanan satıcı veya sağlayıcıyı ifade etmektedir.

2. Ticari veya Mesleki Amaç

İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nde doğrudan satış şirketini ifade etmek için satıcı ve sağlayıcı kavramları kullanılmıştır. 4077 sayılı TKHK'na³³¹ 4822 sayılı değişiklik yapılmasına ilişkin kanun³³² ile eklenen m. 3/f hükmü uyarınca, "*Satıcı: Kamu tüzel kişileri de dahil olmak üzere ticari veya mesleki faaliyetleri kapsamında tüketiciye mal sunan gerçek veya tüzel kişileri*" ifade eder. 4077 sayılı TKHK'na³³³ 4822 sayılı değişiklik yapılmasına ilişkin kanun³³⁴ ile eklenen m. 3/g hükmü uyarınca, "*Sağlayıcı: Kamu tüzel kişileri de dahil olmak üzere ticari veya mesleki faaliyetleri kapsamında tüketiciye hizmet sunan gerçek veya tüzel kişileri*" ifade eder. 6502 sayılı TKHK³³⁵ m. 3/I 1 bendi ve İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 3/III ğ bendi hükmüne göre: "*Sağlayıcı: Kamu tüzel*

³²⁸ Özel, ss. 97-98

³²⁹ Arslan, 2014, ss. 603-605

³³⁰ Savaş, s. 177; Özel, ss. 231-233; Çabri, ss. 742-744

³³¹ Bkz. RG. 08.03.1995, S: 22221

³³² Bkz. RG. 14.03.2003, S: 25048

³³³ Bkz. RG. 08.03.1995, S: 22221

³³⁴ Bkz. RG. 14.03.2003, S: 25048

³³⁵ Bkz. RG. 28.11.2013, S: 28835

kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla tüketiciye hizmet sunan ya da hizmet sunanın adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi” ifade eder. TKHK m. 3/I i bendi ve İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 3/III h bendi hükmüne göre: “*Satıcı: Kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla tüketiciye mal sunan ya da mal sunanın adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi”* ifade etmektedir. Eski kanun ile yeni kanun ve ona bağlı olarak çıkarılan yönetmelikte tanımlanan satıcı ve sağlayıcı kavramları birbirinden farklıdır. Eski kanun ticari veya mesleki faaliyetleri kapsamında ifadesini kullanırken yeni kanun ticari veya mesleki amaçlarla terimini kullanmaktadır. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği’nde doğrudan satış şirketini ifade etmek için kullanılan satıcı ve sağlayıcı kavramları, TKHK ve İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği tanımlar başlığı altında düzenlemiştir. Kanun ile yönetmelik arasında kavramların tanımı açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Tanımlardan hareketle kanunun aradığı tek ölçüt ticari ve mesleki amaçlarla hareket edilmesidir. Yani satıcının veya sağlayıcının daima gelir elde etme amacı ile hareket etmesi gerekmektedir³³⁶. Gerçek veya tüzel kişinin gelir elde amacına sahip olmadan hareket etmesi halinde bu kişilerin, satıcı veya sağlayıcı olarak kabulü mümkün değildir. Satıcı veya sağlayıcı bakımından temel hedef gelir elde etmek olmalıdır³³⁷. Bu farklılığın temel dayanağı TKHK genel gerekçesinde de belirtildiği üzere, AB mevzuatı ile tam uyumun sağlanmasıdır. Kanun hazırlanırken tüketicinin korunması anlamında AB tarafından çıkarılmış tüm yönergeler incelenmiş ve iç hukukumuzdaki bu değişiklikler de ona göre şekillendirilmiştir. Tüketim Mallarının Alım Satımı Ve Bunlara Ait Garantilerin Belirli Yönlerine İlişkin 25 Mayıs 1999 Tarihli Avrupa Parlamentosu Ve Konseyi Yönergesi (1999/44/EC)³³⁸ Madde 1, f.2, c bendi uyarınca, “*Satıcı: bir kontrat kapsamında, kendi zanaati, işi veya mesleğinin gidişatı içinde tüketim mallarını satan herhangi bir gerçek veya tüzel kişiyi ifade edecektir.*”. Bu fıkra da belirtilen hükmün esas alındığı kabul edildiğinde eski kanunda olduğu gibi satıcı veya sağlayıcıyı, *ticari veya mesleki faaliyetleri kapsamında hareket eden kimseler* olarak anlaşılmalıdır.

³³⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 64-65; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 22; Karakocalı ve Kurşun, s. 28; Zevkliler ve Özel, s. 97; Kara, s. 126; Gümüş, Tüketici, ss. 13-16; Çabri, s. 47-51; Deryal ve Korkmaz, ss. 66-67

³³⁷ Kara, s. 126

³³⁸ Direktifin Türkçe metni için Bkz. Zevkliler ve Özel, s. 918

Nitekim yeni kanunda belirtilen ticari veya mesleki amaçlarla ifadesi tüketici hukuku ilkeleri ile bağdaşamayacak bir nitelik taşımaktadır. Burada satıcı veya sağlayıcı ticari veya mesleki faaliyeti kapsamında bir satışı söz konusu olmasa bile salt kendisi ticari bir amaçla hareket ettiği için kanunun amacına aykırı olarak bir tüketici işlemi meydana gelecektir. Yani kanunda belirtilen ticari veya mesleki amaçlarla ifadesinden ticari veya mesleki amaçlarla mal ve hizmet sunan kişinin, sunum sırasında ayrıca mal ve hizmet piyasası içerisinde asgari bir örgütlenmeye dayalı sürekli ticari ve mesleki faaliyetlerini icra ediyor olmasının anlaşılması gerekmektedir³³⁹.

3. Kurucuların Gerçek veya Tüzel Kişi Olma İmkânı

Piramit satış sözleşmesini imzalayan taraflardan bir tanesi piramit satış sistemini kuran firmadır. Piramit satış sistemini kuran firmanın, kanunda ve ilgili yönetmelikte tanımı yapılmamıştır. Bu nedenle ilgili düzenlemelerden hareketle bu sistemi kuranların gerçek veya tüzel kişi olma imkânının belirlenmesi yerinde olacaktır. Yönetmelik uyarınca, doğrudan satış şirketleri mal ve hizmetlerin pazarlanması için doğrudan satış sistemini kullanan satıcı veya sağlayıcıyı ifade etmektedir (İYDKSY m. 24/II). Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun *satıcı* veya *sağlayıcı* olarak hareket eden kimselerin gerçek veya tüzel kişi olabileceğini ifade etmiştir (TKHK m. 3/I-1, i)³⁴⁰. Bu kapsamda, ticaret şirketleri, amacına ulaşmak için ticari işletme işleten dernek ve vakıflar (TTK m. 16/I) gibi özel yasalarla kurulmuş ve tüketicilere mal ve hizmet sunan kamu teşebbüsleri ile yerel yönetimler ve döner sermaye işletmeleri de satıcı veya sağlayıcı olabilecektir³⁴¹. Bu açıklamalar satıcı ve sağlayıcı olarak hareket eden kimselere uygulanabilecek genel hükümlerdir.

İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği ilgili hükmünde, doğrudan satışı kuran firmalar için “*doğrudan satış şirketi*” kavramını kullanmıştır. Yönetmeliğin m. 24/II hükmü “*Bu Yönetmeliğin uygulanmasında doğrudan satış şirketi...*”, m. 25/I hükmü “*Doğrudan satış şirketlerinin kullandığı sistemin...*”, m.

³³⁹ Gümüş, s. 14–15

³⁴⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 63–64; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 22; Karakocalı ve Kurşun, s. 28; Zevkliler ve Özel, s. 96; Kara, s. 126; Gümüş, Tüketici, ss. 13–16; Çabri, s. 44–47; Deryal ve Korkmaz, ss. 66–67

³⁴¹ Deryal ve Korkmaz, s. 67; Zevkliler ve Özel, s. 96

25/III hükmü “*Doğrudan satış şirketleri hızlı zengin olma fırsatları...*”, m. 25/VI hükmü “*Doğrudan satış şirketleri, ...*”, m. 25/VII hükmü “*Yetki belgesinin doğrudan satış şirketi...*” şeklinde düzenlenmiştir. Bu örneklerin çoğaltılması mümkündür. Tüm bu açıklamalardan hareketle, doğrudan satış şirketinin bu sistemi işleten satıcı veya sağlayıcı olarak tanımlandığını söylemek mümkündür. Kanun ve yönetmeliğin ortak ifadesinde satıcı ve sağlayıcının gerçek veya tüzel kişi olabileceği kabul edilmiştir³⁴².

Bu hükümlerin tümü birlikte değerlendirildiğinde, doğrudan satış sistemini kuran firmanın şirket şeklinde yapılanması gerektiği sonucuna ulaşılabilecektir. Ancak, doğrudan satışı tanımlayan hükmün son kısmında, tüzel kişiyi ifade eder şeklinde bir sınırlandırma söz konusu değildir. Yani doğrudan satış sistemini işleten firmanın mutlaka tüzel kişiliğe sahip olması gerekmemektedir. Tüzel kişiliğe sahip olmayan firmaların da doğrudan satış sistemi kurması ve işletmesi yönetmelik kapsamında mümkün kabul edilebilecektir. Sonuç olarak, bir firmanın doğrudan satış sistemini işletebilmesi için tüzel kişiliğe haiz ticaret şirketlerinden olması gerekmemektedir (TTK m. 125/I). Borçlar Kanunu’nda düzenlenen adi şirket şeklinde kurulan firmaların da bu yönetmelikte belirtilen şekilde bir doğrudan satış sistemi işletmeleri mümkündür (TBK m. 620 vd)³⁴³. Buradan hareketle şirketin, tüzel kişiliğe haiz olmayan adi şirket şeklindeki yapılanmaları da kapsadığı sonucu çıkarılabilecektir. Burada ilgili makamın temel amacı bu şekilde sistem kuran firmaların güvenilirliğini arttırarak, sisteme kaydolan kimselerin ve tüketicilerin menfaatlerini korumaktır. Buna uygun olarak yönetmeliğin düzenlenme amacı da göz önüne alınarak, yönetmeliğin ilgili maddesine *sermaye şirketi veya ticaret kanunundaki şirketlerden oluşması gerekmektedir* şeklinde bir madde eklenebileceği gibi yönetmelikte kullanılan şirket ifadesi firma veya ticari işletme olarak değiştirilmelidir³⁴⁴.

SAVAŞ’a göre yönetmelikte belirtilen doğrudan satış sistemini yürütecek olan firmaların şirket şeklinde yapılanmış olması gerektiği durumu yönetmeliğin ve kanunun genel yapısı ile uyuşmamaktadır. Nitekim 6502 sayılı kanunda tüzel kişilerin de tüketici olabileceği kabul edilmiştir (TKHK m. 3/I-k). Buna karşılık,

³⁴² Savaş, s. 107

³⁴³ Savaş, ss. 107–108

³⁴⁴ Savaş, s. 108

doğrudan satış sistemleri bakımından satıcı veya sağlayıcının gerçek kişilerden oluşamayacağının kabulü pek de doğru bir yaklaşım değildir. Ayrıca kanunlar hiyerarşisi bakımından da kanunla uyuşmayan bir hükmün yönetmelik ile getirilmesi doğru bir sistem olarak kabul edilemeyecektir³⁴⁵.

Doğrudan satış sistemlerine yönelik getirilen düzenlemeler, piramit satış sistemini kuran firmalar bakımından da uygulama imkânı bulabilecektir. TKHK m. 80’de belirtilen faaliyetleri gerçekleştirerek yasal olmayan bir sistem kuran firmalar bu noktada piramit satış kurucuları olarak nitelendirilebilecektir. Doğrudan satış kurucularının şirket şeklinde bir yapılanma içinde olmasının nedeni, şirketin güvenilirliğini artırma ve bu sayede sisteme kaydolan kimselerin ve tüketicilerin menfaatlerini koruma düşüncesidir (TKHK m. 1)³⁴⁶. Piramit satış organizasyonunu benimseyen şirketler görünüşte yasal bir sistem gibi faaliyet gösterdiğinden, uygulamada bir piramit satış sisteminin kurulması genellikle şirket eli ile olmaktadır. Hatta bu şirketlerin merkezleri genellikle yurt dışındadır bu nedenle takip edilmesi ve ceza uygulanması büyük problem teşkil etmektedir³⁴⁷. Yasal olarak faaliyet gösteren sistemler bakımından geçerli olan bu düzenlemeler, bir sistemin piramit satış olup olmadığının belirlenmesi noktasında hesaba katılamayacaktır. Her ne kadar uygulamada bu tarz sistemleri kuranların şirket olması gerektiği ifade edilse de piramit satışın temel özelliklerini taşıyan bir sistemi kuranın şirket olmaması halinde de yasal olmayan bir satış sisteminin varlığından söz edilebilecektir. Bu durumun aksinin kabulü, ilgili hükmün konulması amacına da aykırılık teşkil edecektir.

B. Doğrudan Satıcı

1. Genel Olarak

Doğrudan satıcı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda ve İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği’nde özel olarak tanımlanmamıştır. Ancak doğrudan satış sistemini tanımlayan ifadeden yola çıkılarak bu satış sistemi içerisinde yer alan doğrudan satıcının tanımının yapılabilmesi mümkündür. Buna göre doğrudan satıcı; bir doğrudan satış sistemi tarafından istihdam edilsin ya da

³⁴⁵ Savaş, s. 108

³⁴⁶ Savaş, s. 108

³⁴⁷ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253

edilmesin satış temsilcisi, dağıtıcı, distribütör ve benzeri adlarla hareket eden ve bir mal veya hizmeti kendi evlerinde ya da perakende satış yeri kullanmaksızın tüketicinin ev veya iş yaşantısını sürdürdüğü mekanlar gibi iş yeri dışında, tek veya çok katmanlı satış yöntemleriyle tüketicilere sunan kimselerdir (İYDKSY m. 24/I). Bu tanımlama ile birlikte doğrudan satıcının hukuki niteliği, firma ile aralarındaki hukuki ilişki ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sistemde doğrudan satıcı olarak faaliyet gösteren kimseler için satış temsilcisi, dağıtıcı, distribütör gibi ifadelerin kullanıldığı da görülmektedir (İYDKSY m. 24/II). Nitekim Yargıtay da yasal olarak kurulan network marketing sistemlerini, satış işlemlerinin dışarıda ve ürünün temsili yoluyla gerçekleştirildiği pratik bir pazarlama tekniği olarak tanımlamıştır. Bu yöntemde doğrudan satıcının³⁴⁸ yanında ürün veya ürün kataloğu bulunur. Bu sistemde üretici/ithalatçı firmanın, tüketicilere doğrudan satış önerisinde bulunması için doğrudan satıcılar ana rol oynamaktadırlar. Doğrudan satıcılar, hem kendisinden sonra gelecek potansiyel kişiler için bir kazanç kaynağı olanağı sağlamakta hem de firma bakımından da yaygın satış-tanıtım ajanı görevini üstlenmektedirler³⁴⁹. Sistemde yer alan her distribütörün bir alt distribütör sayısını arttırarak grubunu büyütmesi, satışların arttırılması bakımından çok önemlidir³⁵⁰.

Piramit satış sistemleri bakımından ise sistemin kazanç kaynağı yeni katılımcıların sisteme dahil edilmesi olduğundan doğrudan satıcıdan söz etmek mümkün değildir. Nitekim piramit satış sistemlerinin tanımlamasında doğrudan satıcı ve buna benzer ifadeler yer verilmediği görülmektedir (TKHK m. 80/I). Kanun koyucu doğrudan satıcı ve buna benzer ifadeler yerine, sistemin temel özelliklerini de ortaya koyma amacı taşıyarak “katılımcı” ifadesine yer vermiştir. AB Haksız Ticari Uygulamalar Direktifi³⁵¹ her halükarda haksız kabul edilen ticari uygulamalar piramit satışı tüketicinin ürün satışı ya da tüketimi yerine esasen programa diğer tüketicileri dahil etmesinden kaynaklanan bir bedeli kazanma fırsatı için ödemede bulunduğu bir piramit reklam programını kurmak, işletmek veya reklamını yapmak olarak tanımlamıştır (m. 14). Görüldüğü üzere burada da doğrudan satıcı değil, tüketici ifadesine yer verilmiştir. Tüketici Korunması Hakkında Kanun, her türlü

³⁴⁸ Yargıtay burada satış sorumlusu kavramını kullanmıştır.

³⁴⁹ Y 9. HD. E. 2008/10530, K. 2010/4617, T. 22.02.2010

³⁵⁰ Argan, s. 84

³⁵¹ Direktifin Türkçe metni için Bkz. Zevkliler ve Özel, s. 769

tüketici işlemi ile tüketiciye yönelik uygulamaları kapsamaktadır. (TKHK m. 2)³⁵². Kanunun kapsam dâhilinde olduğunu vurguladığı tüketici işlemi ise TKHK m. 3/I-1 hükmü uyarınca, “*Mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan...*” şeklinde tanımlanmıştır. Bir hukuki işlemin tüketici işlemi olarak nitelendirilmesindeki en temel ölçüt sözleşmenin kimler arasında yapıldığıdır. Yani kanunda düzenlenip düzenlenmediğine bakılmaksızın, ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişilerle tüketiciler arasında kurulan her türlü sözleşme tüketici işlemi olarak TKHK kapsamındadır³⁵³. Bu kapsamda bir tarafı tüketici olan sözleşme öncesi, sözleşmenin kurulması esnası ve sözleşme sonrası dönemlere ilişkin sorunlar TKHK kapsamında çözüme kavuşturulacaktır³⁵⁴. Bu açıklamalardan hareketle öncelikle piramit satış sisteminin TKHK kapsamında düzenlendiğini belirtmek gerekmektedir. Bu tarz bir düzenleme yapılmasının nedeni komisyon raporunda da belirtildiği üzere, bu sistemde çok sayıda mağduriyetin yaşanması ve tamamen belli kimselerin para kazanması sistemine dayanan “saadet zinciri” benzeri yapılar hakkında ilgili mevzuatta herhangi bir düzenleme bulunmamasının bu sistemin ülkemizde yaygınlaşmasına yol açmasıdır³⁵⁵. Burada katılımcı olarak ifade edilen kimse, TKHK kapsamında korunan tüketicidir. Piramit satış sistemlerinin bir ürün satışına dayanmadığı ve sistemin temelini yeni katılımcı bulmaya yönelik olduğu göz önüne alındığında, sistemin işleyişi bakımından bir doğrudan satıcıdan bahsetmek pek de mümkün değildir³⁵⁶. Ancak piramit satış sistemini benimseyen firmalar kendilerini gizleyebilmek adına yasal birçok katlı pazarlama şirketi gibi hareket etmektedirler. Temelde bir ürün satışından bahsetmek mümkün olmadığı halde, firmalar sisteme büyük meblağlar ödeyerek katılan kişilerin bir doğrudan satıcı gibi hareket ettiklerini düşünmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunun yanında, yeni katılımcılar bulma koşulunu da bir alt hat oluşturarak satışlarını artırmak olarak düşünmektedirler. Piramit satış sistemlerini kullanan firmalar,

³⁵² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. I, A, 3, b

³⁵³ Çabri, ss. 16–18

³⁵⁴ Tamer İnal, **Tüketici Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara, Temmuz 2014, s. 68

³⁵⁵ TBMM, Komisyon Raporu, s. 154

³⁵⁶ Piramit satış sistemleri bakımından bir doğrudan satıcıdan bahsedilememesinin temel nedeni; bu sistemin temelinde ürün veya hizmet satışının bulunmamasıdır. Bkz. Savaş, ss. 16–17; Taşoğlu, ÇKP, s. 71; Çakmak, ss. 29–30; Constantin, p. 34; Koehn, s. 156

görünürde yasal bir şirket gibi işlemlerini sürdürmektedir. Bu nedenle, yasal olarak faaliyet gösteren sistemin temel özelliklerinin bilinmesi yasal olmayan şirketlerin tespit edilebilmesi anlamında büyük önem arz etmektedir.

2. Doğrudan Satıcının Hukuki Niteliği ve Sorumluluğu

İYDKSY m. 24/I hükmü doğrudan satıcıyı herhangi bir doğrudan satış şirketi tarafından istihdam edilsin veya edilmesin bir mal veya hizmeti kendi evlerinde ya da perakende satış yerleri kullanmaksızın tüketicinin ev veya iş yaşantısını sürdürdüğü mekanlar gibi iş yerleri dışında, tek veya çok katmanlı satış yöntemleri ile tüketicilere sunan kimseler olarak tanımlamıştır. Doğrudan satıcı, çok katlı pazarlama şirketinde geleneksel pazarlamada perakendecinin üstlendiği görevi yerine getirmektedir³⁵⁷. Ancak sistemde yer alan doğrudan satıcı bir perakendeciden farklı olarak hem şirketin bir müşterisi hem de şirketin bir üyesidir. Yani dağıtıcı niteliğinin yanında aynı zamanda tüketici ve katılımcı niteliği de bulunmaktadır³⁵⁸. Doğrudan satıcı kurucu firma ile imzalanan üyelik sözleşmesi bakımından şirketin üyesi, nihai tüketicilerle akdedilen satış sözleşmesi bakımından da satıcı konumundadır³⁵⁹. Ancak bu durum ürün bazlı piramit satış sistemleri bakımından geçerlidir. Ürün bazlı olmayan piramit satış sistemleri bakımından bir doğrudan satıcıdan bahsetmek mümkün değildir. Burada sistemde yer alan katılımcı sadece kurucu firma ile imzalanan üyelik sözleşmesinin bir tarafı konumundadır³⁶⁰. Doğrudan satıcının hukuki niteliği belirlenirken sahip olduğu tüm bu niteliklerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

³⁵⁷ Işık, s. 57

³⁵⁸ Taşoğlu, ÇKP, s. 82

³⁵⁹ Sütçü, Armağan, ss. 2511–2514

³⁶⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. X

3. Doğrudan Satıcının Gerçek veya Tüzel Kişi Olma İmkânı

a. Gerçek Kişiler Bakımından Ehliyet Şartları

Çok katlı pazarlama sisteminde mal veya hizmeti kurucu firmadan alarak tüketicilere ulaştıran her bir doğrudan satıcı (distribütör) doğrudan firmaya bağlı olduğu ve ürünü doğrudan firmadan tedarik ettiği için, mal veya hizmetler bir aracı katmanıyla tüketicilere ulaşabilmektedir³⁶¹. Bu nedenle sisteme yeni katılan distribütör ile onun sisteme kaydını sağlayan distribütör arasında hukuki anlamda herhangi bir sözleşmesel ilişki bulunmamaktadır. Doğrudan satıcılardan her biri, prensip olarak kendi nam ve hesabına hareket etmektedir³⁶². Kendi nam ve hesabına hareket eden doğrudan satıcıların bu faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için fiil ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Nitekim İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25/X hükmüne göre: *“Doğrudan satış şirketleri on sekiz yaşından küçükleri, fiil ehliyetine sahip olmayanları doğrudan satıcı olarak sisteme dahil edemez.”*. Bir kimsenin doğrudan satış şirketine üye olması için on sekiz yaşından büyük ve fiil ehliyetine sahip olması gerekmektedir. Fiil ehliyeti, kişinin kendi fiilleriyle hak edinebilme ve borç altına girebilme yeteneğidir (TMK m. 9). Kişinin fiil ehliyetine sahip olduğundan bahsedebilmek için ayırt etme gücüne sahip, ergin ve kısıtlı olmaması gerekmektedir (TMK m. 10, 11)³⁶³. Bu şartları taşıyan bir kimse doğrudan satıcı olarak bir doğrudan satış sisteminde faaliyet gösterebilecektir. Ancak yönetmelik, doğrudan satıcıların fiil ehliyetine sahip olmasının yanında on sekiz yaşından büyük olmasını da aramaktadır. Aslında tam fiil ehliyetine sahip olmak için gerekli unsurlardan olan erginlik on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar (TMK m. 11/I). Fakat bu duruma ilişkin kanunda düzenlenmiş istisnalar bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse; evlenmek kişiyi ergin kılar (TMK m. 11/II). Bunun yanında, on beş yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkeme tarafından ergin kılınabilir (TMK m. 12). Ancak yönetmelik, on sekiz yaşından küçük fakat ergin kılınmış bir kimsenin doğrudan satıcı olamayacağını

³⁶¹ Çakmak, s. 37

³⁶² Savaş, s. 109

³⁶³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın Zevkliler, Şeref Ertas, Ayşe Havutçu ve Damla Gürpınar, **Medeni hukuk Temel Bilgiler**, Ankara, 2015, s. 82–83; Ömer Uğur Gençcan, **4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Yorumu**, Cilt: 1, Ankara, 2015, s. 196–203

ifade etmiştir³⁶⁴. Bu nedenle medeni kanunda belirtilen istisnaların, kişinin doğrudan satıcı olarak faaliyet göstermesi bakımından uygulama alanı bulacağını söylemek söz konusu olmayacaktır.

b. Tüzel Kişiler Bakımından Gerekli Ehliyet Şatları

Doğrudan satıcıların tüzel kişilerden oluşması da mümkündür. Ancak burada da yasal olarak kurulan veya faaliyet gösteren firmaların piramit satış sistemine kaymasının engellenmesi için yönetmelik ile bazı kısıtlamalar getirilmiştir. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25/X hükmüne göre: “*Doğrudan satış şirketleri şirketin ortağı ve yöneticileri ile çalışanlarını doğrudan satıcı olarak sisteme dahil edemez.*”. Burada ilgili bakanlık, sistemin yasal olmayan bir piramit sistemine dönüşmesinin engellenmesi için böyle bir düzenleme getirmiştir. Bu şekilde bir sistemin piramit sistem oluşturup oluşturmadığı noktasındaki ayrımlardan bir tanesi daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu yasağın getirilmesi ile yasal olarak kurulan çok katmanlı pazarlama sisteminde alt üyelerden elde edilecek olan komisyon, prim, teşvik, ödül ve benzeri isimlerle adlandırılan kazançların yine şirket ortaklarına, yöneticilerine veya çalışanlarına dönmesi engellenmek istenmiştir. Nitekim yasal olarak faaliyet gösteren bir sistemin temeli her ne kadar mal veya hizmet satışına dayansa da alt üyeler sebebiyle elde edilecek gelirler tamamiyle yasaklanmamıştır³⁶⁵. Bu hüküm ile yasaklanmaya çalışılan, sistemin temelinin sadece yeni katılımcıların bulunması koşuluna bağlanmasıdır.

Piramit satış sistemlerinin gelişmesi sisteme katılan kişi sayısı ile doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Ayrıca yeni katılımcıların sisteme dâhil olabilmesi için yüksek miktarlarda katılım ücreti ödemesi şartı getirilmektedir. Nitekim katılım ücretleri, sisteme daha önce üye olmuş kimselerin gelirini teşkil etmektedir. Piramit aşağıya doğru genişledikçe sistemin tepesinde bulunanlar, her bir katılımcının ödediği meblağ üzerinden belirli bir pay almaktadır. Fakat bir mal veya hizmet satışı ve bundan doğan bir kazanç söz konusu değildir. Bu nedenle kayıtlar doğal olarak belirli bir süre sonra azalmakta ve hatta durmaktadır. İşte bu noktada ilgili makam getirdiği düzenlemeler ile az sayıda insanın, çok sayıda insanın para kaybetmesine

³⁶⁴ Savaş, s. 110

³⁶⁵ Savaş, s. 112

bağlı olarak para kazanması şeklinde özetlenebilecek bir sistemin oluşmasını engellemeye çalışmaktadır³⁶⁶.

Şirketin ortağının, yöneticisinin veya çalışanın doğrudan satıcı olarak sistemde yer almasının yasak kapsamında yer almasının temel nedeni, az sayıda insanın çok sayıda insanın kaybetmesine bağlı olarak para kazanmasının engellenmeye çalışılmasıdır. Ancak yönetmelikte, bu yasağa aykırı davranılması halinde nasıl bir müeyyide ile karşılaşılacağına ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Kanımızca, öncelikli olarak bu durumun TKHK m. 80 hükmü uyarınca bir piramit satış sistemi oluşturup oluşturmayacağı incelenmelidir. Bir piramit sistemden bahsedebilmek için gerekli diğer şartlarında mevcut olması durumunda, bu sisteme ilişkin müeyyidelerin uygulanması söz konusu olacaktır. Aksi durumda, SAVAŞ'a göre yasak kapsamında bulunan şirket ortağı, yöneticisi veya çalışanın üye tarafından yapılan kimselerin satışları bakımından bu kimselerin sistemden çıkarılarak altındaki kişilerin bir üst seviyeye çıkarılması ve daha önce elde edilen primlerin de alt seviyelerde yer alanlara dağıtılması şeklinde bir çözüm tarzı benimsenebilecektir³⁶⁷.

4. Doğrudan Satıcı İle Firma Arasındaki Hukuki İlişki

a. Satıcının Firmanın Bir Çalışanı Olmaması

Hükmün açık ifadesinden de anlaşılacağı üzere, doğrudan satıcı bir doğrudan satış şirketi tarafından istihdam edilme şartını taşımaksızın belirtilen faaliyetleri gerçekleştiren kimselerdir. Burada doğrudan satıcının İş Kanunu hükümlerine tabi bir işçi sıfatını taşıyıp taşımadığının irdelenmesi gerekmektedir. İş Hukuku anlamında iş sözleşmesi, bir tarafın bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın da ücret ödemeyi üstlenmesi gerekmektedir (İK m. 8/I). Buradan hareketle bir iş sözleşmesinden söz edebilmek için kanun maddesinde belirtilen iş görme, ücret ve bağımlılık unsurunun bulunması gerekmektedir³⁶⁸.

³⁶⁶ Gurağaç, s. 35–36

³⁶⁷ Savaş, s. 113

³⁶⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sarper Süzek, **İş Hukuku**, 14. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, Eylül 2017, ss. 235–244; Nuri Çelik, Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat, **İş Hukuku Dersleri**, Beta Yayınları, İstanbul, Eylül 2015, ss. 114–122

İş görme edimi açısından doğrudan satıcı, kurucu firmanın ürettiği ya da ithal ettiği malları nihai tüketicilere pazarlamakta ve yeni üye kaydını gerçekleştirerek satış yapacak bir organizasyon oluşturmaktadır. Bir sözleşmenin hukuki niteliğinin tespitinde taraflarca yapılan nitelendirmeler önem arz etmemektedir. Taraflar arasında akdedilen sözleşme iş sözleşmesinin unsurlarını taşıyorsa tarafların kullanmış olduğu terimlere bakılmaksızın sözleşmenin iş sözleşmesi olduğuna hükmedilecektir. Burada doğrudan satıcılar, hem kurucu firmadan aldıkları ürün ve hizmetleri nihai tüketicilere ulaştırmakta hem de yeni üye kaydını gerçekleştirerek bir satış organizasyonu oluşturmaktadır. Ancak burada üye olarak kaydedilen kimseler ile doğrudan satıcı (distribütör) arasında herhangi bir iş ilişkisinin varlığından bahsetmek mümkün değildir³⁶⁹. Burada distribütör; yaptığı işi alt hatlarındaki distribütörlere göstermek, çabalarını onlara da kopyalamak ve bu sayede bir satış organizasyonu kurarak çoklu ve katlanan gelirler elde etmek amacını taşımaktadır³⁷⁰.

İş görme edimi açısından doğrudan satıcının gerçekleştirdiği faaliyetlerin iki kısımda incelenmesi sistemin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından yerinde olacaktır. İlk olarak, doğrudan satıcı doğrudan satış şirketi tarafından kendisine verilen ürün veya hizmetleri nihai tüketicilere ulaştırmakta yani bir aracı görevi üstlenmektedir. Bu nedenle, doğrudan satıcının hukuki niteliğini ve özelliklerini belirlerken benzer hukuki nitelendirilmeden ayrıldığı noktaların ortaya konulması gerekmektedir. Doğrudan satıcılar kendi ad ve hesaplarına hareket ettiğinden satıcının bağımlı bir tacir yardımcısı olduğunu söylemek mümkün değildir³⁷¹. Nitekim ticari temsilci, *işletme sahibinin, ticari işletmeyi yönetmek ve işletmeye ilişkin işlemlerde ticaret unvanı altında, ticari temsil yetkisi ile kendisini temsil etmek üzere, açıkça ya da örtülü olarak yetki verdiği kişidir* (TBK m. 547/I). Ticari vekil ise, *bir ticari işletme sahibinin, kendisine ticari temsilcilik yetkisi vermeksizin, işletmesini yönetmek veya işletmesinin bazı işlerini yürütmek için yetkilendirdiği kişidir* (TBK m. 551/I). Pazarlamacı ise *bir ticari işletme sahibi işveren hesabına ve işletmesinin dışında, her türlü işlemin yapılmasına aracılık etmeyi veya yazılı anlaşma varsa bu anlaşmada belirtilen işlemleri yapmak için yetkilendirdiği kişidir* (TBK m. 448/I). Bağımlı tacir

³⁶⁹ Savaş, s. 43

³⁷⁰ Taşoğlu, ÇKP, s. 83; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. XI

³⁷¹ Savaş, s. 109

yardımcıları olarak da ifade edilen bu kimseler, yetkilerinin sınırları farklı olsa da genel olarak işletme sahibinin işlemlerini görmeyi üstlenmektedirler. Ancak doğrudan satıcı sadece ürünlerin veya hizmetlerin dağıtımına yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Bunun haricinde doğrudan satıcının kurucu firma veya şirkette bir yöneticilik görevini üstlenmesi söz konusu değildir. Ayrıca, bağımlı tacir yardımcıları bir ticari işletme sahibine karşı böyle bir görevi yükümlenmektedirler. Ancak doğrudan satış şirketinin için bir ticari işletme sahibi olması gerektiğine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır³⁷².

Kurucu firma tarafından üretilen veya ithal edilen mal veya hizmetlerin nihai tüketicilere ulaştırılması doğrudan satıcının gerçekleştirdiği faaliyetlerden bir tanesidir. Ancak sistemi geleneksel pazarlama sisteminden ayıran temel unsur, yeni distribütörlerin sisteme kazandırılarak bir dağıtım ağı oluşturulmasıdır³⁷³. Yani distribütör olarak sisteme dahil olan kimsenin iki tür faaliyette bulunduğu görülmektedir. Ancak yeni müşteri bulma işini, distribütörün kendi faaliyeti olarak değerlendirmek mümkün değildir. Her ne kadar bir organizasyon kurma faaliyetinden söz edilse de yeni üyeler de mal veya hizmetleri kurucu firmadan almaktadırlar. Yani burada ilişki kurucu firma ile yeni distribütör arasında kurulmaktadır. Yeni üyeler, kendilerini sisteme kaydeden distribütöre bağlı olarak çalışmamaktadırlar³⁷⁴. Yeni veya eski üye ayrımı yapılmaksızın, mal veya hizmeti kurucu firmadan alıp tüketicilere ulaştıran her bir distribütör doğrudan firmaya bağlıdır. Gerçekleştirmiş oldukları bu faaliyetler de aracılık faaliyeti olarak nitelendirilmektedir³⁷⁵. Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu'nda düzenlenen aracılardan özelliklerinin ortaya konularak doğrudan satıcıdan farklı olduğu yönlerinin ortaya konulması, doğrudan satıcının hukuki niteliğinin belirlenmesinde önem taşımaktadır. *Acente, ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya işletmenin çalışanı gibi işletmeye bağlı bir hukuki konuma sahip olmaksızın, bir sözleşmeye dayanarak, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık etmeyi veya bunları o tacir adına yapmayı meslek edinen kimseye denir* (TTK m. 102/I). *Acente, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli*

³⁷² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. VIII, A, 3

³⁷³ Taşoğlu, ÇKP, s. 83; Çakmak, ss. 34–37; Savaş, ss. 16–17

³⁷⁴ Savaş, s. 43

³⁷⁵ Çakmak, s. 37

olarak ticari işletmeyi ilgilendiren sözleşmeleri tacir adına yapan kimsedir. Doğrudan satıcı bakımından ise herhangi bir yer sınırlaması bulunmamaktadır. Ayrıca, doğrudan satıcı kendi ad ve hesabına hareket etmektedir. Simsar, *taraflar arasında bir sözleşme kurulması imkânının hazırlanmasını veya kurulmasına aracılık etmeyi üstlenen ve bu sözleşmenin kurulması hâlinde ücrete hak kazanan kimsedir* (TBK m. 520/I). Doğrudan satıcı da aslında simsar gibi sisteme üye kazandırmayı, yani kurucu firma ile yeni üye arasında bir sözleşmenin kurulmasına aracılık etmektedir. Buradaki farklılık, simsarin tek görevi taraflar arasında bir sözleşmenin kurulmasına aracılık etmektedir. Bunun sonucunda simsar, ücrete hak kazanmaktadır. Doğrudan satıcı ise, kurucu firma ile yeni üye arasında bir sözleşme kurulduğunda doğrudan bir ücrete hak kazanmamaktadır. Doğrudan satıcının üye yaptığı kimselerin yaptığı satışlardan belirli bir komisyon alması, yani dolaylı bir kazanç söz konusudur³⁷⁶. Alım satım komisyoncusu ise ücret karşılığında ve vekâlet verenin hesabına kıymetli evrak ve taşınırların alım veya satımını üstlenen kimsedir (TBK m. 532/I). Komisyonculuk bakımından ise bir kıymetli evrak ve taşınmaz alım satımı söz konusudur. Ancak doğrudan satıcı kurucu firma tarafından üretilen ve ithal edilen tüm ürünlerin satışını üstlenmektedir³⁷⁷.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, doğrudan satıcı olarak ifade edilen kimselerin bağımlı ve bağımsız tacir yardımcılarında belirli özellikleri ile ayrıldığı görülmektedir. Doğrudan satıcı, bir hem kurucu firma tarafından üretilen ürün veya hizmetleri satın alan tüketici, hem bu satış sisteminin bir üyesi hem de kurucu firmadan aldığı ürün veya hizmetleri nihai tüketiciye ulaştıran kimseleri ifade etmektedir³⁷⁸. Bu üç farklı niteliğe aynı anda sahip olması doğrudan satıcının Borçlar Kanunu'nda ve Türk Ticaret Kanunu'nda belirtilen ve aracılık faaliyetini üstlenen kimselerden farklı, kendine özgü nitelikleri olan bir unsur olmasını sağlamaktadır.

Piramit satış sistemleri bakımından, bir iş görme ediminin olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Nitekim bu sistemler bakımından aracılık faaliyetini gerektirecek bir mal veya hizmet bulunmamaktadır. Bu nedenle sisteme dâhil olan kimselerin yaptıkları işler neticesinde aldığı bir ücret de söz konusu değildir. Ancak,

³⁷⁶ Savaş, s. 43

³⁷⁷ Network marketing sistemindeki doğrudan satıcı (distribütör) hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. VI, D

³⁷⁸ Taşoğlu, ÇKP, ss. 82–83

kurucu firmalar bir piramit satış sistemi olduklarını gizlemek ve hukuka aykırılık yaptırımının sonuçlarından kaçabilmek adına genellikle bir mal veya hizmet satışının olduğu görüntüsünü vermektedirler. Piramit satış düzenleyen hükümde, sistemin hukuka aykırı olmasının temel nedenini yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesinin, sistemin temelini oluşturması olduğu ifade edilmiştir. Yani piramit satış sisteminde yer alan bir doğrudan satıcı için yasal birçok katlı pazarlama sisteminde olduğu gibi mal veya hizmetin nihai tüketicilere ulaştırılmasından bahsetmek pek mümkün değildir. Böyle bir durum varlığı söz konusu olsa dahi temel amacın sistemin hukuka aykırılığının ortaya çıkmasının engellenmesi olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle bir piramit satış sisteminde işgörme edimi açısından sadece yeni üye kaydından bahsetmek mümkün olacaktır³⁷⁹.

İş sözleşmesinin ikinci unsurunu ise iş görme edimi karşılığında ödenen ücret oluşturmaktadır³⁸⁰. Ücret bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü bir kişi tarafından para ile ödenen tutardır (İK m. 32/I). Piramit satış sistemleri mevcut katılımcılara yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine bağlı olarak kazanç vaat eden gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan bir kazanç beklentisi sistemidir. Kazancın temelini mevcut katılımcılar tarafından yerine getirilen işgörme edimi oluşturmamaktadır. Bir işgörme ediminden bahsetmek söz konusu olmadığından, bunun karşılığı olarak verilen bir ücretten de bahsetmek söz konusu değildir³⁸¹.

Bir iş sözleşmesinden bahsedebilmek için gerekli üçüncü ve en son unsur da bağımlılık unsurudur³⁸².

b. Kendi Ad ve Hesabına Hareket Etmesi

Doğrudan satıcı olarak adlandırılan kimseler, kendi ad ve hesaplarına faaliyette bulunmaktadır³⁸³. Nitekim Yargıtay da doğrudan satıcıların, doğrudan satış sistemi içerisinde kendi nam ve hesabına faaliyet gösterdiğini ifade etmiştir³⁸⁴.

³⁷⁹ Nitekim piramit satış sistemlerinin temeli yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayanmaktadır. Bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253; Kara, s. 242; Çabri, ss. 1081–1082

³⁸⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Süzek, ss. 236–237

³⁸¹ Nitekim piramit satış organizasyonları katılımcıların sadece üye olmakla kazanç elde edebileceğini vaat etmektedir. Bkz. Taşoğlu, ÇKP, s. 71

³⁸² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. VIII, B, 4,

c. Bağımsız ve Serbest Bir Çalışan Olması

İş sözleşmesinin üçüncü ve en önemli unsuru çalışan ile işveren arasındaki bağımlılık unsurudur³⁸⁵. Taraflar arasında kurulan bir sözleşmede bağımlılık unsurunun bulunup bulunmadığının belirlenmesi açısından Yargıtay kararları büyük önem taşımaktadır. Uygulamaya yönelik olarak Yargıtay tarafından bu kriterler piramit satış sözleşmesinin iş hukukuna dair bir sözleşme olup olmadığının belirlenmesi noktasında önem arz etmektedir. Piramit satış sisteminde bulunan doğrudan satıcının bir bağımsız çalışan veya iş hukukuna bağlı bir işçi olup olmadığının değerlendirilmesi sözleşmeye uygulanacak hükümlerin belirlenmesi bakımından önemlidir³⁸⁶.

Öncelikli olarak piramit satış sisteminde bulunan doğrudan satıcının bağımsız bir çalışan olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Nitekim bağımsız bir çalışanı işçiden ayıran en önemli kriter, işin yönetimi ve gerçek denetiminin kime ait olduğudur³⁸⁷. Bir işçiden söz edebilmek için işverenin yönetim ve sorumluluğu altında işleyen bir organizasyon içerisinde yer alan, çalışma saatleri ve yeri işverence belirlenen, iş araçları ve dokümantasyonu işverence sağlanan bir kişiden söz edilmektedir³⁸⁸. Bir işçi için işveren tarafından önceden belirlenen bir amaca uyma yükümlülüğü mevcut iken bağımsız çalışan kişinin böyle bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Buradan hareketle, doğrudan satıcının bağımsız ve serbest bir çalışan olduğu sonucuna varılabilecektir. Nitekim Yargıtay da vermiş olduğu bir kararında, doğrudan satıcıların kendi işini işleten bağımsız bir iş sahibi olduğunu ifade etmiştir³⁸⁹.

³⁸³ Savaş, s. 109

³⁸⁴ Y 9.HD. E. 2008/10530, K. 2010/4617, T. 22.02.2010

³⁸⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Süzek, ss. 237–241

³⁸⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, ss. 116–122

³⁸⁷ Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, s. 117

³⁸⁸ Cevdet İlhan Günay, **İş Kanunu Şerhi**, Cilt: 1, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015

³⁸⁹ Yargıtay aynı kararında çalışan kişinin işini kaybetme riski olmaksızın verilen görevi reddetme hakkına sahip olmasının da bağımlılık unsurunun belirlenmesi bakımından önemli olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Y 9. HD. E. 2008/10530, K. 2010/4617, T. 22.02.2010

5. Doğrudan Satıcının Hem Satıcı Hem Tüketici Olması

Doğrudan satış sistemini benimseyen şirketlerin halk arasında yaygınlaşmasının en temel nedenlerinden bir tanesi doğrudan satıcı olarak nitelendirilen kimselerin aynı zamanda birer tüketici olmasıdır. Hatta bu durum doğrudan satış sistemini benimseyen şirketler bakımından temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Bunun nedeni de doğrudan satıcıların bizzat kullandıkları ürünleri tavsiye etmelerinin ürünlerin pazarlanması açısından daha etkili olmasıdır³⁹⁰. Doğrudan satıcıların birçoğu, şirketle daha önceden tüketici sıfatı ile bir hukuki ilişkide bulunmuş ve daha sonra doğrudan satıcı sıfatıyla sisteme dahil olmuş kimselerden oluşmaktadır³⁹¹.

Piramit satış sistemleri bakımından ise sistemde satılabilir nitelikte bir ürün bulunmamaktadır. Bu sistemi benimseyen bazı şirketlerde hiç ürün yoktur, kimilerinde ise ürün bulunmakla birlikte memnun kalınarak sisteme katılımcı olarak kayıt yaptırılarak devamlı satışının sağlanacağı ürünler değildir³⁹². Piramit satış sistemleri bakımından sisteme kaydolan katılımcı kendisine vaat edilen paranın ödenmesini sağlamak için yeni katılımcılar bulmaktadır. Kurulan piramit satış sistemlerinin bu derece yaygınlaşmasının en temel sebebi de aslında sisteme yeni üye olan katılımcıların kazanç elde etmeleri üzerine tanıdıkları insanlara bunu tavsiye etmeleridir. Böylelikle aslında hem tanıdıkları para kazanacak hem de kendileri piramidin bir üst basamağında yer alacaklardır. Böyle bir sistem ile 1998 yılında tanışan Türkiye’de, Titan adlı bir piramit zincirinin otuz bin kişiden yetmiş üç buçuk milyon toplammasının dayanağı da bu şekilde açıklanabilecektir³⁹³.

Piramit satış sistemleri hakkında bir düzenleme yapılmasının en temel nedenlerinden biri, katılımcı olarak sistemde yer alan kimselerin aslında tüketici konumunda bulunmalarıdır. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun her türlü tüketici işlemi ile tüketiciye yönelik uygulamaları kapsamına almaktadır (TKHK m. 2). Piramit satış sözleşmesi de sistemdeki tüketicilerin korunması amacıyla TKHK

³⁹⁰ Gurağaç, s. 52–23; Pervin Işık, s. 87–88; Metin Argan, s. 95–96

³⁹¹ Taşoğlu, ÇKP, s. 82

³⁹² Gurağaç, s. 36; Constantin, p. 34; Network marketing sistemlerinde ise piramit satış sistemlerinin aksine satılabilir nitelikte ürünler bulunmaktadır. Bkz. Gurağaç, ss. 67–69

³⁹³ “Saadet Zinciri İle Vurdu Krallar Gibi Yaşiyor”, **Hürriyet**, 20.01.1998, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/saadet-zinciriyle-vurdu-krallar-gibi-yasiyor-39003199>, (10.01.2018)

m. 80 ile düzenlenmiştir. Uygulamada kurucu firmaların, merkezlerinin yurt dışında bulunması nedeniyle haklarında yasaklama veya yaptırım uygulanması halinde dahi herhangi bir cezai yaptırım ile karşılaşmadığı görülmektedir. Sistemi başlatan firmalar yerine farkında olmadan sisteme kaydolan kimseler yasaklama ve cezalarla karşılaşmaktadırlar³⁹⁴. Nitekim Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi Ve Teknoloji Komisyon Raporunda da belirtildiği üzere piramit satış yöntemleri ile tüketicilerin mağdur edildiği belirtilmiştir³⁹⁵. Bu mağduriyetlerin engellenmesi bakımından piramit satış sistemleri Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlenmiştir.

C. Tüketici

Piramit satış sistemlerini düzenleyen TKHK m. 80 hükmü, bu tarz bir sisteme üye olan kimseler için *katılımcı* ifadesini kullanmıştır. Kanımızca bu durum kanun koyucu tarafında getirilen bilinçli bir uygulamadır. Nitekim burada *doğrudan satıcı* veya *nihai tüketici* kavramlarının kullanılması sistemin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda yerinde olmayacaktır³⁹⁶. Ayrıca AB Haksız Ticari Uygulamalar Direktifi³⁹⁷ her halükarda haksız kabul edilen ticari uygulamalar piramit satış m. 14 hükmü uyarınca: “*Tüketicinin ürün satışı ya da tüketimi yerine, esasen programa diğer tüketicileri dâhil etmesinden kaynaklanan bir bedeli kazanma fırsatı için ödemede bulunduğu bir piramit reklam programını kurmak, işletmek veya reklamını yapmaktır*”. Piramit satış sistemleri ile ilgili AB hukukunda getirilen düzenlemede tüketici ifadesine yer verildiği görülmektedir³⁹⁸. TKHK m. 80 ile AB Haksız Ticari Uygulamalar Direktifi m. 14 düzenlemelerinin benzerliği göz önüne alındığında

³⁹⁴ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325

³⁹⁵ TBMM, Komisyon Raporu, s. 147–154

³⁹⁶ Doğrudan satıcı kavramı nihai tüketiciye ürün veya hizmet satışını esas alan, yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemleri için kullanılabilecek bir kavramdır. Bkz. Savaş, ss. 17–18
Piramit satış sistemlerindeki bazı katılımcıların piramit satış sistemi yasağına aykırı olarak faaliyette bulunması mümkün olduğundan her bir katılımcının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tüm katılımcıların nihai tüketici olarak kabulü mümkün değildir. Bkz. Hakeri, s. 168

³⁹⁷ Direktifin Türkçe metni için Bkz. Zevkliler ve Özel, s. 769

³⁹⁸ Zevkliler ve Özel, ss. 751- 773

kanun koyucunun katılımcı ile ifade etmek istediği kişinin tüketici olduğu anlaşılmaktadır³⁹⁹.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun düzenlenme amacı; kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tatmin edici, çevresel etkilerden korunmasını sağlayıcı, tüketicuyu aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimleri özendirmek ve bu konudaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemektir (TKHK m. 1). Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile öncelikli olarak *tüketici* durumunda bulunan kişilerin korunması hedeflenmiştir. Buna uygun olarak, tüketicinin sağlık hakkı, kişi güvenliği ve ekonomik çıkarlarının korunması temel alınarak düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte kanun koyucunun, AB tarafından belirlenen beş temel tüketici hakkını esas aldığı görülmektedir⁴⁰⁰.

Piramit satış sistemlerinin yasaklanması ile asıl amaçlanan tüketicinin ekonomik çıkarlarının korunmasıdır. Ekonomik olarak zayıf durumda bulunan tüketici, mali ve örgütsel olarak kendisinden daha güçlü durumda bulunan girişimciye, piramit satış sistemleri bakımından kurucu firmaya, nazaran kendisine çok büyük çeşitlilik içerisinde sunulan mal ve hizmetlerin niteliklerine ve değerlerine ilişkin bilgi ve deneyim eksikliği bulunmaktadır⁴⁰¹. Gerçekten de özellikle sanayi devrimi sonrasında ürün ve hizmet çeşitleri tüketici konumunda olan bir kimsenin tüm piyasaya hakim olmasını imkansız kılacak bir şekilde çeşitliliğini artırmıştır. Ayrıca bu çeşitlilik sadece ürün ve hizmet için geçerli değildir, bunun yanında ürün ve hizmetin pazarlanması da giderek çeşitlenmiştir. İşte bu çeşitlilik karşısında, tüketici ilişkinin zayıf ve bununla bağlantılı olarak da korunmaya muhtaç tarafını oluşturmaktadır⁴⁰².

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun öncelikli olarak tüketicuyu korumayı amaçlamaktadır (TKHK m. 1). Piramit satış sistemleri bakımından tüketiciler aslında gerçekleşmesi çok güç veya imkânsız olan bir sisteme yüksek kazanç vaadi ile büyük

³⁹⁹ Tüketici ticari veya mesleki amaçlarla hareket etmeyen kimseleri ifade etmektedir. Bkz. Karakocalı ve Kurşun, ss. 26–28; Zevkliler ve Özel, ss. 94–95; Kara, ss. 123–124; Gümüş, Tüketici, ss. 16–18; Çabri, ss. 59–64; Deryal ve Korkmaz, ss. 50–52

⁴⁰⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. I, A

⁴⁰¹ Gümüş, s. 7

⁴⁰² Özel, s. 27–34

miktarda paralar ödeyerek katılmaktadırlar. Burada öncelikli olarak katılan her bir tüketicinin piramit satış sistemine karşı korunması amaçlanmaktadır⁴⁰³. Tüketici hukukunun amacı, tüketicinin korunmasını sağlarken aynı zamanda kamu yararını da sağlamaktadır⁴⁰⁴. Madde metninde de belirtildiği üzere; “*kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu...*” bir amaç benimsenmiştir. Diğer hukuk dallarında olduğu gibi tüketici hukukunun da nihai amacı kamu yararının sağlanmasıdır⁴⁰⁵. Piramit satış sistemleri yasaklanması bakımından tüketicinin korunması yanında kamu yararının korunmasını da büyük önem taşımaktadır. Sistemin yeni katılımcılar bulunması temelinde dayandığı göz önünde bulundurulduğunda kamu yararının korunması ifadesi giderek önemli hale gelmektedir. Hem tek tek her bir tüketicinin korunması hem de kamu yararının korunması amacıyla Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da piramit satış sistemlerine ilişkin özel bir düzenleme yapılmıştır⁴⁰⁶. TKHK m. 80/II hükmü uyarınca: “*Piramit satış sisteminin kurulması, yayılması veya tavsiye edilmesi yasaktır.*”. Sisteme girebilmek için her katılımcının başlangıç parası ve benzeri adlarla adlandırılan büyük miktarda bir bedel ödemesi gerekmektedir. Nitekim piramidin tepesinde yer alanlara ödenen kazancın kaynağını başlangıç bedelleri oluşturmaktadır. Türkiye’de ve Dünya’da piramit satış sistemi şeklinde kurulan firmaların çok kısa bir süre içerisinde çok fazla tüketiciye ulaştığı görülmektedir. Bu hüküm uyarınca piramit satış sistemlerinin sadece kurulması değil, aynı zamanda tüketicilerin sisteme dahil edilmesinin önlenmesi amacıyla özendirici nitelikteki faaliyetler de yasaklanmıştır⁴⁰⁷. Kanun koyucu, sistemin yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamakla birlikte, hem tek tek katılımcı olarak sistemde yer alabilecek tüketicileri hem de sistemin yaygınlaşmasının önüne geçmek suretiyle kamu yararını korumayı amaçlamaktadır⁴⁰⁸.

⁴⁰³ Tüketicilerin Korunması Hakkındaki Kanun’un düzenlenme amacı tüketici denem kitlenin korunmasıdır. Piramit satış sistemlerini de içine alan TKHK’daki tüm maddeler bu amacı gerçekleştirmeye yönelik düzenlenmiştir. Bkz. 6502 sayılı Kanun Gereği; Zevkililer ve Özel, s. 31

⁴⁰⁴ Zevkililer ve Özel, s. 42

⁴⁰⁵ Lale Sirmen, “Tüketici Hukukunun Amacı ve Özellikleri”, **Prof. Dr. Aydın Zevkililere Armağan**, İzmir, 2013, s. 2467

⁴⁰⁶ TBMM, Komisyon Raporu, s. 154

⁴⁰⁷ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Çabri, s. 1083; Savaş, s. 15; Zevkililer ve Özel, s. 537

⁴⁰⁸ Zevkililer ve Özel, ss. 42–43

Sonuç olarak, TKHK m. 80 ile piramit satış sistemlerine ilişkin bir düzenleme yapılması sistemin yasal sistemlerden ayrıştırılarak yaygınlaşmasının önüne geçme amacını taşımaktadır. Piramit satış sistemlerinin kurulmasının, yayılmasının ve tavsiye edilmesinin yasaklanması ile kanun koyucu tüketicinin korunmasını gerçekleştirebilecektir. Getirilen hüküm ile birlikte tek tek tüketicilerin korunmasının yanında, kamu yararının korunması da mümkün hale gelecektir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ŞEKLİ, ÇEŞİTLERİ, NETWORK MARKETING SÖZLEŞMESİNDEN FARKLI YÖNLERİ İLE HUKUKİ NİTELİĞİ

IX. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ŞEKLİ

Piramit satış sözleşmelerinin şekline ilişkin Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda ve diğer kanunlarda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle sözleşmelerin şeklinde ilişkin genel hükümler piramit satış sözleşmeleri bakımından da uygulama alanı bulacaktır (TKHK m. 83/I). Genel hükümler uyarınca sözleşme özgürlüğü prensibine uygun olarak sözleşmelerin geçerliliği, kanunda aksi öngörülmedikçe, hiçbir şekle bağlı değildir (TBK m. 12/I). Kanunun bir sözleşme için öngörmüş olduğu şekil, geçerlilik şeklidir (TBK m. 12/II). Ancak kanun koyucu piramit satış sistemleri bakımından herhangi bir şekil şartı öngörmediğinden, taraflar bu sözleşmeyi diledikleri şekilde yerine getirebileceklerdir (An. m. 48., TBK m. 12/I, TKHK m. 83/I).

İlgili bakanlık tarafından çıkarılan, İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış sistemlerinin temel esaslarını düzenlemektedir. İYDKSY m. 25/VIII hükmüne göre: “*Doğrudan satış şirketleri, 5 inci maddenin birinci fıkrası ile 7 nci maddenin birinci fıkrasında yer alan bilgilere ilaveten, doğrudan satıcının adı veya unvanı ile iletişim bilgilerine de yer vermek; doğrudan satıcılar ise 7 nci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır.*”. Yönetmeliğin m. 5 hükmü, ön bilgilendirme yükümlülüğünü düzenlemiştir. Sözleşme öncesi bilgilendirme yükümlülüğü, TKHK m. 4/I hükmünde uygun olarak ve TKHK m. 47/III hükmü uyarınca yönetmeliğin m. 5 hükmünde belirtilen hususları içerecek şekilde düzenlenmelidir⁴⁰⁹. İYDKSY m. 5/I hükmüne göre ön bilgilendirme şu hususları içermelidir:

- a) Sözleşme konusu mal veya hizmetin temel nitelikleri,
- b) Satıcı veya sağlayıcının adı veya unvanı ile iletişim bilgileri,

⁴⁰⁹ Karakocalı ve Kurşun, s. 146

- c) *Mal veya hizmetin Türk Lirası olarak vergiler dâhil toplam fiyatı,*
- ç) *Cayma hakkının olduğu durumlarda, cayma hakkının kullanılma şartları.*

Bu içeriğe sahip olan bir ön bilgilendirme TKHK m. 4 hükmü gereğince en az on iki punto büyüklüğünde, anlaşılabilir bir dilde, açık, sade ve okunabilir bir şekilde düzenlenmeli ve bunların bir nüshası kağıt üzerinde veya kalıcı veri saklayıcısı ile tüketiciye verilmelidir. Bu yükümlülüğün ihlal edilmesi halinde idari para cezasının uygulanacağı ifade edilmiştir (TKHK m. 77/III). Ancak, TKHK m. 47/VII hükmü sözleşmenin zorunlu içeriğinin usul ve esaslarının yönetmelik ile belirleneceğini ifade etmiştir. Buna uygun olarak, yönetmeliğin 7. maddesi ise, İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmelerde yer alması zorunlu olan bilgileri düzenlemiştir. Buna göre:

- a) *Sözleşme konusu mal veya hizmetin temel nitelikleri,*
- b) *Tüketicinin adı soyadı ile satıcı veya sağlayıcının adı veya unvanı, varsa MERSİS numarası,*
- c) *Tüketicinin satıcı veya sağlayıcı ile hızlı bir şekilde irtibat kurmasına imkan veren, satıcı veya sağlayıcının açık adresi, telefon, faks numarası ve benzeri iletişim bilgileri ile varsa satıcı veya sağlayıcının adına ya da hesabına hareket edenin kimliği ve adresi*
- ç) *Satıcı veya sağlayıcının tüketicinin şikayetlerini iletmesi için (c) bendinde yer alandan farklı bir iletişim bilgisi var ise buna ilişkin bilgi,*
- d) *Mal veya hizmetin Türk Lirası olarak vergiler dahil toplam fiyatı,*
- e) *Sözleşmenin kurulduğu tarih,*
- f) *Malın veya hizmetin teslim veya ifa tarihi*
- g) *Ödemeye ilişkin bilgiler,*
- ğ) *Cayma hakkının olduğu durumlarda, bu hakkın kullanılma şartları, süresi ve usulüne ilişkin bilgiler,*
- h) *Cayma bildiriminin yapılacağı açık adres, faks numarası veya elektronik posta bilgileri,*
- ı) *14 üncü madde uyarınca cayma hakkının kullanılmadığı durumlarda, tüketicinin cayma hakkından faydalanamayacağına ya da hangi koşullarda cayma hakkını kaybedeceğine ilişkin bilgi,*
- i) *“Bu sözleşmenin kurulduğu veya malın teslim alındığı tarihten itibaren on dört gün içerisinde herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve cezai şart*

ödemeksizin cayma hakkınız bulunmaktadır. Cayma süresi içinde sözleşmeye konu mal veya hizmet karşılığında herhangi bir isim altında ödeme yapmanızı veya borç altına sokan herhangi bir belge vermenizi istemeyeceğimizi ve cayma bildiriminin tarafımıza ulaştığı tarihten itibaren en geç on dört gün içerisinde malı geri almayı taahhüt ederiz.” ifadesi,

j) Varsa tüketicilerin ödemelerini yapabilecekleri banka, posta ve benzeri hesap bilgileri,

k) Tüketicilerin uyuşmazlık konusundaki başvurularını Tüketici Mahkemesine veya Tüketici Hakem Heyetine yapabileceklerine dair bilgi.

Yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış şirketleri, bu maddelerde belirtilen bilgilerin yanında doğrudan satıcının ad ve unvanı ile iletişim bilgilerine yer vermek yükümlülüğü altındadır. Doğrudan satıcılar ise, sözleşmeyi tüketicinin imzalamasını ve sözleşme tarihi ile “Sözleşmenin bir örneğini elden teslim aldım.” ifadesini ve cayma hakkının kullanılabilirdiği sözleşmeler için “On dört gün içinde cayma hakkımın olduğu konusunda bilgilendirildim.” ifadesini tüketicinin kendi el yazısı ile yazmasını sağlamak yükümlülüğü altındadır (İYDKSY m. 7/II, m. 25/VIII).

TKHK m. 47/IV hükmüne göre, iş yeri dışında kurulan sözleşmelerin geçerli olması için yazılı şekilde yapılması gerekmektedir⁴¹⁰. Kanun tarafından herhangi bir şekil öngörüldüğü hallerde, bu şekil kural olarak geçerlilik şeklidir. Kanun tarafından öngörülen şekilde yapılamayan sözleşmeler kural olarak hiçbir hüküm doğurmazlar (TBK m. 12/II)⁴¹¹. Yönetmeliğin sözleşmenin şekli ve geçerliliğini düzenleyen maddesi de bu hükme uygun olarak düzenlenmiştir. Sözleşme özgürlüğüne kanun hükmü ile bir sınırlama getirildiğinden yazılı şekilde kanunda belirtilen niteliklere uygun olarak yapılması gerekmektedir. Aksi durumda, sözleşmeler hiçbir hüküm ve sonuç doğurmazlar. Doğrudan satışlara ilişkin temel esaslar düzenleyen hükümlerde sözleşmenin şekli ile ilgili herhangi bir açıklamada yer almamaktadır. İYDKSY m. 25/VI hükmüne göre: “*Doğrudan satış şirketleri, gerek kendileri gerekse doğrudan*

⁴¹⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Zevkliler ve Özel, s. 316; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 283–284; Aydoğdu, ss. 130; Karakocalı ve Kurşun, s. 146; Çağlar Özel, s. 225; Çabri, s. 723–727; Arslan, 2014, s. 469;

⁴¹¹ Anayasa m. 13/1 hükmüne göre, temel hak ve hürriyetlerden olan sözleşme özgürlüğünün sınırlandırılması, ancak kanun ile mümkün olmaktadır. İş yeri dışında kurulan sözleşmeler bakımından sözleşmelerin yazılı olması kanun hükmü ile düzenlendiğinden getirilen bu sınırlama Anayasa’ya uygundur.

satıcılar tarafından yapılan satışlarla ilgili olarak bu Yönetmelikte yer alan hükümlere uymak zorundadır.”. Buradan hareketle, doğrudan satış sistemini benimseyen firmalar, genel olarak yönetmelikte yer alan düzenlemelere uymakla yükümlü kılınmıştır. Bu genel düzenlemenin yazılı şekil şartı bakımından da uygulama alanı bulacağı savunulabilecektir.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 47/IV ve İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 6/II hükümleri ile düzenlenen sözleşmenin şekline ilişkin şartların temel amacı tüketicilerin korunmasıdır⁴¹². Tüketicinin hiçbir şekilde sözleşme kurmayı düşünmediği bir ortamda sözleşme kurmaya ikna edilmesi söz konusu olduğu için bu ikna faaliyeti genelde tüketicinin bilgisizliğinden ve ortamın yarattığı şaşkınlıktan faydalanarak saldırgan pazarlama yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir⁴¹³. Buradan hareketle tüketicinin korunmasının önemi dikkate alınarak sözleşmenin kurulması öncesi bilgilendirme ve kurulmasına ilişkin özel düzenlemeler getirilmiştir⁴¹⁴. Piramit satış sistemlerine ilişkin getirilen düzenlemelerin temel amacını da tüketicilerin mağduriyetlerine yol açan, yasal olmayan faaliyetlerin engellenmesi oluşturmaktadır.

Piramit satış sözleşmelerinin kurulması kanunun açık hükmü ile yasaklanmıştır (TKHK m. 80/II). Kanun koyucunun temel amacı, pek çok kimsenin mağduriyetine yol açan bu sistemin kurulmasının ve faaliyet göstermesinin yasaklanmasıdır⁴¹⁵. Bir sistemin nasıl kurulduğu veya nasıl faaliyet gösterdiği sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Burada önem arz eden, yasal olmayan bir satış sisteminin kurularak kişilerin mağduriyetlerine yol açmasının engellenmesidir. Bu nedenle belirli şekilde yapılan sözleşmelerin piramit satış sözleşmesi olarak değerlendirilerek sadece bunlara yaptırım uygulanması kanun koyucunun iradesi ile örtüşmemektedir.

Sözleşmeler için kanunda öngörülen şekil, kural olarak geçerlilik şeklidir (TBK m. 12/I). Yani kanunda öngörülen şekilde yapılamayan bir sözleşme hukuki anlamda geçerli bir sonuç doğurmayacaktır. Ancak piramit satış sözleşmelerinin kurulması kanun koyucu tarafından açıkça yasaklandığından kurulan sözleşmeler

⁴¹² Zevkliler ve Özel, s. 315

⁴¹³ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 281

⁴¹⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 97–98

⁴¹⁵ TBMM, Komisyon Raporu, s. 154

kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır. Kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olan bu sözleşmenin hukuki anlamda geçerli olarak kurulması mümkün değildir⁴¹⁶. Bu nedende geçerli olarak kurulmasına dair bir şekil şartının getirilmesi de söz konusu olmayacaktır. Buradan hareketle bir sözleşme yasal olmayan piramit satış sözleşmesinin temel unsurlarını barındırıyorsa, herhangi bir şekle sahip olup olmadığı incelenmeksizin piramit satış sözleşmelerine ilişkin hukuki ve cezai sonuçlar uygulama alanı bulacaktır.

X. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN ÇEŞİTLERİ

A. Genel Olarak

Piramit satış sistemlerinde elde edilen kazancın temeli yasal olarak nitelendirilen çok katlı pazarlama sisteminde olduğu gibi ürün satışına değil, yeni üye olarak sisteme katılan kimselerin ödedikleri başlangıç bedellerine dayanmaktadır. Kurulan bir sistemin yetkili merciler tarafından ilk etapta yasal bir sistem olarak değerlendirilmesi ve yetki belgesinin alınması, devamında ise görünürde yasal bir sistem gibi faaliyette bulunarak devamlılığını sürdürebilmesi için bazı firmalar ürün veya hizmet alım satımı yapmaktadır. Ancak burada firmaların bünyesinde barındırdığı ürünün niteliğine dikkat edilmesi gerekmektedir⁴¹⁷.

İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25/I hükmüne göre: *“Doğrudan satış şirketlerinin kullandığı sistemin, sisteme yeni kişiler kazandırmaktan ziyade mal veya hizmetlerin tüketicilere satışını esas alması gerekir.”*. Bu hüküm ile yasal bir doğrudan satış şirketinin yeni üye kaydından ziyade mal veya hizmet satışını esas alması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak burada yasal bir doğrudan satış sisteminde bulunması gereken ürünlere ilişkin detaylı bir açıklamaya yer verilmediği görülmektedir. Hüküm düzenleyen makam, esas olarak sistemin temelinde yer alan düşünceye önem vermiştir. Yani bir sistemin ürün veya hizmet satışında bulunması sistemin tamamıyla yasal olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmayacaktır. Bu noktada, sistemin temelinde yer alan ürünün nihai

⁴¹⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. XIV

⁴¹⁷ Gürağaç, s. 36; Taşoğlu, ÇKP, ss. 69–70; Çakmak, ss. 29–30; Savaş, ss. 172–174; Muncy, s. 49; Constantin, s. 34; Koehn, s. 156

tüketicilere satışının esas alınıp alınmadığı incelenmelidir. Bu durum kavramsal olarak “*satılabilirlik*” şeklinde ifade edilmektedir. Bu kavram ile anlatılmak istenen, sistemde yer alan bir ürünün doğrudan satıcı tarafından kurucu firma veya şirketten satılabileceği düşüncesi ile alması ve bunu nihai tüketiciye olarak sistemde yer alan kimseye satabilmesidir. Piramit satış sistemlerinde bulunan ürünler ise sisteme katılanlarca genellikle zorunlu olarak bir defaya mahsus alınabilen, satılabilirliği olmayan ve bir daha alınabilecek ürünler değildir⁴¹⁸.

Piramit satış sistemini benimseyen firmalar önceleri bir ürün satışının söz konusu olmadığı ürün bazlı olmayan piramit satış sistemini benimsemişlerdir. Ancak denetim makamları tarafından kolayca tespit edilebildiği için firmalar yasal düzenlemelerden kaçabilmek için görünürde yasal bir network marketing sistemi gibi çalıştığını göstermektedirler. Ancak bu firmaların sisteminde yer alan ürünler, katılımcıların satın alarak nihai tüketiciye satabileceği nitelikte ürünler değildir. Burada katılımcının sisteme katıldığında ödeyeceği giriş bedelinin firmadan ürün alımı neticesinde gerçekleştirildiği izlenimi verilmektedir. Böylelikle piramit satış sistemleri, ürün bazlı olan ve ürün bazlı olmayan satış sistemleri olarak ikiye ayrılmaktadır.

Ancak belirtilen bu sistemler, teknolojinin ve internetin gelişmesi ile birlikte daha da karmaşık hale gelmektedir. Özellikle internet kullanımının yaygınlaşması ile *internet pazarlamacılığı, internet alış verişi, sanal mal, sanal para* ve buna benzer kavramların hayatımıza girmesi ile birlikte piramit satış sistemleri de değişmekte ve denetimi daha zor hale gelmektedir. “*Yeni dalga piramit satış sistemleri*”⁴¹⁹ olarak da adlandırılan bu sistemler eski sistemlere nazaran daha karmaşık bir yapı sergilemektedirler. Sanal faaliyetler neticesinde gerçekleştirilen piramit satış sistemini benimseyen firmalar, çok daha kısa süreler içerisinde çok daha fazla kişiyi sisteme dahil edebilecek mekanizmalar geliştirmektedirler. Bu nedenle internet üzerinden faaliyet gösteren piramit satış sistemlerinin de ürün bazlı olup olmadığının belirlenmesi, yasal olarak internet aracılığı ile faaliyet gösteren network marketing sistemlerinden ayrıştırılmasını sağlayacaktır. Nitekim internet pazarlamacılığı,

⁴¹⁸ Gurağaç, s.36

⁴¹⁹ Debra A. Valentine, ‘Pyramid Schemes’, **International Monetary Funds Seminar on Current Legal Issues Affecting Central Banks**, 19 May 1998, https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/pyramid-schemes#N_31_, (20.01.2018)

özellikle son dönemlerde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu nedenle sanal bir ürünün piramit satış sistemleri içerisinde değerlendirilebilecek nitelikte bir ürün veya yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminde bulunabilecek bir ürün olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir.

B. Ürün Bazlı Olmayan Piramit Sistemler

İngilizcede *naked pyramid schemes*⁴²⁰ olarak adlandırılan ürün bazlı olmayan piramit satış sistemleri; herhangi bir ürün veya hizmet alım satımının söz konusu olmadığı, kazanç temelini katılımcıların sisteme girerken ödedikleri giriş bedelinin oluşturduğu sistemlerdir. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 piramit satışlarına ilişkin tanımda da ürün bazlı olmayan piramit satış sistemleri esas alınarak düzenleme yapılmıştır. TKHK m. 80 hükmüne göre: “...katılımcılarına bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında, sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluyla bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren ve malvarlığı kazancının elde edilmesini tamamen veya kısmen diğer katılımcıların da koşullara uygun davranmasına bağlı kılan, kazanç beklentisi sistemidir”. TKHK kazancın elde edilmesi sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluna bağlanmıştır. Piramit satış sistemleri, ürün bazlı olup olmadığı fark etmeksizin, temel anlamda sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma amacını taşımaktadır.

Ürün bazlı olmayan piramit satış sistemleri, piramit satışların ilk versiyonlarını oluşturmaktadır⁴²¹. Sistem yapısı itibariyle daha çok *ponzi şeması* veya *sonsuz zincir* şeklinde ifade edilen yapılara benzemektedir. Ancak teknik olarak temelde farklılıkları bulunmaktadır⁴²². Piramit satış sistemlerinin temeli, ponzi şemalarının aksine, yeni katılımcıların sisteme dahil edilmesine dayanmaktadır.. Sistemde satılabilecek, bir ürün veya hizmet bulunmadığından sisteme üye olanlar distribütör, doğrudan satıcı, dağıtıcı olarak değil, katılımcı olarak

⁴²⁰ Jon M. Taylor, ‘When Should MLM or Network Marketing Should Considered as an Illegal Pyramid Scheme’, s. 6, <https://www.pyramidschemealert.org/PSAMain/regulators/PPSdefined.pdf> , (Pyramid Scheme), (20.01.2018)

⁴²¹ Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 140–141

⁴²² Koehn, s. 154–155; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. III

adlandırılmaktadır⁴²³. Nitekim TKHK m. 80 hükmünde de sistemin mevcut üyeleri ve yeni üye olacaklar kişiler için ‘katılımcı’ ifadesi kullanılmıştır.

Türkiye’nin piramit satış sistemi ile ilk tanıştığı 1990’lı yıllarda kurulan ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu⁴²⁴ tarafından dolandırıcılık faaliyeti olarak nitelendirilen saadet zinciri de herhangi bir ürün satışı içermemekte sisteme sadece üye olmakla para kazanılabileceğini savunmaktaydı. Teknoloji ve internet kullanımının artması ile son dönemlerde ise ortaya çıkan piramit satış sistemleri daha çok internet üzerinden faaliyet göstermektedir. Bilgisayarın belirli saat açık tutulması karşılığında para kazanılacağı vaadi⁴²⁵ ya da sanal oyunlar⁴²⁶ kurmak suretiyle kazanç vaadi son özellikle son dönemlerde ortaya çıkan piramit satış sistemlerindendir. Burada katılımcıların somut anlamda alıp satabileceği bir ürün bulunmamaktadır. Katılımcılar sisteme kaydolurken görünürde sistemdeki sanal bir ürünün alınması karşılığında giriş ücreti veya başlangıç bedeli ödenmektedir. Sanal olarak sistemde bulunan ürünlerin büyük oranda kar getireceği vaadi ile kişiler sisteme dâhil edilmektedir.

C. Ürün Bazlı Piramit Sistemler

İngilizcede ‘*product-based pyramid scheme*’⁴²⁷ olarak adlandırılan ürün bazlı piramit sistemler, pek çok açıdan ürün bazlı olmayan piramit satış sistemine benzemektedir. Her iki sistem de temelde yeni üyelerin kaydına dayanan ve yasal olmayan satış sistemlerini ifade etmektedir. Ürün bazlı olmayan piramit satış sistemlerinin ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler aracılığıyla tespit edilmesi mümkün olduğundan, piramit satış sistemini benimseyen firmalar işleyişlerini değiştirmişlerdir. Bu nedenle piramit satış sistemini benimseyen firmalar da

⁴²³ Taylor, Pyramid Scheme, s.10

⁴²⁴ YCGK. E. 1998/6–280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 (www.kazancı.com)

⁴²⁵ Dinçer Gökçe, “Londra’da Kairosu’u kurdular Türkiye’de 50 bin kişiden 25 milyon dolar topladılar”, 12.07.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/londrada-kairos-adi-ile-firma-kurdular-turkiyede-50-bin-kisiden-25-milyon-dolar-topladilar-40140574> , (20.01.2018)

⁴²⁶ Hazal Ateş, “11 Çiftlik Bank’a bakanlık el koydu”, 19.01.2018, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/01/19/11-ciftlik-banka-bakanlik-el-koydu> , (20.01.2018)

⁴²⁷ Taylor, Pyramid Scheme, s. 6 (20.01.2018)

görünürde distribütörler aracılığıyla bir ürün veya hizmet satışı gerçekleştiriyormuş gibi hareket etmektedirler⁴²⁸.

Sistemde bir ürün veya hizmet satışı söz konusu olduğunda sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesi bakımından ürünün niteliği önem arz etmektedir. Yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sisteminde temel amaç, sistemdeki ürünlerin nihai tüketiciye ulaştırılmasıdır. Distribütörler, geleneksel pazarlama sisteminde perakendecinin yapmış olduğu faaliyeti hem kendileri hem de kurmuş oldukları bir ağ aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Çok katlı pazarlama sisteminde maliyet ve kalite açısından dengeli temizlik ürünleri, kişisel bakım ürünleri yer almaktadır⁴²⁹. Bu noktada “*satılabilirlik*” (*resale*) kavramı büyük önem arz etmektedir. Nitekim piramit satış sisteminde yer alan ürünler, katılımcılar tarafından nihai tüketicilere satılabilecek nitelikte ürünler değildir. Piramit satış sistemleri; çoğunlukla pazar değeri olmayan, katılımcılar tarafından sisteme kayıt esnasında alınan, daha sonra nihai tüketicilere satılamayacak nitelikte ürün veya hizmetleri içermektedir⁴³⁰. Gerçek bir ürün satışının olmamasının yanı sıra sistemde yer alan ürün veya hizmet piyasa koşullarının çok üstünde bir değerde satılıyorsa burada da bir piramit satış sisteminden bahsetmek mümkün olacaktır⁴³¹. Tüketiciler, gelişen piyasa koşulları karşısında ürünlerin maliyet ve kalite açısından satış değerinin üstünde bir fiyata satılıp satılmadığını tüm ürünler bakımından belirleyebilecek nitelikte olmadığından, sözleşmenin zayıf tarafını oluşturmaktadır. Firmalar, çok yüksek fiyatlara satılan bu ürünler ile yüksek giriş bedellerini gizlemeyi amaçlamaktadır.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 hükmü ile ürün bazlı olmayan piramit satış sistemlerini tanımlamıştır. Ayrıca ilgili bakanlık, bu kanunun uygulanması ile ilgili olarak mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri almaya ve düzenlemeleri yapmaya yetkili kılmıştır (TKHK m. 84/I). Bu yetkiye uygun olarak bakanlık, piramit satışlara ilişkin yasada bulunmayan düzenlemeleri yönetmelik ile getirmiştir. Bunlardan ilki, yasal bir doğrudan satış firmasının kullandığı sistemin, sisteme yeni kişiler kazandırmaktan ziyade mal veya hizmetlerin tüketicilere satışını

⁴²⁸ Nat and Keep, s. 140; Taylor, s. 10 (20.01.2018)

⁴²⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, s. 60

⁴³⁰ Taşoğlu, ÇKP, s. 69

⁴³¹ “Beware of Pyramid Schemes Posing as Multi-Level Marketing Programs”, 01.10.2013, https://www.sec.gov/oiea/investor-alerts-bulletins/investor-alerts-ia_pyramidhtm.html , (20.01.2018)

esas alması gerektiğidir⁴³² (İYDKSY m. 25/I). Ayrıca sistemde yer alanların elde ettikleri kazanç ağırlıklı olarak sisteme yeni kişiler kazandırılması ve bu sayede oluşan komisyon, prim, teşvik, ödül ve benzeri isimler altında nitelendirilen menfaatlerin dağıtılması üzerine kurulamayacaktır⁴³³ (İYDKSY m. 25/II). Görüldüğü üzere, yasal olarak faaliyet gösteren bir sistemin temel olarak mal alım satımını esas alması gerekmektedir. Fakat yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminin özellikleri de göz önünde bulundurularak sisteme yeni kişiler kazandırmak tamamıyla yasaklanmamıştır. İşte burada kurulan sistemin temel amacının yeni üye kazandırmak veya ürün veya hizmet satışında bulunmak olup olmadığının net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sisteminde distribütörler, kurucu firmadan ürün veya hizmet alarak bunları nihai tüketicilere ulaştırmaları sonucunda kazanç elde etmektedirler. Yasal olarak çalışan bir network marketing sisteminde doğrudan satıcı (distribütör) aracı konumundadır. Ancak, yasal olmayan bazı firmalar sistemdeki ürün veya hizmeti yüksek katılım ücretlerini gizlemek amacıyla kullanmaktadır. Buradaki ürünler, genellikle nihai tüketiciye satılabilecek nitelikte ürünler değildir. Bazı sistemlerde kurucu firma tarafından sunulan ürün veya hizmetlerin alınması, sisteme üye olabilmek için bir zorunluluk olarak öngörülmüştür⁴³⁴.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı⁴³⁵ 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'dan önceki dönemde, 2011 tarihli basın açıklamasının 7.12 maddesi uyarınca: *"Satılan ürün fiyatlarının çok yüksek olmaması gerektiğini, ifade etmiştir."* Ancak İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nde ürün fiyatlarının çok yüksek olmayacağına ilişkin herhangi bir özel düzenleme bulunmamaktadır. Bunun yerine sisteme dâhil olmak isteyenlerden işe başlamaları ya da işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için giriş aidatı, başlangıç paketi, yenileme ücreti, aidat ve paket ücreti gibi herhangi bir isim altında bedel alınamayacağını düzenlenmiştir (İYDKSY m. 25/IV). Fakat sistemi benimseyen firmalar, bu adlar altında olmasa da distribütörün bir ürün veya hizmet aldığını ve bunun karşılığında bir bedel ödediğini savunabilecektir. Bu durumda, yüksek meblağlarla satın alınan ve tekrar satma

⁴³² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşı. XIV, C, 2, b

⁴³³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşı. XIV, C, 2, c

⁴³⁴ Savaş, ss. 172–174; Çakmak, ss. 28–29; Taşoğlu, ÇKP, ss. 69–70

⁴³⁵ 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 3/a hükmüne göre: Bakanlık: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nı ifade eder.

olanağı olmayan, gerçekte kendisinin de ihtiyaç duymadığı ürün veya hizmetler katılımcının elinde kalmaktadır. Bu sistem İngilizce’ de “*inventory-loading*” veya “*front-loading*” kavramları ile ifade edilmektedir⁴³⁶. Yasal olarak faaliyet gösteren firmaların, distribütörlerin elinde envanter yüklemesi veya önden yükleme olarak ifade edilen mal birikmesinin önlenmesine yönelik politikalar izlemesi gerekmektedir. Ürün bazlı piramit satış sistemlerinin tespit edilebilmesi için yabancı hukuk kuralları uygulamada bazı kurallar belirlemiştir. Bunlardan ilki, ABD’deki Federal Ticaret Komisyon’u tarafından belirlenmiş olan Koscot Kriteridir. Bu kriter, Federal Ticaret Komisyon’u tarafından 18 Kasım 1975 tarihli bir karar uyarınca belirlenmiş⁴³⁷ ve yasal olarak nitelendirilen bir sistemdeki kazancın temelini nihai tüketiciye yapılan satışlardan oluşması gerektiği ifade edilmiştir. Bu durumda katılımcılar, ancak nihai tüketiciye satabilecekleri ürün veya hizmetleri içeren sistemlere dâhil olacaklardır. Ancak yasal olmayan piramit satış sistemini benimseyen kurucu firmalar, katılımcıları ürünlerin satılabilir olup olmamasının önemli olmadığı, bu ürün veya hizmetlerin para kazandıran bir sisteme girebilmek için bir ön koşul gibi düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Hatta daha da ileriye giderek, ürün veya hizmetleri satın aldıkları durumda ellerinde birikmesini engellemek amacıyla ailelerinin ve yakın çevrelerinin onları destekleyeceğini salık vermektedirler. Görüldüğü üzere, belirlenen kriter uygulamada yasal olmayan piramit satış sistemini benimseyen bazı firmalar tarafından uygulanmamaktadır. İşte bu noktada katılımcıların sistemdeki ürün veya hizmetleri satın alma amaçlarının irdelenmesi gerekmektedir. Katılımcıların bu ürün veya hizmetleri yüksek fiyatlara alma amacının gerçekten nihai tüketicilere satma veya sisteme kaydolarak sistemin işleyişinden para kazanmak olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir⁴³⁸. Ancak bu amacın belirlenmesi her zaman için mümkün değildir. Bu nedenle, bir sistemin piramit satış sistemi olup olmadığının somut anlamda belirlenebilmesi için bir başka kriter daha getirilmiştir. Bu ikinci kriter, Federal Ticaret Komisyon’u tarafından 8

⁴³⁶ Bu kavramlar Türkçe’ de Envanter yüklemesi ve önden yükleme anlamlarına gelmektedir. Yani kişiler daha sonra nihai tüketiciye kolaylıkla satamayacakları ve kurucu firmaya geri de iade edemeyecekleri ürünleri almak zorunda bırakılmaktadırlar. Bkz. Muncy, s. 50; Koehn, s. 155; DSA, *İllegal Pyramid Scheme*, <https://www.dsa.org/docs/default-source/ethics/legitimatecompanies.pdf?sfvrsn=2>, (20.01.2018)

⁴³⁷ Metnin tamamı için Bkz. Federal Trade Commission, November 18, 1975, 86 FTC, p. 1106et (1975) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-86/ftc_volume_decision_86_july_-_december_1975pages_1106-1202.pdf, (14.01.2018)

⁴³⁸ Muncy, s. 50–51

Mayıs 1979 tarihli bir karar uyarınca belirlenmiştir⁴³⁹. Bu karar uyarınca, bir satış sisteminin yasal olarak faaliyet gösterdiğinin ortaya konabilmesi için geri alma politikası (*Buyback rule, buyback policy, buyback protection*)⁴⁴⁰, %70 kuralı ve 10 tüketici kuralını getirmiştir. Yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde katılımcılar sistemden ayrılma hakkına sahiptir. Bunun karşılığında kurucu firma, sistemden ayrılan katılımcının elinde kalan malları geri alma yükümlülüğü altındadır. İkinci olarak %70 kuralı getirilmiştir. Bu kural, sistemden ürün alan katılımcının ürünlerin en az %70' ini nihai tüketiciye satması gerektiği ifade edilmektedir. Böylece bir katılımcı sistemden para kazanabilmek için kurucu firmadan aylık olarak sipariş ettiği ürünlerin en az %70' ini nihai tüketiciye satmış olmalıdır. Ayrıca ilk defa ürün veya hizmetleri katılımcı/distribütörden alan nihai tüketicilerin niceliğine ilişkin de bir belirleme yapılmıştır. 10 tüketici kuralı ile ifade edilmek istenen, katılımcının/distribütörün kazanç elde edebilmesi için kurucu firmadan almış olduğu ürünlerin en az %70' ini en az 10 farklı tüketiciye satmış olması gerekmektedir⁴⁴¹. Bu kriterler ile piramit satış sistemini benimseyen firmaların tespit edilerek faaliyetlerini gerçekleştirmelerinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Ancak firmaların bu kriterleri sadece hükmen benimsemeleri yasal olarak faaliyet gösteren bir firma olduğu anlamına gelmemektedir. Bu kriterlerin aslen uygulamada benimsenmesi ve kurucu firmanın faaliyetlerini bu kriterlere göre düzenlemesi gerekmektedir⁴⁴².

Yönetmelik, sisteme dahil olmak isteyenlerden işe başlamaları ya da işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için giriş aidatı, başlangıç paketi, yenileme ücreti, aidat ve paket ücreti gibi herhangi bir isim altında bedel alınamayacağını düzenlemiştir (İYDKSY m. 25/IV). Yönetmelikte yer alan düzenleme öncesinde başlangıç paketleri⁴⁴³ sisteme kaydolmak isteyen katılımcılara verilerek bunun karşılığında katılımcılardan bir miktar ücret talep edilmekteydi. Bu ücretin verilen başlangıç paketinin karşılığını oluşturup oluşturmadığı ise her sistem bakımından

⁴³⁹ Metnin tamamı için Bkz. Federal Trade Commission, May 8, 1979, 93 FTC, p. 618 (1979) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-93/ftc_volume_decision_93_january_-_june_1979pages_618-738.pdf , (14.01.2018)

⁴⁴⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. XIV, C, 2, f

⁴⁴¹ Federal Trade Commission, May 8, 1979, 93 FTC, p. 618 (1979) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-93/ftc_volume_decision_93_january_-_june_1979pages_618-738.pdf , (14.01.2018)

⁴⁴² Micklitz, Monazzahian and Rössler, s. 219; Savaş, s. 26

⁴⁴³ Taşoğlu, ÇKP, s. 53; Güragaç, s. 44

ayrı bir değerlendirme konusu oluşturmaktaydı⁴⁴⁴. Bu başlangıç paketleri için her bir firma bakımından standart bir bedel belirlenemeyeceği için bakanlık hangi isim altında olursa olsun ürün veya hizmet karşılığı olmayan bedellerin alınmasını yasaklamıştır.

Özellikle teknolojinin gelişmesi ve internet kullanımının artması ile birlikte internet üzerinden faaliyet gösteren piramit satış sistemleri ülkemizde ve dünyada hızla yaygınlaşmaktadır. Bu piramit sistemleri internet üzerinden faaliyet gösterdiğinden daha kısa bir sürede daha çok kişiye ulaşmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte network marketing sisteminde de internetin kullanımının olduğundan bahsetmek mümkündür. Ancak network marketing sisteminde bir distribütörün varlığı zorunlu olduğundan bu sistemde doğrudan internet aracılığıyla bir ürün satışından bahsetmek mümkün değildir. Network marketing sistemindeki internet kullanımı daha çok distribütöre yardımcı bir nitelik taşımaktadır⁴⁴⁵. Bir sistemin yasal olan veya yasal olmayan bir satış sistemi olarak değerlendirilmesi bakımından sistemin internet üzerinden veya gerçek hayatta işlemesi ayırt edici bir kriter olarak değerlendirilemeyecektir. Burada da yasal olarak işleyen bir sistem ile yasal olmayan sistem arasındaki temel farklılıklara göre bir tespit yapılacaktır.

Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan firmalar, “*sanal oyunlar*” üzerinden katılımcıları sisteme dâhil ederek elde edilen kazançlar ile oyunlardaki temaların gerçeğe dönüştürüldüğünü ve katılımcıların buradan kazanç elde edeceğini iddia etmektedirler. Ancak bu sistemler bakımından da somut anlamda bir ürün alım satımından bahsetmek mümkün değildir. Piramit satış sistemlerinin kazanç temeli sisteme yeni katılımcılar bulunmasına dayanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik hareket edildiği sürece, izlenilen yol ve yöntem sistemin değerlendirilmesinde önem arz etmemektedir. Böyle bir sistem ile karşılaşan tüketicinin, sistem sanal veya gerçek olup olmadığı fark etmeksizin, “hızlı ve kolay yoldan zengin olma fırsatları”, “gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatleri” içeriyorsa diğer şartların da mevcut olması halinde bir piramit satış sistemin varlığından söz etmesi mümkün olacaktır⁴⁴⁶.

⁴⁴⁴ Koehn, s. 157

⁴⁴⁵ Taşoğlu, İletişim Stratejileri, ss. 106-108

⁴⁴⁶ Mary Christensen ve Wayne Christensen, **Bir Network Marketing Süperstarı Olun: Hayal Edebileceğinizden Çok Para Kazanmanız İçin İhtiyacınız Olan Tek Kitap**, çev. Celal Yağcı, Beyaz yayınları, İstanbul, Ocak 2016, s. 39-40

XI. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİ İLE NETWORK MARKETING SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

A. Genel Olarak

İngilizcede ‘*Network Marketing*’ ve ‘*Multi-Level Marketing*’ olarak ifade edilen pazarlama sistemlerinin Türkçe karşılığı olarak ‘*Çok Katlı (Katmanlı) Pazarlama*’⁴⁴⁷, ‘*Ağ Pazarlaması*’⁴⁴⁸ veya ‘*Şebeke Yoluyla Pazarlama*’⁴⁴⁹ kavramları kullanılmaktadır. Bu sistemi tanımlayan, koşullarını ve sonuçlarını düzenleyen özel bir hüküm mevzuatımızda bulunmamaktadır. Ancak TKHK m. 47/VII hükmüne dayanarak çıkarılan İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği doğrudan satış sistemini düzenleyen altıncı bölümünde “çok katmanlı satış” kavramına yer verilmiştir. Fakat burada çok katmanlı satış, tanımı verilen doğrudan satışın bir türü olarak düzenlenmiştir. İYDKSY m. 24/I hükmüne göre doğrudan satış; herhangi bir doğrudan satış şirketi tarafından istihdam edilsin ya da edilmesin satış temsilcisi, dağıtıcı, distribütör ve benzeri adlarla hareket edenlerin bir mal veya hizmeti kendi evlerinde ya da perakende satış yerleri kullanılmaksızın tüketicinin ev veya iş yaşantısını sürdürdüğü mekânlar gibi iş yeri dışında, tek veya çok katmanlı satış yöntemleriyle tüketicilere sunulmasını öngören pazarlama sistemidir⁴⁵⁰. Buradan

⁴⁴⁷ Çok katlı (katmanlı) satış İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği’nde doğrudan satış sisteminin bir türü olarak ifade edilmiştir (İYDKSY m. 24/I). Buradan hareketle, bu sisteme ilişkin yazılan eserlerde genellikle bu kavramın kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramın kullanıldığı kaynaklardan bazıları; Mehmet kara ve Behiye Çiçek, ‘Çok Katlı Pazarlama Sistemi ve Uygulaması: Yozgat İli Tupperware Firması Örneği’, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2016; Taşoğlu, ÇKP; Taşoğlu, İletişim Stratejileri; Taşoğlu, Yapısal farklılıklar; Işık; Tekbaş; Argan; Güragaç

⁴⁴⁸ ‘Ağ pazarlaması’ terimi ağ anlamına gelen network terimi ile pazarlama anlamına gelen marketing kelimelerinin Türkçe ’ye çevirisinden oluşmaktadır. Bkz. Savaş, s. 9

⁴⁴⁹ “Şebeke yoluyla pazarlama” kavramı ile inceleme konusu olan sistemin çalışma şekli esas alınmaktadır. Nitekim sistemde yer alan üyeler kendi ekiplerini oluşturmada ve oluşturdukları bu ekipler ile her an iletişim halinde olmaktadır. Sisteme üye olan kimseler de kendi ekiplerini oluşturmada ve oluşturdukları bu ekipler ile her an iletişim halinde olmaktadır. Böylece şebeke halinde çalışan bir sistemin varlığından söz etmek mümkün olmaktadır. Bkz. Çakmak, s. 33

⁴⁵⁰ Çok katlı pazarlama sisteminin daha iyi anlaşılabilmesi için, sistem ile alakalı kavramların daha net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. İlk olarak çok katlı pazarlama sisteminin doğrudan satışın bir türü olduğu ifade edilmelidir. Doğrudan satış ise, doğrudan pazarlama kavramının bir alt dalıdır. En genel anlamıyla doğrudan pazarlama, ürün veya hizmetleri tanıtmak veya teslim etmek amacıyla pazarlama araçları kullanmadan doğrudan tüketici araçlarını kullanan bir sistem olarak tanımlanabilecektir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Pınar, ss. 18–20; Çakmak, ss. 3–4; Taşoğlu, ÇKP, ss. 25–28; Güragaç, ss. 3–7

hareketle çok katlı pazarlamanın doğrudan satışın ‘çok katlı’ bir yapıda gerçekleştirildiği özel bir pazarlama yöntemi olduğu sonucuna varılabilecektir⁴⁵¹.

Network marketing veya çok katlı pazarlama sistemi, en genel anlamıyla, dağıtıcıların ve distribütörlerin hem fiilen ürün satışını gerçekleştirdiği hem de kendisi gibi satış yapabilecek kişilerden oluşan bir ekip kurarak, bu kişileri de kendisi gibi ekip kuracak kişilerden oluşturan bir sistemdir⁴⁵². Yani sisteme üye olan bir kişi hem kendisi kurucu firma tarafından sağlanan ürün veya hizmet satışını yapmakta hem de bir alt ekip kurarak bu kişilerin yapmış olduğu satışlardan da belirli miktarda kar elde etmektedir. Bu alt ekipteki üyeler de hem kendi satışlarından hem de alt ekip kurarak o kişilerin satışlarından kazanç elde etmektedirler. Böylece doğrudan satıcılar iki farklı faaliyet neticesinde kazanç elde etmektedirler. Bunlardan ilki, kendi satışları neticesinde elde ettikleri kazanç, diğeri de kurduğu ekipteki üyelerin ve sonra da onların üye yaptığı başka üyelerin satışlarından doğan kazançtır⁴⁵³. Görüldüğü üzere, network marketing sistemi firmaların ürün veya hizmetlerini pazarlayabilmek için kullandığı yasal olarak kabul edilen pazarlama yöntemlerinden bir tanesidir.

Piramit satış ise kazancın temeli sisteme yeni katılımcılar bulunmasına dayanan, piramidin üstünde yer alanların büyük kazançlar elde edebilmesi için sisteme daha sonradan katılanların parasını kullanan bir sistemdir⁴⁵⁴. Bu nedenle sistemin kurulması, yayılması ve hatta tavsiye edilmesi yasaklanmıştır (TKHK m.

⁴⁵¹ Taşoğlu, ÇKP, ss. 25–28

⁴⁵² Philip Kotler, Veronica Wong, John Saunders and Gary Armstrong, **Principles of Marketing**, Pearson Education, England, 2005, pp. 478–479; Anne T. Coughlan and Kent Grayson, “Network Marketing Organizations: Compensation Plans, Retail Network Growth, And Profitability”, **International Journal of Research Marketing**, Cilt: 15, 1998, ss. 404–408; Radha Rani and Narender Kumar, Multilevel Marketing Versus Pyramid Schemes’, **International Monthly Refereed Journal of Research In Management & Tecnology**, Cilt: II, December 2013, s. 42; Don Failla, The 45-Second Presentation That Will Change Your Life, Volkson Book, EU, 2014, https://www.45second.com/files/The_45_Second_Presentation_First_4_Chapters.pdf , (20.02.2018), ss. 17–18; Constantin, ss. 32–33; Brian Bloch, “Multilevel Marketing. What’s The Catch?”, **Journal Of Consumer Marketing**, Cilt: 13, Sayı: 4, s. 18; Bogdan Gregor, “Multi Level Marketing As A Business Model”, **Marketing Of Scientific And Research Organization**, Sayı: 1(7), 2013, ss. 5-8;; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 140; Sparks and Schenk, ss. 850–851; Muncy, ss. 47–48; Koehn, s. 153; Savaş, ss. 11–13; Çakmak, ss. 32- 34; Kara ve Çiçek, s. 51; Taşoğlu, ÇKP, ss. 13–15; Taşoğlu, İletişim Stratejileri, ss. 36–38; Işık, s. 53–57; Tekbaş, ss. 49–52; Gürağaç, ss. 32–34; Argan, ss. 63–64

⁴⁵³ Sparks and Schenk, s. 851; Coughlan, ss. 406–407; Gregor, ss. 5-6; Constantin, s. 32; Koehn, s. 153; Çakmak, s. 34; Savaş, s. 12; Taşoğlu, Yapısal Farklılıklar, s. 28; Kara ve Çiçek, s. 51; Işık, s. 53; Tekbaş, ss. 50–51; Taşoğlu, ÇKP, s. 13; Argan, s. 69; Muncy, ss. 49–50; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 140; Rani and Kumar, ss. 40–41; Failla, s. 17–18

⁴⁵⁴ Savaş, ss. 13–14; Taşoğlu, ÇKP, ss. 68–73; Çakmak, s. 26; Işık, s. 63; Tekbaş, s. 69; Gürağaç, s. 34;

80/II). Fakat uygulamada bazı firmalar yasal faaliyetlerini gizleyebilmek için görünürde yasal bir network marketing sistemi gibi faaliyet göstermektedirler⁴⁵⁵. Firmalar isimlendirmelerinde, kuruluş belgelerinde veya yeni katılımcılarla imzalamış oldukları belgelerde yasal bir sistem olduğu izlenimi vermeye çalışmaktadırlar. Fakat sistemin İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nde izin verilen çok katmanlı pazarlama sistemi mi olduğu veya 6502 TKHK m. 80 hükmü ile yasaklanan piramit satış sistemi olup olmadığı görünüşte yaratılan nitelendirmelere bakılmaksızın, firmanın işleyişi esas alınarak belirlenecektir⁴⁵⁶. Buradan hareketle, söz konusu firmanın yasal olup olmadığı belirlenebilmesi için piramit satış sistemi ile network marketing sistemi arasındaki farklılıkların ortaya konulması gerekmektedir. Firmanın benimsemiş olduğu faaliyetler network marketing sisteminin özelliklerini taşıyorsa sistem yasal olan piramit satış sisteminin özelliklerini taşıyorsa yasal olmayan bir sistem olarak nitelendirilecektir. Bu nedenle iki sistem arasındaki farklılıkların açıkça ortaya konması gerekmektedir. Bu farklılıklar sistemin yasal olup olmadığı noktasında kararı verecek olan merciinin temel alacağı kıstaslardır. Bu kıstaslar aynı zamanda böyle bir sistem ile karşılaşan tüketicinin sistemin yasal olup olmadığını belirlemesi noktasında yol gösterici olmaktadır.

B. Sözleşmenin Temelini Teşkil Eden Amaç Bakımından

Mevcut sistem içerisinde bir ürün satışının olup olmadığının tespiti sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesinde ilk ele alınacak kıstastır. Nitekim yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminin temeli ürün satışına dayanmaktadır. Piramit satış sistemleri bakımından ise sistemin kazanç kaynağının temelini yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri giriş bedeli oluşturmaktadır. Bu nedenle piramit satış sistemleri bakımından çoğunlukla bir ürün satışından bahsetmek söz konusu değildir. Fakat bazı firmalar göstermelik ürünler bulundurmak suretiyle sistemin yasal bir sistem olduğu izlenimini vermeye çalışmaktadırlar. Böyle bir durumda ise sistemin içerisinde yer alan ürünlerin ödenen yüksek giriş bedelini gizlemek için mi yoksa nihai tüketiciye satışının gerçekleştirilmesi için mi

⁴⁵⁵ Savaş, s. 12; Taşoğlu, ÇKP, s. 68; Işık, s. 44; Tekbaş, s. 65; Coughlan, s. 425; Gregor, s. 7

⁴⁵⁶ Savaş, s. 10

olduğunun belirlenmesi gerekmektedir⁴⁵⁷. Bu belirlemenin yapılabilmesi için de sistemde bulunan ürünün niteliği ve bunun için ödenen ücretin değerlendirilmesi gerekmektedir⁴⁵⁸. 6502 sayılı TKHK m. 47/VII hükmü uyarınca düzenlenen İş Yeri Dışında kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25/I hükmünde de, yasal bir sistemin, yeni kişiler kazandırmaktan ziyade nihai tüketicilere mal ve hizmet satışını esas alması gerektiği ifade edilmiştir⁴⁵⁹.

Yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemindeki üyelerin elde ettiği kazanç temel anlamda ürün satışına dayanmalıdır (İYDKSY m. 24/II)⁴⁶⁰. Burada elbette sponsorlar alt hatta yer alanların yapmış olduğu satışlardan belirli komisyonlar elde etmektedir ancak en nihayetinde sistemdeki kazanç ürün satışı ile sağlanmaktadır. Piramit satış ise sisteme daha önce katılanların parasını ödemek için daha sonra katılanların parasını kullanmaktadır. Burada iki sistem arasındaki en büyük farklılık, sisteme üye olan kimselerin elde ettiği kazancın temelidir⁴⁶¹. Bununla bağlantılı olarak, yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminde ürün satışına dayalı bir kazanç edinimi söz konusu olduğundan kişilerin sisteme önce girip girmediği önem arz etmez. Burada önemli olan sisteme üye olan kimselerin sisteme yeni üyeler dahil ederek geniş bir alt hat oluşturmasıdır. Ayrıca bu kimselerin de satış yapabilecek ve bir ekip oluşturabilecek kimselerden olması üstte yer alan sponsorun daha çok kazanç elde etmesine olanak sağlayacaktır. Yani bir üyenin alt hat oluşturması ve onların satışlarından kazanç elde etmesi tamamıyla yasaklanmamıştır⁴⁶². Piramit satış sistemlerinde ise piramidin tepesinde bulunanlar yani organizasyona ilk etapta katılan kimseler büyük miktarlarda kazanç elde

⁴⁵⁷ Savaş, s. 16; Taşoğlu, ÇKP, ss. 69–70; Çakmak, s. 29; Taşoğlu, Yapısal Farklılıklar, s. 33; Işık, s. 44–45; Coughlan, s. 425; Güragaç, s. 36; Gregor, s. 7; Constantin, s. 34; Koehn, s. 156; Muncy, ss. 49–50; Taylor, Pyramid Scheme, ss. 5, 38; Nat and Keep, Marketing Fraud, ss. 140–141; Nat and Keep, An Historical Analysis, s. 194; Rani and Kumar, s. 44; DSA, Illegal Pyramid Scheme, (20.01.2018)

⁴⁵⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. X

⁴⁵⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağı. XIV, C, 2, b

⁴⁶⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağı. XIV, C, 2, b

⁴⁶¹ Savaş, s. 16; Taşoğlu, ÇKP, ss. 69–70; Çakmak, s. 29; Taşoğlu, Yapısal Farklılıklar, s. 33; Işık, s. 44–45; Coughlan, s. 425; Güragaç, s. 36; Gregor, s. 7; Constantin, s. 34; Koehn, s. 156; Muncy, ss. 49–50; Taylor, Pyramid Scheme, ss. 5, 38; Nat and Keep, Marketing Fraud, ss. 140–141; Nat and Keep, An Historical Analysis, s. 194; Rani and Kumar, s. 44; DSA, Illegal Pyramid Scheme, (20.01.2018)

⁴⁶² Savaş, s. 177

edebilirken, sisteme daha sonra katılanlar kazanç elde edememekte hatta bazı sistemlerde giriş bedellerini dahi geri alamamaktadırlar⁴⁶³.

C. Elde Edilen Gelirin Hukuki Niteliği Bakımından

Piramit satış sistemlerinde herhangi bir ürün satışından bahsetmek söz konusu olmadığı için sadece üye olmakla para kazanılacağı vaat edilmektedir. Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemlerinde ise doğrudan satıcılar hem kendilerinin hem de alt hattakilerin yapmış olduğu satışlarla bağlantılı olarak kazanç elde etmektedirler. Nitekim yönetmelik yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sisteminin hızlı zengin olma fırsatları, gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatler gibi sistemle ilgili yanıltıcı bilgiler veremeyeceğini düzenlemiştir (İYDKSY m. 25/III)⁴⁶⁴. Ayrıca TKHK m. 80/I hükmü, piramit satışların gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan bir kazanç beklentisi sistemi olduğunu ifade etmiştir. Bu sistemde üye olacak kimselerin yüksek miktarlarda kazanç elde edeceği izlenimi uyandırılmaya çalışılmaktadır⁴⁶⁵. Piyasa koşulları dikkate alınarak yapılan incelemeler sonucunda sistemin vaat ettiği kazanç miktarının normal olması halinde mevcut sistemin yasal olduğu sonucuna varılabilecektir. Ayrıca uygulamada da piramit satış sistemini benimseyen firmalar, kısa zamanda yüksek kazançların elde edileceği vaadi ile yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesini sağlamaktadır⁴⁶⁶.

Piramit satış sistemlerinin kazanç temeli ürün satışına değil, yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri giriş bedeline dayanmaktadır. Yönetmelik ile getirilen düzenlemeden önce, piramit satış sistemleri ile yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemleri arasındaki farklılık girişte ödenen bedelin yüksek olup olmamasına dayanmaktaydı⁴⁶⁷. Ancak İYDKSY m. 25/IV hükmü ile yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemlerinde sisteme dahil olmak isteyenlerden işe başlamaları ya da işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için

⁴⁶³ Çakmak, s. 30; Savaş, s. 16–17, 177; Taşoğlu, ÇKP, s. 70; Güragaç, s. 36; Constantin, s. 34; Muncy, 51

⁴⁶⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. XIV, C, 2, e

⁴⁶⁵ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253

⁴⁶⁶ Savaş, s. 177; Çakmak, s. 30

⁴⁶⁷ Taşoğlu, ÇKP, s. 71; Çakmak, ss. 29–30; Savaş, s. 178

Hatta İngiliz Hukuk sistemi, mevcut sistemin yasal olup olmadığının belirlenebilmesi için girişte ödenecek ücretler bakımından belirli sınırlamalar getirmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. II, A, 4

giriş aidatı, başlangıç paketi, yenileme ücreti, aidat ve paket ücreti gibi herhangi bir isim altında bedel alnamayacağı ifade edilmiştir⁴⁶⁸. Yani yasal olarak faaliyet gösteren bir sistemde doğrudan satıcıların ürün veya hizmet karşılığı olmayan bir bedeli hangi isim altında olursa olsun ödemesi yasaklanmıştır⁴⁶⁹.

D. Sistemden Ayrılma Hakkı Bakımından

Yasal olan network marketing sistemi ile yasal olmayan piramit satış sistemi arasındaki bir diğer farklılık yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde ayrılma hakkı, ürün iadesi ve para iadesinin söz konusu olmasıdır⁴⁷⁰. Yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde doğrudan satıcılar, hiçbir masraf ve cezai şart ödemeksizin sistemden ayrılmak hakkına sahiptir. Bu düzenleme sisteme üye olurken veya sistemin devamında alınması yasak olan ürün karşılığı oluşturmaya bedelin sistemden ayrılırken de alınmasının yasaklanmasını amaçlamaktadır⁴⁷¹. Ayrıca firma, belirtilen süre içerisinde sistemden ayrılan doğrudan satıcının elindeki ürünleri geri almak ve ürünlerin bedelini ödemek zorundadır (İYDKSY m. 25/V)⁴⁷². Buradan hareketle bir sistemin yasal olup olmadığının tespit edilmesinde sisteme üye olan bir kimsenin ayrılma hakkının ve ürünleri iade etmesi neticesinde para iadesinin söz konusu olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir⁴⁷³.

E. Sözleşmenin Kurulması ve Devamının Gerektirdiği Şartlar Bakımından

Uygulamada bazı firmalar yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemi gibi kurulmakta daha sonra ise piramit satış sistemine dönüşmektedir. Firmalar ilgili otoritelerin denetimlerinden kaçabilmek için kimi zaman bu tarz bir çözüm mekanizmasını benimsemektedirler. Doğrudan satış

⁴⁶⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda. XIV, C, 2, c, (2), (ii)

⁴⁶⁹ Taşoğlu, ÇKP, s. 71; Çakmak, ss. 29–30; Savaş, s. 178; Güragaç, s. 35; Constantin, s. 34; Muncy, ss. 49–50; Koehn, ss. 157–158; DSA, Illegal Pyramid Scheme, (20.01.2018)

⁴⁷⁰ Taşoğlu, ÇKP, s. 71; Çakmak, ss. 29–30; Savaş, s. 178; Constantin, s. 34; Koehn, ss. 156–157; Muncy, ss. 49–50; Taylor, Pyramid Scheme, s. 38; Rani and Kumar, s. 44; DSA, Illegal Pyramid Scheme, (20.01.2018)

⁴⁷¹ Savaş, s. 178

⁴⁷² Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşağıda. XIV, C, 2, f

⁴⁷³ Savaş, s. 178; Çakmak, s. 29; Taşoğlu, ÇKP, s. 71

sistemi benimsyen firmaların faaliyette bulunabilmesi için yönetmelikte öngörülen yetki belgesine sahip olması gerekmektedir (İYDKSY m. 25/VII). Geçerlilik süresi iki yıl olan bu belgenin verilmesi sırasında bakanlıkça yapılan denetimler ve tüketicilerin şikâyetleri de dikkate alınmaktadır (İYDKSY m. 21, 22). Böylece bir network marketing sisteminin kurulabilmesi için bu sistemin kuracak olan firmanın yetki belgesine sahip olması gerekmektedir. Bakanlık yasal olarak kurulan bir sistemin daha sonradan yönetmeliğe aykırı uygulamalar içermesi halinde verilen bu yetki belgesinin iptal edileceğini ifade etmiştir (İYDKSY m. 23). Yasal olarak kurulan bir sistemin daha sonradan üyelik aidatının alınmaya başlanması, ürünlerin fahiş fiyatlara satılması, katılımcıların belli başlı ürünleri almaya başlaması gibi faaliyetlerde bulunması halinde sistemin yasal olmayan piramit satış sistemine dönüştüğü söylenebilecektir⁴⁷⁴. Piramit satış sistemlerinin kurulması kanun hükmü ile açıkça yasaklandığından, bu yasağa aykırı bir sözleşmenin kurulması kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır. Buna göre bir sistem her ne kadar önceleri yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemi gibi kurulmuş olsa da, piramit satış sistemine dönüştüğü andan itibaren kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır. Sonuç olarak, sistemin piramit satış sistemi olduğunun tespit edilmesi ile sözleşme kendiliğinden kesin hükümsüz hale gelecektir⁴⁷⁵. Sistemin piramit satış sistemine dönüştüğü bir dava ile tespit edilebileceği gibi, Ticaret Bakanlığı tarafından da tespit edilebilecektir⁴⁷⁶.

Belirtilen bu kıstaslar esas alınarak yapılan incelemeler neticesinde bir sistemin yasal olup olmadığına ilişkin karara varılabilecektir. Ancak belirtilen kıstasların sistemde bulunması tek başına bu sistemin yasal bir sistem olduğu sonucunu doğurmayacaktır. Nitekim piramit satış sistemlerinin yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek için bu kurallara sözleşmelerinde yer vermesi mümkündür. Fakat ilgili merciiler sistemin nitelendirilmesine veya sözleşmelerinde bulunan kurallardan ziyade, bu kuralların uygulanıp uygulanmamasını dikkate

⁴⁷⁴ Savaş, s. 214

⁴⁷⁵ Piramit satış sistemi genellikle çok katlı pazarlama sisteminin eleştirel yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca piramit satış sistemi yasağına aykırılık, network marketing sözleşmesinin geçersizliği sonucunu doğuran nedenlerden bir tanesidir. Bkz. Savaş, ss. 171–179; Çakmak, ss. 65–70; Işık, ss. 44–45;

⁴⁷⁶ Savaş, s. 214

almalıdır⁴⁷⁷. Bu kıstaslar esas alınarak yapılan incelemeler neticesinde yasal olmayan piramit bir satış sistemi olduğuna karar verilenler için Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da belirtilen yaptırımlar uygulama alanı bulacaktır⁴⁷⁸.

XII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN HUKUKU NİTELİĞİ

Piramit satış sistemlerinin hukuki niteliğinin belirlenmesinin pratik sonucu, uygulamada yaşanacak ihtilaflarda hangi maddelerin uygulanacağına ilişkin bir çözüm yolu öngörmektir. Nitekim kanun koyucu, piramit satış istemlerini TKHK m. 80' de üç fıkra halinde düzenlemiştir; ayrıca TKHK m. 77/XVII hükmü uyarınca cezai hükümler belirtilmiştir. Fakat bu düzenlemeler çok sayıda mağduriyetin yaşandığı bir sistemdeki ihtilafları çözmek bakımından doğal olarak yeterli olmamaktadır.

Piramit satış sistemleri, adından da anlaşılacağı üzere, bir satış sözleşmesi ile kurulmaktadır. Satış sözleşmelerine ilişkin hükümler, TBK m. 207 vd. maddelerinde düzenlenmiştir. Ancak piramit satış sözleşmesi temelde çok sayıda tüketicinin mağdur olmasına yol açtığından, genel düzenlemenin aksine TKHK' da özel olarak düzenlenmiştir.

Piramit satış sisteminin işleyişinin temeli, sisteme yeni üye kaydedilmesine dayanmaktadır. Fakat burada temel amaç network marketing sisteminin aksine sisteme üye kazandırılarak satışların arttırılması değildir. Network marketing sisteminde bir pazarlama ağı kurulmak suretiyle nihai tüketiciye ürün satışının arttırılması hedeflenmektedir. Piramit satış sistemlerinde ise temelde yeni üye kaydı ve yeni üye kaydının getirisi olan giriş ücretleri yer alır. Nitekim sistem bir ürün veya hizmetin satışını gerçekleştirmek amacı ile kurulmamıştır⁴⁷⁹. İlk önce tüketici olan kişiler daha sonra sisteme üye olarak dağıtıcı rolünü üstlenmekte ve kazanç elde edebilmek için yeni üyelerin sisteme kaydedilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Piramit satış sistemlerinin kurulabilmesi ve sistemin işlerliğini devam ettirebilmesi

⁴⁷⁷ Savaş, s. 10

⁴⁷⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşa. XVI

⁴⁷⁹ Sparks ve Schenk, s. 856

için “üyelik sözleşmesi” ve “nihai tüketiciye satış” adı altında iki tip sözleşmenin taraflar arasında kurulması gerekmektedir⁴⁸⁰.

Üyelik sözleşmesi kurucu firma ile katılımcı arasında imzalanan, her iki taraf için de gerekli şartları ihtiva eden bir sözleşmedir. Yasal olarak kurulan bir çok katlı pazarlama sisteminde, üyelik anlaşmasının imzalanması ile birlikte doğrudan satıcı (distribütör) olabilmek için yapılması gereken ilk şey başlangıç paketi, çalışma seti adı verilen içinde ürünlerin, şirketin ve satış planının yer aldığı kitaplar, broşürler, promosyon malzemeleri yani bir distribütörün işe başlamasını ve sorunsuzca bunu yürütebilmesini sağlayacak malzemelerin edinilmesidir⁴⁸¹. Piramit satış sistemleri bakımından bir distribütörün edim yükümlülüğü ise, “...sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluyla bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren...” şeklinde belirtilmiştir (TKHK m. 80/I). Burada distribütör olarak sisteme üye olan kimse, aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma edimini üstlenmiştir. Kurucu firma ise mevcut katılımcının yeni katılımcılar bulması koşuluyla ona bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi vermektedir.

Piramit satış sisteminin kurulabilmesi için katılımcıların giriş bedeli ödemesi ilk aşamayı oluşturmaktadır. Sözleşmede öngörülen giriş bedelini ödeyerek sisteme kaydolun katılımcı, doğrudan satıcı (distribütör) sıfatıyla sistemde faaliyette bulunabilecektir. Burada herhangi bir satış işleminden bahsetmek söz konusu değildir. Uygulamada bazı şirketlerde üyelerin sisteme kaydı ile verilen başlangıç paketleri bakımından da herhangi bir ürün satışından söz etmek mümkün değildir⁴⁸². Bu aşamada yapılacak olan tek işlem kişilerin kurucu firma tarafından daha önceden hazırlanan çerçeve sözleşmeyi imzalayarak sisteme dâhil olmalarını sağlamaktır. Bu sözleşmenin temel fonksiyonu, sistemin işleyişine ilişkin temel hususların belirlenmesidir. Sisteme üye olmak için ödenecek giriş aidatının para veya malvarlığı olacağı, katılımcının sattığı ürünlerden elde edeceği karların yüzdesi ve elde ettiği gelirlerin ne kadarının sponsorlara ayrılacağı hususları üyelik sözleşmesi ile

⁴⁸⁰ Sütçü, Armağan, ss. 2511–2512

⁴⁸¹ Argan, s. 84; Taşoğlu, ÇKP, s. 53

⁴⁸² Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemindeki başlangıç paketi adı altında bir paketin distribütörlere verilmesindeki amaç, sistemin daha iyi anlaşılabilir satış faaliyetlerinin artırılması olarak ifade edilmiştir. Ancak piramit satış sistemleri kapsamında verilen başlangıç paketleri katılımcıların sisteme girerken ödedikleri başlangıç bedelini gizlemek amacıyla taşımaktadır. Bkz. Taşoğlu, ÇKP, s. 53

belirlenen şartlara örnek oluşturmaktadır⁴⁸³. Ancak çerçeve sözleşmenin niteliğine ilişkin Borçlar Kanunu'nda veya ilgili kanunlarda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle belirlenen hükümlerin TBK m. 20 vd. maddelerinde düzenlenen genel işlem koşulları niteliğine sahip olduğu söylenmektedir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, çerçeve sözleşmeler ve genel işlem koşulları birbirine çok benzeyen iki kavram olsa da, bu ikisi temelde çok farklı iki kavramı ifade etmektedir. Genel işlem koşulları, bir sözleşmenin yapılması sırasında düzenleyenin ileride çok sayıda benzer sözleşmede kullanmak amacıyla önceden, tek başına hazırlayarak karşı tarafa sunduğu sözleşme hükümlerini ifade etmektedir (TBK m. 19/I). Oysa çerçeve sözleşme, adından da anlaşılacağı üzere, tarafların ortak iradelerinin sonucunda oluşan sözleşme hükümleridir⁴⁸⁴. Görüldüğü üzere, iki kavram arasındaki farklılık sözleşme hükümlerini belirleyen taraf ve taraflara göre değişmektedir. Ancak bu iki kavram her ne kadar birbirinden farklı olarak kabul edilse de çerçeve sözleşmenin içeriğinin önceden belirlenmiş genel işlem şartlarından yararlanılmak suretiyle belirlenmesi mümkündür⁴⁸⁵. Piramit satış sistemindeki katılımcıların sayısı göz önüne alındığında⁴⁸⁶, her bir katılımcı ile ayrı bir sözleşme içeriğinin belirlenmesi çok mümkün değildir. Çerçeve sözleşme ile kurucu firma ile katılımcı ileride yapacakları her bir sözleşme bakımından ayrı ayrı belirlenmesine gerek olmayan şartları, genel hali ile düzenlemektedirler. İşte bu düzenlemelerin içeriğinin genel işlem şartları ile belirlenmesi mümkün olmaktadır⁴⁸⁷. Bu nedenle genel işlem şartlarının, TBK m. 20–25 hükümleri esas alınarak düzenlenmesi gerekmektedir.

⁴⁸³ Sütçü, Armağan, s. 2512

⁴⁸⁴ Nami Barlas, “Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri”, **Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu’na 65. Yaş Günü Armağanı**, İstanbul, 2001, s. 810–811

⁴⁸⁵ Barlas, s. 811

⁴⁸⁶ 1998 yılında adını Titan adlı saadet zincirinin 30 bin kişiden 73.5 milyon topladığı ortaya çıkmıştır. “Saadet zinciri ile vurdu krallar gibi yaşıyor”, **Hürriyet**, 20.01.1998 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/saadet-zinciriyle-vurdu-krallar-gibi-yasiyor-39003199>, (30.12.2017)

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte özellikle son dönemlerde kurulan yeni nesil saadet zincirlerinde ise on binlerce mağdurdan söz edilmektedir. Hatta Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 18.01.2018 tarihinde 11 firma hakkında saadet zinciri olabileceği şüphesi ile inceleme başlatılmıştır. Hacer Boyacıoğlu, “Gümrük Bakanlığı 11 Saadet Zinciri Firması Hakkında Soruşturma Açtı”, **Sabah**, 18.01.2018 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/gumruk-bakanligi-11-saadet-zinciri-firmasi-hakkinda-sorusturma-acti-40713909>, (19.01.2018)

⁴⁸⁷ Barlas, s. 808

Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminde çerçeve sözleşme ile genel nitelikleri belirtilen ve tarafları borç altına sokan iki tür ilişki bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tarafları karşılıklı olarak borç altına sokan, çerçeve niteliğindeki sözleşmedir. İlk borcu, kurucu firmanın distribütöre nihai tüketiciye satması için ürün veya hizmetler vermesi oluşturmaktadır. Sisteme yeni üye olarak distribütör sıfatına sahip olan katılımcı da kendisine şirket tarafından satılan bu ürünler karşılığında bedel ödemek borcu altına girer. İkinci ilişki, distribütörün kendisine bağlı alt distribütörlerin yapmış olduğu satışlardan elde edilen miktarın bir kısmı kurucu firma tarafından ilk distribütöre ödenmesidir⁴⁸⁸. Ayrıca ilk distribütörün katılımcı olarak sisteme dahil ettiği kimseler, üyelik sözleşmesini kurucu firma ile imzalamaktadır. Burada ilk distribütör ile yeni katılımcı arasında sözleşmesel bir ilişki yoktur. Mevcut doğrudan satıcı (distribütörlerin) yeni katılımcı bulmasındaki amaç, satış ağının genişletilerek satışın arttırılması ve buna bağlı olarak da alt katılımcıların satışlarından alınacak primlerin arttırılmasıdır⁴⁸⁹.

Piramit satış sistemleri bakımından ise katılımcının yüklendiği edim yükümlülüğü tamamiyle yeni üye kaydının yapılmasına ilişkindir. Kurucu firma, bir para veya malvarlığı kazancını sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluna bağlamıştır. Özetle, piramit satış sözleşmesini imzalayan katılımcı yeni katılımcıların sisteme kaydedilmesini sağlamakta, kurucu firma da bunun karşılığında belli bir miktarda para veya malvarlığı verme yükümlülüğü altına girmektedir. Taraflar yüklendikleri edimlere ilişkin şartları çerçeve sözleşme ile belirlemektedir. Piramit satış sistemlerinde tarafların yüklendikleri edimlere ilişkin belirleme yapıldıktan sonra sözleşmenin niteliğinin ortaya konması gerekmektedir. Bu durumda piramit satış sistemlerinin kurulabilmesi için kurucu firma ve yeni katılımcı arasında imzalanan üyelik sözleşmesinin bir vekâlet sözleşmesi, üçüncü kişi yararına sözleşme veya kanunda düzenlenmemiş isimsiz bir sözleşme olup olmadığının belirtilmesi gerekmektedir⁴⁹⁰.

TBK m. 502 hükmü uyarınca: “*Vekâlet sözleşmesi, vekilin vekâlet verenin bir işini görmeyi veya işlemini yapmayı üstlendiği sözleşmedir*”. Kanunun bu

⁴⁸⁸ Savaş, s. 100; Argan, s. 85

⁴⁸⁹ Savaş, s. Taşoğlu, ÇKP, s. 50; Argan, ss. 84–85; Gürağaç, s. 44; Savaş, ss. 20–21

⁴⁹⁰ Sütçü, Armağan, s. 2512

tanımından hareketle, vekâlet sözleşmesinin⁴⁹¹ unsurlarının belirlenmesi mümkündür. Bir vekâlet sözleşmesinden bahsedebilmek için ilk olarak bir işin bir başkası yararına görülmesi veya bir işlemin bir başkası yararına yapılması gerekmektedir. Nitekim vekâlet sözleşmesi işgörme amacı güden sözleşmeler başlığı altında düzenlenmiştir. Bir vekâlet sözleşmesi ile vekil, bir başkası yararına iş görmeyi üstlenmektedir. Bir başkası yararına iş görmeyi üstlenen vekil, bunun doğal sonucu olarak bir başkasının hesabına hareket eder. Gerçekten de vekâlet sözleşmesinde vekil, her zaman bir başkasının hesabına hareket etmektedir⁴⁹². Ayrıca vekil gerçekleştirmiş olduğu edimin sonucundan değil, sadece edim fiilinden sorumludur. Yani vekil sadece kendisinin edimi olan bir işlemi özenle yerine getirmek yükümlülüğü altındadır, bu noktada sonucun gerçekleşip gerçekleşmediği vekilin sorumluluğu bakımından önem arz etmemektedir⁴⁹³. Ayrıca vekil olarak hareket eden bir kimse, bir işin yapılması sırasında bağımsız bir konuma sahiptir. Nitekim hizmet sözleşmesi ile çalışan işçi için işverenin talimat yetkisi geniş iken vekâlet verenin yetkisi sadece yüklenilen işin yerine getirilmesi ile sınırlıdır⁴⁹⁴. Hatta vekil, yerine getirmiş olduğu edimin sonucundan dahi sorumlu değildir. Son olarak, vekâlet sözleşmesine ilişkin vekilin yapmış olduğu işler bakımından bir ücret ödenmesi zorunlu bir unsur değildir. Kanunda sözleşme veya teamül varsa vekilin ücrete hak kazanacağı düzenlenmiştir (TBK m. 502/III).

Vekâlet sözleşmesinin temel unsurları göz önünde bulundurulduğunda, üyelik sözleşmesinin bir vekâlet sözleşmesi olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. İlk olarak bir işlemin yapılması veya bir işin görülmesi üyelik sözleşmesinin nihayetinde de piramit satış sözleşmesinin bir unsurunu oluşturmamaktadır. Sözleşmeyi imzalayarak sisteme üye olan katılımcı kurucu firmanın bir işini yapmayı üstlenmemektedir. Piramit satış sistemlerinde katılımcı sözleşmeyi imzalamak suretiyle bir doğrudan satıcı (distribütör) sıfatına haiz olmaktadır. Böylece kurucu

⁴⁹¹ Aydın Zevkliler ve K. Emre Gökyayla, **Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri**, 16. Bası, Ankara, 2016, s. 632–672; Fahrettin Aral ve Hasan Ayrancı, **Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri**, 11. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 434–465; Mustafa Alper Gümüş, **Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, Cilt II, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012, (Borçlar Özel), s. 115–196; Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, (Borçlar Özel), s. 698–738; Cevdet Yavuz, **Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, Beta Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2014, s. 1153–1226

⁴⁹² Gümüş, **Borçlar Özel**, s. 120–121

⁴⁹³ Aral ve Ayrancı, s. 438

⁴⁹⁴ Gümüş, **Borçlar Özel**, s. 119–120

firmadan ürünleri alarak nihai tüketiciye satabilecek bir yetkiye sahip olmaktadır. Bu sırada nihai tüketiciye sattığı fiyat ile kurucu firmadan aldığı fiyat arasındaki fark doğrudan satıcı (distribütör) ait olacaktır⁴⁹⁵. Vekâlet sözleşmesinin bir diğer unsuru olan başkasının hesabına ve menfaatine hareket unsurunun da piramit satış sistemleri bakımından uygulandığını söylemek mümkün olmayacaktır. Çünkü sistemde yer alan doğrudan satıcı (distribütör), kendi ad ve hesabına hareket etmektedir⁴⁹⁶. Piramit satış sistemlerinde distribütörün satış fiilinin yerine getirilmesi ve sonucun gerçekleştirilmesi bakımından sorumludur. Görünürde bir ürün satışının olduğu sistemlerde, distribütörün kazanç elde edebilmesi için satışın gerçekleştirmesine bağlıdır. Temelde ise distribütör kazanç elde edebilmek için yeni katılımcıların bulunmasına ilişkin edim yükümlülüğünü yerine getirmiş olmalıdır. Son olarak, vekâlet sözleşmesi ile hareket eden vekil ile piramit satış sistemlerindeki distribütörün her ikisi de bağımsızdır. Distribütör, ürün satışını veya yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesini tamamiyle kendi iradesi ile kazanç elde etmek amacıyla yerine getirmektedir⁴⁹⁷.

Piramit satış sistemlerindeki üyelik sözleşmesinin bir vekâlet sözleşmesi olmadığı gerekçeleriyle birlikte ortaya konmuştur. İkinci olarak incelenmesi gereken unsur üyelik sözleşmesinin *üçüncü kişi yararına bir sözleşme* olup olmadığıdır. Bir sözleşmenin üçüncü kişi yararına bir sözleşme olduğundan bahsedebilmek için bir borçlu alacaklının sözleşmeye taraf olmayan bir üçüncü kişi yararına bir edim kararlaştırmaları gerekmektedir⁴⁹⁸. Burada borçlu, sözleşmenin diğer tarafını oluşturan alacaklıya bir üçüncü kişi yararına edimde bulunma borcunu yüklenmiştir. Dikkatli bir şekilde incelendiğinde, bu sözleşmenin taraflarının alacaklı ve borçlu olduğu görülmektedir. Üçüncü kişi, yararına edim ifa edilen kimsedir, bunun haricinde sözleşmenin tarafını oluşturmamaktadır. Ayrıca yararına edim ifa edilen üçüncü kişi ile alacaklı arasında herhangi bir temsil ilişkisinin bulunduğu söz edilemeyecektir. Burada taraflar kendi irade serbestileri ile üçüncü kişi yararına bir edimin ifa edilmesini sağlamak üzere bir sözleşme kurmaktadır⁴⁹⁹.

⁴⁹⁵ Argan, s. 83–84

⁴⁹⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. VIII, B

⁴⁹⁷ Sütçü, s. 2513

⁴⁹⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 1165

⁴⁹⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 1166

Üçüncü kişi yararına sözleşme tam üçüncü kişi yararına ve eksik üçüncü kişi yararına olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. TBK m. 129/I hükmü uyarınca: “*Kendi adına sözleşme yapan kişi, sözleşmeye üçüncü kişi yararına bir edim yükümlülüğü koydurmuşsa, edimin üçüncü kişiye ifa edilmesini isteyebilir.*”. Hükümde düzenlenen eksik üçüncü kişi yararına sözleşmedir. Kanun hükmünden hareketle eksik üçüncü kişi yararına sözleşme, yalnız alacaklının ifayı talep hakkına sahip olduğu, üçüncü kişinin ise sadece ifayı kabul ile yetkili olduğu sözleşmelerdir. Bu sözleşme ile alacaklı borçlu üçüncü kişi yararına bir edim kararlaştırmaktadırlar; ancak edimin ifa edilmemesi durumunda üçüncü kişi borçluya başvurarak edimin yerine getirilmesini isteyememektedir. Üçüncü kişi, sadece kendisine yapılan edimi kabule yetkilidir. Edimin ifa edilmesi yetkisi ise sözleşmenin tarafı olan alacaklıya aittir⁵⁰⁰. Borçlunun borcundan kurtulabilmesi için edimin sadece üçüncü kişiye yapılması gerekmektedir. Yani borçlunun borcundan kurtulabilmesi için edimi üçüncü kişiye yönelik gerçekleştirmiş olması gerekir. Alacaklıya yapılan ifa, borçlunun borcunu ortadan kaldırmaz⁵⁰¹. Alacaklının bu şekilde sözleşme yapmasının farklı nedenleri olabilir. Ancak kanun hükmü sözleşmenin geçerliliğine ilişkin herhangi bir neden öngörmemiştir. Bu nedenle taraflar hangi nedenle olursa olsun bir üçüncü kişi yararına edimin ifasına yönelik bir sözleşme yapabileceklerdir⁵⁰².

Piramit satış sistemleri bakımından, üyelik sözleşmesi ile kararlaştırılan yeni katılımcının sattığı ürünlerden elde edeceği karların yüzdesi ve elde ettiği gelirlerin ne kadarının sponsorlara ayrılacağı hususu sözleşmenin eksik üçüncü kişi yararına bir sözleşme olup olmayacağının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Piramit satış sistemleri, mevcut katılımcıların yeni katılımcıları sisteme üye etmesine bağlı olarak kazanç elde ettiği bir sistemdir. Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminde, alt katılımcıların sattığı ürünlerden elde ettiği gelirlerin bir kısmı kendisini sisteme üye yapan sponsora (üst katılımcı) verilmektedir. Ancak piramit satış sistemlerinde ürün satışından bahsetmenin pek mümkün olmadığı göz önüne alındığında, burada sponsora ayrılan, sisteme yeni katılan üyenin başlangıç bedelidir. Sisteme üye olurken büyük miktarda başlangıç bedeli ödeyen katılımcının, bu ödediği bedel üyelik sözleşmesinde belirtilen oranlarda mevcut katılımcılara pay

⁵⁰⁰ Eren, Borçlar Genel, s. 1166

⁵⁰¹ Eren, Borçlar Genel, s. 1169

⁵⁰² Eren, Borçlar Genel, s. 1169

edilmektedir. İşte bu noktada kurucu firma, yeni katılımcı ile imzaladığı üyelik sözleşmesi neticesinde ödenecek olan giriş bedelinin belli bir kısmının mevcut katılımcılara verilmesini kararlaştırmaktadırlar. Burada kurucu firma alacaklı, yeni katılımcı borçlu, mevcut katılımcıların ise yararına edim ifa edilen üçüncü kişi olup olmadığı sistemin özellikleri de göz önüne alınarak irdelenmelidir. Piramit satış sistemlerinde, mevcut katılımcıların kazanç elde edebilmesi yeni katılımcıları sisteme dahil edebilmeleri koşuluna bağlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak, mevcut katılımcılar kişileri sistem ile tanıştırmakta ve sistemi tavsiye etmektedirler. Bu sayede, yani mevcut katılımcının tanıtımı ile sisteme kaydolan katılımcılar, üyelik sözleşmesinde kendilerini sisteme kaydeden katılımcıya giriş bedelinin belirli bir kısmını vermeyi kabul etmektedir. Yasal sistemlerde ise kazancının belirli bir kısmını sponsora (üst hatta) verme yükümlülüğü altına girmektedir. Ancak burada bir eksik üçüncü kişi yararına sözleşmeden söz etmek mümkün değildir. Nitekim burada edimin yeni katılımcı tarafından sadece mevcut katılımcıya ifa edilerek, yeni katılımcının ifa yükümlülüğünden kurtulabileceğine ilişkin bir düzenleme piramit satış sistemlerinde bulunmamaktadır⁵⁰³. Üyelik anlaşması kurucu firma ile yeni katılımcı arasında imzalanmaktadır. Yeni katılımcı sisteme üye olabilmek için ödeyeceği giriş bedelini doğrudan kurucu firmaya karşı borçlanmaktadır. Bu giriş bedelini kurucu firmaya ödediği takdirde kurucu firmanın da sözleşmede belirtilen yükümlülükleri doğmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, yeni katılımcı üyelik sözleşmesi ile ödediği paranın ve/veya kazancının belirli bir kısmını kendisinin üstünde bulunan kişi veya kişiler ile paylaşmayı kabul etmiştir. Mevcut katılımcının yeni katılımcıları sistemle tanıştırmak kazanç elde etmesinin temeli de kurucu firma ile kendisinin yapmış olduğu üyelik sözleşmesine dayanmaktadır⁵⁰⁴.

Piramit satış sistemlerinde görülen ilk sözleşme tipi, kurucu firma ile katılımcılar arasında imzalanan ve katılımcının “distribütör” sıfatıyla sistemde yer almasını sağlayan üyelik sözleşmesidir. Diğer bir sözleşme çeşidi ise, katılımcı ile nihai tüketici arasında kurulan satış sözleşmesidir. Bu satış sözleşmesi, ürün bazlı piramit sistemler için geçerlidir⁵⁰⁵. Sisteme kaydolarak distribütör sıfatını elde eden katılımcı, nihai tüketiciye ürün satışını gerçekleştirmek suretiyle gelir elde

⁵⁰³ Sütçü, Armağan, s. 2513

⁵⁰⁴ Sütçü, Armağan, s. 2511–2512

⁵⁰⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. X, A

etmektedir⁵⁰⁶. Ancak piramit sistemlerde ürünün niteliği, ürün satışından para kazanılmasına imkan verebilecek nitelikte değildir⁵⁰⁷. Yani bir distribütörün, piramit satış sistemlerinde ürün veya hizmet satarak para kazanması mümkün değildir. Çünkü sistem ürün veya hizmet satışına dayalı olarak kazanç elde edilmesi üzerine kurulmamıştır. Ancak yine de sistemde distribütör olarak faaliyet gösteren kimse ile nihai tüketici arasında bir satış sözleşmesinin kurulduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bu satış sözleşmesine ilişkin Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da özel bir düzenleme yer almamaktadır. Bu nedenle, genel hükümler uygulama alanı bulacaktır (TKHK m. 83/I). Satış sözleşmesi TBK m. 207 vd. maddelerinde düzenlenmiştir. TBK m. 207 hükmü uyarınca: "*Satış sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği sözleşmedir*". Bu hüküm uyarınca, piramit satış sistemlerindeki distribütör ile nihai tüketici arasındaki satış sözleşmesi, distribütörün satılan ürün veya hizmetin mülkiyetini tüketiciye geçirme, tüketicinin ise buna karşılık bir bedel ödemeyi üstlendiği sözleşme olarak tanımlanabilecektir⁵⁰⁸. Bu şekilde distribütör ile nihai tüketici arasında kurulacak olan satış sözleşmesi Borçlar Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak düzenlenmelidir⁵⁰⁹. Böylelikle distribütör ile nihai tüketici arasında çıkacak olan ihtilaflarda satış sözleşmesine ilişkin hükümler uygulama alanı bulacaktır.

Sonuç olarak, bir piramit satış sözleşmesi hem üyelik sözleşmesinin hem de satış sözleşmesinin unsurlarını içermektedir. Bu iki sözleşmenin unsurlarını içeren bir sözleşme Borçlar Kanunu'nda tanımlanmış değildir. Buradan hareketle piramit satış sözleşmelerinin kanunda düzenlenmeyen isimsiz sözleşme⁵¹⁰ olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. İsimsiz sözleşmeler, en genel tanımıyla, Türk Borçlar Kanunu'nun özel hükümlerinde veya diğer kanunlarda düzenlenmemiş olan sözleşmelerdir. Bir sözleşmenin özel bir biçimde, az ya da çok fark etmeksizin ayrıntılı olarak düzenlenmediği sözleşmeler, isimsiz sözleşmeler olarak

⁵⁰⁶ Işık, s. 86

⁵⁰⁷ Güragaç, s. 36

⁵⁰⁸ Doğrudan Satıcı (distribütör) hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. VI, D

⁵⁰⁹ Bu konu hakkında Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Zevkliler ve Gökyayla, Borçlar Özel, ss. 3–167; Aral ve Ayrancı, s. 65–183; Gümüş, Borçlar Özel, ss. 15–197; Eren, Borçlar Özel, s. 55–204; Yavuz, ss. 49–256; Antalya, Borçlar Hukuku, s. 217–219

⁵¹⁰ Zevkliler ve Gökyayla, Borçlar Özel, s. 11–26; Aral ve Ayrancı, s. 53–64; Gümüş, Borçlar Özel, ss. 3–13 Eren, Borçlar Özel, s. 17–48; Yavuz, ss. 22–48

adlandırılırlar. Fakat burada kanunda sözleşmenin sadece adının geçmesi kanunda düzenlenmiş olma kavramını tam olarak karşılamamaktadır. Bir sözleşmenin kanunda düzenlenmiş “isimli bir sözleşme” olduğundan bahsedebilmek için, sözleşmenin tanımının, esaslı unsurlarının, sözleşmeye tipiklik niteliği katan asli edimlerinin, yani kısacası tarafların hak ve borçlarının düzenlenmiş olması gerekmektedir⁵¹¹. İsimli sözleşmeler; kanunda düzenlenen sözleşmelerin esaslı unsurlarını içerip içermediklerine göre kendisine özgü yapısı olan sözleşmeler, karma sözleşmeler, birleşik sözleşmeler ve eksik sözleşmeler olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Burada inceleme konumuz bakımından önem arz eden, kendisine özgü niteliği olan (sui generis) sözleşmelerdir. Bu tür sözleşmeler, taraflarca belirlenmiş olan unsurlar bakımından kanunda düzenlenmiş olan sözleşme tiplerinde yer almayan böylece tamamiyle yeni bir oluşum gösteren sözleşmelerdir⁵¹².

SÜTÇÜ’ye göre⁵¹³ piramit satış sözleşmesi hem üyelik sözleşmesi hem de satış sözleşmesinin unsurlarını barındırdığı için isimli sözleşme niteliği taşımaktadır. İsimli sözleşmelerden de kendine özgü yapısı olan (sui generis) sözleşmelerdendir. **SAVAŞ**’a göre ise⁵¹⁴ network marketing sözleşmesinde yer alan unsurlar Türk Borçlar Kanunu veya diğer kanunlarda düzenlenmiş herhangi bir sözleşmeye ait unsurları içermemektedir. Bu nedenle network marketing sözleşmesi, kendine özgü yapısı olan (sui generis) sözleşmelerdendir. Piramit satış sistemleri TKHK m. 80’ de düzenlenmiştir. Hükmün ilk fıkrasında, piramit satış sistemlerine ilişkin bir tanımlama yapılmıştır. İkinci fıkra ise, sistemin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamıştır. Bu hükme aykırı olarak bir piramit satış sözleşmesinin kurulması hukuka aykırı olarak nitelendirilmektedir⁵¹⁵. Üçüncü fıkra ise piramit satış sistemlerine ilişkin gerekli incelemeleri yapma ve gerekli önlemleri alma yetkisinin ilgili bakanlık olan Ticaret Bakanlığı’na verildiğini ifade etmektedir. Ayrıca, TKHK m. 77/XVII ceza hükümleri başlığı altında, kanunun 80. maddesine aykırı olarak piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli

⁵¹¹ Saibe Oktay, “İsimli Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu Ve Boşlukların Doldurulması”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:55, Sayı:1-2, ss. 264–296; Eren, Borçlar Özel, ss. 18–19

⁵¹² Gümüş, Borçlar Özel, s. 9; Zevkliler ve Gökyayla, Borçlar Özel, s. 12

⁵¹³ Sütçü, s. 2514

⁵¹⁴ Savaş, s. 92–97

⁵¹⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. aşı. XIV

yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Kanımızca, piramit satış sözleşmeleri kanunda düzenlenmiş olan isimli sözleşmelerdendir. Gerçekten de piramit satış sistemlerine ilişkin düzenlemeler Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da açıkça yer almaktadır. Hükmün birinci fıkrasında, piramit satışın tanımına ve buradan hareketle tarafların hak ve borçlarına yer vermiştir. Devamı fıkralarında sistemin hukuka aykırı olduğu belirtilerek bu konuda önlem almaya yetkili makam ve son olarak da bu sisteme aykırılığın sonuçları belirtilmiştir. TKHK m. 77/XVII hükmünde, Türk Ceza Kanunu'nun hangi maddesine atıf yapıldığının açık bir şekilde ifade edilmesinin daha yerinde olacağı söylenebilecektir. Fakat bu durum, piramit satış sözleşmelerinin kanunda düzenlenen isimli bir sözleşme olması sonucunu değiştirmeyecektir. Network marketing sistemine ilişkin bir düzenlemenin Türk Borçlar Kanunu'nda ve diğer kanunlarda yer almaması bu sistemin bir isimsiz sözleşme olduğunu göstermektedir. Burada network marketing sistemi ile piramit satış sistemleri arasındaki farklılıkların göz önünde tutularak değerlendirme yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak, bir sözleşme yasal bir network marketing sistemi oluşturuyorsa burada isimsiz bir sözleşmeden bahsedilecektir; ancak sözleşme yasal olmayan piramit satış sistemlerini işaret ediyorsa burada kanunda düzenlenmiş isimli bir sözleşmeden söz etmek mümkün olacaktır.

Son olarak belirtmek gerekir ki uygulamada piramit satışı benimseyen bazı firmalar, katılımcılara yönelik olarak üyelik sözleşmesinin yanında bir de gizlilik anlaşması imzalatmaktadırlar. Bu sözleşme ile sistem içerisindeki katılımcıların birbirlerini bilgilendirmeleri önlenerek sistemin yasal olmadığının açığa çıkmasının engellenmesi amaçlanmaktadır⁵¹⁶.

⁵¹⁶ YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 (www.kazancı.com)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN HUKUKA AYKIRILIĞI

XIII. HUKUKA AYKIRILIK

A. Genel Olarak

TKHK m. 80/II hükmüne göre: “*Piramit satış sisteminin kurulması, yayılması veya tavsiye edilmesi yasaktır.*”. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun piramit satış sözleşmelerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesini yasaklamıştır. Piramit satış sözleşmesinin yayılması, tavsiye edilmesi ve daha sonra kurulmasının yasaklanması sözleşme öncesi aşamada tüketicinin korunması amacına hizmet eder⁵¹⁷. Bu hükme rağmen bir piramit satış sisteminin kurulması amacıyla imzalanan sözleşme hukuka aykırı kabul edilecektir. Piramit satış sözleşmesinin kurulması hukuka aykırı olduğundan, bu nitelikte bir sözleşme baştan itibaren geçersiz olacaktır⁵¹⁸ (TBK m. 27).

Kural olarak, taraflar bir sözleşmenin içeriğini kanunda öngörülen sınırlar içerisinde serbestçe belirleyebilirler (TBK m. 26). Sözleşme özgürlüğü, irade özerkliğinin bir yansıması ve doğal bir sonucudur⁵¹⁹. Dikkat edilmelidir ki Borçlar Kanunu tarafından yapılan bu düzenleme sözleşme özgürlüğünün kapsamını belirtmekten uzaktır⁵²⁰. Nitekim sözleşme özgürlüğü sadece sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünü ifade etmemektedir. Sözleşmeye ilişkin tüm işlemleri taraflar özgürce belirleyebileceklerdir. Ancak kişinin irade özgürlüğü ve doğal bir sonucu olan sözleşme özgürlüğü mutlak değildir⁵²¹. Nitekim bu özgürlüğün kanun koyucunun getireceği emredici hükümlerle veya mahkemelerin yazılı olmayan kurallarından çıkardıkları veya çıkarabilecekleri sınırlamalar ile daraltılması mümkündür⁵²². TBK m. 27/I hükmü uyarınca: “*Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan*

⁵¹⁷ Özel, ss. 97–98

⁵¹⁸ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255

⁵¹⁹ Sözleşme özgürlüğü ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 313–348

⁵²⁰ Zevkliler ve Gökyayla, Borçlar Özel, s. 7

⁵²¹ Hüseyin Hatemi, *Hukuka ve Ahlaka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*, İstanbul, 1976, s. 3

⁵²² Tandoğan, s. 12

sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür.”. Kanun koyucu, bu hüküm ile sözleşme özgürlüğünün sınırlarını belirlemiştir. Sözleşme özgürlüğü sınırları içerisinde taraflar diledikleri sözleşmeyi, diledikleri kimselerle, diledikleri şekilde yapma hakkına sahiptirler. Ancak taraflar arasında akdedilen bu sözleşmelerin kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusunun imkânsız olması halinde yapılan sözleşme kesin hükümsüzlük sonucunu doğuracaktır. Yani sözleşme kurulduğu andan itibaren hukuki anlamda bir sonuç doğurmayacaktır.

Piramit satış sözleşmeleri bakımından sözleşme özgürlüğü ilkesi geçerli değildir. Nitekim kanun koyucu, piramit satış sözleşmelerinin kurulmasını, yayılmasını ve hatta daha da ileriye giderek bu sistemin tavsiye edilmesini dahi yasaklamıştır. Taraflar, kanunun açık hükmü karşısında, piramit satış sisteminin kurulmasını sağlamaya yönelik olarak aralarında sözleşme akdedemezler. Bu yasağa aykırı hareket ederek bir piramit satış sözleşmesinin kurulması halinde sözleşme niteliği itibariyle hukuka aykırıdır⁵²³.

B. Hukuka Aykırılık Unsuru

Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüz olarak nitelendirilmiştir (TBK m. 27/I). Hukuka aykırı bir sözleşmenin kurulmasının yaptırımını kesin hükümsüzlük olarak öngörülmüştür. Ancak madde hukuka aykırılık kavramını tanımlamamıştır. Hukuka ve ahlaka aykırı olarak akdedilen sözleşmeler kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir. Hukuka aykırılığın dar anlamı ile ifade edilmek istenen, *yazılı hukuk kuralları*, ahlaka aykırılık kavramı ile ifade edilen *yazılı olmayan hukuk kurallarıdır*. Bu açıklamadan hareketle, dar anlamda hukuka aykırılık kavramı yerine “kanuna aykırılık” kavramının kullanılması mümkündür. Geniş anlamda hukuka aykırılık ise ahlaka aykırılık kavramını da içine alan yazılı ve yazısız hukuk kurallarına aykırılık anlamını taşımaktadır⁵²⁴.

⁵²³ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Kara, ss. 243–244; Çabri, s. 1081

⁵²⁴ Hatemi, ss. 30–31

Hukuka aykırılık kavramı Borçlar Hukuku'nda hukuki işlem teorisi ve haksız fiil teorisi alanında iki farklı kavramı ifade etmektedir⁵²⁵. TBK m. 49/I (EBK m. 41/I) hükmü uyarınca: “*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür.*”. Bu anlamda hukuka aykırılık, hukuk düzeninin çizmiş olduğu sınırın aşılması anlamına gelmektedir. Sınırın aşılmasında esas alınacak noktayı belirlemek için iki teori öne sürülmüştür. Bunlardan bir tanesi, zarar verici fiilin ancak fiili gerçekleştirenin böyle bir fiili işlemeye yetkili olmaması halinde hukuka aykırı olarak kabul eden sübjektif teoridir⁵²⁶. Burada hukuka aykırılığı oluşturan, kişinin yetkisi dışında hareket ederek bir başkasına zarar vermesidir. Bir diğer teori ise başkalarının hak ve menfaatlerini koruyan bir hukuk kuralının, bir normun ihlal edilmesini hukuka aykırı olarak kabul eden objektif teoridir⁵²⁷. Bir kimse hukuk düzeninin çizmiş olduğu sınırı aşarak kusurlu bir şekilde bir başkasına zarar verdiğinde zararı tazmin yükümlülüğü altındadır (TBK m. 50). Kanun koyucunun hangi fiillerin hukuka aykırılık oluşturacağını tek tek belirlemesi doğal olarak mümkün değildir⁵²⁸. Bu nedenle her olay bakımından hukuk düzeninin çizmiş olduğu sınırın aşıp aşılmadığının ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, haksız fiil teorisi anlamında hukuka aykırılık belirli hak ve hukuki varlıkları zarar verici müdahalelerden koruyan hukuk normlarının ihlalini ifade etmektedir⁵²⁹. Bundan hareketle her hukuk normunun ihlali haksız fiil teorisi anlamında hukuka aykırılık teşkil etmemektedir. Kesin hükümsüzlük halini düzenleyen m. 27, haksız fiil teorisinin aksine, herhangi bir hukuk kuralının ihlalini hukuka aykırılık kavramı içerisinde değerlendirmiştir. Nitekim “*kanunun emredici hükümlerine*” ifadesi ile bir emredici hükmün ihlali hukuka aykırı olarak nitelendirilecek ve kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır.

Piramit satış sözleşmeleri bakımından incelenmesi gereken husus, hukuki işlem teorisi anlamında hukuka aykırılıktır. Bu nedenle haksız fiil teorisi anlamında yapılan açıklamalar bu kısımda belirtilenler ile sınırlı kalacaktır. Çalışmanın devamında kullanılan hukuka aykırılık kavramı, hukuki işlem teorisi anlamındaki hukuka aykırılığı ifade etmektedir.

⁵²⁵ Hatemi, s. 35

⁵²⁶ Hatemi, s. 16; Eren, Borçlar Genel, s. 606

⁵²⁷ Hatemi, s. 16; Eren, Borçlar Genel, s. 606

⁵²⁸ Hatemi, s. 14

⁵²⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 609

C. Hukuki İşlem Teorisi Anlamında Hukuka Aykırılık

1. Genel Olarak

Hukuki işlem teorisi anlamında hukuka aykırılık, emredici kanun kurallarına aykırı davranılması daha genel bir ifade ile sözleşme özgürlüğünün sınırlarının aşılması anlamına gelmektedir⁵³⁰. Borçlar Kanunu'ndaki temel ilkelerden bir tanesi de sözleşme özgürlüğü ilkesidir. Bu ilke ile taraflar, sözleşmenin kurulmasından sona erdirilmesine kadar ve bu aşamalar da dâhil olmak üzere tam bir irade serbestisine sahiptir. Borçlar Kanunu sözleşme özgürlüğünü düzenleyen madde sözleşmenin içeriği bakımından kanunda öngörülen sınırlar içerisinde bir özgürlük alanı bulunduğunu belirtmiştir. Burada sözleşmenin biçimine, ya da şekline ilişkin herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır; kanun koyucu sözleşmenin içeriğine, konusuna, özüne ilişkin sınırlı bir özgürlük alanı öngörmüştür⁵³¹. Bir sonraki madde, sözleşmenin içeriğine ilişkin sınırlamaların neler olduğunu ve bu sınırların aşılması halinde hangi hukuki sonucun ortaya çıkacağını düzenlemektedir. Kanun; emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeleri hukuka aykırı kabul etmiş ve kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılmıştır.

Sözleşme özgürlüğünün ilk sınırını emredici hukuk kuralları oluşturmaktadır⁵³². Bir emredici hukuk kuralının ihlali halinde gerçekleştirilen fiiller hukuka aykırı olarak nitelendirilecektir. Aslında hukuki işlem teorisi anlamında bir fiilin hukuka aykırı olup olmadığını tespit etmenin temel ölçütü kanun koyucu tarafından o konuda düzenlenen bir emredici hükmün bulunup bulunmadığının ve tarafların işlemlerinde bu emredici hükmü ihlal edip etmediğinin belirlenmesidir. Bu sebeple öncelikli olarak emredici hüküm kavramından ne anlaşılması gerektiğini ve piramit satış sistemlerinin kurulmasını yasaklayan hüküm bakımından bu kavramın uygulanabilirliğini tespit etmek gerekmektedir.

⁵³⁰ Hatemi, s. 12

⁵³¹ Hatemi, s. 12

⁵³² Sözleşme özgürlüğünü sınırlandıran hukuka aykırılık halleri beş tanedir. Ancak çoğunlukla hukuka aykırılık kavramı, emredici hükümlere aykırı sözleşmeler yapılması anlamına gelmektedir. Nitekim emredici hukuk kuralları her hukuk sisteminde yer alabilmektedir. Bu kapsamda, emredici hukuk kurallarının bir kısmı kamu düzenine, bir kısmı da kişiliğin korunmasına ilişkindir. Bkz. Hüseyin Hatemi ve Emre Gökyayla, **Borçlar hukuku Genel Bölüm**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011, s. 73

2. Emredici Hukuk Kurallının İhlali Neticesinde Ortaya Çıkan Hukuka Aykırılık

a. Genel Olarak

Kanun hükümleri, nitelik itibariyle uygulanabilir olması bakımından aksi kararlaştırılabilen ve aksi kararlaştırılamayan hükümler olarak ikiye ayrılmaktadır. Aksi kararlaştırılabilen kanun hükümlerine “*yedek hukuk kuralları*” adı verilmektedir. Yedek hukuk kuralları da tamamlayıcı hukuk kuralları ve yorumlayıcı hukuk kuralları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ikisi bakımından ortak nokta her ikisinin de taraf iradeleri ile değiştirilmesi mümkündür. Taraflar sözleşme özgürlüğü ilkesine dayanarak bu konularda farklı bir çözüm tarzı benimseyebilmektedirler. Aksi kararlaştırılamayan kanun hükümlerine *emredici hukuk kuralları* denmektedir. Emredici kanun hükümleri, herkese hitap eden, herkese ödevler yükleyen genel ve objektif davranış kurallarıdır⁵³³. Yani emredici hukuk kuralları, belli bir konuya ilişkin, tarafların kendi iradeleri ile değiştirilmesi mümkün olmayan kurallardır⁵³⁴. Kanunun emredici hükümlerine aykırılık diğer unsurları da kapsayan genel bir düzenlemedir. Hangi konuya ilişkin olursa olsun tarafların kendi iradeleri ile değiştirmesi mümkün olmayan kurallar emredici hukuk kurallarını oluşturacaktır. Bu kuralların bir kısmı kamu hukukuna, bir kısmı kişilik haklarına, bir kısmı da ahlaka aykırı hükümlerdir. Kanun koyucunun kesin hükümsüzlük hükmü ile ilgili temel amacı, tarafların aksine bir çözüm tarzı benimseyemediği tüm kurallara aykırılığın hukuka aykırılık sonucunu doğurmasıdır. Taraflar emredici hukuk kurallarına aykırı bir işlem yapsalar dahi taraf iradeleri değil kanun hükmü esas alınır⁵³⁵. Kanun hükmünün esas alınması öngörüldüğünden, yazılı olmayan emredici hukuk kuralları yoktur. Nitekim hukuka aykırılık genel anlamda “yazılı hukuk kurallarına aykırılık⁵³⁶”, ahlaka aykırılık ise “yazılı olmayan hukuk kurallarına” aykırılığı ifade etmektedir.

⁵³³ Eren, Borçlar Genel, s. 334

⁵³⁴ Oğuzman ve Barlas, , s. 86–87; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 370

⁵³⁵ Eren, Borçlar Genel, s. 335; Hüseyin Hatemi, s. 35 vd.

⁵³⁶ Hüseyin Hatemi, s. 30; Hüseyin Hatemi ve Emre Gökyayla, s. 73

b. Sözleşmenin İçeriğinin Emredici Hükümlere Aykırı Olması

(1). Genel Olarak

Kanun, sözleşmelerin içeriğini belirleme özgürlüğü bakımından belirli sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlandırmalar kamu düzenini, toplumdaki ahlaki değerleri veya doğrudan doğruya kişileri (kişilik haklarını) korumak amacıyla getirilmiştir⁵³⁷. Tüketici hukuku kuralları da emredici niteliktedir. Temel amaç zayıf durumda olan tüketicinin korunması olduğundan, özel hukuk niteliğindeki kuralları dahi emredici niteliktedir. Tüketicinin korunmasına ilişkin hükümlerin emredici nitelikte olması, piyasa da ekonomik, psikolojik ve zihinsel anlamda güçsüz olan tüketiciyi sözleşme özgürlüğünün hâkim olması neticesinde oluşacak olumsuzlukları engelleme amacı taşımaktadır. Tüketicilerin olumsuz sözleşme koşullarına karşı korunması, kamu düzeninin korunmasını da beraberinde getirecektir⁵³⁸. Tüketici hukukunun emredici niteliği, kanunun emredici kurallarının kamu düzenine ilişkin bölümünü ifade etmektedir⁵³⁹.

(2). Hukuka Aykırılığın Tespiti

(i). Genel Olarak

Bir hukuk kuralının aksinin taraflarca kararlaştırılmasına hukuk düzeninin cevaz vermediği durumlarda emredici hukuk kurallarının varlığından söz edilebilecektir. Tarafların bir konu hakkında aksini kararlaştırıp kararlaştıramayacağını tespiti bakımından, bir hükmün emredici nitelikte olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bir kuralın emredici nitelikte olduğu bazen kanunun ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır. Ancak her zaman kanunun ifadesinden yola çıkarak bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu durumda, kanun hükmünün yazılış şekli veya izlediği amaç yani yorumu esas alınır. Yorum sonucunda, bir kuralın kamu düzeni, kişilik hakları veya ahlaka ilişkin ihlal

⁵³⁷ Haluk N. Nomer, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 11. Baskı, İstanbul, Şubat 2012, s. 57

⁵³⁸ Sirmen, 2468

⁵³⁹ Sirmen, 2468–2469

edilmemesi gereken bir kural olduğu kabul edilebiliyorsa, emredici nitelikte bir hükmün varlığından söz edilebilecektir⁵⁴⁰.

(ii). Kanunun Lafzından Anlaşılan Emredici Hükümler

Bazı hukuk kurallarının ifadesinden açıkça emredici nitelikte bir hüküm olup olmadığı anlaşılabilmektedir. Bir emredici kuralın kanunun ifadesinden anlaşılmasının çeşitli yolları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, emredici normun kanunda açıkça yazılı olmasıdır; bir diğeri, aksi şekilde davranışın yaptırımının belirtilmesidir. Kanun koyucu, düzenlemiş olduğu bir kurala aykırı düşecek şekilde yapılan sözleşmelerin hükümsüzlük yaptırımına tabi olduğunu belirtmişse burada da açıkça emredici bir kanun hükmünün bulunduğu söylenebilecektir⁵⁴¹. Son olarak kanun koyucu, sözleşmenin aksinin kararlaştırılamayacağını ifade eden sözcüklere de yer verebilmektedir⁵⁴².

Kanunun açık ifadesi karşısında hükmün niteliğini belirleme imkânı yoksa yorum yolu ile kanun hükmünün emredici nitelikte olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir.

(iii). Yorum Sonucunda Anlaşılan Emredici Hükümler

Hükmün ifadesinden açıkça emredici nitelikte bir kural olduğu anlaşılamıyorsa, hükmün yorumlanması gerekir. Yapılan yorum sonucunda, bir kuralın toplumun çıkarını yani kamu düzenini, toplumun ahlaki esaslarını, bireylerin kişiliğini koruma amacı bulunması halinde hükmün emredici nitelikte olduğu kabul edilecektir⁵⁴³. Sözleşme özgürlüğünü sınırlayan unsurlar her ne kadar farklı beş kavramı ifade ediyor gibi görünse de bu kavramların keskin bir şekilde birbirinden ayrıldığını düşünmek güçtür. Nitekim emredici kanun hükümleri kamu düzenini,

⁵⁴⁰ Kemal Oğuzman ve Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt: 1, İstanbul, 2011, s. 88; Eren, Borçlar Genel, s. 335; Haluk N. Nomer, s. 57; Hatemi ve Emre Gökyayla, s. 73; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 370; Hüseyin Hatemi, s. 36; Kemal Oğuzman ve Nami Barlas, s. 88-89;

⁵⁴¹ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 370; Hüseyin Hatemi, s. 36; Eren, Borçlar Genel, s. 335

⁵⁴² Eren, Borçlar Genel, s. 335

⁵⁴³ Oğuzman ve Öz, s. 87; Hatemi, s. 36

kişilik haklarını, ahlak kurallarını düzenleyen hükümler için de uygulama alanı bulacaktır⁵⁴⁴.

(iv). Kamu Düzenine Aykırı Sözleşmeler

Sözleşme özgürlüğünün sınırlarından bir tanesini de kamu düzeni oluşturmaktadır. Bir sözleşmenin içeriğinin kamu düzenine aykırı olması durumunda sözleşme kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir. Emredici kuralların bir bölümü kamu düzenine ilişkindir. Kamu düzenine ilişkin emredici nitelikteki kuralların anlaşılabilmesi için öncelikle kamu düzeni kavramının ana hatları ile ortaya konması gerekmektedir. Kamu düzeni, en genel tanımıyla bütün toplumu ilgilendiren düzen anlamına gelmektedir⁵⁴⁵. Hukuki anlamda, belirli bir çağ, belirli bir toplumda toplumun menfaatinin korunmasını amaç eden hükümlerle ortaya çıkan hukuk düzenini ifade etmektedir⁵⁴⁶. Bu açıklamalardan hareketle kamu düzenine ilişkin hükümlerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Herkes dilediği alanda sözleşme yapma hürriyetine sahiptir (An. M. 48/I). Sözleşme özgürlüğü temelini Anayasa'dan alan, temel bir haktır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ise ancak kanun yolu ile mümkün olmaktadır (An. M. 13). Sözleşme özgürlüğüne ilişkin getirilecek herhangi bir sınırlandırmanın kanunla düzenlenmiş olması gerekmektedir. Buradan hareketle bir kuralın kamu düzenine ilişkin olduğundan bahsedebilmek için, öncelikli olarak, kanunla düzenlenmiş olması gerekmektedir. Ancak kanunla düzenlenen her hüküm, kamu düzenine ilişkin değildir. Öncelikli olarak, kuralın lafzından emredici bir nitelik taşıdığı anlaşılıyorsa o kanun hükmü kamu düzenine ilişkindir. Nitekim toplum menfaatini koruyan hükümlere aykırılık aynı zamanda emredici hükümlere de aykırılık teşkil eder⁵⁴⁷. Ayrıca emredici hükümlere aykırılık da kamu düzenine aykırılık teşkil etmektedir⁵⁴⁸. Emredici kanun hükümleri dışındaki kamu düzenine ilişkin kurallar Anayasa hükümlerine göre tespit edilir. Burada, kamu düzenine ilişkin getirilen sınırlamaların “Anayasa’nın sözüne ve ruhuna” uygun olması gerekmektedir (An. m. 13). Kamu

⁵⁴⁴ Hatemi, ss. 54–55

⁵⁴⁵ TDK Güncel Türkçe Sözlük

⁵⁴⁶ Nomer, s. 57; Hatemi ve Gökyayla, s. 74

⁵⁴⁷ Nomer, s. 57; Hatemi, s. 39–41

⁵⁴⁸ Nomer, s. 57

düzenine ilişkin emredici olmayan bir kanun hükmünün tespitinde getirilen sınırlamaların Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olması gerekmektedir⁵⁴⁹. Özetle bir kanun hükmünün lafzından emredici nitelikte olduğu anlaşılıyorsa o hüküm kamu düzenine ilişkindir. Ancak lafzından emredici nitelikte olduğu anlaşılamayan hükümler bakımından yorum yapılmaktadır. Yapılan yorumlarda bakımından da Anayasa tarafından belirtilen ölçütler esas alınmaktadır.

Kamu düzenine ilişkin hükümlerin emredici kanun hükümleri başlığı altında değerlendirilmesi mümkün iken, kanun koyucu madde metninde özel olarak kamu düzenine, ahlaka ve şahsiyet haklarına aykırı sözleşmelerin yapılamayacağını öne sürmüştür. Bunun nedeni, emredici kanun hükümlerinin belli ve özel konulara ilişkin olması fakat kamu düzeni, ahlak, kişilik hakları gibi hususların daha genel nitelikte olmasıdır. Bazı durumlarda da kanun koyucunun genel esasların tekrarlanması amacıyla hareket ettiğini savunmak mümkündür. Aslında, kanun koyucu özel hükümler düzenlemek suretiyle, kamu düzenine, ahlaka veya kişilik haklarına aykırılığın nerede başlayacağını bizzat kendisi belirleme imkânına sahip olmaktadır. Sonuç olarak, emredici kanun hükümlerine ilişkin getirilen düzenlemelerin çoğu kamu düzeni ve kişilik haklarını koruma amacına hizmet etmektedir⁵⁵⁰. Bunlardan bir tanesi de hiç şüphesiz Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'dur. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da tüketici menfaatlerinin korunması suretiyle genelde kamu düzeninin sağlanması amacı bulunmaktadır⁵⁵¹.

(v). Kişilik Haklarını İhlal Eden Sözleşmeleri

Bir sözleşmenin içeriğinin belirlenmesi bakımından tam bir özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Taraflar bir sözleşmenin içeriğini ancak kanunda öngörülen sınırlar içerisinde özgürce belirleyebilmektedirler (TBK m. 26). Bu sınırlamalardan bir tanesini de kişilik hakları oluşturmaktadır. Kişilik haklarına aykırı içeriğe sahip olan sözleşmelerin kurulması kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır. Tarafların kişilik haklarına ilişkin kurallar, her ne kadar madde metninde açıkça yer almasa da emredici niteliktedir. Sözleşmenin içeriğinde kişilik haklarına

⁵⁴⁹ Hatemi, s. 41

⁵⁵⁰ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıparmak, s. 371

⁵⁵¹ Sirmen, 2468

aykırılık söz konusu ise, emredici kanun hükümlerine ve nihai olarak hukuka aykırılık söz konusu olacaktır⁵⁵². Emredici kanun hükümleri kapsamında bulunan kişilik haklarının neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Kişilik hakları, en genel tanımıyla, bir kimsenin hayatı, sağlığı, vücut bütünlüğü, şeref ve haysiyeti, özgürlüğü, ismi, resmi, sosyal ve mesleki itibarı gibi para ile ölçülmeyen manevi varlıkları üzerindeki hakları ifade etmektedir⁵⁵³. Kişilik Hakları, Türk Medeni Kanun’da kişiliğin korunması başlığı altında hukuki işlemlere ve üçüncü kişilerin hukuki işlem dışındaki saldırılarına karşı korunmuştur. Burada sözleşmeler bakımından bir koruma söz konusu olduğundan, TMK m. 23’ ün temel alınması gerekmektedir. Bu hüküm uyarınca, tarafların hak ve fiil ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçmesine yönelik bir sözleşme yapılamaz (TMK m. 23/I). Ayrıca, taraflar bir sözleşme ile özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka veya ahlaka aykırı olarak sınırlandıramaz (TMK m. 23/II). Medeni Kanun’da yer alan kişiliğin korunmasına ilişkin bu düzenlemeler, emredici bir kanun hükmü niteliğindedir. Kişiliğin korunmasına ilişkin hükümlerin lafzından çoğunlukla emredici nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Fakat lafzından anlaşılmayan hükümler bakımından yorum yapılması gerekmektedir. Bir hükmün emredici nitelikte kişilik haklarını koruyan bir hüküm yorum yolu ile tespitinde esas alınacak nokta Anayasa’da bu konuya ilişkin düzenlenen ilkelerdir. Anayasa temel hak ve ödevler kısmında herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğunu ifade etmiştir (An. m. 12). Devletin temel amaç ve görevlerini düzenleyen maddede, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya çalışmak olduğunu ileri sürmüştür (An. m. 5). Bu maddeler kişiliğin korunması bakımından yorum noktasında esas alınacak genel hükümlerdir. Bunların haricinde, iktisadi bakımdan zayıf olan tarafın korunması bakımından Anayasa’nın sosyal ve ekonomik haklar başlıklı kısmı esas alınacaktır. Tüketicinin Korunması hakkında Kanun bakımından, “tüketici” iktisadi bakımdan zayıf olan tarafı oluşturmaktadır⁵⁵⁴. Tüketicinin korunmasına ilişkin hükümlerin temel amacı tek tek tüketicilerin korunması suretiyle nihai olarak da kamu düzeninin

⁵⁵² Hatemi, ss. 46–53

⁵⁵³ Nomer, s. 57

⁵⁵⁴ Özel, ss. 29–31; Zevkliler ve Özel, ss. 41–43; Kara, s. 68

korunmasıdır⁵⁵⁵. Tüketicilerin bireysel olarak korunması anlamında hukuka aykırılığın belirlenebilmesi için kişiliğin korunmasına ilişkin hükümlere başvurmak gerekmektedir.

(vi). Ahlaka Aykırı Sözleşmeler

Sözleşmenin içeriğinin belirlenmesindeki bir diğer sınırlama hali, ahlaka aykırılıktır. Taraflar sözleşmenin içeriğini ahlaka aykırı olacak şekilde belirleyemezler. Bu noktada pozitif bir kanun hükmünün, ahlaka yaptığı atfın önemi öncelikli olarak incelenmelidir. Kanun hükmünde içeriği ahlak kurallarına aykırı bir sözleşmenin de tıpkı hukuka aykırılıkta olduğu gibi, kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olduğu belirtilmiştir (TBK m. 27). Buradan hareketle ahlaka aykırılık kanun tarafından bir yaptırıma bağlanmıştır⁵⁵⁶. Bu ifadenin pratik sonucu ahlak kurallarının kapsamının belirlenmesi ile ortaya çıkacaktır. Öncelikli olarak, ahlak kurallarının “yazılı olmayan hukuk kurallarını” ifade ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda ahlak kurallarının, dar anlamda hukuka kuralları kavramından farklı olduğu noktayı da belirtmektedir⁵⁵⁷. Bir sözleşmenin içeriğindeki aykırılık, yazılı bir hukuk kuralına ilişkin ise orada hukuka aykırılık kavramından; aykırılığın temeli yazılı olmayan bir hukuk kuralına ilişkin ise, ahlaka aykırılık kavramından bahsetmek mümkündür.

Hukuk ve ahlak arasındaki ayrım net çizgilerle birbirinden ayrılamamaktadır. Bu nedenle yazılı olmayan ahlak kurallarının yanında, yazılı ahlak kurallarına rastlamak mümkündür. Bazı kanun hükümlerinde ahlak kuralları yazılı olarak düzenlenmiştir. Bu hükümlerin emredici nitelikte olup olmadığının tespiti genel kurallara tabidir. Ancak yazılı olmayan ahlak kuralları bakımından bu kuralın emredici nitelikte olup olmadığının tespiti oldukça zordur. Bu durumda da diğer düzenlemeler de olduğu gibi Anayasal ilkelere başvurulması gerekmektedir. Fakat Anayasa’da ahlak kurallarına ilişkin özel bir düzenleme bulunmadığından “hukukun genel ilkelerine” başvurmak gerekmektedir⁵⁵⁸.

⁵⁵⁵ Zevkliler ve Özel, ss. 42–43; Sirmen, 2468

⁵⁵⁶ Hatemi, s. 30

⁵⁵⁷ Hatemi, s. 30; Hatemi ve Gökyayla, s. 73

⁵⁵⁸ Hatemi ve Gökyayla, s. 75

(3). Sözleşmelerde Görülen Hukuka Aykırılık Halleri

(i). Sözleşmenin Kurulması

Kanun koyucu kimi zaman bir sözleşmenin kurulmasını hukuka aykırı olarak nitelendirmek suretiyle bizzat bu faaliyeti yasaklamıştır. Sözleşmenin kurulmasının yasaklanması halinde yasak olarak nitelendirilen durum tarafların üstlendikleri edimler değil, hükümde belirtilen içerikte bir sözleşmenin yapılmasıdır⁵⁵⁹. Piramit satış sistemlerini düzenleyen kanun hükmü piramit satış sözleşmelerinin kurulmasını yasaklamıştır (TKHK m. 80/II). Sistemin temeli yeni katılımcılarla sözleşme yapmak suretiyle katılımcı sayısının artırılması olduğundan piramit satış sistemleri bakımından da yasaklanan tarafların üstlendikleri edimler değil, böyle bir satış sisteminin kurulmasını sağlayacak sözleşmelerin kurulmasıdır⁵⁶⁰. Hatta piramit satış sistemlerinin kurulmasının engellenmesi amacıyla, aynı madde hükmünde yayılması ve tavsiye edilmesi de yasaklanmıştır (TKHK m. 80/II).

(ii). Sözleşmede Üstlenilen Edim

Kanun koyucu kimi zaman tarafların sözleşmeyle üstlendikleri edimin hukuka aykırı olduğunu belirtmek suretiyle, yüklenilen bu edimi yasaklamıştır. Özellikle üstlenilen edim yükümlülüğü, Ceza Kanunu bakımından suç sayılan fiillerden bir tanesi ise bu durumda hukuka aykırılık söz konusu olmaktadır⁵⁶¹. Piramit satış sistemlerine ilişkin yaptırımları düzenleyen TKHK m. 77/XVII hükmü uyarınca: *“Bu Kanunun 80 inci maddesine aykırı olarak piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulanır.”*. Kanun ilk olarak piramit satış sisteminin kurulmasına yönelik sözleşmeler yapılmasını yasaklamıştır. Ayrıca yine kurulmasının engellenmesi amacına ilişkin olarak tavsiye edilmesini ve böylece yayılmasını da yasaklamıştır. Bu yasağa aykırı hareket edenler hakkında ise

⁵⁵⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 338

⁵⁶⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255

⁵⁶¹ Eren, Borçlar Genel, s. 338

cezai yaptırımlar öngörmüştür. Cezai yaptırımı düzenleyen madde, taraflardan birinin veya ikisinin yüklendiği edimin piramit satış sistemlerinin başlaması, sistemin yayılması, sistemin yayılmasının ticari amaçlarla desteklenmesine ilişkin olması halinde ceza hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir⁵⁶². Burada kanun, tarafların veya birinin üstlendiği edim yükümlülüğünü hukuka aykırı olarak nitelendirmekte ve yasaklamaktadır.

(iii). Sözleşmenin Amacı

Sözleşmenin amacı bakımından bir hukuka aykırılıktan bahsedebilmek için, tarafların hukuka aykırı bir amaç ve sonuç elde etmek için sözleşme yapmaları gerekmektedir. Burada iki tarafın da hukuka aykırı sonucu amaçlaması ve bunu gerçekleştirmeye yönelik harekete geçmesi gerekmektedir. Taraflardan yalnızca birinin amacının hukuka aykırı olması halinde, yapılan sözleşme hukuka aykırı olarak değerlendirilemeyecektir⁵⁶³. Piramit satış sistemleri, yeni katılımcılar bulmak koşuluyla mevcut katılımcılarına kazanç vaat eden gerçekleşmesi güç bir kazanç beklentisi sistemidir. Burada kurucu firma ile mevcut katılımcı, yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesi karşılığında kazanç elde edileceğine dair anlaşılır. Sistemin amacı, bir ürün veya hizmet satışından kazanç elde etmek değildir. Fakat kurucu firma, katılımcıların sistemin güvenilir olduğuna kanaat getirmeleri için her türlü kandırıcı nitelikteki faaliyetlerde bulunmaktadır⁵⁶⁴. Bu nedenle sözleşmenin her iki tarafının hukuka aykırı amacın ve sonucun gerçekleşmesine yönelik hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. Kurucu firma kanun maddesinde yasaklanan piramit satış sistemini kurmak amacıyla, yani hukuka aykırı bir sonucu gerçekleştirmek amacıyla hareket etmektedir. Ancak sözleşmenin diğer tarafını oluşturan katılımcı genellikle kurulan sözleşmenin yasal olmayan bir sistemin oluşturulmasına yönelik olduğunu bilmemektedir. Yani katılımcı bakımından hukuka aykırı bir sonucun gerçekleştirilmesi amacına yönelik olarak hareket ettiği ileri sürülemeyecektir⁵⁶⁵.

⁵⁶² Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 175

⁵⁶³ Eren, Borçlar Genel, ss. 338–339

⁵⁶⁴ Kara, ss. 242–243

⁵⁶⁵ Piramit satış sistemine katılan kimselerin TKHK m. 77/XVII anlamında suçlu sayılıp sayılamayacağını belirlemede her bir katılımcının gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlere göre bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bkz. Hakeri, s. 168

Sonuç olarak, piramit satış sisteminin kurulmasına yönelik olarak imzalanan bir sözleşmenin amacı bakımından hukuka aykırı olduğunu söylemek mümkün değildir.

(iv). Kanuna Karşı Hile

Emredici bir hukuk kuralının yasakladığı bir sözleşmenin veya edimin, kanunun yasaklamadığı bir başka kanun hükmünden yararlanılarak elde edilmesi halinde kanuna karşı hile oluşmaktadır. Emredici kurallar tarafından yasaklanan bir sözleşme, kanunun izin verdiği bir başka sözleşme yolu ile gerçekleştirilmektedir. Bu noktada aynı sonucu doğuracak yasal bir sözleşmenin imzalanması da hukuka aykırı olarak nitelendirilecektir⁵⁶⁶.

3. Hukuka Aykırılığın Sonuçları

a. Genel Olarak

Özel hukuk, taraflar arasında kurulacak sözleşmeler bakımından sözleşme özgürlüğü ilkesini benimsemiştir. Ancak bu özgürlük taraflara mutlak anlamda verilmiş değildir. Sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğü kanunda öngörülen sınırlar içerisinde tanınmıştır (TBK m. 26). Kanunda öngörülen bu sınırlar hükmün devamı maddesinde kanunun emredici hükümleri, ahlak, kamu düzeni, kişilik haklarına aykırılık ve konusu imkânsız olan sözleşmeler şeklinde ifade edilmiştir (TBK m. 27/I). Sözleşmenin içeriğinin, kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı ve konusunun imkânsız olması halinde bir hukuka aykırılık söz konusu olacaktır. Bu hukuka aykırılığın yaptırımı ise kesin hükümsüzlüktür. Dikkat edilirse kanun koyucu bu belirtilenlere aykırı sözleşme yapılmasını kesin hükümsüzlük başlığı altında düzenlemiştir. Buradan hareketle hukuka ve ahlaka aykırı içerikte bir sözleşmenin düzenlenmesinin yaptırımı olan kesin hükümsüzlüğünün ifade ettiği anlamın belirtilmesi gereklidir. Bir sözleşmenin hükümsüzlüğü neticesinde sözleşmenin akıbetinin ne olacağı açıklanmalıdır.

⁵⁶⁶ Eren, Borçlar Genel, ss. 338–339

b. Emredici Kanun Hükümlerine Aykırılık Anlamında Hukuka Aykırılığın Sonuçları

(1). Genel Olarak

Sözleşmenin içeriğinin emredici kanun hükümlerine aykırı olması, hukuka aykırı olduğundan kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır. Bir kanun hükmü hakkında taraflar aksine işlem yapamıyorlarsa bu kanun hükmü emredici niteliktedir. Ayrıca, hüküm “*kanunun emredici hükümlerine*” ifadesini kullanmıştır. Bu kapsamda bir emredici hukuk kuralından bahsedebilmek için bu kuralın bir kanun hükmü ile düzenlenmiş olması gerekmektedir. Yani emredici hukuk kuralları *yazılı hukuk kuralları* bakımından geçerli olacaktır. Sözleşme özgürlüğünü düzenleyen kanun hükmü, sözleşmenin içeriğinin kanunda belirlenen sınırlar içerisinde özgürce belirlenebileceğini öngörmüştür. Fakat bazı emredici kurallar sözleşmenin içeriğine ilişkin bir düzenleme yapmamakta, bununla beraber belli borç ilişkilerinin kurulmasına engel teşkil eden hükümler getirmektedir⁵⁶⁷. Böylece, kanunda belirtilen içerikte bir sözleşme yapılması veya kanunda belirtilen belli borç ilişkilerinin kurulması yasaklanmaktadır. Nitekim emredici hükümler genellikle bir yasaklama içermektedirler⁵⁶⁸.

Piramit satış sistemlerini düzenleyen TKHK m. 80/II hükmü uyarınca: “*Piramit satış sisteminin kurulması, yayılması veya tavsiye edilmesi yasaktır.*”. Kanun hükmü “*yasaklılık*” ifadesi ile birlikte bir emredici hüküm mahiyetindedir. Buradan hareketle, bu şekilde bir sözleşmenin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi hukuka aykırılık oluşturmaktadır. Hukuka aykırı bir sözleşme, kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir⁵⁶⁹. Buna bağlı olarak, piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi halinde kesin hükümsüzlük yaptırımı ile birlikte sözleşmenin akıbetinin ne olacağı belirlenmelidir.

⁵⁶⁷ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 373

⁵⁶⁸ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 373

⁵⁶⁹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Kara, s. 243; Çabri, s. 1083

(2). Kesin Hükümsüzlük

(i). Genel Olarak

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu m. 27 kenar başlığını oluşturan kesin hükümsüzlük kavramı, 818 sayılı Borçlar Kanunu Dönemindeki butlan kavramına karşılık gelmektedir. Doktrinde, hükümsüzlük kavramı eksiklik, butlan ve iptal edilebilirlik hükümlerini de içeren bir üst kavramı ifade etmektedir. Bu şekilde aslında yerleşmiş kavramların değiştirilerek farklı kapsamlardaki hukuki durumları ifade etmesi ile bir kavram sorunu ortaya çıkmaktadır⁵⁷⁰. Bu durumun da uygulama ve doktrinde anlam kargaşasına yol açma ihtimalinin bulunduğu savunulabilecektir⁵⁷¹.

(ii). Kesin Hükümsüzlük (Mutlak Butlan)

TBK m. 27/I hükmü uyarınca: “*Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür.*”. Buradaki kesin hükümsüzlük kavramı eski kanun dönemindeki butlan kavramını ifade etmektedir. Kesin hükümsüzlük, hukuki işlemin sonuçlarını meydana getirmeye kesin olarak elverişsiz olmasıdır⁵⁷². Hukuki işlemin sonuçlarını gerçekleştirememesinin temel nedeni, geçerlilik şartlarından kamu düzenini ilgilendirecek niteliktekilerin gerçekleşmemiş olmasıdır⁵⁷³. Geçerlilik şartlarını taşımayan bir sözleşme, kurulduğu andan itibaren hukuki anlamda hiçbir hüküm ifade etmemektedir. Hukuka aykırı bir sözleşmenin kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olabilmesi için kanun hükmünün bu geçersizliği açık bir şekilde öngörmüş olması ya da kanun maddesinin amaç ve anlamından kesin geçersiz

⁵⁷⁰ Biz kesin hükümsüzlük kavramını kanunun benimsediği anlamda, yani butlan kavramına karşılık gelecek şekilde kullanmaktayız.

⁵⁷¹ Veysel Başpınar, “6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’na İlişkin Şekli Yönden Genel Değerlendirme”, **6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu**, Ankara Barosu, 12–13 Mayıs, s. 5; Eren, Borçlar Genel, s. 351

⁵⁷² Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 375

⁵⁷³ Kemal Oğuzman Ve Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt 1, 9. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011, s. 184

olduğunun anlaşılması söz konusu olmalıdır⁵⁷⁴. Piramit satış sistemleri bakımından ise sistemin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasak bir hüküm olarak düzenlenmiştir. Sözleşmenin yasaklamış olduğu fiillere aykırılığın kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olduğu açıktır. Buradan hareketle piramit satış sözleşmelerinin düzenlemeye aykırı olarak kurulması, yayılması veya tavsiye edilmesi halinde yapılan sözleşmeler kesin hükümsüz kabul edilmektedir. Kesin hükümsüz olarak kabul edilen sözleşmeler, baştan itibaren hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç ifade etmemektedir. Bu nedenle ilgili herkes tarafından kesin hükümsüzlük yaptırımı her zaman ileri sürülebilecektir⁵⁷⁵. Buradaki beyan sadece açıklayıcı niteliktedir; nitekim sözleşme kurulduğu andan itibaren hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmamaktadır⁵⁷⁶.

(iii). Kısmi Hükümsüzlük (Mutlak Butlan)

TBK m. 27/II hükmü uyarınca: “Sözleşmenin içerdiği hükümlerden bir kısmının hükümsüz olması, diğerlerinin geçerliliğini etkilemez. Ancak, bu hükümler olmaksızın sözleşmenin yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa sözleşmenin tamamı kesin olarak hükümsüz olur.”. Kısmi hükümsüzlük sözleşmenin bir kısmının kamu düzenine ilişkin geçerlilik şartlarını taşıyamaması ve diğer kısmı geçerli kabul edilebilmesinin tarafların iradelerine uygun olması durumunda uygulanacak yaptırımı ifade etmektedir⁵⁷⁷. Fakat burada geçerlilik şartlarını taşıyan ve taşımayan sözleşme hükümlerinin net bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bu belirleme ise objektif ve sübjektif olarak belirlenen iki şarta bağlı olarak yapılacaktır. Objektif olarak belirlenen şarta göre bir sözleşmenin kısmi hükümsüzlük yaptırımına tabi olabilmesi için niteliği itibariyle bölünebilen bir sözleşme olması gerekmektedir. Sübjektif olarak belirlenen şarta göre taraf iradelerinin, hükümsüz olarak kabul edilen kısım olmaksızın da, sözleşmeyi yapacakları yönünde olması gerekmektedir⁵⁷⁸. Kısmi hükümsüzlüğün sonucu ise tarafların iradelerine göre

⁵⁷⁴ Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 129–130; Eren, Borçlar Genel, s. 352

⁵⁷⁵ Kemal Oğuzman Ve Turgut Öz, s. 186

⁵⁷⁶ Kesin Hükümsüzlük yaptırımının sonuçları hakkında Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşağıda § 15, III, C

⁵⁷⁷ Oğuzman Ve Öz, s. 191

⁵⁷⁸ Eren, Borçlar Genel, ss. 354–358

belirlenmektedir. Tarafların iradeleri esas alındığında sözleşmenin hükümsüz olarak kabul edilen kısmı olmaksızın sözleşmenin kurulmayacağı ifade ediliyorsa, kesin hükümsüzlük yaptırımında olduğu gibi sözleşme baştan itibaren geçersiz kabul edilecektir⁵⁷⁹.

XIV. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN HUKUKA AYKIRILIK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

A. Genel Olarak

TKHK m. 80/II hükmüne göre: “*Piramit satış sisteminin kurulması, yayılması veya tavsiye edilmesi yasaktır.*”. Kanun koyucu piramit satış sistemlerinin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini açıkça yasaklamıştır. Kanun hükmünün aksinin kararlaştırılamayacağı durumlarda, emredici nitelikte olduğunun kabulü gereklidir. Nitekim bu hüküm bakımından da taraflarca aksinin kararlaştırılması mümkün değildir⁵⁸⁰. Bir hükmün emredici nitelikte olduğunun belirlenmesi kimi zaman kanunun ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır; ancak her zaman bu yöntem izlenerek bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Kanunun lafzından anlaşılmayan emredici hükümler bakımından, yorum yolu ile bir sonuca ulaşmak mümkün olmaktadır. Fakat piramit satış sistemleri bakımından kanunun lafzından anlaşılan bir emredici kuraldan bahsetmek mümkündür. Nitekim “*yasaktır*” ifadesi ile sözleşmenin aksinin kararlaştırılamayacağı ifade eden sözcüklere yer vermek suretiyle düzenlenen bir emredici hükmün varlığı kabul edilecektir⁵⁸¹. Emredici hükümlerin çoğunluğunun getiriliş amacı temelde kişilik haklarını ve kamu düzenini koruma düşüncesidir. Kanun koyucu temelde kişilik haklarını ve kamu düzenini koruma düşüncesi ile aksi kararlaştırılamayan hükümler düzenlemiştir⁵⁸². Gerekçede de belirtildiği üzere, tüketicinin korunmasının nedenlerinden bir tanesini de tüketicinin, karşı taraf ile hukuki işleme girmeden önce sahip olması gerekli olan bilgiye sahip olmaması oluşturmaktadır. Tüketici karşı

⁵⁷⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 359

⁵⁸⁰ Eren, Borçlar Genel, s. 334; Oğuzman ve Barlas, s. 86–87; Hatemi ve Gökyayla, s. 73

⁵⁸¹ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 370; Hatemi, s. 36; Eren, Borçlar Genel, s. 335

⁵⁸² Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 371

tarafa nazaran daha az bilgi ile bir işlem yapan, yani sözleşmenin zayıf tarafını oluşturmaktadır⁵⁸³. Bu durumu engelleyebilmek adına kanun kimi sözleşmelerde tüketicilerin bilgilendirilmesi yükümlülüğünü getirmiş, kamu düzenini ihlal eden sözleşmeler bakımından ise yasaklama getirmiştir. Piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasal olmayan bir sisteme karşı tüketicilerin korunması ve nihayetinde de kamu düzeninin korunması amacıyla yasaklanmıştır. Yasaklama içeren hükümler de emredici nitelikte olduğunda, aksinin kararlaştırılması mümkün değildir. Piramit satış sözleşmeleri hukuka aykırı kabul edildiğinden, kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir⁵⁸⁴.

B. TKHK m. 80 uyarınca Piramit Satış Sistemleri Açıkça Yasaklanmıştır

1. Piramit Satış Sistemlerinin Kurulması Açıkça Yasaklanmıştır

Piramit satış sistemleri pek çok ülkede çok sayıda mağduriyetlerin yaşanmasına sebebiyet veren, yasal olmayan bir satış sistemidir. Türkiye’de de bu konuda çok sayıda mağduriyetin yaşandığı ve halen yaşanmaya devam ettiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle kanun koyucu sistemin baştan itibaren kurulmasını kanun hükmünde bir şüpheye yer vermeyecek açıklıkta yasaklamıştır.

Bir sözleşmenin kurulabilmesi için tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarını açıklamaları gerekmektedir (TBK m. 1). Piramit satış sözleşmesi, kurucu firma ile katılımcı arasında kurulan üyelik sözleşmesi ve katılımcı (distribütör) ile nihai tüketici arasında kurulan satış sözleşmesinden oluşur⁵⁸⁵. Ürün veya hizmet satışına ilişkin somut anlamda satılabilirlikten bahsetmek mümkün olmadığı için sistemin kurulması bakımından incelenmesi gereken üyelik sözleşmesidir. Kurucu firma ve yeni katılımcı iradelerini birbirine uygun ve karşılıklı olarak açıkladıkları anda sözleşmenin kurulduğundan bahsedilebilecektir. Tarafların beyanlarının birbirine uygun ve karşılıklı olması, piramit satış sözleşmesinin kurucu unsurunu oluşturmaktadır. Bu nedenle yokluk yaptırımının piramit satış sözleşmeleri

⁵⁸³ Özel, ss. 29–31; Zevkliler ve Özel, ss. 41–43; Kara, s. 68

⁵⁸⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255

⁵⁸⁵ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. yuk. XIII

bakımından uygulanması söz konusu olmayacaktır⁵⁸⁶. Nitekim her iki taraf da bir piramit satış sözleşmesi kurmak amacıyla iradelerini karşılıklı olarak açıklamıştır. Ancak bir sözleşmenin kurulması ile hukuki olarak hüküm ifade etmesi aynı anlama gelmemektedir. Nitekim geçerli bir sözleşmenin kurulabilmesi için sözleşmenin geçerli bir şekilde kurulmasını sağlayacak unsurları taşıması ve sözleşmeyi geçersiz kılacak unsurları ise bünyesinde barındırmaması gerekmektedir⁵⁸⁷.

Tarafların iradesine uygun bir sözleşmenin hüküm ifade edebilmesi için geçerlilik unsurlarını taşıması veya geçersizlik unsurlarını taşınamaması gerekmektedir. Bu noktada sözleşme içeriğinin kanunun emredici hükümlerine, kamu düzenine aykırı olması sözleşmeyi hukuka aykırı hale getirecektir. Hukuka aykırı sözleşmeler de kanunun açık ifadesi ile kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır⁵⁸⁸.

2. Piramit Satış Sistemlerinin Yayılması Açıkça Yasaklanmıştır

Piramit satış sistemlerinin kanun hükmündeki tanımı dikkate alındığında piramit satış para veya malvarlığı kazancını mevcut katılımcıların sisteme yeni katılımcılar bulma koşuluna bağlamaktadır (TKHK m. 80/I). Mevcut katılımcı kendisi de belirli bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak suretiyle sisteme üye olmaktadır. Sistemden kazanç elde edebilmesi de yeni katılımcıları kendisi gibi belirli miktar para veya malvarlığı koymak suretiyle sisteme dâhil etmesi şartına bağlanmıştır.

Piramit satış başlangıç bedeli ödeyerek sisteme dâhil olan katılımcıların yeni katılımcıları sisteme dâhil etmesine bağlı olarak kazanç elde ettiği bir sistemdir. Bu tarz sistemlerde bir katılımcı yeni katılımcıları sisteme dâhil ettiğinde kazanç elde edebilme fırsatı için başlangıç bedeli ödemektedir. Yani katılımcı bir sisteme kaydolurken, yeni katılımcılar sisteme dâhil ettiğinde bir kazanç elde edebilmesine yönelik faaliyette bulunabileceği bir imkâna sahip olmaktadır. Bu tarz sistemlerde ürün olarak nitelendirilen yeni katılımcıları sisteme dâhil edilmesi fırsattır. Böylelikle aslında katılımcının yeni katılımcıları sisteme dâhil etmesine yönelik

⁵⁸⁶ Yokluk yaptırımını hakkında daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 349

⁵⁸⁷ Eren, Borçlar Genel, ss. 348–349

⁵⁸⁸ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 373; Oğuzman ve Öz, s. 184; Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 129–130; Eren, Borçlar Genel, s. 352

getirilen bu imkân, bizzat gelirin kaynağını oluşturmaktadır⁵⁸⁹. Buna bağlı olarak sistem alt hatlara doğru giderek genişlemekte ve bakıldığında bir piramit şeklini almaktadır.

Kanun koyucu, aynı kanun hükmünde sistemin kurulmasını yasaklamıştır. Ancak bu durum mağduriyetlerin engellenmesi bakımından yeterli görülmediğinden sisteminin yayılmasına olanak verecek şekilde sistemin reklamını yapmaya yönelik kurulan bir sözleşmeler de hukuka aykırı olarak nitelendirilmektedir⁵⁹⁰. Hukuka aykırı olan bu sözleşmeler bakımından da kesin hükümsüzlük yaptırımını uygulama alanı bulmaktadır.

Piramit satış sistemini benimseyen firmalar uygulamada çok kısa sürede çok fazla kişiye ulaşmaktadır. Böylece sistemin mağdur sayısına bağlı olarak sistemden kazanç sağlayan kesimin geliri de büyük miktarda artmaktadır. Piyasada ekonomik, psikolojik ve sosyal olarak güçsüz olan tüketici kendisine yapılan tanıtımlardan etkilenererek sistemde katılımcı olarak yer almak istemektedir⁵⁹¹. Nitekim Yargıtay Ceza Genel Kurulu da piramit satış sistemine ilişkin vermiş olduğu kararında, “...lüks yerlerde yemekli, yüksek sesli müzikli toplantılar düzenleyen, katılımda çan çalarak ve diğer davranışlarla katılımcıların araştırma eğilimini etkisiz kılan, hatalı inanç meydana getiren, fikri çalışmalarını etkileyerek psikolojik körlük yaratan,...” sistemler olarak ifade etmiştir⁵⁹². İşte bu şekilde kişileri yanıltarak sisteme dâhil etmek üzere kurucu firma ile yapılan tüm sözleşmeler kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır⁵⁹³. Fakat burada belirtilen daha çok yirmi yıl öncesindeki piramit sistemlere ilişkin bir düzenlemedir. Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan sistemlerin ise, “yeni nesil saadet zincirleri”, daha çok internet üzerinden faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir.

Piramit satış sistemlerinin yayılmasının engellenmesi temel olarak sözleşme öncesi aşamada tüketicinin korunmasına yönelik alınan önlemler kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim Tüketicinin Korunmasını Hakkında Kanun, tüketici işlemleri ve tüketiciye yönelik uygulamaları kapsamaktadır. Bu nedenle sözleşme yapılmadan önce sözleşmenin kurulması esnasında ve sözleşme imzalandıktan sonra

⁵⁸⁹ Koehn, s. 153

⁵⁹⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Savaş, s. 15

⁵⁹¹ Özel, ss. 27–34; Zevkliler ve Özel, ss. 38–41

⁵⁹² YCGK. E. 1998/6–280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 www.kazanci.com

⁵⁹³ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Çabri, s. 1081; Kara, s. 243

yapılan uygulamaların da kanun kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir⁵⁹⁴. Buradan hareketle piramit satış sisteminin yaygınlaşmasına sağlamak amacıyla sistemin reklamını yapmaya yönelik sözleşmeler de kanun kapsamında değerlendirilmiştir⁵⁹⁵. Nitekim piramit satış ile getirilen düzenleme, tek tek tüketicilerin korumasının yanında nihai olarak kamu düzeninin korunması amacını taşımaktadır⁵⁹⁶.

Kanunun bu hükmüne aykırı olarak piramit satış sistemini toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında 5237 sayılı Türk Ceza kanunu hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir (TKHK m. 77/XVII). Buna göre piramit satış sisteminin yayılması amacıyla kurucu firma ile katılımcı veya bir üçüncü kişi arasında imzalanan reklam sözleşmesi hukuka aykırıdır⁵⁹⁷. Hukuka aykırı bir sözleşme de kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir. Ayrıca bu faaliyetler hangi yöntemle gerçekleştirilmiş olursa olsun Ceza Hukuku anlamında suç teşkil etmektedir. Sonuç olarak, piramit satış sistemlerinin yayılmasına ilişkin olarak yapılan sözleşmeler hukuka aykırı ve kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir. Aynı zamanda çeşitli yöntemler kullanarak sistemin yayılmasına ilişkin yapılan faaliyetler de Ceza Hukuku anlamında suç teşkil etmektedir⁵⁹⁸.

3. Piramit Satış Sistemlerinin Tavsiye Edilmesi Açıkça Yasaklanmıştır

Piramit satış sistemlerinin tavsiye edilmesi de kanun hükmü tarafından açıkça yasaklanmıştır (TKHK m. 80/II). Bu hüküm uyarınca piramit satış sistemi olduğu bilinen bir sistemi, tavsiye amaçlı olarak tanıtmaya yönelik bir sözleşme yapılması da açıkça yasaklanmıştır⁵⁹⁹. Emredici hüküm olarak düzenlenen bu hükme aykırı kurulan bir sözleşme hukuka aykırıdır. Piramit satış sistemlerinin kurulmasının ve

⁵⁹⁴ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. yuk. I, A, 3, b

⁵⁹⁵ Savaş, s. 15

⁵⁹⁶ Zevkliler ve Özel, ss. 42-43; Sirmen, 2468

⁵⁹⁷ Nitekim AB Haksız Ticari Uygulamalar Direktifi m. 14 hükmü, piramit reklam programını kurmak, işletmek veya reklamını yapmanın her halükarda haksız kabul edilen ticari uygulamalar arasında bulunduğunu ifade etmiştir. İlgili direktif sistemin kısa bir süre içerisinde çok sayıda kişiye ulaşacağını göz önünde bulundurarak piramit satış sistemi ifadesi yerine piramit reklam programı ifadesini kullanmıştır. Bkz. Zevkliler ve Özel, s. 769

⁵⁹⁸ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşağı. XVII, B1

⁵⁹⁹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Savaş, s. 15

yayılmasının yasaklanmasında olduğu gibi tavsiye edilmesine yönelik sözleşmeler de kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır⁶⁰⁰.

Piramit satış sisteminin tavsiye edilmesine yönelik kurulan sözleşmelerin temel amacı sistemin katılımcı sayısını artırmaktadır. Çünkü sistemin temeli yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayanmaktadır. Mevcut katılımcılar veya üçüncü kişiler, kurucu firma ile aralarında kurulan sözleşme uyarınca, yeni katılımcıların sisteme dâhil edilebilmesi amacıyla sistemi tavsiye etmektedirler.⁶⁰¹ Piramit satış sistemleri bakımından bu faaliyetin yasaklanması ile sözleşme öncesi hukuki korumadan bahsetmek mümkün olacaktır. Nitekim kanun koyucu güçsüz olan tüketiciyi korumak amacıyla sadece sözleşmeleri değil, kendisine yönelik uygulamaları da koruma kapsamına almaktadır. Bu kapsamda henüz sözleşme görüşmeleri söz konusu olmasa dahi sosyal anlamda temasta bulunan kimseler dürüstlük kuralı uyarınca birbirlerine karşı özen ve koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu kapsamda karşı taraf tüketicinin malvarlığına ve şahıs varlığına zarar vermeme yükümlülüğü altındadır⁶⁰². Kişilere yasal olmayan bir sistemi tavsiye ederek onların katılımını sağlamak da malvarlığına zarar vermeme yükümlülüğünün ihlali anlamına gelecektir.

Kanunun bu hükmüne aykırı olarak piramit satış sistemini toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun ilgili hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir (TKHK m. 77/XVII). Her ne kadar kanun hükmünde, piramit satış sistemlerinin tavsiye edilmesinin açıkça cezalandırılacağı ifade edilmemiş olsa da kanun hükmünün düzenlenme amacından tavsiye niteliğindeki fiillerin de Ceza Kanunu hükümlerine göre suç teşkil ettiği ifade edilebilecektir⁶⁰³.

⁶⁰⁰ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 373; Oğuzman ve Öz, s. 184; Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 129–130; Eren, Borçlar Genel, s. 352

⁶⁰¹ Savaş, s. 15

⁶⁰² Özel, s. 74

⁶⁰³ Savaş, s. 175

Sonuç olarak, piramit satış sözleşmelerinin kurulması halinde kamu düzenini ihlal edebilecek nitelikte mağduriyetlerin yaşandığı göz önünde tutularak sözleşmenin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasaklanmıştır⁶⁰⁴.

C. Piramit Satış Sistemlerinin Yasaklanma Nedenleri

1. Genel Olarak

Piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi kanunun açık hükmü ile yasaklanmıştır. Peki, kanun koyucu piramit satış sistemleri bakımından neden böyle bir uygulama yapılması ihtiyacını duymuştur? Bu noktada piramit satış sistemlerinin yasaklanma gerekçelerinin ifade edilmesi aynı zamanda sistemin temel özelliklerini de ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Piramit satış sistemlerinin yasal olmayan bir satış sistemi olarak değerlendirilerek yasaklanmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dolandırıcılık olarak değerlendirilmesi; ikincisi, ürün veya hizmet satışından çok yeni üye kaydını esas alan bir düzenleme olmasıdır. Hem dolandırıcılık hem de temelde üye kaydının esas alınması faaliyetleri etik dışı ve yasa dışı sayılmaktadır⁶⁰⁵. Sistemin dolandırıcılık olarak nitelendirilmesi, genellikle az miktardaki yatırımlara karşılık büyük miktarda kazanç elde edileceğine ilişkin bir yanılgı oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. Kişilerin piramit satış sistemine katılmalarının en önemli sebebi, az miktardaki yatırımlara karşılık çok yüksek meblağlarda kazanç elde edileceğine ilişkin bir vaadin söz konusu olmasıdır⁶⁰⁶. Ancak bu yüksek kar vaadi, sisteme nispeten önce katılanlar bakımından geçerli olmaktadır. Fakat daha sonra katılanlar, bu sisteme katılacak geride çok fazla insan kalmadığından ya çok az miktarda gelir elde etmekte ya da ödedikleri giriş bedelini dahi kaybetmektedirler⁶⁰⁷.

⁶⁰⁴ Piramit satış sistemlerine ilişkin düzenlemelerin sözleşme öncesi aşamada tüketicinin korunmasına yönelik önlemler başlığı altında düzenlenmesi mümkündür. Nitekim tüketici işlemi ve tüketiciye yönelik uygulamalar TKHK kanun kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle sadece piramit satış sistemlerinin kurulması sırasında değil, sözleşmenin kurulmasından önce de tavsiye edilmesi ve yayılması da yasaklanmıştır. Ayrıca bu yasağa aykırı hareket edenler için Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Bkz. Özel, ss. 73–97

⁶⁰⁵ Koehn, s. 153

⁶⁰⁶ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253; Savaş, s. 15; Çakmak, s. 28–29; Koehn, ss. 153–154

⁶⁰⁷ Koehn, s. 153

2. Kişilerin Mağduriyetlerine Yol Açması

a. Genel Olarak

TKHK m. 84/II hükmü uyarınca: “*Bakanlık, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri almaya ve düzenlemeleri yapmaya yetkilidir.*”. Buradaki bakanlık, Ticaret Bakanlığını ifade etmektedir. Bakanlığın yapmaya yetkili olduğu düzenlemelerden bir tanesi de yönetmeliklerdir. Nitekim Gümrük ve Ticaret Bakanlığı doğrudan satışlara ilişkin temel ilkeleri de kapsayan bir yönetmelik çıkarmıştır (İYDKSY m. 25)⁶⁰⁸. Bu yönetmelik ile yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satışlara ilişkin temel ilke ve esaslar düzenlenmiştir. Piramit satış sistemi ise yasal olmayan bir doğrudan satış sistemidir. Buradan hareketle yönetmelikte yer alan temel ve ilke ve esaslara sahip olmayan sistemler, diğer özellikleri de taşıdığı durumlarda, piramit satış sistemi olarak nitelendirilebilecektir⁶⁰⁹.

b. Somut Mal Alım Satımının Olmaması

Yasal olarak nitelendirilen bir doğrudan satış şirketinin kullandığı sistemin, sisteme yeni kişiler kazandırmaktan ziyade mal veya hizmetlerin nihai tüketicilere satışının esas alınması gerekmektedir (İYDKSY m. 25/I). Nitekim AB Haksız ticari uygulamalar direktifi⁶¹⁰ de Ek-1 kısmında düzenlenen her halükarda haksız olduğu kabul edilen ticari uygulamalar- aldatıcı ticari uygulamalar başlığı altında düzenlenen m. 14 hükmüne göre piramit sistemler: “*Tüketicinin ürün satışı ya da tüketimi yerine, esasen programa diğer tüketicileri dahil etmesinden kaynaklanan bir bedeli kazanma fırsatı için ödemede bulunduğu bir piramit reklam programını kurmak, işletmek veya reklamını yapmak*” şeklinde düzenlenmiştir. Piramit satışları

⁶⁰⁸ 14 Ocak 2015 tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanarak üç ay sonra yürürlüğe giren İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği, 09 Temmuz 2018 tarihli ‘Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığının, Ticaret Bakanlığı şeklinde değiştirilmesinden önceki zamanda çıkarıldığından, çıkaran makamın ismi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı olarak ifade edilmiştir.

⁶⁰⁹ Savaş, ss. 176–179

⁶¹⁰ 11 Mayıs 2005 tarih ve 2005/29/EC sayılı Avrupa Parlamentosu Ve Konsey Direktifi- Direktifin Türkçe metni için Bkz. Zevkliler ve Özel, s. 769

düzenleyen direktif hükmü, yasal olmayan bir piramit satış sistemini ürün satışı ya da tüketimi yerine yeni katılımcıların sisteme dâhil edildiği satış sistemi olarak ifade etmektedir. Bu direktife ilişkin olarak AB Komisyon Personeli Çalışma Dokümanı, haksız ticari uygulamalar direktifine ilişkin uygulama/başvuru niteliğindeki rehberde haksız ticari uygulamalara ilişkin daha geniş açıklamalara yer vermektedir. Bu çalışma raporundaki piramit satış sistemlerine ilişkin yer alan açıklamada, bu sistemin ürün satışından ziyade sisteme yeni katılımcıların getirilmesi sonucunda kazanç elde edilebilecek bir sistem olması dolayısıyla yasaklanması gerektiği ifade edilmiştir⁶¹¹. Direktif m. 14 uyarınca verilen yargı kararlarında, bir sistemin piramit sistem olarak değerlendirilmesi temelde katılımcılara ödenecek olan kazançların gerçek bir ekonomik aktivite neticesinde meydana gelmiş olup olmamasına dayanmaktadır⁶¹². Sistemden elde edilen kazançların ekonomik bir faaliyet, bir ürün alım satımı değil de sisteme yeni kişiler kazandırılması ile oluşturulduğu sonucuna varıldığında burada bir piramit sisteminden bahsetmek mümkün olacaktır.

Yönetmeliğin ilgili maddesinde de ifade edildiği üzere, yasal bir doğrudan satış şirketi temel olarak ürün veya hizmet satışını esas almalıdır. Hatta ürün alım satımına dayalı elde edilen kazançlar yasal olarak nitelendirilen bir network marketing sistemi ile yasal olmayan piramit satış sistemleri arasındaki en önemli farkı oluşturmaktadır⁶¹³. Fakat söz konusu madde ile bakanlık sisteme yeni kişiler kazandırılmasını tamamiyle yasaklamamıştır. Burada ifade edilmek istenen, ürün veya hizmet satışının sistemin temel dayanağı olması gerektiğidir. Nitekim doğrudan satış şirketlerinin bir türü olan network marketing sisteminde, sisteme dahil olan katılımcıların iki tür faaliyet sonucunda kazanç elde ettiği görülmektedir. Bunlardan ilki, tek katlı pazarlama sistemi ile ortak olan nihai tüketicilere bizzat katılımcı

⁶¹¹ European Commission, Commission Staff Working Document, Guidance On The Implementation/Application Of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices, Brussels, 25.5.2016, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016SC0163&from=EN> , (10.01.2018), s. 81

⁶¹² Mahkeme kararı uyarınca piramit satış sistemlerinin yasaklanması temelinde üç kriter bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sistemin yeni katılımcıların ticari anlamda kar elde edeceğine dair vaadine dayanmasıdır. İkinci olarak, bu kazanç vaadi diğer katılımcıların sisteme üye olması ile yerine getirilmektedir. Son olarak da, katılımcıya sisteme girerken vaat edilen kazancın gerçek bir ekonomik aktiviteye dayanmamasıdır. Buradan hareketle, sistem mevcut katılımcıların kazanç vaatlerini gerçek bir ticari faaliyet sonucunda değil de, daha sonraki katılımcıların ödedikleri bedellerden elde etmektedir. EU-Reports of Cases, Judgment of the Court (Second Chamber), 3 April 2014, p. 6, par. 20, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62012CJ0515&from=EN> , (11.01.2018), s. 6

⁶¹³ Savaş, s. 16–17; Çakmak, s. 28-30; Muncy, s. 49; Constantin, s. 34

tarafından yapılan satışlardır. İkinci kazanç ise katılımcının bir ağ kurmak suretiyle bu ağda yer alan kişilerin yapmış oldukları satıştan elde ettikleri kardır. Bu ikinci kazanç sistemi aynı zamanda çok katlı pazarlama sisteminin temel özelliğini de ortaya koymaktadır⁶¹⁴. Bu sistemde yer alan katılımcıların kazançları kendilerinin ve yeni katılımcıların ürün alım satımı ile oluşmaktadır⁶¹⁵. Network marketing sisteminde yeni katılımcılar bulmak suretiyle bir alt hat oluşturan distribütörün kazancının temeli bizzat kendisinin ve alt hattakilerin sistemden aldıkları ürün veya hizmeti nihai tüketiciye satışına dayanmalıdır⁶¹⁶. Temeli ürün alım satımı olmakla birlikte network marketing sistemlerinde yeni katılımcıların bulunması hususunda bakanlık tarafından belirlenen bir sınırlama bulunmamaktadır. Buradaki tek sınırlama, sistemden elde edilen gelirlerin ağırlıklı yönünün yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesinden oluşmamasıdır⁶¹⁷. Bu da doğal olarak sistemde nihai tüketiciye satılabilecek nitelikte bir ürünün varlığını zorunlu kılmaktadır⁶¹⁸

⁶¹⁴ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. yuk. XII, A, 4

⁶¹⁵ Gurağaç, s. 36

⁶¹⁶ Sparks and Schenk, s. 856

⁶¹⁷ Savaş, s. 177

⁶¹⁸ Federal Ticaret Komisyonu 18 Kasım 1975 tarihli Koscot Davası'nda, piramit sistemleri ile yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi arasındaki farkları belirleyen bazı kriterler belirlemiştir. Bu kriterler aynı zamanda "Koscot Kriterleri" olarak da adlandırılmaktadır. Bir piramit satış sisteminden bahsedebilmek için sistemin temel kazanç kaynağının ürün veya hizmet satışı yapmaktan ziyade yeni katılımcılar bulmak ve onlara sponsor olmak sonucunda gerçekleşmelidir. Bu faaliyet sonucunda elde edilecek olan kazançların ürün alım satımı ile ilgisinin olmadığı belirtilmiştir. Karara konu olan sistemdeki kazancın kaynağı nihai tüketicilere yapılan ürün satışını değil, alt hattakilere yapılan ürün satışını ifade etmektedir. Metnin tamamı için Bkz. Federal Trade Commission, November 18, 1975, 86 FTC, s. 1106et (1975) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-86/ftc_volume_decision_86_july_-_december_1975pages_1106-1202.pdf , (14.01.2018)

Federal Ticaret Komisyonu 8 Mayıs 1979 tarihli kararında ise bir önceki kararından farklı olarak yasal bir doğrudan satış sisteminin kriterlerini ortaya koymaya çalışmıştır. İki farklı kriter bu anlamda önem arz etmektedir. İlki, "%70 kuralı" olarak da adlandırılan, bir distribütörün sistemden kazanç sağlayabilmesi için bir ay boyunca sipariş etiği ürünlerden %70' ini nihai tüketiciye satması gerektiğini öngören kriterdir. İkinci olarak da distribütörlerin, sipariş ettikleri ürünleri 10 farklı nihai tüketiciye satmaları gerekmektedir. Metnin tamamı için Bkz. Federal Trade Commission, May 8, 1979, 93 FTC, s. 618 (1979) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-93/ftc_volume_decision_93_january_-_june_1979pages_618-738.pdf , (14.01.2018)

Amerika Birleşik Devletleri Temiz Mahkemesi 4 Mart 1996 tarihli kararında da sistemin piramit satış sistemi olup olmadığının belirlenmesi bakımından, Federal Ticaret Komisyonu tarafından daha önceden belirlenen kriterler esas alınmıştır. Uygulanan bu kriterler neticesinde karara konu firmanın, nihai tüketiciye ürün satışı ile alakası olmayan, yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesi ile kazanç elde edilen bir sistem olduğu belirtilmiştir. Metnin tamamı için Bkz. United States Court of Appeals, Ninth Circuit, nos. 94-16577 and 94/16478, Webster v. Omniterition International, Inc., 79 F. 3d 776 (1996). <https://assets.factsabouthelife.com/content/uploads/2012/12/15193621/Webster-v.-Omnitrition-79-F.3d-776-1996.pdf> , (14.01.2018)

DSA olarak adlandırılan Amerika Birleşik Devleti'ndeki Doğrudan Satış Derneği, doğrudan satışlar sisteminin hukuka uygun bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için sisteme ilişkin temel etik kuralları düzenlemiştir⁶¹⁹. Bu etik kurallar içerisinde, etik dışı olarak nitelendirilen piramit satışlara ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir. Ayrıca uygulamada piramit satış sistemlerinin görünürde yasal bir doğrudan satış şirketi gibi faaliyet göstermesi ve buna bağlı olarak çok fazla mağduriyetin yaşanmasının söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle Doğrudan Satış Derneği bu konuya ayrıca önem vermek suretiyle piramit satış sistemleri ile yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış sistemleri arasındaki farklılıkları özel olarak belirtmiştir. Bu düzenlemede, piramit satış sistemlerinin hukuka aykırı ve dolandırıcılık niteliğinde kabul edildiğini de maddeler halinde açıklamıştır. Bunlardan bir tanesi de sistemin içerisinde satılacak bir ürünün olmaması ve bir üründen bahsetmenin mümkün olduğu hallerde de bu ürünlerin değersiz veya çok az değeri olan ürünler olmasıdır⁶²⁰.

Fakat somut bir ürün satışının bulunması tek başına bir sistemi yasal olarak faaliyet gösteren çok katlı pazarlama sistemi haline getirmemektedir. Nitekim yasal olarak nitelendirilen diğer terimlerde olduğu gibi, piramit satış sistemlerinin doğası ve işleyişi de zaman içerisinde değişmiştir. Piramit satış sistemlerinin ortaya çıktığı ilk zamanlarda bir ürün veya hizmet satışından bahsetmek mümkün değildir. Fakat firmalar yasal düzenlemelerin uygulanmasını engellemek amacıyla görünürde bir ürün veya hizmet satışının olduğu; ancak temelde yeni katılımcılardan gelir elde edilen bir sistem kurmaktadırlar. Buradaki ürün veya hizmetler katılımcıların ödedikleri yüksek miktardaki giriş bedellerinin karşılığını oluşturacak şekilde, sistemin yasal bir görünüme kavuşturulması amacını taşımaktadır⁶²¹. Hatta bazı firmalar, yasal bir şirket şeklinde kurulmakla birlikte daha sonra piramit satış sistemine dönüşmektedirler. Bu nedenle bu tarz bir sistemlerin tespiti için ilgili makamların daha ayrıntılı incelemeler yapması gerekmektedir.

⁶¹⁹ The Direct Selling Association (DSA) Amerika Birleşik Devletlerinde, doğrudan tüketicilere satılan mal ve hizmetleri üretip dağıtımını yapan firmalar için kurulan ulusal bir ticaret birliğidir. Bu dernek tarafından çıkarılan etik kurallar da doğrudan satış sisteminde tüketicilerin korunması amacına hizmet etmektedir. Doğrudan satış ve piramit satış sistemlerinin ilk olarak Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıktığı da göz önünde bulundurulduğunda yapılan yasal düzenlemeler önem arz etmektedir. Bkz. Code of Ethics, s. 5, 12

⁶²⁰ DSA, Illegal Pyramid Schemes

⁶²¹ Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 140–141

Yönetmeliğin devamı maddesinde sistemdeki mevcut katılımcıların elde ettikleri kazanç, ağırlıklı olarak sisteme yeni kişiler kazandırılması ve bu sayede oluşan komisyon, prim, teşvik, ödül ve benzeri isimler altında nitelendirilen menfaatlerin dağıtılması üzerine kurulamayacağı düzenlenmiştir (İYDKSY m. 25/II). Bu düzenleme maddenin ilk fıkrasının devamı niteliğindedir. İlk maddedeki sisteme yeni kişiler kazandırmaktan “daha ziyade” ürün satışına dayanması gerektiği hükmü ile ikinci maddedeki “ağırlıklı olarak” yeni kişiler kazandırılması kavramı aynı amaca hizmet etmektedir. Özellikle son dönemlerde piramit satış sistemlerinin görünürde bir yasal network marketing sistemi gibi çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda, tüketicilerin daha etkin korunabilmesi için açık ifadelere yer verilmesi yerinde olacaktır. Nitekim Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’dan önce yapılan basın açıklamasında bu konuda daha belirgin sınırlandırmalara yer verildiği görülmektedir. Basın açıklamasının 7. 5.’ inci maddesinde: “*Prim ya da komisyon verilen alt katılımcı basamağının sınırlandırılması, genellikle beşinci alt basamağa kadar komisyon verileceğinin belirtilmesi*” şeklinde bir sınırlandırma getirildiği görülmektedir⁶²². Böyle bir sınırlandırılma getirilmesi görünürde yasal olarak faaliyet gösteren piramit satış sistemlerinin tespit edilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir⁶²³.

c. Kişilerin Yüksek Kar Vaadi ile Sisteme Dahil Edilmesi

(1). Genel Olarak

Yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış şirketleri hızlı zengin olma fırsatları, gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatler gibi sistemle ilgili yanıltıcı bilgiler veremez. Baskı kurma, aldatma, rahatsızlık verme ve bunlara benzer yollarla kişileri sisteme dahil olmaya zorlayamaz (İYDKSY m. 25/III). Piramit satış sistemleri ‘... *gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan bir kazanç beklentisi sistemi...*’ olarak tanımlanmıştır. Piramit satış sistemleri yasal çok katlı pazarlama sisteminde

⁶²² “Sanayi ve Ticaret Bakanlığından Saadet Zinciri Uyarısı”, **Marbleport**, 10.01.2011, <http://www.marbleport.com/guncelhaberler/2652/sanayi-ve-ticaret-bakanligindan-saadet-zinciri-uyarisi> , (12.12.2017)

⁶²³ Savaş, ss. 176–177

olduğu gibi temelde ürün veya hizmet satışına dayanmadığından sistemdeki kazancın temeli yeni katılımcıların ödedikleri giriş bedeline dayanmaktadır. Ancak piramit satış sistemleri genel olarak hızla zengin olma fırsatları sunarak, gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatlerde bulunarak ve kolay yoldan para kazanma sistemi olduğunu ifade ederek kişilere sistemle ilgili yanıltıcı bilgiler vermektedir. Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan piramit satış sistemlerinin vaat ettiği kazançların normal piyasa şartları göz önüne alındığında elde edilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Fakat firmalar bu durumun ortaya çıkmasını engelleyebilmek adına, devletten, bakanlıklardan ya da güvenilir makamlardan ödül, yetki, teşvik aldıklarına yönelik gerçeğe uygun olmayan beyanlarda bulunmaktadır⁶²⁴. Firmalar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler aynı zamanda üçüncü fıkranın ikinci cümlesinde belirtilen aldatma ve buna benzer yollarla kişileri sisteme dâhil etme başlığı altında değerlendirilebilecektir.

Firmalar baskı kurma, aldatma, rahatsızlık verme ve bunlara benzer yollarla kişileri sisteme dahil olmaya zorlayamayacaktır. Öncelikli olarak katılımcılar baskı kurma (TBK m. 37) ve aldatma (TBK m. 36) fiilleri sonucunda sisteme dahi olmuşlarsa, bu konuda genel hükümler içeren Borçlar Kanunu hükümleri uygulama alanı bulacaktır. Böylece aldatma veya baskı kurma neticesinde bir piramit satış sözleşmesinin kurulması söz konusu ise sözleşmenin tarafı olan katılımcı iptal hakkını kullanabilecektir (TBK m. 39). Aldatma ve baskı kurma haricinde, “rahatsızlık verme ve buna benzer yollarla” ifadesi ile sisteme katılım söz konusu olduğunda yönetmelik hükmü esas alınacaktır. Bu nedenle Bakanlık tüm bu hükümleri kapsayacak şekilde yönetmelikte de ilgili düzenlemeye yer verilmiştir⁶²⁵.

⁶²⁴ Facebook adlı sitede Çiftlik Bank adlı kullanıcı tarafından “6. Uluslararası Dünya Kalite Zirvesi’nde Çiftlik Bank ailesi adına düzenlenecek ödül töreninde, Çiftlik Bank CEO’su Mehmet Aydın, Çiftlik Bank ailesi adına 20 markanın hak kazandığı kalite ödülünü Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Sn. Dr.Faruk Özlü’nün elinden alacak” içerikli afiş şeklinde resim paylaşılmış, yorum bölümünde de belirtilen ifade tekrar kullanılmıştır. Bunun üzerine suç duyurusunda bulunulmuş olup, bu haberin tamamen hayal ürünü olduğu ve gerçeği yansıtmadığı belirtilmiştir. Bkz. Günseli Kenarlı ve Güven Usta, ‘Binlerce kişi para yatırmıştı... Bakanlık, Çiftlik Bank için suç duyurusunda bulundu, 23.12.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/binlerce-kisi-para-yatirmisti-ciftlik-bank-hakkinda-flas-gelisme-40687646> , (26.12.2017)

⁶²⁵ Savaş, s. 177

(2). Kar Vaadinin Gerçekleşmesinin Güç veya İmkânsız Olması

(i). Yüksek Kar Vaadi

Piramit satış sistemleri, katılımcılarına başka katılımcılar bulma koşuluyla para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren, bu kazancın elde edilmesini de tamamen veya kısmen diğer katılımcıların da koşullara uygun davranmasına bağlı kılan, gerçekçi olmayan ve gerçekleşmesi güç olan kazanç beklentisi sistemidir (TKHK m. 80/I). Piramit satış sistemini benimseyen kurucu firmalar, mevcut katılımcıların yeni katılımcıları sisteme dâhil etmeleri halinde kazanç elde edeceklerini vaat etmektedirler. Nitekim sistemin temeli, ürün satışından elde edilen gelire değil de yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri başlangıç bedeline dayanmaktadır. Katılımcı sayısının artması piramidin üstünde yer alanların elde ettiği kazançların artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle piramit satış sistemini benimseyen firmalar, sistemde “yüksek kar” elde edileceğini savunarak katılımcıları sisteme dahil etmeye çalışmaktadırlar. Fakat bu yüksek kar vaadinin gerçekleşmesi çok güç ve hatta imkânsızdır. İlgili yönetmelik, doğrudan satış şirketlerinin hızlı zengin olma fırsatları, gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatler gibi sistemle ilgili yanıltıcı bilgiler veremeyeceklerini ifade etmiştir (İYDKSY m. 25/III).

Piramit satış sistemlerini benimseyen firmalar, katılımcı sayısının artırılması için genellikle muhtemel kazançları hakkında yanıltıcı bilgiler vermektedirler. Uygulamada bazı firmalar, sistemden elde edilen kazanç hakkında yanıltıcı bilgiler verirken⁶²⁶, bazıları ise sistemdeki kazancın elde edilmesine ilişkin yanıltıcı bilgiler vermektedirler. Nitekim bu yüksek kazancın piramit sisteminde daha yüksek pozisyonlara gelmek suretiyle elde edilebileceği savunulmakla birlikte böyle bir pozisyona yeni katılımcıların gelebilme olasılığı gerçekçi bir planlamaya dayanmamaktadır⁶²⁷. Nitekim piramit satış sistemlerinde, yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde olduğu gibi, eğitimi cinsiyeti ya da yeteneği ne olursa olsun en alt kademedен başlayarak sistem içindeki tüm katılımcılarla eşit koşullarda rekabet

⁶²⁶ Koehn, s. 154

⁶²⁷ Sergio Pareja, “Sales Gone Wild: Will The FTC’s Bussiness Opportunity Rule Put An End To Pyramid Marketing Schemes?”, **Mcgeorge Law Review**, Vol:39, No: 83, 2008, s. 93; Güragaç, s. 36; Çakmak, ss. 28–29; Nat and Keep, Marketing Fraud, s. 141

etme ve büyük bir satış ekibi kurarak kendisinden önce organizasyona katılanlardan daha çok kazanç elde etmesi mümkün değildir⁶²⁸. Piramit satış sistemlerinden kazanç elde edebilmek, sisteme daha önceden katılan katılımcılar için mevcut iken daha sonra katılanların bir kazanç elde edebilmesi çok da mümkün olmamaktadır⁶²⁹. Sistem ilk işlemeye başladığında, mevcut katılımcılar yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri başlangıç bedeli ile sistemden yüksek meblağlarda kazanç elde etmektedirler. Ancak katılımcı sayısının en son noktaya ulaşması ile birlikte yeni katılımcılar bulunamadığında piramit sistem durmakta ve birçok katılımcı hiçbir kazanç elde etmeden ve hatta sisteme girerken ödedikleri giriş ücretini dahi alamadan sistemden ayrılmaktadır⁶³⁰.

Yasal olsun veya olmasın doğrudan satış sistemini benimseyen kurucu firmalar, sistemin yayılmasını sağlamak için tanıtım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ancak yasal olan sistemlerdeki ürün veya hizmetin pozitif yönlerinin gösterilmesi suretiyle tanıtımı ile yasal olmayan sistemlerdeki sistem hakkındaki yanıltıcı bilgiler verme arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yeni katılımcıları sisteme dâhil edebilmek adına benimsenen tanıtım faaliyeti hızlı veya kolay para temeline dayanıyorsa burada yasal olmayan bir sistemin benimsendiği savunulabilecektir. Nitekim yasal olarak faaliyet gösteren bir sistemden kazanç elde edilebilmesi için katılımcıların çalışması ve belirli bir zaman geçmesi gerekmektedir⁶³¹. Ancak bu iki faktöre bağlı olmaksızın, çok az bir emek karşılığında büyük kazanç vaatleri içeren sistemler yasal olmayan piramit satış sistemleri olarak değerlendirilmektedir⁶³². Nitekim yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış şirketleri, hızlı zengin olma fırsatları, gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatler gibi sistemle ilgili yanıltıcı bilgiler veremezler (İYDKSY m. 25/III). Yönetmelik hükmünde, “*gibi*” ifadesi ile yüksek kazanç vaatlerinin belirtilmesi bakımından örneksene yolu ile bir sayım yapıldığı görülmektedir. Kurucu firmalar, yönetmelikte belirtilenler dışında herhangi bir yöntemle sistemin muhtemel (potansiyel) kazancı hakkında yeni katılımcılara yönelik yanlış

⁶²⁸ Taşoğlu, ÇKP, ss. 70–71

⁶²⁹ Gürağaç, s. 36; Savaş, s. 13

⁶³⁰ Taşoğlu, ÇKP, ss. 70–71; Savaş, s.13; Koehn, p. 154; Carvajal, Monroe, Pattilio and Wynter, s. 6;

⁶³¹ Muncy, s. 52; Black, s. 31

⁶³² Black, s. 31; DSA, Illegal Pyramid Schemes

bilgilendirme yaptığında, bu sistem de yasal olmayan bir piramit satış sistemi olarak değerlendirilebilecektir⁶³³.

Piramit satış sistemini benimseyen firmalar, yeni katılımcıları sisteme dâhil edebilmek için yüksek kazanç vaadinin gerçekleştiğine yönelik olarak, çeşitli yöntemlerle katılımcıları ikna etmeye çalışmaktadırlar. Yargıtay kararında da belirtildiği üzere, sistem yatırılan paralar karşılığında yüksek faiz verileceği ve paraların istendiği her an geri çekilebileceği vaadi ile bir banka gibi davranılmak suretiyle 145.000 DM para toplandığı belirtilmiştir. Ancak kurulan şirketin mali tabloları incelendiğinde, şirketin aslında zarar ettiği fakat yeni katılımcılardan toplanan paralarla bir saadet zinciri benzeri bir yapı oluşturulduğu belirtilmiştir⁶³⁴. Yargıtay, katılımcının kurucu firmaya bir miktar Alman Markı yatırdığı ve parasını istediği anda geri alabileceği ve kurucu firma tarafından yüksek oranda kar elde edebileceği taahhüdünde bulunulduğunu belirtmiştir. Fakat bu sistem de aslında zarar elde eden ancak katılımcıların ödedikleri giriş bedelleri ile mevcut katılımcılara ödeme yapan bir sistem olduğu belirtilmiştir⁶³⁵. Bir başka kararında da sanık tarafından katılımcıların paralarını 45 gün sonra %8 kar payı ile geri alacakları vaat edilen bir sistem gerçekçi bir temele dayanmadığından saadet zinciri olarak değerlendirilmiştir⁶³⁶.

Yanılıcı bilgiler verme yasağı, gerçekçi olmayan açık bir kar vaadinin yanı sıra kurucu firmalar tarafından benimsenen bazı hareketleri de kapsamaktadır. Burada önemli olan katılımcılarda sisteme girdikleri takdirde çok yüksek miktarlarda kazanç elde edeceklerine ilişkin bir kanaat oluşturulmasıdır. Nitekim 1998 tarihli Yargıtay Ceza Genel Kurulu karara konu olayda kurucu firma tarafından yapılan bazı faaliyetlerin yanılıcı bilgiler verme yasağı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kurucu firmanın lüks yerlerde yemekli ve müzikli toplantılar düzenledikleri, katılımcıların sağlıklı düşünme yeteneğinin ortadan kaldırılarak hatalı bir inanç ve kanaatle sisteme dâhil olmaları, katılımcılara matematiksel tablolar ve işlemlerle üye olduklarında çok para kazanacağına ilişkin ikna faaliyetlerinin düzenlenmesi, kabul başvurusunda uluslararası bir yapılandırma içinde olduklarını

⁶³³ Savaş, s. 177

⁶³⁴ Y. 11 HD., E.2014/18518, K. 2015/6640, T. 08.05.2015, www.kazanci.com

⁶³⁵ Y. 11 HD., E.2015/12115, K. 2016/3117, T. 21.03.2016, www.kazanci.com

⁶³⁶ Y. 15 CD., E.2015/8118, K. 2015/25234, T. 11.05.2015, www.kazanci.com

gösterecek şekilde başlık kullanılması, konuşmacılara matematiksel tablolar ve işlemlerle üye olduklarında çok para kazanacakları yönünde telkin ve açıklamalarda bulunulması, kendi servetlerinden örnekler verilerek bu sistemin çok kazançlı bir sistem olduğu düşüncesinin katılanların zihninde oluşturulması faaliyetleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, katılımcılarda sistemden çok para kazanacakları yönünde bir kanaat oluşturmaktadır⁶³⁷.

Sonuç olarak, katılımcıların sisteme girmeleri sonucunda yüksek miktarlarda kazanç elde edeceklerine ilişkin kanaat oluşturan, gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi güç olan sistemler, yasal olmayan piramit satış sistemleridir. Yüksek kar vaadi, piramit satış sistemleri bakımından hem sistemin amacı hem de yeni katılımcılar bulunması yönünden sistemin aracı fonksiyonuna sahiptir. Piramit satış sistemlerinin temel unsuru, katılımcı sayısının artırılarak piramidin üstünde yer alanların daha fazla kar elde edilmesinin sağlanmasıdır. Bu noktada yüksek kazançlar elde edilmesi sistemin amacını oluşturmaktadır. Katılımcıların sisteme üye oldukları takdirde para kazanacaklarına ilişkin kanaat oluşturulması durumunda da yüksek kazanç vaadi sisteme daha çok katılımcı bulunması bakımından aracı konumundadır. Belirtilen nedenlerle yüksek kar vaadi içeren sistemlerin kurulması kanun hükmü, sistemle ilgili yanıltıcı bilgilerin verilmesi ise yönetmelik hükmü ile yasaklanmıştır.

(ii). Ürün Satışının Hiç Olmaması veya Ekonomik Değeri Olmayan Ürünlerin Satılması

Piramit satış sistemlerinde kurucu firmalar tarafından vaat edilen kazancın gerçekleşmesinin güç veya imkânsız olmasının temel nedeni, sistemin ürün veya hizmet satışına yer vermemesidir. Ürün veya hizmet satışına yer veren piramit satış sistemlerinde ise ürünler niteliği itibarıyla, ekonomik değeri olmayan ve bir defa kullanılabilen ürünler olduğundan bu satıştan kazanç elde edilmesi olanağı bulunmamaktadır⁶³⁸. Burada sadece görünürde yasal bir sistem olarak faaliyet gösteriyormuş gibi hareket etme amacı bulunmaktadır⁶³⁹. Böylelikle piramit satış sistemini benimseyen firmalar hem kamu otoritelerinden kolay bir şekilde

⁶³⁷ YCGK. E. 1998/6–280, K. 1998/359, T. 24.11.1998, www.kazancı.com

⁶³⁸ Gürağaç, s. 36; Taşoğlu, ÇKP, ss. 70–71; Constantin, p. 34;

⁶³⁹ DSA, Illegal Pyramid Schemes; Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. yuk. § 11

gizlenebilmekte hem de yasal bir sistem gibi tanıtımlarını yapmaktadırlar⁶⁴⁰. Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminde temelde bir ürün veya hizmet satışı bulunmaktadır. Böyle bir sisteme üye olan distribütörler, hem kendi satışlarından hem de alt hattakilerin satışlarından kazanç elde etmektedirler. Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemlerinde de sisteme katılımı arttırmak amacı ile yüksek kazanç vaatleri başta olmak üzere pek çok özendirici faaliyetin yapıldığı söylenebilecektir⁶⁴¹. Ancak bu iki sistem arasındaki farklılık temelde bir ürün veya hizmet satışına veya yeni katılımcıların bulunmasına dayanıp dayanmadığı noktada belirginleşmektedir. Eğer bir sistem temelde ürün veya hizmet satışına dayanıyorsa ve yüksek kar vaadinin sistemin yaygınlaşarak ürün veya hizmet satışının artırılması amaçlanıyorsa burada yasal bir sistemin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak yüksek kazanç vaadi ile bir ürün veya hizmet satışı olmaksızın, sadece yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesi amaçlanıyorsa burada yasal olmayan piramit satış sistemlerinden bahsedilebilecektir⁶⁴².

(iii). Sistemin Temelinin Genel Olarak Yüksek Katılım Ücretlerinin Ödenmesine Dayanması

İYDKSY m. 25/IV hükmü doğrudan satıcı olarak yasal olan bir doğrudan satış sistemine dâhil olmak isteyenlerden işe başlamaları veya işe başladıktan sonra sistemde kalabilmeleri için giriş aidatı, başlangıç paketi, yenileme ücreti, aidat ve paket ücreti gibi herhangi bir isim altında bedel alınmasını yasaklamıştır. Yasal olmayan piramit satış sistemlerinin temel kazanç kaynağı yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesidir. Hatta kanun, bir piramit satış sisteminden söz edebilmek için mevcut katılımcıların sistemden kazanç elde edebilmesini de yeni katılımcıların bulunmasına bağlamıştır. Piramit satışlara ilişkin düzenleme getirilmeden önce yasal olarak faaliyet gösteren sistemler başlangıç paketi adı altında, içinde ürünlerin, şirketin ve iş planının anlatıldığı kitaplar, broşürler, yani başarılı bir distribütör olabilmek için gerekli tüm malzemelerin bulunduğu bir paketi yeni üye olanlara

⁶⁴⁰ Tekbaş, s. 73

⁶⁴¹ Koehn, s. 159

⁶⁴² Black, s. 33

belirli bir bedel karşılığında vermekteydiler⁶⁴³. Fakat daha sonra bu sistemin yasal olmayan piramit satış sistemlerindeki katılım ücretini gizlemek amacıyla kullanılması ile birlikte, ilgili bakanlık herhangi bir ürün veya hizmet karşılığı olmayan bir bedelin alınmasını yasaklamıştır. Getirilen düzenleme ile birlikte, yasal olsun veya olmasın bir sistemde ürün veya hizmet karşılığı olmayan bedellerin alınması her halükarda yasaklanmıştır. Ürün veya hizmet karşılığı oluşturmeyen bedellerin “giriş aidatı”, “başlangıç paketi”, “yenileme ücreti”, “aidat ve paket ücreti” gibi çeşitli isimler altında alınması mümkündür. Bu durumda yapılan nitelendirmeler yasağın kapsamı bakımından önem arz etmemektedir⁶⁴⁴. Ürün veya hizmet karşılığı olmayan bedellerin, yüksek motivasyon araçlarının satılması, sistemin yüksek meblağlı telefon servisinin kullanılması ve sistemin ofisinden yer kiralanmasına zorlanması şeklinde ortaya çıkması da muhtemeldir⁶⁴⁵.

Başlangıç paketi veya diğer adlarla adlandırılan ürün veya hizmet karşılığı olmayan bedellerin sisteme girişte alınması söz konusu olabileceği gibi katılımcıların sisteme girdikten sonra sistemde kalabilmeleri için de alınması söz konusu olabilecektir. Bu nedenle bedellerin adlandırmaları veya istenme tarihleri sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesinde dikkate alınmayacaktır. Yasal olmayan bir piramit satış sistemi tespit edilirken katılımcıların bedeli ödedikleri zaman veya kurucu firmanın bedeli hangi isim altında istediğine bakılmaksızın, ürün veya hizmet karşılığı olmayan bir bedelin ödenmesi söz konusu olmalıdır⁶⁴⁶.

Yönetmelik ile getirilen hangi ad altında olursa olsun ürün veya hizmet karşılığını oluşturmeyen bedellerin ödenmesinin yasaklanmasından önce sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesi bu bedellerin miktarına bakılarak anlaşılmaya çalışılıyordu. Nitekim yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemlerinde yeni üyelerin işe başlamaları için belirli bedeller alındığı görülmektedir. Fakat alınan bu bedellerin verilen ürün veya hizmetin karşılığını mı oluşturduğu yoksa piramit satış sistemlerinin katılım ücretlerini gizlemek için mi oluşturduğunun tespiti zor olmaktadır. Bu noktada genellikle piramit satış sistemlerindeki katılım ücretlerinin yüksek miktarlardan oluştuğu ifade edilmektedir⁶⁴⁷. Yasal olarak faaliyet gösteren

⁶⁴³ Taşoğlu, ÇKP, s. 53; Savaş, s. 18–19

⁶⁴⁴ Savaş, s. 178

⁶⁴⁵ Koehn, s. 158

⁶⁴⁶ Savaş, s. 178; Koehn, ss. 157–158

⁶⁴⁷ Taşoğlu, ÇKP, s. 71; Savaş, s. 178

network marketing sisteminde ise kayıt bedellerinin makul olduğu ve bu bedelle orantılı bir ürün, ürün numunesi ve pazarlama materyallerinin verilmesinin söz konusu olduğu belirtilmekteydi⁶⁴⁸.

Piramit satış sistemlerine ilişkin önemli düzenlemelerin yer aldığı Amerika'daki yasal düzenlemelerde, ürün veya bir değer karşılığı olmayan “*high entrance fee*” yani yüksek kayıt ücretlerinin piramit satış sistemlerinin bir unsuru olduğu belirtilmiştir. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nde olduğu gibi burada da şirkete üye olabilmek için çeşitli adlar altında⁶⁴⁹ büyük miktarda bedeller alınamayacağı ifade edilmiştir⁶⁵⁰. Buradan hareketle yasal olmayan piramit satış sistemlerinde yüksek katılım ücretlerinin bulunduğu savunulabilecektir⁶⁵¹. Fakat ilgili makam bu tarz bir belirlemenin zor olduğundan bahisle, hangi isim altında olursa olsun ürün veya hizmet karşılığı olmayan hiçbir bedelin alınmayacağını ifade etmiştir.

(iv). Belirli Sayıda Kişinin Katılımını Sağlandıktan Sonra Sistemin Durması

Piramit satış sistemlerinde kazancın gerçekleşmesinin güç veya imkânsız olmasının bir diğer nedeni, belirli sayıda kişinin katılımı sağlandıktan sonra yeni katılımcılar bulunamaması nedeniyle sistemin durmasıdır. Piramit satış sistemlerinden elde edilen kazancın temelini, sisteme yeni katılan kişilerin ödedikleri başlangıç bedeli oluşturmaktadır. Fakat belirli bir zaman geçtikten sonra yeni katılımcıların bulunması giderek zorlaşmakta ve en nihayetinde de piramit satış sistemi çökmektedir⁶⁵². Bu nedenle sisteme öncelikli katılanlar büyük kazançlar elde ederlerken daha sonra dahil olanlar girerken ödedikleri ücretleri dahi alamamaktadır. Yargıtay da eski tarihli bir kararında, karara konu olayda kişilere bir broşür

Nitekim Yargıtay kararı vermiş olduğu bir kararda katılımcıların para kazanacakları vaadi ile kandırılıp her birinden 2450 DM alınmasının söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Metnin tamamı için bkz. Y. 13 HD., E. 1999/5959, K. 1999 /6672, T. 5.10.1999 (www.kazancı.com)

⁶⁴⁸ Gurağaç, s. 36; Taşoğlu, ÇKP, ss. 53–54; Black, s. 39

⁶⁴⁹ “High entrance fees”, “training fees”, “franchise fees”, “fees for promotional materials” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. DSA, Code of Ethics, s. 12

⁶⁵⁰ DSA, Code of Ethics, ss. 5, 12

⁶⁵¹ Constantin, s. 34

⁶⁵² Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 253–254; Taşoğlu, Yapısal farklılıklar, s. 32

gönderilerek, gönderilen listenin birinci sırasındakilere 15 lira ve ayrıca sistemin adresine 7,5 lira gönderilmesi halinde listenin 1. Sırasına gelindiğinde toplam 10.935 lira kazanabileceği garanti edilmektedir. Yargıtay, her ne kadar broşürde katılanlara yönelik olarak sistemi aksatmadan sürdürmeye çalışmak şeklinde bir uyarı yer alsa da, uygulamada bunu sonuna kadar düzenli bir şekilde sürdürmenin olanaksız olduğu ve böyle bir parayı oyuna katılanların tamamının kazanmasına yer verilemeyeceğini belirtmiştir⁶⁵³.

Sonuç olarak, gerçekleşmesi güç veya imkânsız olan kazanç vaadi ile katılımcıların sisteme kaydedilmesi söz konusu ise burada yasal olmayan bir piramit satış sisteminden bahsetmek mümkün olacaktır.

d. Temel amacın sisteme yeni üye kazandırılması

(1). Genel Olarak

Piramit satış sistemlerinin yasaklanma nedenlerinden bir tanesi de temel amacın ürün veya hizmet satışından çok yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesi olduğundan, çok sayıda kişinin mağduriyetlerine yol açmasıdır. Piramit satış sisteminin genişlemesi ve piramidin tepesinde yer alanların kazançlarının artması doğrudan sisteme yeni katılımcılar bulunmasına bağlıdır. TKHK m. 80 piramit satış sistemlerini düzenleyen hükümde de kazanç vaadi yeni katılımcılar bulunması şartına bağlanmıştır. Ayrıca yönetmelik, dolaylı olarak sistemin temelini yeni katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayalı olan sistemleri, yasal olmayan sistemler olarak nitelendirmiştir.

(2). Programa Daha Önce Katılanlara Ödeme Yapmak İçin Yeni Katılan Kimselerin Parasının Kullanılması

Piramit satış sistemleri, mal ve hizmetlerin tüketicilere satışından ziyade, sisteme yeni kişileri kazandırmak amacını taşıdığı için yasal olmayan satış sistemleri olarak değerlendirilmiştir. Katılımcı sayısının artırılması sisteme daha önce katılan

⁶⁵³ Y. 6 CD., 6032/5940, T. 4.11.1971, Selçuk, ss. 234-235

kimselerin para kazanma ihtimalini de artırmaktadır⁶⁵⁴. Çünkü piramit satış sistemi, daha önce sisteme giren katılımcılar için vaat ettiği kazancı ödeyebilmek için, yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri bedeli kullanmaktadır. Piramit satış sistemindeki mevcut katılımcılar ödedikleri giriş bedelleri ile sisteme daha sora katılanların giriş bedellerinden kazanç elde etmeyi ümit etmektedirler⁶⁵⁵.

Piramit satış sistemleri temelde yeni katılımcıların ödedikleri bedellerin mevcut katılımcılara transfer edilmesi şeklinde kurulan bir mekanizmadır. Bu sistem, ürün bazlı olmayan piramit satış sistemlerinde daha net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Ürün bazlı piramit satış sistemleri de yeni katılımcıların girişte ödedikleri yüksek katılım ücretlerine dayanmaktadır. Ancak burada görünürde bir ürün satışı olduğundan, sistemin yasal olmayan niteliği ürün bazlı olmayan sistemlerdeki gibi açık bir şekilde gözlemlenememektedir⁶⁵⁶. Ancak bu sistem bakımından da kazanç kaynağının temelini yeni katılımcıların ödedikleri piramit satış sistemi oluşturmaktadır⁶⁵⁷.

(3). Yapısal Olarak Sadece Organizasyona İlk Katılanların Kazanç Elde Etmesinin Mümkün Olması

Piramit satış sistemlerinin genel yapısı ele alındığında aslında her yeni katılımcı ile birlikte yeni katılımcı bulma ihtimalinin azaldığı görülmektedir. Belirli bir zaman geçtikten sonra sisteme katılan kişilerin sayısı en son noktaya ulaştığında yani sisteme kaydedilecek yeni katılımcılar bulunamadığında, piramit satış sistemi durmaktadır. Bu nedenle, piramit satış sistemlerinin bir gün başarısızlığa uğrayarak çok sayıda mağduriyete yol açacağı öngörülmesi muhtemel kesin bir sonuçtur⁶⁵⁸.

⁶⁵⁴ Sütçü, s. 2509

⁶⁵⁵ Constantin, (12.12.2017), s. 33

⁶⁵⁶ Nat and Keep, ss. 140–141

⁶⁵⁷ Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 194

⁶⁵⁸ Carvajal, Monroe, Pattilio and Wynter, s. 6; Koehn, s. 140

e. Sadece Üye Olmaklar Para Kazanılacağına Vaat Edilmesi

(1). Genel Olarak

TKHK m. 80 piramit satış sistemlerini düzenleyen hüküm uyarınca, katılımcının kazanç elde edebilmesi sisteme yeni katılımcılar bulunması ve bu yeni katılımcıların da koşullara uygun davranmasına bağlıdır. Piramit satış sistemine belirli bir miktarda katılım ücreti ödeyerek üye olan katılımcı, sadece yeni katılımcılar bulması karşılığında kazanç elde edebilmektedir⁶⁵⁹. Bu sistemler bakımından herhangi bir ürün veya hizmet satışından bahsetmek mümkün değildir⁶⁶⁰. Sistemin daha karmaşık olduğu ürün bazlı piramit sistemlerde ise görünürde bir ürün satışı vardır; ancak en temelde üye kaydına bağlı olarak kazanç elde edilmektedir⁶⁶¹.

(2). Kişilerin Katılımının Sağlanması Amacıyla Aldatıcı Nitelikte Faaliyetlerde Bulunulması

İYDKSY m. 25/III hükmü, yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış şirketleri hızlı zengin olma fırsatları, gerçekleşmesi mümkün olmayan vaatler gibi sistemle ilgili yanıltıcı bilgiler veremeyeceğini ve baskı kurma, aldatma, rahatsızlık verme ve bunlara benzer yollarla kişileri sisteme dâhil olmaya zorlayamayacağını ifade etmiştir. Dar anlamda aldatıcı nitelikteki faaliyetler Borçlar Kanunu'nda düzenlenen ve katılımcıya iptal hakkı tanıyan faaliyetleri ifade etmektedir. Yönetmelikte ifade edilen baskı kurma ve aldatma faaliyetleri sonucunda piramit satış sözleşmesinin imzalanması durumunda taraflar, Borçlar Kanunu'nda belirtilen haklarını kullanabileceklerdir (TKHK m. 83/I). Nitekim Borçlar Kanunu, katılımcının kurucu şirketin aldatması sonucunda işlem yapması halinde, yanılması esaslı olmasa bile, sözleşme ile bağlı olmadığını belirtmiştir (TBK m. 36/I). Aynı şekilde, katılımcı kurucu firma veya bir üçüncü kişi tarafından baskı kurulması (korkutulması) sonucunda sözleşme yapmışsa, sözleşme ile bağlı değildir (TBK m. 37/I). Aldatılan veya korkutulan katılımcı, bu aldatmayı öğrendiği ya da korkutmanın

⁶⁵⁹ Nat and Keep, s. 140

⁶⁶⁰ Taşoğlu, ÇKP, s. 71

⁶⁶¹ Keep and Nat, An Historical Analysis, s. 194

etkisinin ortadan kalktığı andan itibaren iptal hakkını kullanabilecektir⁶⁶² (TBK m. 39/I).

Geniş anlamda aldatıcı nitelikteki faaliyetler ise “baskı kurma, aldatma, rahatsızlık verme ve bunlara benzer yollarla” katılımcıların sisteme dâhil edilmesini ifade etmektedir (İYDKSY m. 25/III). Piramit satış sistemleri bakımından “ve bunlara benzer yollarla” ifadesi ile hile unsuruna da vurgu yapıldığı söylenebilecektir. Nitekim Yargıtay da eski tarihli bir kararında satış sistemini kuran kimse tarafından yapılan vaadin aldatıcı nitelikte bulunduğu ve sonuç olarak hile unsuru taşıdığını belirtmiştir⁶⁶³. Piramit satış sistemlerinin yeni katılımcıları sisteme dâhil edebilmek için hileli hareketlerde bulunmaları aynı zamanda Türk Ceza Kanunu anlamında bir dolandırıcılık faaliyeti olduğu sonucunu doğurmaktadır⁶⁶⁴. Nitekim TKHK ceza hükümlerini düzenleyen maddesinde piramit satış sistemleri yasağına aykırı hareket edenler için Türk Ceza Kanunu’nun ilgili hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Ancak hangi hükmün uygulanacağı açıkça yer almamaktadır. İşte hile unsuru, yapılan atıf ile birlikte dolandırıcılığa ilişkin hükümlerinin uygulanmasını gerektirmektedir⁶⁶⁵. Nitekim YCGK tarafından verilen 1998 tarihli titan kararında hile unsuru özel olarak açıklanmıştır. Karara konu olay uyarınca, piramit satış sistemini kuran kimseler hile yolu ile mağdurların fikri faaliyetlerini etkileyerek, onlarda psikolojik bir körlük yaratmışlardır. Ayrıca, katılımcıların üye olması sürecine kadar çeşitli aldatıcı nitelikteki faaliyetler ve yalanlar sonucunda sisteme katıldıkları belirlenmiştir. Kurucu firma tarafından gerçekleştirilen bu hileli davranışların, yapılan subjektif değerlendirme sonrasında, kandırıcı nitelikte olduğu belirlenmiştir. İşte buradaki hileli hareketler neticesinde sisteme dahil olan katılımcılarda yüksek kazançlar elde edecekleri kanaati oluşmuştur. Bu nedenle sistem dolandırıcılık faaliyeti olarak nitelendirilmiştir⁶⁶⁶.

⁶⁶² Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Fikret Eren, Borçlar Genel, s. 425–433

⁶⁶³ Y. 6 CD., 6032/5940, T. 4.11.1971, Sami Selçuk, s. 234-235

⁶⁶⁴ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. aşı. XVII, B, 3, b, (2), (iii)

⁶⁶⁵ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Kara, s. 243

⁶⁶⁶ YCGK. E. 1998/6–280, K. 1998/359, T. 24.11.1998, www.kazancı.com

f. Sistemden Ayrılma Hakkı, Ürün İadesi ve Para İadesinin Söz Konusu Olmaması

İYDKSY m. 25/V hükmü ile doğrudan satıcıların hiçbir masraf ve cezai şart ödemeksizin sistemden ayrılma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Ayrıca doğrudan satıcıların sisteme dâhil oldukları tarihten itibaren altmış gün içerisinde sistemden ayrılması halinde, doğrudan satış şirketlerinin doğrudan satıcıların ellerinde bulunan ve kullanılmamış tüm malları geri almak, söz konusu malların bedelini ise on dört gün içerisinde iade etmek zorunda olduğu ifade edilmiştir. Bu madde, yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi ile yasal olmayan piramit satış sistemleri arasındaki en belirgin farklardan bir tanesini oluşturmaktadır⁶⁶⁷.

Doğrudan satıcıların hiçbir masraf ve cezai şart ödemeksizin, sistemden ayrılma hakkına sahip olması, sisteme girerken alınması yasak olan giriş aidatının başka isim altında çıkarken alınmasını yasaklama amacı ile getirilmiştir⁶⁶⁸. Doğrudan satıcıya tanınan sistemden ayrılma hakkına uygulanacak olan hükümlerin belirlenebilmesi için bu hakkın hukuki niteliğinin tespit edilmesi gerekmektedir. İlk olarak bu ayrılma hakkının, bir cayma hakkı olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. TKHK m. 47/V hükmü uyarınca, tüketicinin herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve cezai şart ödemeksizin sözleşmeden cayma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Cayma hakkına ilişkin usul ve esasların ise İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nde belirtildiği ifade edilmiştir (TKHK m. 47/VII). Fakat burada cayma hakkı bakımından belirli bir süre şartının bulunduğu görülmektedir. Oysa doğrudan satıcıya tanınan ayrılma hakkında belirli bir süre şartı bulunmamaktadır. Yönetmelikte belirtilen altmış günlük süre şartı, doğrudan satıcıların ellerinde bulunan malların geri alınması ve söz konusu malların bedellerinin on dört gün içerisinde iade edilmesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca cayma hakkı yönetmelikte belirtilen şekilde, cayma hakkı süresi dolmadan, kalıcı veri saklayıcısı aracılığıyla kullanılmalıdır (İYDKSY m. 10/I)⁶⁶⁹. Doğrudan

⁶⁶⁷ Savaş, s. 178; Çakmak, s. 28; Taşoğlu, ÇKP, s. 71; Koehn, ss. 156–157; Constantin, s. 34

⁶⁶⁸ Savaş, s. 178

⁶⁶⁹ Cayma hakkına ilişkin Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Selin Sert Sütçü, **6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Hükümlerine Göre Tüketicinin Cayma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, (Cayma Hakkı), s. 3–9; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 284–286; Aydoğdu, Hukuk

satıcının sistemden ayrılma hakkında ise, böyle bir şekil zorunluluğu yönetmelik hükmü ile öngörülmemiştir. Görüldüğü üzere, yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde doğrudan satıcıya tanımlanan sistemden ayrılma hakkı bir cayma hakkı teşkil etmemektedir.

İkinci olarak, sistemden ayrılma hakkının niteliğinin belirlenmesi bakımından bir geri alma hakkı olup olmadığının irdelenmesi gerekmektedir. Geri alma hakkı, kanun tarafından daha ayrıcalıklı kılınan tarafının, sözleşme ilişkisini sona erdirmeye hakkıdır⁶⁷⁰. Geri alma hakkını kullanacak olan tarafın herhangi bir ihbar, ihtar veya ifa süresi belirtme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Doğrudan satış sistemlerinde de doğrudan satıcılar herhangi bir ihtar, ihbar veya ifa süresine bağlı olmaksızın diledikleri zaman ayrılma hakkında sahiptir⁶⁷¹. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlenen cayma hakkı da, tüketicinin satıcı ve sağlayıcı karşısında durumunun güçlendirilmesi amacıyla sadece tüketiciye tanınmıştır. Buna rağmen, doğrudan satış sistemindeki sistemden ayrılma hakkı bir cayma hakkı olarak nitelendirilmemektedir. Çünkü doğrudan satıcıların sistemden ayrılabilmesi için herhangi bir ihtar veya ihbar süresi bulunmamaktadır. Bu nedenle Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlenen geri alma hakkı ile cayma hakkı arasındaki tek farklılık, cayma hakkını kullanacak olan kişinin karşı tarafa belirli bir süre içerisinde bir bildirimde bulunması gerekirken, geri alma hakkında bu bildirim gereksinim duyulmamasıdır⁶⁷².

Yönetmelikte, geri alma hakkının belirli bir süre içerisinde kullanılması haline ilişkin özel sonuçlar bağlanmıştır. Doğrudan satıcıların, sisteme dâhil olduktan sonra altmış gün içerisinde sistemden ayrılması halinde; doğrudan satış şirketleri, doğrudan satıcıların ellerinde bulunan ve kullanılmamış tüm malları geri almak ve bu malların bedelini on dört gün içerisinde geri vermekle yükümlüdür (İYDKSY m. 25/V). Bu sistem İngilizce de “*buyback protection*” yani geri alma kuralı veya geri alma koruması olarak ifade edilmektedir⁶⁷³. Yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerde doğrudan satıcılar, doğrudan satış şirketlerinden aldıkları ürünleri nihai

Rehberi, ss. 131–133; Karakocalı ve Kurşun, ss. 147–150; Zevkliler ve Özel, ss. 311–315; Özel, ss. 227–231; Kara, ss. 108–109; Çabri, ss. 729–741; Deryal ve Korkmaz, ss. 167–169; Arslan, 2014, ss. 470–479

⁶⁷⁰ Sütçü, Cayma Hakkı, ss. 10–11; Eren, Borçlar Genel, s. 1288

⁶⁷¹ Sütçü, Cayma Hakkı, s. 12; Savaş, s. 202

⁶⁷² Sütçü, Cayma Hakkı, s. 13

⁶⁷³ Croft, Cutts and Mould, ss. 177–191

tüketicilere satmak amacını taşımaktadırlar. Yasal sistemlerde, doğrudan satıcıların almış oldukları ürün veya hizmetler, nihai tüketicilere satılabilir nitelikte olduğundan, doğrudan satıcıların ellerinde ürün birikmesinin önüne geçilmiş olacaktır. Çünkü yasal olarak faaliyet gösteren sistemler, doğrudan satıcılar aracılığıyla bir ürün veya hizmetin nihai tüketicilere satışını amaçlamaktadırlar. Bu nedenle doğrudan satıcı ürün satışını gerçekleştiremediğinde, doğrudan satış şirketi nihai amacını gerçekleştiremeyecek ve ürünleri geri alarak bunu gerçekleştirmesi için bir başka kişiyi aracı olarak kullanacaktır. Ürün bazlı piramit satış sistemlerinde ise temelde bir ürün satışından bahsetmek söz konusu olmadığı için katılımcılar sisteme kaydolabilmek için ürün satın almaktadırlar. Bu ürünler satılabilir nitelikte olmadığından, katılımcıların ellerinde ürün birikmesi söz konusu olmaktadır⁶⁷⁴.

Geri alma koruması, diğer ülkelerde de yasal olan satış sistemlerini yasal olmayan sistemlerden ayıran bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Federal Ticaret Komisyonu tarafından verilen 1996 tarihli bir kararda, en fazla üç ay önce verilmiş ürünlerin doğrudan satıcının elinde kalması söz konusu ise doğrudan satış şirketlerinin bu satılmayan ürünleri, satış fiyatlarının %90' ına geri alınması gerektiği ifade edilmiştir⁶⁷⁵. Bu kural, %90 kuralı olarak ifade edilmektedir. İngiltere başta olmak üzere diğer pek çok ülkede de katılımcıların sisteme katılmak amacıyla sözleşmeyi imzaladıkları günden itibaren ilk 14 gün içerisinde satılmayan ürünleri geri verebilecekleri düzenlenmiştir⁶⁷⁶. İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nde belirtilen durum ise doğrudan satıcıların sisteme dâhil oldukları tarihten itibaren ilk altmış gün içerisinde sistemden ayrılması halinde, ellerinde bulunan ürünleri geri verebileceklerini düzenlemiştir. Yönetmelikte belirtilen süre; Federal Ticaret Komisyonu tarafından belirtilen doksan günlük süreye nazaran kısa olmasına rağmen, on dört günlük süreye karşın makul olarak değerlendirilebilecektir. Ayrıca doğrudan satıcının elinde kalan ve kullanılmamış ürünlerin geri verilmesi halinde, Federal Ticaret Komisyonu tarafından belirlenen %90 kuralının aksine, bu ürünlere karşılık gelen bedellerin tamamının alınması söz konusu olacaktır. Ayrıca

⁶⁷⁴ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. yuk. XI

⁶⁷⁵ United States Court of Appeals, Ninth Circuit, nos. 94-16577 and 94-16478, Webster v. Omnitrition International, Inc., 79 F. 3d 776 (1996). <https://assets.factsaboutherbalelife.com/content/uploads/2012/12/15193621/Webster-v.-Omnitrition-79-F.3d-776-1996.pdf> , (14.01.2018)

⁶⁷⁶ Robin Croft, Lindsay Cutts and Patricia Mould, ' Shifting the Risk: 'Buyback' Protection in network Marketing Schemes', **Journal of Consumer Policy**, June 2000, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 179

yönetmelik doğrudan satış şirketlerinin on dört gün içerisinde geri alınan malların bedellerinin iade edileceğini ifade etmiştir⁶⁷⁷.

Yönetmelik metninde, doğrudan satıcının elinde bulunan ve kullanılmamış malların geri iade edilebileceği ifade edilmiştir. Burada bir doğrudan satış sisteminde, doğrudan satıcının aynı zamanda bir tüketici olduğu düşünüldüğünde, doğrudan satıcı sıfatı ile aldığı ürünlerin satılmamış, tüketici sıfatı ile aldığı ürünlerin ise kullanılmamış olması gerekmektedir⁶⁷⁸. Kanımızca yönetmelikte sistemden ayrılma ve ürün iadesine ilişkin yer alan düzenleme, yasal olarak faaliyet gösteren sistemlerin yasal olmayanlardan ayırt edilmesi bakımından etkilidir. Çünkü bu koşulları yerine getirmeyen sistemler, yasal olmayan piramit satış sistemleri olarak değerlendirileceklerdir⁶⁷⁹.

3. Tüketicilerin Korunması

Piramit satış sistemlerinin Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da yasaklanmasının en temel sebebi, tüketicilerin bu tür aldatıcı nitelikteki faaliyetlere karşı korunmasıdır. Nitekim komisyon raporunda da saadet zinciri olarak da bilinen piramit satış yöntemleri ile tüketicilerin mağdur edildikleri belirtilmiştir⁶⁸⁰. TKHK m. 80 ile getirilen düzenleme ile kanun koyucu, bu mağduriyetlerin engellenmesi amacını taşımaktadır.

Tüketici hukukunun temel amacı, piyasa şartlarına göre ekonomik açıdan, zihinsel açıdan ve psikolojik açıdan güçsüz olan tüketicinin korunmasıdır⁶⁸¹. Nitekim 6502 sayılı TKHK m. 1 hükmü kanunun amacını; kamu yararına uygun olarak tüketicilerin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı önlemleri almak olarak ifade etmektedir. Kanun hükmünde de ifade edildiği üzere, tüketici hukuku tek tek tüketicilerin korunması ile nihai olarak kamu yararının korunmasını amaçlamaktadır⁶⁸².

⁶⁷⁷ Savaş, s. 178

⁶⁷⁸ Karşı yönde bkz. Savaş, s. 203

⁶⁷⁹ Savaş, s. 178

⁶⁸⁰ TBMM, Komisyon Raporu, s. 151

⁶⁸¹ Çabri, ss. 1–3; Özel, ss. 27–35; Sirmen, s. 2466

⁶⁸² Zevkliler ve Özel, ss. 42–43; Sirmen, s. 2467

Taraflar, sıfatları ne olursa olsun sözleşme özgürlüğü uyarınca diledikleri alanda, diledikleri şekilde, diledikleri kişilerle sözleşme yapma hakkına sahiptirler (TBK m. 12/I). Bu ilke göz önünde bulundurularak kurulan borç ilişkilerinde, işlem temeli çökmedikçe hâkimin sözleşmeye müdahale etmesinin söz konusu olmayacağı; taraflardan birinin iradesi sakatlanmadıkça iptal veya kesin hükümsüzlük yaptırımının uygulanmayacağı; taraflardan birinin bilgisizliği, düşüncesizliği veya zor durumda kalmasından yararlanılarak edimler arasında aşırı oransızlık sağlanması söz konusu olmadıkça aşırı yararlanma hükmünden yararlanamayacağı ifade edilmiştir⁶⁸³. Uyuşmazlık konusu bakımından tüketicilerin korunmasına ilişkin özel düzenlemelerin bulunmaması halinde; ancak genel hükümlerin kapsamına girdiği takdirde bir koruma mekanizmasından söz edilebilecektir. Bu nedenle tüketicilerin korunmasına ilişkin özel düzenlemeler büyük önem taşımaktadır.

Tüketici korunmasının önemi dikkate alındığında, tüketici hukukuna tüketici sözleşmelerini düzenleyen özel hukuk nitelikli kuralların dahi emredici nitelikte olduğu görülmektedir. Buradaki emredici niteliğin fonksiyonu, tüketicinin sözleşme özgürlüğünün yaratabileceği olumsuz şartlar karşısında korunmasıdır. Nitekim sözleşme özgürlüğüne tüketiciyi koruyucu sınırlar getirilmesi mümkündür⁶⁸⁴. Tüketici hukukunda düzenlenen tüm kurallar emredici niteliktedir, bunun yanında bazı kurallar mutlak emredici niteliğe sahiptir. Bu hükümler niteliği itibarıyla, tüketiciyi korumanın yanı sıra sosyal dengeyi, nihai olarak da kamu düzenini korumayı amaçlamaktadırlar. Mutlak emredici hükümler, adından da anlaşılacağı üzere, aksi hiçbir şekilde kararlaştırılamayan, tarafların kesinlikle uymak zorunda oldukları hükümlerdir. Mutlak emredici hükümlere aykırı hareket edilmesi halinde, yapılan sözleşme kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir⁶⁸⁵ (TBK m. 27/I). Piramit satış sistemlerine ilişkin düzenleme Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlendiğinden genel olarak emredici kural niteliğine sahip olduğu söylenebilecektir. Ancak kanun koyucu, piramit satış sistemlerini tanımlayan fıkranın devamında piramit satış sisteminin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamıştır (TKHK m. 80/II). Böylelikle sadece emredici bir hükmün

⁶⁸³ Deryal ve Korkmaz, s. 18

⁶⁸⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 106–107; Zevkliler ve Özel, ss. 76–78; Tandoğan, s. 12; Özel, ss. 76–78

⁶⁸⁵ Sirmen, s. 2469

varlığından değil, mutlak anlamda emredici bir hükmün varlığından söz edilebilecektir⁶⁸⁶. Buna aykırı hareket edilmesi halinde, kurulan sözleşme kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır⁶⁸⁷.

Kanun koyucu, daha önce kurulan piramit satış sistemlerinden mağdur olanların sayılarını göz önünde bulundurarak, tüketicilerin emredici bir kanun hükmü ile korunmasını yeterli bulmamıştır. Nitekim sistem çok kısa bir sürede, çok sayıda kişiye ulaşmakta çok sayıda kimsenin büyük meblağlar kaybetmesine bağlı olarak az sayıda kimsenin büyük meblağlar kazanmasına neden olmakta ve son olarak da çökmektedir⁶⁸⁸. Bu nedenle, sistem bakımından emredici kurallar ile tek tek tüketicilerin korunması yeterli bir koruma mekanizması oluşmasını sağlamamaktadır; burada mutlak emredici kurallar ile sosyal denge, nihai olarak da kamu düzeni korunmaya çalışılmaktadır. Hem mutlak emredici kurallardan olması hem de genel anlamda bir emredici kanun hükmü olması neticesinde piramit satışlara ilişki düzenlemeye aykırı davranış, kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır. Ayrıca, sistemin kurulması halinde Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulama alanı bulacağı ifade edilmiştir (TKHK m. 77/XVII). Bu sayede kurulması halinde çok sayıda kişinin büyük meblağlar kaybetmesine yol açacak olan piramit satış sistemlerinin kurulmasının yasaklanması, temel olarak tüketicinin korunması amacına hizmet etmektedir⁶⁸⁹.

D. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılığı

1. Genel Olarak

TKHK m. 80/II hükmü, ilk fıkrada tanımlanan piramit satış sözleşmelerinin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamıştır. Taraflar sıfatları ne olursa olsun sözleşmeyi yapma, yapmama, sözleşmenin diğer tarafını seçme,

⁶⁸⁶ Savaş, s. 171

⁶⁸⁷ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Çabri, s. 1083; Kara, s. 242; Savaş, ss. 15, 175–176

⁶⁸⁸ Nitekim YCGK' nun 1998 tarihli kararına konu olan olaydaki T.... adlı para sisteminin otuz bin kişiden, 73.5 milyon topladığı ifade edilmiştir. “Saadet zinciri ile vurdu krallar gibi yaşıyor”, **Hürriyet**, 20.01.1998, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/saadet-zinciriyle-vurdu-krallar-gibi-yasiyor-39003199>, (01.02.2018)

⁶⁸⁹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Çabri, s. 1083; Kara, s. 242

sözleşmeyi ortadan kaldırma ve değiştirme, şeklini belirleme anlamında tam bir serbesti içerisindedir. Ancak sözleşmenin içeriği ancak kanunda öngörülen sınırlar içerisinde özgürce belirlenebilecektir (TBK m. 26). TBK m. 27/I hükmü uyarınca, kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüz olarak kabul edilecektir. Buradan hareketle sözleşme özgürlüğü genel anlamda kanun koyucunun getireceği emredici hükümlerle veya mahkemelerin yazılı olmayan hukuka yollamada bulunan genel kurallardan çıkardıkları ve çıkarabilecekleri sınırlamalarla daraltılabilen, çerçeve bir özgürlüktür⁶⁹⁰.

Piramit satış sözleşmelerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi açıkça yasaklanmıştır. Bu hükümler bakımından aksinin kararlaştırılması mümkün olmadığından hem TKHK mutlak emredici hükümlerinden hem de hukuki işlem teorisi anlamında emredici hükümlerden bahsetmek mümkün olacaktır⁶⁹¹. Emredici hükümlere aykırılığın yaptırımı ise kesin hükümsüzlüktür. Kanunda belirtilen geçerlilik şartlarını taşımayan sözleşmelerin hukuki anlamda hüküm ve sonuç doğurabilmesi mümkün değildir. Taraflar bu hükme aykırı olarak hareket etseler dahi, tarafların sözleşme ile belirledikleri iradeleri hukuk âleminde hiçbir hüküm ve sonuç doğurmayacaktır⁶⁹².

2. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılık Unsuru

a. Genel Olarak

Hukuka aykırılık unsurunun ne olduğuna ilişkin bir tanımlama mevzuatımızda yer almamaktadır. Bir sözleşmenin hukuka aykırı olup olmadığının belirlenmesinde, kesin hükümsüzlük yaptırımından faydalanmak mümkündür. Nitekim hukuka aykırılığın yaptırımı, kesin hükümsüzlüktür. Buradan hareketle hukuka aykırılık, sözleşmenin içeriğinin yazılı ve yazısız hukuk kurallarına aykırı olması anlamına gelmektedir⁶⁹³.

⁶⁹⁰ Tandoğan, s. 12

⁶⁹¹ Sirmen, s. 2469

⁶⁹² Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 129–130; Eren, Borçlar Genel, s. 352

⁶⁹³ Hatemi, ss. 30–31

Hukuka aykırılığın bir çeşidini oluşturan hukuki işlem teorisi anlamında hukuka aykırılık ise, emredici kanun kurallarına aykırı davranılması yani sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünün sınırlarının aşılması anlamına gelmektedir⁶⁹⁴. Kesin hükümsüzlük yaptırımını düzenleyen TBK m. 27 hükmü gereğince, sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünü sınırlandıran haller kanunun emredici hükümleri, ahlak, kamu düzeni, kişilik hakları ve imkânsızlık olmak üzere beş tanedir. Ancak emredici kanun hükümleri ifadesi geniş anlamda bu beş sınırlamayı da içine alacak şekilde kullanılmaktadır⁶⁹⁵. Çünkü bu sınırlamalar kesin çizgilerle birbirinden ayrılma imkânı bulunmayan, birbirinin içine geçmiş soyut kavramlardır. Nitekim emredici kanun hükümlerinin bir kısmı kamu düzenini, bir kısmı kişilik haklarına ilişkindir⁶⁹⁶. Dar anlamda emredici kanun hükümleri ise, taraflarca aksinin kararlaştırılması mümkün olmayan kuralları ifade etmektedir.

Piramit satış sözleşmelerine ilişkin düzenleme aksi kararlaştırılamayan bir şekilde düzenlendiğinden, dar anlamda emredici kanun hükümlerine aykırılık oluşturmaktadır. Ayrıca bu sözleşmenin kurulmasının yasaklanması en nihayetinde kamu düzenine ilişkin olduğundan, geniş anlamda emredici kanun hükümlerine aykırılık söz konusu olmaktadır. Fakat dar ve geniş anlamda emredici kanun hükümlerine ilişkin yapılan ayrımın pratikte bir önemi bulunmamaktadır. Emredici hükümlere aykırılık, dar veya geniş anlamda olup olmadığına bakılmaksızın, kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır⁶⁹⁷.

b. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılık Unsurunun Tespiti

(1). TKHK m. 80 f. 2 Hükmünün Hukuki Niteliği

(i). Genel olarak

Bir sözleşmenin hukuka aykırı kabul edilerek kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olabilmesi için kanunda belirlenen sınırlamaların aşılmış olması gerekmektedir.

⁶⁹⁴ Hatemi, s. 12

⁶⁹⁵ Hatemi ve Gökyayla, s. 73

⁶⁹⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hatemi ve Gökyayla, s. 73

⁶⁹⁷ Oğuzman ve Öz, s. 186; Antalya, Borçlar Hukuku, ss. 129–130; Eren, Borçlar Genel, s. 352

Kanun koyucu, getirmiş olduğu kimi kurallar bakımından yapmış olduğu belirlemelerin aksinin kararlaştırılabileceğini ifade etmekte veya bu anlama gelecek bazı ifadeler kullanmaktadır. Bu durumda, taraflar kanun koyucunun belirlemiş olduğu kuralların aksi yönde geçerli bir sözleşme kurabileceklerdir. Ancak bazı durumlarda, kanun koyucu yapmış olduğu belirlemelerin aksinin kararlaştıramayacağını açıkça ifade etmekte veya bu anlama gelecek bazı ifadeler kullanmaktadır. İşte tarafların sözleşme yaparken uymakla yükümlü olduğu, aksini kararlaştıramayacakları bu kurallara “emredici kanun hükümleri” adı verilmektedir⁶⁹⁸.

(ii). TKHK m. 80 f. 2 Emredici Bir Kanun Hükümüdür

TKHK m. 80/II hükmü, piramit satış sözleşmelerinin kurulmasını yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamıştır. Piramit satış sözleşmelerini düzenleyen bu hüküm, taraflarca aksinin kararlaştırılması mümkün olmayan emredici hukuk kurallarındandır. Buradan hareketle tarafların sözleşme özgürlüğü içerisinde piramit satış sözleşmelerine ilişkin farklı bir çözüm tarzı benimsemeleri de söz konusu olmayacaktır. Piramit satış sözleşmelerine ilişkin bu düzenleme, herkese hitap eden, herkese ödevler yükleyen genel ve objektif davranış kurallarındandır⁶⁹⁹.

Tüketici hukukunun temel amacı zayıf olan tüketicilerin korunmasıdır. Bu nedenle tüketici hukuku bakımından tam bir sözleşme özgürlüğünün varlığından bahsetmek mümkün değildir. Getirilen tüm düzenlemeler sözleşme özgürlüğünü esas almakla birlikte, tüketicinin korunmasının gerekliliği mevcut olduğunda her zaman için zayıf durumda olan tüketicilerin korunmasını sağlamaya çalışmaktadır⁷⁰⁰. İşte piramit satış sözleşmelerinin yasaklanmasının temel nedeni de çok sayıda tüketicinin mağduriyetinin engellenmesidir. Çünkü bu sayede, tek tek tüketicilerin korunması ile en nihayetinde kamu düzeninin korunması da sağlanacaktır⁷⁰¹. Bu nedenle piramit satış sözleşmelerini düzenleyen hüküm TKHK bakımından mutlak anlamda emredici

⁶⁹⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 334; Kemal Oğuzman ve Nami Barlas, **Medeni Hukuk**, 18. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012, ss. 86–87; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, Tekinay, s. 370

⁶⁹⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 334

⁷⁰⁰ Tandoğan, ss. 11–13; Özel, s. 78–80; Sirmen, ss. 2465–2475

⁷⁰¹ Sirmen, 2468

kanun hükümlerindendir⁷⁰². Genel anlamdaki emredici kuralların TKHK bakımından karşılığını mutlak emredici kurallar oluşturmaktadır. Nitekim her ikisinin de aksinin kararlaştırılamayacağı, kararlaştırılması halinde kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacağı belirtilmiştir⁷⁰³.

aaa. Kuralın Lafzından Anlaşılan Emredici Hükümlerdendir

Bir kanun hükmünün emredici nitelikte olup olmadığının tespit edilmesi, geçerli bir şekilde hüküm ve sonuçlarını doğurup doğurmayacağının anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Kanun koyucu, taraflarca aksinin kararlaştırılması mümkün olmayan bir kanun hükmünü pek çok şekilde düzenleyebilme imkânına sahiptir. Bu nedenle bazı kanun hükümlerinin emredici nitelikte olup olmadığının anlaşılması bakımından sadece kanun hükmünün lafzı yeterli olmamakta bunun yanında yorum yapılmasına da gerek duyulmaktadır⁷⁰⁴.

Piramit satış sözleşmeleri bakımından kanun koyucu, bu şekilde bir sözleşmenin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini açıkça yasaklamıştır. Burada, kanun koyucu “yasaktır” ifadesi ile sözleşmenin aksinin kararlaştırılamayacağını açıkça belirtmektedir⁷⁰⁵. Bu kural herkes için geçerli, genel ve objektif bir kuraldır⁷⁰⁶. Buna göre tarafların yasaklılığı açıkça belirlenmiş olan bir kanun hükmüne aykırı olarak geçerli bir sözleşme kurması mümkün değildir. Her ne kadar tarafların iradeleri, özellikle zayıf durumda olan tüketicinin iradesi, bu sözleşmenin kurulması yönünde olsa da kanun koyucu burada taraf iradelerine cevaz vermemektedir. Çünkü hem tüketicilerin ekonomik anlamda korunması hem de kamu düzeninin korunması amacıyla bu tür sözleşmelerin yapılması taraf iradelerine rağmen yasaklanmıştır.

⁷⁰² Sirmen, 2469

⁷⁰³ Sirmen, 2469

⁷⁰⁴ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, s. 370; Hatemi, s. 36; Eren, Borçlar Genel, s. 335

⁷⁰⁵ Eren, Borçlar Genel, s. 335

⁷⁰⁶ Eren, Borçlar Genel, s. 334

bbb. TKHK m. 80 f. 2 Hükümünde Görülen Hukuka Aykırılık Halleri

aaaa. Sözleşmenin Kurulması Yasaklanmıştır

Sözleşmelerde görülen hukuka aykırılık halleri, hukuka aykırılık unsurunun bulunduğu yere göre çeşitli dallara ayrılmaktadır. Sözleşme özgürlüğünün sınırlarını hukuka ve ahlaka aykırılık halleri belirlemektedir. Kanun koyucu, bir sözleşmesel ilişkinin meydana gelmesi durumunda, bu sözleşmeye ilişkin olarak nerede bir hukuka aykırılık unsuru tespit ediyorsa onun meydana gelmesini engellemek amacıyla harekete geçmektedir. Kanun koyucu hukuka aykırılık unsurunu kimi zaman sözleşmenin kurulmasında tespit ettiği için direk olarak sözleşmenin kurulmasını yasaklamaktadır. Piramit satış sözleşmeleri bakımından da kanun koyucu sözleşmenin kurulmasını hukuka aykırı olarak nitelendirdiğinden, hukuka aykırılığın engellenmesi amacıyla emredici kanun hükmü ile sözleşmenin kurulmasını yasaklamıştır⁷⁰⁷. Piramit satış sözleşmesinin kurulmasının yasaklanması halinde yasak olarak nitelendirilen durum tarafların üstlendikleri edimler değil, hükümde belirtilen içerikte bir sözleşmenin yapılmasıdır⁷⁰⁸.

Piramit satış sisteminin işleyişi esas alındığında, ürün bazlı olsun veya olmasın sözleşmeyi imzalayarak sisteme üye olabilmek için katılımcıların bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymaları gerekmektedir (TKHK m. 80/I). Burada katılımcılar, ticari anlamda kazanç sağlaması mümkün olmayan bir sisteme belirli bir para veya malvarlığı koyma suretiyle girmektedirler. Ancak sistemin devamlılığı katılımcı sayısına bağlı olduğu için kazançların bir gün sona ereceği kesindir. Sisteme önceden katılanlar hiçbir emek veya çaba sarf etmeden hızlı bir şekilde büyük miktarlar kazanırken, daha sonraki katılımcılar sisteme giriş bedellerini dahi geri alamamaktadır. Buradan hareketle kanun koyucu işleyişi, sonucu muhtemel olan ve sonuçta çok sayıda mağduriyete yol açması kesin olan bir satış sisteminin kurulmasını yasaklamıştır. Buradan hareketle piramit satış sözleşmesinin kurulması hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmayacaktır. Bu sözleşmeye dayanarak kurucu firmanın katılımcıdan yeni katılımcılar bulmasını talep edebilmesi mümkün

⁷⁰⁷ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 15; Çabri, 1083; Kara, s. 243

⁷⁰⁸ Eren, Borçlar Genel s. 338

değildir. Aynı şekilde katılımcı da bulduğu yeni katılımcılar karşılığında komisyon talep edemeyecektir.

Piramit satış sözleşmesi hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmaması cezai anlamda doğuracağı sonuçlar bakımından etkili olmamaktadır. Nitekim bu sistemi başlatan, düzenleyen veya yayan kişi veya kişiler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır (TKHK m. 77/XVII)⁷⁰⁹.

bbbb. Sözleşmenin Yayılması Yasaklanmıştır

Piramit satış sistemlerinin temeli yeni katılımcıların sisteme üye olmasına dayandığından kanun koyucu böyle bir sistemin yayılmasını da yasaklamıştır. Bu nedenle sistemin reklamının yapılmasına yönelik bir yapılan sözleşmeler de hukuka aykırı olarak nitelendirilerek baştan itibaren hükümsüz olacaktır⁷¹⁰. Piramit satış sistemlerinin temel özelliği çok kısa zamanda çok sayıda kişiyi katılımcı olarak bünyesine dâhil etmesidir⁷¹¹. Bu nedenle sistemin yayılmasını sağlamak amacıyla yapılan reklam faaliyetlerine ilişkin sözleşmeler de hukuka aykırı olarak kabul edilerek, kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır⁷¹².

AB Hukukunda piramit satış sistemlerine ilişkin düzenleme içeren haksız ticari uygulamalar direktifi de piramit satış sistemleri ifadesi yerine “piramit reklam programı kurmak, işletmek veya reklamını yapmak” faaliyetlerinin her halükarda haksız olduğu kabul edilen ticari uygulamalardan olduğunu ifade etmiştir⁷¹³. 6502 sayılı TKHK gerekçesinde, yeni kanun hazırlanırken AB'nin ilgili direktifinin de esas alındığı açıkça belirtilmiştir. Fakat Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, “piramit reklam faaliyeti” ifadesi yerine, piramit satış sistemi ifadesini kullanmaktadır. Ancak hükmün ikinci fıkrasında direktife uygun olarak sistemin yayılması amacıyla reklamının yapılmasını yasaklamıştır. Buna ilişkin sözleşmelerin

⁷⁰⁹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 15; Çabri, 1083; Kara, s. 243

⁷¹⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 15

⁷¹¹ Nitekim piramit satış sisteminin ilk örneklerinden biri olan ponzi şemasında, Charles Ponzi yabancı ülkelerden aldığı posta kuponlarına ilişkin aldığı 100 dolar için 90 gün içerisinde 150 dolar olarak ödemeyi vaat etmiştir. Bu vaadi 45 gün içerisinde yerine getirince sisteme katılan insan sayısı da giderek artmıştır. (Cunningham v. Brown, 265 U.S. 1 (1924) s. 265 <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/265/1/case.html>)

⁷¹² Savaş, s. 15

⁷¹³ 11 Mayıs 2005 tarih ve 2005/29/EC sayılı Avrupa Parlamentosu Ve Konsey Direktifi- Direktifin Türkçe metni için Bkz. Zevkliler ve Özel, s. 769

de hukuka aykırı olduğu ve kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olduğunu belirtmiştir.

Piramit satış sözleşmesinin yayılmasına ilişkin sözleşmelerin hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmaması cezai anlamda doğuracağı sonuçlar bakımından etkili olmamaktadır. Nitekim bu sistemi başlatan, düzenleyen veya yayan kişi veya kişiler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır (TKHK m. 77/XVII).

cccc. Sözleşmenin Tavsiye Edilmesi Yasaklanmıştır

Piramit satış sistemlerinin çok kısa bir sürede çok sayıda kişiye ulaşmasının bir diğer sebebini de sistemin tavsiye amaçlı olarak tanıtılmasına yönelik sözleşmelerin yapılması oluşturmaktadır. Ancak TKHK m. 80/II hükmü, piramit satış sistemlerini tavsiye amaçlı olarak tanıtmaya yönelik bir sözleşme yapılmasını yasaklamıştır. Bu yasağa aykırı hareket edilmesi halinde, taraflar arasında yapılan sözleşme hukuka aykırı olarak kabul edilerek kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi tutulacaktır⁷¹⁴.

Kanun koyucu sistemin işleyişini göz önünde bulundurarak sadece kurulmasını değil, bunun yanında yayılmasını ve tavsiye edilmesini de yasaklamıştır. Buna ilişkin kurucu firma ile yapılan sözleşmeler baştan itibaren geçersiz olarak kabul edilecektir. Burada kurucu firma ile katılımcı arasında, tüketicinin aleyhine olacak şekilde, bir sistemin tavsiye edilmesi söz konusudur. Bu tavsiyeye uyarak sisteme giren tüketici, ekonomik anlamda zarara uğrayacaktır. TKHK gerekçesinde de ifade edildiği üzere, kanunun amacı sözleşmenin kurulması öncesinde ve sözleşmenin kurulması sırasında tüketicinin korunması amaçlanmaktadır⁷¹⁵. Tavsiye edilmesine ilişkin yapılan sözleşmeler hukuki anlamda hüküm ve sonuç doğurmayacağı için tarafların bu sözleşmeye dayanarak edimlerin yerine getirilmesini istemeleri mümkün olmayacaktır⁷¹⁶.

⁷¹⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 15

⁷¹⁵ Aynı yönde bkz. Özel, s. 97 Bu kitapta piramit satış sistemleri sözleşme öncesi tüketicinin korunmasına yönelik önlemler başlığı altında düzenlenmiştir.

⁷¹⁶ Eren, Borçlar Genel, s. 352

Piramit satış sözleşmesinin tavsiye edilmesine ilişkin sözleşmelerin hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmaması, cezai anlamda doğuracağı sonuçlar bakımından etkili olmamaktadır. Nitekim bu sistemi başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır (TKHK m. 77/XVII).

3. Piramit Satış Sözleşmesinin Hukuka Aykırılığının Sonuçları

a. Genel Olarak

Piramit satış sözleşmesinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi kanunun açık hükmü ile yasaklanmıştır. Bu hükme aykırı olarak sözleşmenin yapılması yasaklandığından, piramit satış sistemlerini düzenleyen TKHK m. 80/II hükmü emredici bir kanun hükmüdür. Emredici kanun hükümlerine aykırılığın yaptırımı ise kesin hükümsüzlük olarak ifade edilmiştir (TBK m. 27/I). Bir piramit satış sözleşmesinin kurulması, sistemin yayılmasına veya tavsiye edilmesine ilişkin bir sözleşme imzalanması TKHK m. 80/II emredici hükmüne aykırı olduğundan kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olacaktır.

b. TKHK m. 80 f. 2 Kesin Hükümsüzlük Yaptırımının Sonuçları

Bir sözleşmenin kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olması en genel anlamıyla, sözleşmenin hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmamasını, yani hukuki olarak canlandırılmasının imkânsız olmasını ifade etmektedir⁷¹⁷. Buradaki kesin hükümsüzlük, sözleşmenin belirtilen yasak kurallara aykırılığının yaptırımını ifade etmektedir⁷¹⁸. TKHK m. 80/II piramit satış sistemlerinin kurulmasını sağlayan, piramit satış sözleşmelerinin kurulmasını, piramit satış sistemlerinin yayılması veya tavsiye edilmesi amacıyla sözleşmeler yapılmasını açıkça yasaklamıştır. Kesin hükümsüzlük yaptırımı, bir sözleşmenin kesin geçerlilik unsurlarına aykırılık halinde

⁷¹⁷ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, Tekinay, s. 375

⁷¹⁸ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 129

söz konusu olmaktadır. Kesin hükümsüzlük yaptırımı doğuran şartlar, taraflar arasında sözleşmenin kurulabilmesi için kanunun aradığı olumsuz şartlardır⁷¹⁹.

Piramit satış sözleşmesinin kurulmasının kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olmasının ilk sonucu, sözleşmenin baştan itibaren geçersiz olmasıdır⁷²⁰. Bu şekilde bir sözleşmenin kurulması ile tarafların arzuladığı sonuçlar baştan itibaren geçerli olmayacak ve zaman geçse de geçerlilik kazanmayacaktır⁷²¹. Piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesine yönelik olarak kurulan sözleşmeler de üzerinden zaman geçse dahi geçerlilik kazanamayacaktır. Hatta sistemin yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemine dönüşmesi söz konusu olsa bile bu aşamada kurulan sözleşmelerin geçerlilik kazanması söz konusu değildir. Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi için ayrıca bir sözleşmenin imzalanması gerekmektedir⁷²².

Taraflar edimlerini ifa etseler dahi sözleşme geçerli hale gelmeyecektir. Nitekim piramit satış sözleşmesinin kurulması ile katılımcı yeni katılımcıları sisteme dâhil etse, kurucu firma da bunun karşılığında bir komisyon ödese dahi sözleşmenin geçerliliğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Yine piramit satış sözleşmesinin yayılmasına ilişkin reklam faaliyetlerinin yapılması ve bunun karşılığında kurucu firma tarafından bir ödeme gerçekleştirilse dahi sözleşme geçerli anlamda kurulmuş olmayacaktır⁷²³.

Bunun yanında geçerli olarak kurulmayan piramit satış sistemlerinin kurulmasına ilişkin sözleşmelerin her zaman, herkes tarafından kesin hükümsüzlüğünün ileri sürülebilmesi mümkündür. Hâkim de bu durumu kendiliğinden dikkate alabilecektir⁷²⁴. Kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olan sözleşmelerin her zaman herkes tarafından ileri sürülebilmesi, bu yaptırımın kural olarak kamu yararını koruma amacı taşımasına dayanmaktadır. Piramit satış sistemleri de dâhil olmak üzere, TKHK'nun temel amacı kamu yararı uygun olarak tüketicinin korunmasıdır (TKHK m. 1). Bunun yanında piramit satış sistemlerindeki

⁷¹⁹ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 129

⁷²⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 15

⁷²¹ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 129; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, Tekinay, s. 376; Eren, Borçlar Genel, s. 351

⁷²² Eren, Borçlar Genel, s. 351

⁷²³ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 131; Eren, Borçlar Genel, s. 351

⁷²⁴ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 131; Eren, Borçlar Genel, s. 351; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, Tekinay, s. 376

mağdur sayısı da dikkate alındığında, getirilen düzenlemenin en nihayetinde kamu yararını koruma amacına hizmet ettiği savunulabilecektir. Bu nedenle piramit satış sistemlerinin kurulmasına yönelik olarak yapılan sözleşmeler sadece sözleşmenin taraflarınca değil, üçüncü kişiler tarafından da ileri sürülebilecektir. Ayrıca hâkim önüne gelen olay bakımından, bu tür bir sözleşme söz konusu olduğunda, kendiliğinden sözleşmenin hükümsüzlüğüne karar verebilecektir⁷²⁵. Geçerli bir sözleşmenin kurulması söz konusu olmadığından, taraflar bakımından bir edim yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Taraflardan birinin karşı tarafın edim yükümlülüğünü yerine getirmesini istemesi halinde, edim yükümlülüğünü yerine getirmesi istenen taraf, itiraz niteliğindeki kesin hükümsüzlüğü ileri sürebilecektir⁷²⁶.

Geçersizliği ileri sürmeden önce edimini ifa etmiş olan taraf bakımından istihkak ya da sebepsiz zenginleşme davası ile edimini geri alıp alamayacağının değerlendirilmesi gerekmektedir⁷²⁷. Nitekim haklı bir sebep olmaksızın bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlüdür (TBK m. 77/I). Geri verme yükümlülüğü, özellikle zenginleşmenin geçerli olmayan veya gerçekleşmemiş ya da sona ermiş bir sebebe dayanması durumunda doğmuş sayılmaktadır (TBK m. 77/II). Bu durumda kural olarak, ifa edilen edimler sebepsiz zenginleşme veya istihkak davası ile geri istenebilecektir. Ancak TBK m. 81 hükmüne göre hukuka ve ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleşmesi amacıyla verilen şey geri istenemez. Buradaki hüküm TBK m. 27/I hukuka ve ahlaka aykırı sözleşmelerin kesin hükümsüz olduğunu düzenleyen hükmün tamamlayıcısı konumundadır⁷²⁸. Buradan hareketle genel olarak hükümsüz bir sözleşme ile verilen edimlerin geri alınması sebepsiz zenginleşme veya istihkak davası ile mümkün olabilirken hukuka veya ahlaka aykırılık nedeniyle hükümsüz olan sözleşme ile ifa edilen edimlerin geri istenmesinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Hukuka veya ahlaka aykırılık nedeniyle geçersiz olan bir sözleşme ile

⁷²⁵ Antalya, Borçlar Hukuku, s. 131; Eren, Borçlar Genel, s. 351; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp, Tekinay, s. 376

⁷²⁶ Eren, Borçlar Genel, s. 352

⁷²⁷ Eren, Borçlar Genel, s. 352; Karş. Yargıtay 1999 tarihli bir kararında, T... Uluslararası Matematik Kazanç adlı piramit satış sistemini benimseyen firmanın güttüğü amacın ahlaka ve adaba aykırı, kanunun suç sayıp yasakladığı faaliyetlerden olduğu kumar mahiyetinde bulunduğunu ifade etmiştir. Ahlaka aykırı bir maksadın elde edilmesi için verilen bir şeyin geri alınması mümkün olmadığından, katılımcıların sisteme girerken ödedikleri giriş bedelini geri almalarının mümkün olmadığına hükmetmiştir. Y. 13 HD., E. 1999/5959, K. 1999/6672, T. 05.10.1999

⁷²⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 352, s. 921

ifa edilen edimlerin geri istenememesi için üç temel şartın gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir⁷²⁹. İlk olarak edimi yerine getiren tarafın, hukuka veya ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleşmesini amaçlamış olması gerekmektedir⁷³⁰. İkinci olarak edimi yerine getiren tarafın, hukuka veya ahlaka aykırı bir sonucu gerçekleştirmek kastıyla hareket etmesi gerekmektedir⁷³¹. Buna göre edimini yerine getiren tarafın yerine getirdiği edimin hukuka veya ahlaka aykırı olduğunu bilmesi ve bunu istemesi gerekmektedir. Son olarak da madde hükmü, “...verilen şeyin geri istenemeyeceğini” ifade ettiğinden geri istenen edimin yerine getirilmiş olması gerekmektedir⁷³². Hükmün ikinci cümlesi, hukuka veya ahlaka aykırı bir amacın gerçekleşmesi amacıyla verilen şeyin geri istenmesine yönelik olarak açılan davada hâkimin bu şeyin devlete mal edilmesine karar verebileceği, düzenlenmiştir (TBK m. 81).

Piramit satış sistemleri kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasaklanmış olduğundan TBK m. 27/I hükmü uyarınca kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir⁷³³. Piramit satış sistemleri mevcut katılımcılara bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında, sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulma koşuluyla bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren ve malvarlığı kazancının elde edilmesini tamamen veya kısmen diğer katılımcıların da koşullara uygun davranmasına bağlı kılan, gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan kazanç beklentisi sistemidir. Firmalar çoğunlukla yasal olmayan faaliyetlerini gizleyebilmek adına yasal bir network marketing sistemi gibi faaliyet göstermektedirler. Ayrıca sisteme üye olan katılımcılar da birer tüketici sayıldıklarından ekonomik ve psikolojik bakımdan kurulan ilişkinin zayıf tarafı oluşturmaktadırlar⁷³⁴. Bir katılımcı bu tarz bir sisteme yüksek kazanç elde edeceği düşüncesi ile katılmaktadır. Bu nedenle bir katılımcının hukuka ve ahlaka aykırı bir sonucu gerçekleştirmek kastının bulunduğu bahsetmek güçtür. Çünkü bunun için katılımcının hem bu hukuka aykırılığı bilmesi hem de istemesi gerekmektedir. Ayrıca piramit satış sistemlerindeki katılımcılar bakımından TBK m. 81 hükmünün uygulanarak, katılımcıların yerine getirmiş oldukları edimleri geri isteyemeyeceklerine ilişkin bir

⁷²⁹ Eren, Borçlar Genel, ss. 921–922

⁷³⁰ Eren, Borçlar Genel, s. 922

⁷³¹ Eren, Borçlar Genel, s. 922

⁷³² Eren, Borçlar Genel, s. 922

⁷³³ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, s. 15

⁷³⁴ Çabri, ss. 1–3; Özel, ss. 27–35; Sirmen, s. 2466

sonuca varmak hükmün düzenlenme amacı ile de örtüşmemektedir⁷³⁵. Nitekim TKHK m. 80 hükmü ile piramit satış sistemlerinin düzenlenmesinin temel amacı, bu tarz sistemlerin önüne geçmek suretiyle tüketicilerin mağduriyetlerinin engellenmesidir⁷³⁶. Kanımızca bir piramit satış sistemine üye olan katılımcının yerine getirmiş olduğu edimlerin, hukuka ve ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleşmesi amacıyla verildiğinden bahisle geri alınamayacağına hükmedilmesi tüketicilerin korunması amacına aykırı bir sonuç doğurmaktadır. Uygulamada ise piramit satış sistemini benimseyen firmalar bakımından dolandırıcılık faaliyeti söz konusu olduğundan katılımcılar çoğu zaman başlangıç bedelini dahi geri alamadan sistem çökmektedir⁷³⁷.

Peki, böyle bir durumda açılan davada hakim, yerine getirilen bu edimin devlete mal edilmesine karar verebilecek midir? Kanımızca TKHK m. 80 hükmünün düzenlenme amacı tüketicilerin mağduriyetlerinin engellenmesi olduğundan katılımcı tarafından yerine getirilen edimlerin devlete mal edilmesinin söz konusu amaca hizmet etmediğini söylemek mümkündür. Ayrıca katılımcılar hukuka veya ahlaka aykırı bir sonuç elde etme kastını haiz olmadıklarından TBK m. 81 hükmündeki şartları da taşımamaktadırlar. Kanımızca, bu durumda TBK m. 81 hükmü “geri istenememe” başlıklı düzenleme piramit satış sistemleri bakımından uygulama alanı bulamayacaktır. Bu durumda genel hükümler uygulama alanı bulacağını söylemek mümkündür.

Piramit satış, katılımcının bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında yetki alarak yeni katılımcılar getirmesi karşılığında para kazanabileceği vaat edilen bir sistemdir. Katılımcının sisteme üye olabilmek için ödediği katılım bedelini taşınır, taşınmaz bir malvarlığı veya para olarak belirlemesi mümkündür⁷³⁸. Katılım bedelinin taşınmaz bir malvarlığı olarak belirlendiği sistemlerde, edim yükümlülüğünü yerine getiren taraf istihkak davası yolu ile verdiğini geri isteyebilecektir (TMK m. 683, 1025). Taşınır bir malvarlığı söz konusu ise, katılımcının yerine getirdiği edimi sebepsiz zenginleşme davası ile geri alabileceğini

⁷³⁵ Nitekim bu düzenlemenin temel amacı; çok sayıda mağduriyetin yaşandığı ve tamamen belli kişilerin para kazanmasına dayanan sistemlerin kurulmasının engellenmesidir. Bkz. TBMM, Komisyon Raporu, s. 154

⁷³⁶ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 253; TBMM, Komisyon Raporu, s. 154;

⁷³⁷ Taşoğlu, ÇKP, ss. 70–71; Savaş, s. 13; Gürağaç, s. 36; Çakmak, s. 29

⁷³⁸ Daha Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. yuk. V, B

söylemek mümkündür(TMK m. 77 vd.)⁷³⁹. Belirtilenler, piramit satış sisteminin yayılması ve tavsiye edilmesi amacına yönelik olarak kurulan sözleşmeler bakımından da geçerlidir. Böylece uygulamada katılımcının yerine getirmiş olduğu edim yükümlülüklerinin geri alınması bakımından, yerine getirilen edim para veya taşınır ise sebepsiz zenginleşme davasının, taşınmaz ise istihkak davasının açılması gerekmektedir.

Piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi kanun açık hükmü ile yasaklanmıştır. Bu hükme aykırı yapılan sözleşmeler, hukuka aykırı kabul edilerek kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır. Piramit satış sistemlerinin kurulması hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmamaktadır. Ancak ceza hukuku anlamında bu yasağa aykırı hareketler, Türk Ceza Kanunu bakımından suç sayılmaktadır (TKHK m. XVII). Bu sistemlerin kurulduğunun en baştan tespit edilebilmesi için, ilgili bakanlığa bir sistemin piramit satış sistemi olup olmadığının belirlenmesi bakımından inceleme yapma ve varsa elektronik sistemin ülkemizde durdurulması dâhil gerekli önlemleri alma yetkisini tanımıştır (TKHK m. 80/III)⁷⁴⁰.

⁷³⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 352

⁷⁴⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, ss. 178–179; Çabri, s. 1083; Kara, s. 243; Özel, s. 98

BEŞİNCİ BÖLÜM
PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ HAKKINDA TEDBİR ALMAYA
YETKİLİ MAKAM, YAPTIRIMLAR İLE TARAFLARIN
BAŞVURABİLECEKLERİ HUKUKİ YOLLAR

XV. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİ HAKKINDA TEDBİR ALMAYA
YETKİLİ MAKAM

A. Genel Olarak

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da, 4822 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile getirilen en önemli değişikliklerden bir tanesini Bakanlığa verilen yetkiler oluşturmaktadır. Bu kanunla birlikte ilgili bakanlığa hemen hemen her konuda düzenleme yetkisi verilmiştir. Kanun hükümleri daha çok çerçeve niteliğinde düzenlenmiş ve ilgili bakanlığa bu çerçeve niteliğindeki bu hükümleri doldurma yetkisi verilmiştir. 4822 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da değişikli yapılmasına Dair Kanun m. 3/a hükmüne göre: *"Bakanlık: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nı ifade eder."*. Ancak bu hüküm değişmiş ve 6502 sayılı Kanun m. 3/1-a hükmüne göre: *"Bakanlık: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nı ifade eder."*. 4822 sayılı Kanun Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na çok geniş yetkiler tanımıştır. 4822 sayılı Kanun m. 8 hükmüne göre: *"Bakanlık, kapıdan satış yapacaklarda aranılacak nitelikleri, bu Kanuna tabi olan ve olmayan kapıdan satışları ve kapıdan satışlara ilişkin uygulama usul ve esaslarını belirler."*. Nitekim Bakanlık bu hükme uygun olarak, Kapıdan Satışlara İlişkin Uygulama usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği çıkarmıştır⁷⁴¹. Bu yönetmelik uyarınca bakanlık bir kapıdan satış sözleşmesine ilişkin usul ve esasları düzenleme yetkisine sahiptir, kanun koyucu ise sadece tanımları yapmakla yetinmiştir. 6502 sayılı TKHK bakımından ise her ne kadar 4822 sayılı Kanun'da olduğu gibi tanımlamaları yapıp gerisini bakanlığa bırakmamış olsa da vermiş olduğu yetkilerin

⁷⁴¹ Bkz. RG. 13.06.2003, S: 25137

genişliği göz önünde bulundurulduğunda 6502 sayılı Kanunun da bir çerçeve kanun niteliğinde olduğu söylenebilecektir⁷⁴². Son olarak, 09 Temmuz 2018 tarihli “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı şeklinde değiştirilmiştir.

B. TKHK Bakımından Tedbir Almaya Yetkili Makam

1. Genel Olarak

6502 sayılı TKHK, Ticaret Bakanlığı’na bu kanunun uygulanması ile ilgili mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri alma ve düzenlemeleri yapma yetkisi tanımıştır (TKHK m. 84/I)⁷⁴³. Ayrıca, Ticaret Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname⁷⁴⁴ görevler başlıklı ikinci maddesinin i bendinde, Ticaret Bakanlığı’nın görevi: “*Evrensel kabul görmüş tüketici haklarının sağlanması ve korunmasına yönelik hukuki ve idari tedbirleri almak, tüketicinin korunmasını sağlayıcı inceleme, araştırma ve düzenlemeler yapmak.*” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca aynı maddenin o bendinde mevzuatla bakanlığa verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak görevi verilmiştir.

Ticaret Bakanlığı TKHK’nun uygulanması bakımından ilgili mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri alma ve düzenlemeleri yapma yetkisine sahiptir. Bu madde ile bakanlığa tüm maddeleri kapsayacak şekilde genel bir tedbir alma ve düzenleme yapma yetkisi tanınmıştır⁷⁴⁵. Bunun haricinde, bakanlık kanunun muhtelif maddelerinde özel olarak belirtilen konuya ilişkin düzenleme yapma yetkisine de sahiptir⁷⁴⁶. Bu hükümlerle tanınan yetkiler; bazen yönetmelik çıkarma, bazen esas ve usulleri belirleme, bazen de sadece belirleme ifadelerini içermektedir⁷⁴⁷. Bu yetkiler her düzenleme bakımından farklılık gösterebilmektedir.

⁷⁴² Arslan, 2016, s. 301

⁷⁴³ Zevkliler ve Özel, ss. 545–546; Çabri, ss. 1092–1093; Arslan, 2014, ss. 602–614

⁷⁴⁴ Bkz. RG. 08.06.2011, No: 27958 Mük.

⁷⁴⁵ Arslan, 2014, s. 605

⁷⁴⁶ Arslan, 2014, ss. 603–605

⁷⁴⁷ Arslan, 2016, s. 302

Ancak genel olarak bakanlığa, usul ve esasların yönetmelikle belirlenmesi yetkisi tanınmıştır⁷⁴⁸. Böyle bir yetkinin tanınması temel olarak TKHK'nun tüketicilerin korunmasını amacını tam olarak gerçekleştirememesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim kanun pek çok usul ve esasın yönetmelik ile düzenleneceğini belirtmiştir. Bu düzenlemeler yapılmadan kanunun tam anlamıyla uygulanması ve tüketicilerin tam anlamıyla korunması mümkün değildir⁷⁴⁹. Tüketicinin korunmasının sağlanması amacıyla kanundaki düzenlemelerin yanı sıra bakanlık kendisine verilen yetkiler kapsamında düzenlemeler yapmaktadır. TKHK'nun çerçeve nitelikte bir kanun olması ve düzenlemelerin usul ve esaslarının genel olarak idari bir makam olan Ticaret Bakanlığı tarafından düzenleniyor olması durumuna, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırılık şeklinde bir eleştiri getirilmesi muhtemeldir. Ancak burada tüketicinin korunması esas olduğundan ve tüketicinin korunmasına ilişkin hükmün Anayasal bir hüküm olmasından yola çıkılarak devletin koruma yükümlülüğünü gerçekleştirdiği savunması yapılabilecektir⁷⁵⁰. Nitekim Yargıtay da Yönetmelik tarafından düzenlenen hususları kanun hükmü uyguluyormuş gibi uygulamaktadır⁷⁵¹.

Kanun koyucu, TKHK m. 84/II hükmü ile bu kanunda öngörülen yönetmeliklerin bir an önce çıkarılması için Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içerisinde bakanlık tarafından çıkarılacağını ifade etmiştir. Ancak bu hükmün tüm yönetmelikler bakımından uygulandığını söylemek mümkün olmayacaktır. Nitekim inceleme konumuzu oluşturan İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği Kanunun yürürlük tarihi olan 28.05.2014 tarihinden sonra, 14 Ocak 2015 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanmış ve yayım tarihinden itibaren üç ay sonra yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir (İYDKSY m. 27).

⁷⁴⁸ TKHK m. 47/VII hükmü gereğince, sözleşmenin zorunlu içeriği, kapsam dışı sözleşmeler, doğrudan satışlar, tüketici ile satıcı ve sağlayıcının hak ve yükümlülükleri, cayma hakkı, bilgilendirme yükümlülüğü, teslimat, satış yapacaklarda aranan nitelikler ve diğer uygulama usul ve esaslarının yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir. Nitekim taksitle satışı düzenleyen TKHK m. 21/II hükmü, belirtilen usul ve esasların yönetmelik ile düzenleneceğini ifade etmiştir. Bu örneklerin çoğaltılması mümkündür.

⁷⁴⁹ Çabri, s. 1092

⁷⁵⁰ Arslan, 2016, s. 303

⁷⁵¹ Yargıtay 2000 tarihli Karar uyarınca: “4077 sayılı TKHK'nun 31. Maddesi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na, tüketicinin korunması konusunda gerekli düzenlemeleri yapma yetkisi vermiştir. Öyleyse uyumsuzluğa anılan hükme dayanarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın çıkardığı tebliğ hükümlerinin uygulanması gerekir.” denmiştir. Y. 13 HD., E. 2000/3848, K. 2000/4028, T. 1.5.2000 (www.kazancı.com)

Yargıtay 1998 tarihli bir karar uyarınca: “4077 sayılı Kanun bu kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak mevzuat çerçevesinde gerekli tedbirleri almaya ve düzenlemeleri yapmaya Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nı yetkili kılmıştır.”. Y. 13 HD, E. 1997/10401, K. 1998/980, T. 05.02.1998

TKHK m. 84/III hükmüne göre çıkarılacak olan bu ikincil düzenlemelerde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, kamu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve meslek örgütlerinin görüşleri alınmaktadır⁷⁵².

2. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından

a. Genel olarak

Ticaret Bakanlığı, TKHK bakımından genel olarak gerekli tedbirleri alma ve düzenlemeleri yapma yetkisine sahiptir. Piramit satış sistemleri de Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlendiğinden, Ticaret Bakanlığı'nın genel yetkisinin bu satış sistemleri bakımından da geçerli olduğu söylenebilecektir. Bu genel düzenlemenin yanında, bakanlık gerekli incelemeleri yapma ve varsa elektronik sistemin ülkemizde durdurulması dâhil ilgili kamu kurum veya kuruluşlarıyla ilgili iş birliği içinde gerekli önlemleri alma yetkisine sahiptir (TKHK m. 80/III). Kanun, piramit satış sistemlerinin kurulması neticesinde meydana gelen tüketici mağduriyetleri ve kamu düzeni göz önünde bulundurulduğunda bunun engellenmesini sağlamak amacıyla bakanlığa geniş yetkiler tanımıştır. Bakanlığa verilen bu yetkiler, piramit satış sistemlerinin kurulmasının engellenmesi, kurulmuş bir sistem bulunması halinde bunun tespit edilmesi amacına hizmet eden tedbirlerdir. Piramit satış sistemlerini düzenleyen hüküm, sadece alınabilecek tedbirlere ilişkin bir belirlemede bulunmuştur. Bunun haricinde piramit satış sistemlerine ilişkin bir düzenleme yetkisinin verildiğinden söz edilemeyecektir. Piramit satış sistemlerini düzenleyen hüküm ile piramit satış sistemlerinin düzenlenmesine, usul ve esaslara ilişkin bir düzenleme çıkarma yetkisi verilmediğinden, doğrudan buna ilişkin bir yönetmelik bulunmamaktadır. Ancak, TKHK m. 47/VII hükmü ile bakanlığa yönetmelik çıkarma yetkisi vermiştir. Bu yönetmelik doğrudan olmasa da, dolaylı olarak piramit satış sistemlerine ilişkin nitelikleri ortaya koymaktadır. Bakanlık,

⁷⁵² Zevkliler ve Özel, s. 545; Çabri, s. 1093; Arslan, s. 612

piramit satış sistemlerine ilişkin incelemeler yaparken yönetmelikte belirtilen temel ilkelerden yararlanmaktadır⁷⁵³.

b. İlgili Makamın Hukuki Düzenlemesi

(1). Genel Olarak

İş yeri dışında kurulan sözleşmelere ilişkin TKHK m. 47/VII hükmü, sözleşmenin zorunlu içeriği, kapsam dışı sözleşmeler, doğrudan satışlar, tüketici ile satıcı ve sağlayıcının hak ve yükümlülükleri, cayma hakkı, bilgilendirme yükümlülüğü, teslimat, satış yapacaklarda aranacak nitelikler ile diğer uygulama usul ve esasları yönetmelikle belirleneceğini düzenlemiştir. Yönetmelik, daha önce yürürlükte olan Kapıdan Satışlara İlişkin Uygulama Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmeliği yürürlükten kaldırmıştır (İYDKSY m. 26/I). Kapıdan satışlara ilişkin yönetmelikte doğrudan satışlara ilişkin bir hüküm bulunmamaktaydı. Doğrudan satış sistemlerine ilişkin düzenleme İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği ile getirilmiştir⁷⁵⁴.

(2). İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği

İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği, 6502 sayılı Kanun'un 47 ve 84 maddelerine dayanılarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılmıştır (İYDKSY m. 3). Yönetmeliğin temel amacı, iş yeri dışında kurulan sözleşmeler ile doğrudan satışlara ilişkin uygulama usul ve esaslarını düzenlemektir (İYDKSY m. 1). Görüldüğü üzere, yönetmelik piramit satış sistemlerine ilişkin doğrudan bir düzenleme içermemektedir.

Yönetmeliğin doğrudan satış sistemi başlıklı altıncı bölümü, doğrudan satışların ve bu satış sistemi içerisindeki doğrudan satış şirketi ve doğrudan satıcının tanımını yapmıştır. Doğrudan satış sistemi, doğrudan pazarlamanın bir türü olmakla

⁷⁵³ Piramit satış sistemlerine ilişkin kanun ve yönetmelik ile getirilen hükümlerin temel amacı sınırlı şekilde uygulanan bu satış ve pazarlama yöntemlerinin kontrol altına alınmasıdır. Bkz. Kara, s. 1009–1010

⁷⁵⁴ Savaş, ss. 9-10

birlikte kendi içerisinde, tek veya çok katmanlı olmak üzere ayrılmaktadır (İYDKSY m. 24/I). Yönetmelikte yer alan bu bölüm, tek katmanlı ve çok katmanlı satış sistemlerini kapsayacak biçimde bu satış türüne ilişkin temel esasları içermektedir. Yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemine ilişkin özel bir yasal düzenleme mevzuatımızda bulunmamaktadır. Piramit satış sistemleri, yasal olmayan niteliklerini gizleyebilmek için genellikle görünürde yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sistemi gibi faaliyet göstermektedir. Buradan hareketle, yapılan düzenlemelerin network marketing sistemine ilişkin düzenlemeleri de kapsadığı ve burada belirtilen temel esasların yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemi bakımından da geçerli olduğu söylenebilecektir⁷⁵⁵.

Yönetmeliğin 25. maddesi, yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sistemine ilişkin temel esasları on bir fıkra halinde belirtmiştir. Bu temel esaslar, aynı zamanda yasal olarak faaliyet gösteren satış sistemleri ile yasal olmayan sistemler arasındaki farkları da oluşturmaktadır. Nitekim 6502 sayılı Kanun'dan önce Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın yapmış olduğu 2011 tarihli basın açıklamasında piramit satış sistemlerine ilişkin temel özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır⁷⁵⁶. Yönetmelik ve basın açıklamasında belirtilenler temel olarak aynı düzenlemeleri içermektedir. Yönetmeliğin doğrudan satışlara ilişkin temel esasları düzenleyen hükümleri, yasal olarak faaliyet gösteren bir sistemde olması ve olmaması gereken usul ve esaslar belirtilmiştir⁷⁵⁷. Bu hükümlerin mefhum-ı muhalifinden, yasal olmayan piramit satış sisteminin özellikleri ortaya çıkmaktadır⁷⁵⁸.

Yönetmelikle belirlenen temel ilkeler, bakanlığın piramit satış sistemleri ile ilgili gerekli incelemeleri yaparken veya önlemleri alırken başvuracağı kaynaktır. Böylece, yasal olmayan piramit satış sisteminin kontrol altına alınması amaçlanmıştır⁷⁵⁹. Bakanlığın, bir sistemin yasal olarak faaliyet gösteren bir sistem olduğuna karar verebilmesi için buradaki temel esasları taşıdığına ilişkin kanaat geliştirmesi gerekmektedir. Uygulamada piramit satış sistemini benimseyen çoğu

⁷⁵⁵ Savaş, ss. 11–12

⁷⁵⁶ “Sanayi ve Ticaret Bakanlığından Saadet Zinciri Uyarısı”, **Marbleport**, 10.01.2011, <http://www.marbleport.com/guncelhaberler/2652/sanayi-ve-ticaret-bakanligindan-saadet-zinciri-uyarisi>, (12.12.2017)

⁷⁵⁷ Kara, ss. 1009–1010

⁷⁵⁸ Piramit satış sistemine ilişkin yönetmelikte düzenlenen özelliklere metnin çeşitli yerlerinde yer verildiğinden burada ayrıca bir açıklamaya yer verilmemiştir.

⁷⁵⁹ Kara, ss. 1009–1010

firma, kendisini yasal olarak faaliyet gösteren bir sistem olarak tanıtmaktadır⁷⁶⁰. Hatta kurulan firmaların isimlendirmeleri de bu yönde yapılmaktadır. Yönetmelikte belirtilen esaslar ise bakanlığın bu isimlendirmeleri ve görünüşleri dikkate almaksızın, sistemin çalışma prensiplerini değerlendirerek bir sonuca varmasını sağlama amacını taşımaktadır⁷⁶¹. Sonuç olarak bakanlık belirtilen bu ilkeleri taşımayan satış sistemlerinin, diğer özellikleri de dikkate alınarak, piramit satış sistemi olup olmadığı konusunda gerekli incelemeleri yapma yetkisine sahiptir⁷⁶².

c. İlgili Makamın Yetkileri

(1). Gerekli İncelemeleri Yapma

Ticaret Bakanlığı, kanunun uygulanması ile ilgili olarak gerekli tedbirleri alma ve düzenlemeleri yapmakla yükümlü kılınmıştır (TKHK m. 84/I). Bu yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi için bakanlık müfettişleri, gümrük ve ticaret denetmenleri ile bakanlıkça görevlendirilecek personeli ve görevlendirilen kimselere verilecek yetkilerin bakanlık tarafından belirlenmiş olması gerekmektedir. Aslında bakanlık kendisine verilen yetkiler kapsamında, birçok konuda yönetmelik çıkarmak suretiyle tüketici lehine düzenlemeler yapmış olsa da uygulamada tarafların buna riayet edip etmediğini kontrol etme yükümlülüğü de bulunmaktadır. Nitekim tüketicinin korunması anayasal bir haktır ve idari makamlar bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik gerekli işlemleri yerine getirmekle yükümlüdürler⁷⁶³. Buna uygun olarak kanun koyucu, bu kanunun uygulanmasında bakanlık müfettişleri, gümrük ve ticaret denetmenleri ile bakanlıkça görevlendirilecek personel, mal veya hizmet sunulan her yerde denetleme, inceleme ve araştırma

⁷⁶⁰ 2011 tarihli basın açıklamasında da bu husus açık bir şekilde belirtilmiş ve bakanlık, vatandaşları isim farklılığı ile kafa karışıklığına uğramamaları için kendilerine anlatılanları değil, şirket uygulamalarının piramit satış sistemine ilişkin özellikleri taşıyıp taşımadığına bakmaları konusunda uyarıda bulunmuştur. “Sanayi ve Ticaret Bakanlığından Saadet Zinciri Uyarısı” Marbleport, 10.01.2011, <http://www.marbleport.com/guncelhaberler/2652/sanayi-ve-ticaret-bakanligindan-saadet-zinciri-uyarisi>, (12.12.2017)

⁷⁶¹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 325; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 253–254; Savaş, s. 10

⁷⁶² Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Savaş, ss. 178–179

⁷⁶³ Çabri, s. 1058

yapmaya yetkili kılınmıştır (TKHK m. 75/I). Bu yetki, TKHK'nun tüm maddeleri bakımından uygulama alanı bulacak olan genel bir denetme yetkisidir⁷⁶⁴.

TKHK m. 80/III hükmü, Ticaret Bakanlığı'nın piramit satış sistemlerine ilişkin gerekli incelemeler yapabilme yetkisini düzenleyen özel bir hükümdür. Bu hüküm, piramit satış sistemlerinin özelliklerini göz önünde bulundurarak bu faaliyetlerin engellenebilmesi için bakanlığa genişçe yetkiler tanımıştır. Bakanlık, piramit satış sistemi olduğuna ilişkin şüphe bulunan sistemler hakkında her türlü araştırma ve incelemeyi yapmaya yetkilidir. Hatta bu araştırma ve inceleme yetkisi elektronik bir sistem üzerinden faaliyet gösteren satış sistemleri için de geçerlidir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte firmaların, elektronik sistemleri aracı olarak benimsemeleri hatta ürünlerin de dijital olarak pazarlanması da mümkündür. Elektronik sistemler yasal olarak faaliyet gösteren sistemler tarafından benimsenebileceği gibi bu sistemlerin yasal olmayan piramit satış sistemleri tarafından benimsenmeleri de mümkündür. Bu durum ile bağlantılı olarak internet üzerinden işleyen ve elektronik piramit sistem olarak ifade edilebilecek sistemler ile uygulamada sıkça karşılaşılmaktadır⁷⁶⁵. Bunu engelleyebilmek için kanun koyucunun benimsediği, bakanlığa verilen piramit satış sistemleri hakkında gerekli incelemeler yapma ve varsa elektronik sistemin ülkemizde durdurulması dâhil önlemleri alma yetkisinin bakanlığa tanınması isabetlidir.

Bakanlık tarafından yapılan incelemeler sırasında sistemin işleyişinin yönetmelikte belirtilen esaslar temel alınarak inceleme yapılması gerekmektedir. Bu incelemeler sırasında, tüketiciler tarafından yapılan şikâyetlerden yola çıkılarak bir değerlendirme yapılmalıdır⁷⁶⁶. Örnek vermek gerekirse, eğer tüketici sistemden ayrılma hakkını kullanamıyorsa buna ilişkin imzalanan üyelik sözleşmesi incelenerek tüketicinin iddia ettiği gibi bir durum olup olmadığı belirlenmektedir. Sistem içerisinde gerçekleşmesi güç veya imkânsız olan kazanç vaatlerinin bulunduğu dair şüphe barındırıyorsa, bakanlık sistemdeki kazanç kaynağına ilişkin belirlemeler yapmaktadır. Piramit satış sistemlerinin görünürde yasal olarak faaliyet gösteren sistemleri benimsemesi durumunda da, bakanlık ürünlerin piyasa şartlarındaki

⁷⁶⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 327; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 232; Zevkliler ve Özel, ss. 513–515; Çabri, ss. 1058–1059

⁷⁶⁵ Savaş, s. 15

⁷⁶⁶ Savaş, s. 179

fiyatlara satılıp satılmadığını belirlemektedir⁷⁶⁷. Çünkü fahiş fiyata satılan ürünler, piramit satış sistemlerindeki giriş bedellerini oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere kanun koyucu piramit satış sistemlerinin önemine binaen, bakanlığa Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da verilen genel inceleme yetkisinin yanında özel olarak TKHK m. 80/III hükmü ile yetki vermiştir.

Bakanlığa verilen denetleme, inceleme ve araştırma yetkisinin yerine getirilmesi sırasında, yetkili ve görevli kişi veya kuruluşlara her türlü bilgi ve belgenin doğru olarak gösterilmesi gerekmektedir. Hatta ilgili kişilerin istemesi halinde, belgelerin aslının ve onaylı kopyalarının verilmesi zorunludur (TKHK m. 75/II). Bu hüküm ile inceleme altında olan kurum ve kuruluşlara kendisinden istenen bilgi ve belgeleri doğru bir şekilde vermesi yükümlülüğü yüklenmiştir⁷⁶⁸. Bilgi ve belge verme yükümlülüğüne aykırılığın yaptırımı da idari para cezası olarak belirtilmiştir. Nitekim TKHK m.v77/XV hükmü, bu hükme aykırı hareket edenler, öncelikli olarak yedi gün içerisinde bilgi ve belgeleri doğru olarak vermesi veya yerinde inceleme imkanını sağlamasına ilişkin olarak ihtar edilir. Bu ihtara rağmen, aykırılığın devam etmesi halinde yirmi beş bin Türk Lirasından az olmamak üzere aykırılığın tespitinden bir önceki mali yılsonunda oluşan yıllık gayrisafi gelirlerinin yüzde birine kadar idari para cezası verilir. Aykırı fiilin bir yıl içinde tekrar edilmesi hâlinde idari para cezası iki misli olarak uygulanır⁷⁶⁹.

Piramit satış sistemlerine ilişkin getirilen denetleme yetkisine aykırılığın yaptırımı özel olarak düzenlenmemiştir. Bu durumda bilgi ve belge verme yükümlülüğüne aykırılığa ilişkin olarak getirilen hükmün uygulama alanı bulacağı savunulabilecektir. Ancak kanımızca, kanun koyucunun özel önem vererek ayrı bir maddede düzenlemiş olduğu piramit satışlara ilişkin denetim yetkisinin genel yetkiye nazaran daha geniş olduğu ifade edilebilecektir. Bakanlık, sistemin piramit satış sistemi olmadığına dair bir kanaat geliştirinceye kadar gerekli tüm bilgi ve belgeleri araştırma yetkisine sahiptir. Bu nedenle düzenlemeye aykırılık halinin, bakanlığa verilen yetkiler göz önüne alındığında, pratikte bir önemi bulunmamaktadır.

⁷⁶⁷ Savaş, s. 179

⁷⁶⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 327; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 232; Zevkliler ve Özel, s. 513; Çabri, s. 1059

⁷⁶⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 327, 338; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 232, 247; Zevkliler ve Özel, s. 513; Çabri, ss. 1059, 1073

(2). Kamu Kurum ve Kuruluşları İle İşbirliği İçerisinde Gerekli Önlemleri Alma

TKHK Bakanlığa, piramit satış sistemlerine ilişkin gerekli incelemeleri yapmaya ve eğer bir elektronik sistem üzerinden faaliyet göstermesi söz konusu ise, bu sistemin ülkemizde durdurulması dâhil ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içerisinde gerekli önlemleri alma yetkisi verilmiştir⁷⁷⁰. Bir sistemin piramit satış sistemi olup olmadığı konusunda nihai kararı verecek olan yargı makamlarıdır. Burada idareye tanınan yetki, sisteme ilişkin incelemeleri yapmak ve eğer bir piramit satış sistemi olduğu yönünde kanaat geliştirirse buna ilişkin önlemleri almaktır⁷⁷¹. İnceleme yetkisinde olduğu gibi, sistemin özelliği göz önüne alınarak bakanlığa geniş önlem alma yetkisi verilmiştir. Ayrıca bu sisteme ilişkin kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içerisinde önlem alınacağı ifade edilmiştir⁷⁷².

Alınan önlemler her sistemin özelliğine göre farklılık gösterebilmektedir. Genel olarak, elektronik olup olmadığına bakılmaksızın, sistemin faaliyetlerinin durdurulması yolu tercih edilmektedir. Böylece daha fazla kişinin katılımının engellenmesi suretiyle mağduriyetlerin sayısı da engellenmeye çalışılmaktadır.

d. Somut Olaylar Bakımından Bu Yetkileri Kullanılması

(1). Genel Olarak

Piramit satış sistemleri ilk ortaya çıktığı andan itibaren pek çok şekilde kurularak çok sayıda mağduriyete yol açmış yasal olmayan bir sistemdir. Ülkemizde bu sistemin çok sayıda kişi tarafından öğrenilmesi ise 1998 tarihli Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararı ile bir piramit satış sistemi olduğuna kanaat getirilen “titan saadet zinciri” ile olmuştur. Daha sonraki yıllarda, piramit satış sistemini esas alan firmalar farklı yöntemler benimseyerek kurulmaya devam etmiş ve ilgili bakanlık da sistemin piramit satış sistemi olduğuna ilişkin şüphe barındırması halinde bunlara

⁷⁷⁰ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Kara, s. 243

⁷⁷¹ “Çiftlik Bank Hakkında Duyuru”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 08.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-duyuru> , (23.03.2018)

⁷⁷² Savaş, s. 179

ilişkin gerekli incelemeleri yapmıştır. Ancak 2017 yılının son dönemlerinde, kamuoyunda piramit satış sistemi olduğu düşünülen pek çok firma hakkında ilgili bakanlığa şikayette bulunulmuştur. Bakanlık, ilk önce on bir firma hakkında inceleme yaparken bu sayı kısa bir süre içerisinde altmış beş firmaya ulaşmıştır. Bakanlık yapmış olduğu açıklamada, altmış beş firmanın otuzunun incelemesinin tamamlandığını ve on dokuz tanesinin piramit satış sistem olduğu sonucuna varıldığını ve ilgili makamlara başvurulduğunu ifade etmiştir⁷⁷³. 2018 yılına gelindiğinde ise, bu tarz sistemlerin kurulmaya devam ettiği ve çok sayıda kişiyi daha mağdur ettiği görülmektedir. “Hipper AŞ. (Hipper Bilgi Sist. Ve Yatırım AŞ.)” adlı bir sistem, dijital para sistemine yatırım yaptıkları vaadi ile çok sayıda kişiden yüksek meblağlarda para toplamış, daha sonra sistem yaklaşık sekiz ay sonra batmıştır. Bu firmanın da saadet zincirlerine ilişkin temel özellikleri taşıdığı görülmektedir. Nitekim bu firma da çok sayıda üyenin sisteme kaydını gerçekleştirebilmek adına, lüks otomobil dağıtımını yapıldığı, çeşitli miktarlarda kazancın vaat edildiği görülmektedir⁷⁷⁴. “Bahisbank” adlı bir firma, bahis oyunlarını esas alarak kurulmuş ve sosyal medya üzerinden yayılarak çok sayıda kişinin mağduriyetine sebep olan diğer bir sistemdir. Bu sistemde ise firma, katılımcılar adına bahis oynadıklarını ve belli oranlarda kazandıklarını vaat etmekte ve kişilerin sisteme para yatırmalarını sağlamaktadır. Sosyal medya üzerinden yayılarak çok sayıda kişiye ulaştığı tahmin edilen bu sistemde de, tipik saadet zinciri mantığına uygun olarak, katılımcılara yüksek meblağlarda kazanç elde edecekleri yönünde bir takım aldatıcı faaliyetlerde bulunulduğu görülmektedir⁷⁷⁵.

Görüldüğü üzere sistem yaklaşık yirmi yıldır çeşitli şekillerde faaliyet göstererek kişilerin sisteme dâhil olmasını sağlamaktadır. Tüketicilerin piyasa koşulları hakkındaki bilgisizliğinden ve deneyimsizliğinden faydalanan bu sistemler, katılımcıları sistemden para kazanacaklarına dair ikna etmeyi başarmaktadırlar. Bu nedenle ilgili bakanlık tarafından kullanılan yetkiler tüketicilerin korunması bakımından büyük önem arz etmektedir.

⁷⁷³ AA, “Bakanlık, Çiftlik Bank Benzeri Şirketler İçin Düğmeye Bastı! Listede 65 Şirket Var”, **Hürriyet**, 22.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-ciftlik-bank-benzeri-sirketler-icin-dugmeye-basti-listede-65-sirket-var-40780573> , (23.03.2018)

⁷⁷⁴ Dinçer Gökçe, “100 milyon liralık ‘titan’ çöktü”, **Hürriyet**, 18.06.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/100-milyon-liralik-titan-coktu-40870041> , (02.10.2018)

⁷⁷⁵ Metin Can, “Saadet Zinciri İddiaya Girdi”, **Sabah**, 29.08.2018, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/08/29/saadet-zinciri-iddaaya-girdi> , (02.10.2018)

(2). Güncel Gelişmeler Işığında Bu Yetkileri Kullanılması

(i). Genel Olarak

Özellikle 2017 yılının sonları ve 2018 yılının başlarında çok sayıda firmanın piramit satış sistemi olup olmadığı konusundaki incelemeler kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Bakanlık kendisine yöneltilen şikâyetler doğrultusunda bu sistemler hakkında ve bu şikâyetlerin haricinde piramit satış sistemi olup olmadığı konusunda şüphe bulunan pek çok sistem hakkında inceleme başlatmıştır. Bu incelemeler neticesinde piramit satış sistemi olduğu tespit edilen firmalar hakkındaki toplanan bilgiler, Türk Ceza Kanunu çerçevesinde değerlendirilmek üzere bakanlık tarafından ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı'na intikal ettirilmiştir⁷⁷⁶.

(ii). Gerekli İncelemeleri Yapma

Ticaret Bakanlığı, piramit satış sistemleri ile ilgili gerekli incelemeleri yapma yetkisine sahiptir (TKHK m. 80/III). Piramit satış sistemleri farklı zamanlarda farklı sistemler belirleyerek yeniden gündeme gelmektedirler. Bakanlık da bu durumda ortaya çıkan firmaların piramit satış sistem olup olmadığına ilişkin gerekli incelemeleri yapma yetkisini kullanmaktadır.

İlk olarak, 4077 sayılı Kanun zamanında ortaya çıkan Questnet isimli saadet zinciri hakkında, kanun bakımından görevlendirilen Sanayi ve Ticaret Bakanlığı sistemin bir piramit satış sistemi olup olmadığına ilişkin gerekli incelemeleri yapmıştır. Her ne kadar 4077 sayılı kanun piramit satış sistemlerine ilişkin bir inceleme ve tedbir alma yetkisi özel olarak düzenlenmemiş olsa da sistem hakkında gerekli incelemeler yapılmıştır. Bu inceleme yetkisi 4077 sayılı kanun m. 27 ile düzenlenen ve 6502 sayılı kanundaki genel denetleme yetkisine dayanmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından görevlendirilen bilirkişinin hazırlamış olduğu rapor sisteme kayıt olan üyelerin yeni katılımcılar bulması halinde kazanç elde edeceklerine ilişkin bir vaat bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca şirket, Qnet adlı bir internet sitesi üzerinden “şifalı taş” veya “ucuz saat” karşılığında 600 dolar ile 900

⁷⁷⁶ “Çiftlik Bank Hakkında Duyuru”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 08.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-duyuru> , (09.03.2018)

dolar arasında fahiş fiyatlar karşılığında kişileri sisteme üye yapmaktadır. Sistemin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, sistemin görünürde yasal bir sistem gibi hareket eden piramit satış sistemi olduğu ifade edilebilecektir. Nitekim bakanlık tarafından görevlendirilen bilirkişi de yapmış olduğu incelemeler sonucunda hazırlamış olduğu raporda, sistemin bir piramit satış sistemi oluşturarak otuz bin kişinin dolandırılmasına sebep olduğu belirtilmiştir⁷⁷⁷. Ancak bu piramit sistem daha sonra ‘Qnet’ ismiyle tekrar kurulmuş ve pek çok kişinin sisteme üye olması sağlanmıştır. Bakanlıkça yapılan basın açıklamasında, yeni kurulan bu sistemin hakkında rapor hazırlanarak piramit satış sistemi olduğuna ilişkin kanaat getirilen ‘Questnet’ isimli sistemin devamı olduğu ifade edilerek vatandaşlar bu konuda uyarılmıştır⁷⁷⁸.

6502 sayılı kanun döneminde ise “Karios Teknoloji” ya da “Karios Planet” gibi isimlerle anılan sistem hakkında yasal bir sistem olup olmadığı konusunda tüketiciler tarafından ilgili Bakanlığa başvurularda bulunulmuştur. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 15 Temmuz 2016 tarihli basın açıklamasında, inceleme konusu olan firmanın, merkezinin İngiltere olduğu ülkemizde şube, acente, bayi, ortaklık veya bu adlarla adlandırılan bir temsilciği bulunmadığı ancak sosyal medyada ve internet ortamında çok sayıda kişinin kendisini bu firmanın distribütörü veya temsilcisi olarak tanıttığı ifade edilmiştir. Sistemle ilgili faaliyetler 6502 sayılı TKHK kapsamında incelenmek üzere, denetim programına alınmıştır⁷⁷⁹. Yapılan incelemeler neticesinde 3 Ocak 2017 tarihli basın açıklamasında, sistemin temelinin yeni katılımcılar bulunmasına dayandığı, yeni katılımcılarda elde edilen gelirlerin üst hatakilere aktarıldığı, sistemde üst hatlara çıkarak daha fazla kazanabilmenin yeni katılımcıların da şartlara uymasına bağlı kılındığı gerçekleşmesi güç bir kazanç sistemi olduğu ifade edilmiştir. Belirtilen bu özelliklere sahip olan firmanın, piramit

⁷⁷⁷ “30 Bin Kişiyi Dolandıran Saadet Zinciri Şebekesi Çökertildi”, **Hürriyet**, 26.05.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/30-bin-kisiyi-dolandiran-saadet-zinciri-sebekesi-cokertildi-17879955>, (09.03.2018)

⁷⁷⁸ “Sanayi ve Ticaret Bakanlığından Saadet Zinciri Uyarısı”, **Marbleport**, 10.01.2011, <http://www.marbleport.com/guncelhaberler/2652/sanayi-ve-ticaret-bakanligindan-saadet-zinciri-uyarisi>, (12.12.2017)

⁷⁷⁹ “Karios Planet Hakkında Basın Açıklaması”, **T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı**, 15.07.2016, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/kairos-planet-hakkinda-basin-aciklamasi>, (09.03.2018)

satış sistemi özelliklerini taşıdığından bahisle ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur⁷⁸⁰.

2017 yılına gelindiğinde ise kamuoyunda yer almaya başlayan “sanal çiftlik oyunları” olarak bilinen ve gelir vaat eden sistemlerin yasal olup olmadığı noktasında Bakanlığa pek çok başvuru yapılmıştır. Bunun üzerine bakanlık, 19 Kasım 2017 Tarihli duyurusunda, aralarında “Çiftlik Bank” isimli sistemi işlettiği anlaşılan Fame Game Hayvancılık Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketinin de bulunduğu bazı şirket ve organizasyonlar hakkında bakanlığa yapılan başvurular neticesinde 6502 sayılı TKHK m. 80 hükmü ile ilgili mevzuat kapsamında inceleme altına alındığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu yapılara benzer şekilde faaliyet gösteren firmaların da tespit ve denetimine ilişkin çalışmaların devam ettiği belirtilmiştir⁷⁸¹. Yapılan basın açıklamasından sonra, bakanlık müfettişleri belirlenen firmalar hakkında inceleme yapabilmek adına görevlendirilmiştir⁷⁸².

Bakanlıklar haricinde, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu⁷⁸³ m. 177 hükmü uyarınca, bu kanunla ve ilgili mevzuatla verilen görevleri yapmak ve yetkileri

⁷⁸⁰“Karios Planet Hakkında Basın Açıklaması”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 15.07.2016, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/kairos-planet-hakkinda-basin-aciklamasi> , (09.03.2018)

⁷⁸¹ “Sanal Çiftlik Oyunları Hakkında Basın Duyurusu”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 29.11.2017, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/sanal-ciftlik-oyunlari-hakkinda-basin-duyurusu> , (09.03.2018)

⁷⁸² T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı haricinde Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı da bu sistem hakkında ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı’na suç duyurusunda bulunmuştur. İnceleme altındaki firma sosyal medya hesabı üzerinden, “6.Uluslararası Dünya Kalite Zirvesi’nde Çiftlik Bank ailesi adına düzenlenecek ödül töreninde, Çiftlik Bank CEO’su Mehmet Aydın, Çiftlik Bank ailesi adına 20 markanın hak kazandığı kalite ödülünü Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Sn. Dr.Faruk Özlü’nün elinden alacak” içerikli bir afiş paylaşılmış ve yorum kısmında da buna benzer ifadeler kullanılmıştır. Bunun üzerine Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, haberin gerçeği yansıtmadığı ve sistemin güven tesis edebilmek adına böyle bir faaliyet gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Sistem tamamen yeni katılımcıların sisteme üye olmasına dayandığından, daha çok kişinin sisteme katılabilmesi için bu şekilde gerçeğe aykırı bir haber yapıldığı ifade edilerek, ilgili şirket hakkında suç duyurusunda bulunulmuştur. Bkz. Gülseli Kenarlı ve Güven Usta, “Binlerce Kişi Para Yatırmıştı... Bakanlık, Çiftlik Bank İçin Suç Duyurusunda Bulundu”, 23.12.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/binlerce-kisi-para-yatirmisti-ciftlik-bank-hakkinda-flas-gelisme-40687646> , (09.03.2018)

Piramit satış sistemleri temelde katılımcı sayısının arttırılmasına dayandığından, bunu gerçekleştirebilmek için güvenilir bir sistem olduğu görüntüsünü vermelidir. Bunu tesis edebilmek için sistemin faaliyetleri neticesinde ödül alacağı, sisteme güvenilir kişilerin üye olduğu şeklinde gerçeği yansıtmayan ifadeler kullanılmaktadır. Ayrıca ilgili firma, tarım ve hayvancılığı canlandırmak adına faaliyet gösterdiğini belirterek Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın da izninin olduğu şeklinde bir beyanda bulunmuşlardır. Bunun üzerine Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı da beyanların gerçeği yansıtmadığından suç duyurusunda bulunmuştur. Bkz. “Çiftlik Bank’ın Tarım Bakanlığı İle Ne Bir İlgisi Var, Ne Verdiği Bir Hibe Var”, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 18.03.2018, <https://www.tarim.gov.tr/Haber/1365/%E2%80%8Bciftlik-bankin-tarim-bakanligi-ile-ne-bir-ilgisi-va> , (20.03.2018)

⁷⁸³ Bkz. RG. 06.12.2012, S: 28513

kullanmak üzere kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip olarak kurulan Sermaye Piyasası Kurulu da bu sistemler hakkında incelemelerde bulunmuştur. Sermaye Piyasası Kurulu, bu kanun ile verilen görevler ile kanunun emrettiği uygulamaların yerine getirilmesini ve öngörülen neticelerin sağlanmasını temin etmek için gerekli iş ve işlemleri yapmakla görevlendirilmiştir (SPK m. 128/1-a). Ayrıca kamunun zamanında, yeterli ve doğru olarak aydınlatılmasını sağlamak amacıyla genel ve özel nitelikte kararlar almak yükümlülüğü altındadır (SPK m. 128/1-b). Belirtilen yükümlülüklerle uygun olarak, Sermaye Piyasası Kurulu, Çiftlik Bank adı altında www.ciftlikbank.com ve www.ciftlikbank.web.tr adresli internet siteleri ile Çiftlik Bank ile ilişkili olduğu anlaşılan Çiftlik Bilgi İşlem Bilişim Tarım Hayvancılık Tic. Ltd. Şti., Fame Game Hayvancılık Sanayi ve Ticaret AŞ, Çanakkale Dora Gıda İçecek İnşaat Petrol Tarım ve Hayvancılık Turizm Ticaret Limited Şirketi ve Famegame Software Ltd. unvanlı şirketler hakkında inceleme başlatmıştır. Sistemin çok yüksek miktarlarda gelir vaat ettiği, bunun temel kaynağının da yapılan reel yatırımlar olarak gösterildiği ifade edilmiştir. Ancak yapılan incelemeler neticesinde, belirtilen şirketlerin zarar ettiği bu nedenle vaat edilen kazancı gerçekleştirmekten uzak, piramit satışların özelliklerini taşıyan bir sistem olduğu ifade edilmiştir. Sistemin oluşturacağı mağduriyetlerin engellenmesi bakımından belirtilen şirketler hakkında, Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunulmuş ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na yapılan inceleme ile ilgili bilgi verilmiştir⁷⁸⁴. Bakanlık, piramit satış sistemleri ile ilgili gerekli incelemeleri yapma ve önlemleri alma konusunda kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içerisinde hareket edebilecektir (TKHK m. 80/III). Bu doğrultuda Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yapılan incelemeler neticesinde bakanlığına da bilgi verilmiştir⁷⁸⁵.

Bakanlık tarafından yapılan “Çiftlik Bank” isimli kurgu yatırım modelinin incelemesi tamamlanmış ve Bakanlık kurulan sistemin 6502 sayılı TKHK m. 80 hükmüne aykırı bir biçimde piramit satış sistemi oluşturduğunu ifade etmiştir. Bakanlık tarafından yapılan inceleme sonucunda, öncelikli olarak “Çiftlik Bank” isimli kurgu yatırım modelinin, “Fame Game Software Ltd. (K.K.T.C. uyruklu)”,

⁷⁸⁴ Sermaye Piyasası Kurulu, “Suç Duyurusu, İdari Para Cezası İle Diğer Yaptırımlar ve Tedbirler”, **SPK Bülteni**, 28.12.2017, <http://www.spk.gov.tr/Bulten/Goster?year=2017&no=44>, (20.03.2018)

⁷⁸⁵ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Kara, s. 243; Savaş, ss. 15, 179

“Fame Game Hayvancılık Sanayi ve Ticaret A. Ş.”, “Çiftlik Bilgi İşlem Bilişim Tarım Hayvancılık Ticaret Ltd. Şti.”, “Çanakkale Dora Gıda İçecek İnşaat Petrol Tarım ve Hayvancılık Turizm Ticaret Ltd. Şti.” unvanlı şirketler ile 16...64 T.C. Kimlik No.lu Mehmet AYDIN isimli şahıs tarafından yönetildiği belirtilmiştir. Kurulan sistem, 200.000 lira para yatırıma 50.000 lira⁷⁸⁶ kazanç elde edeceğini vaat etmiştir. Sistem, elde edilecek olan kazancın gerçekçiliğini de katılımcılardan toplanan paralar neticesinde hayvancılık sektörüne yatırımlar yapıldığı, yatırımlar sonucunda elde edilen ürünlerin kendi sistemlerinde işlendiği, kendi pazarlama ve dağıtım ağı içerisinde nihai tüketicilere ulaştırıldığı, bu sayede üretim tüketim zinciri içerisinde üretici, toptancı, bayi, perakendeci karının tamamının kendi sistem kurgusu içerisinde kalmasına dayandırmaktadır. Ancak bakanlık, katılımcılardan elde edilen gelirler ile kurulan bayi, şarküteri yapılanmalarını ve sistemden elde edilen kar, komisyon oranlarını hakkında yapılan incelemeler sonucunda sistemin bir piramit satış sistemi olduğuna ilişkin karara varmış ve Cumhuriyet Savcılığı’na suç duyurusunda bulunmuştur⁷⁸⁷. Ayrıca bakanlık, hakkında suç duyurusunda bulunduğu Çiftlik Bank sistemine benzer şekilde faaliyet gösteren altmış beş şirket için daha inceleme başlatmıştır. İlk etapta otuz şirket hakkında yapılan incelemeler sonucunda, bu şirketlerden on dokuzunun piramit satış sistemi olduğu tespit edilmiş olup haklarında Cumhuriyet Savcılığı’na suç duyurusunda bulunduğu ifade edilmiştir⁷⁸⁸.

(iii). Gerekli Önlemleri Alma

Ticaret Bakanlığı piramit satış sistemi olduğuna ilişkin tereddüt bulunan sistemler hakkında gerekli incelemeleri yapabileceği gibi ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içerisinde gerekli önlemleri alma yetkisi de bulunmaktadır. Bakanlık, kurulan bir firmanın piramit satış sistemi olup olmadığı konusunda nihai kararı verecek olan makam değildir. Bu nedenle bakanlık, yargı makamları

⁷⁸⁶ “Dolandırıcılık Zincirinin Son Halkası. Çiftlik Bank (Mehmet Aydın Kimdir?)”, İHA, 16.03.2018, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/dolandiricilik-zincirinin-son-halkasi-ciftlik-bank-mehmet-aydin-kimdir,NaxTaRPQC0WdIOCXjKtxXA> , (20.03.2018)

⁷⁸⁷ “Çiftlik Bank Hakkında Duyuru”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 08.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-duyuru> , (23.03.2018)

⁷⁸⁸ “Bakanlık, Çiftlik Bank Benzeri Şirketler İçin Düğmeye Bastı! Listede 65 Şirket Var”, AA, 22.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-ciftlik-bank-benzeri-sirketler-icin-dugmeye-basti-listede-65-sirket-var-40780573> , (23.03.2018)

tarafından nihai karar verilinceye kadar mağduriyet sayısının artmasını önlemek için gerekli önlemleri alma yetkisine sahiptir⁷⁸⁹.

Uygulamada da bakanlık, piramit satış sistemi olduğu hakkında şüphe bulunan sistemler hakkında çeşitli önlemler almaktadır. Bakanlığın bu sistemlere karşı aldığı en etkili yöntem, sistem faaliyetlerinin durdurulmasıdır. Ancak her somut olayda bu yola başvurulması esasında yasal olan sistemler için hak kaybına yol açabilecektir. Bu nedenle alınacak tedbir kararının yapılan incelemeler neticesinde piramit satış sistemi olduğu düşünülen veya düşünülmesi muhtemel olan sistemler bakımından uygulanması gerekmektedir. Bakanlığın somut olaylar bakımından da tanımlanan tedbir alma yetkisini kullandığı görülmektedir.

Bakanlık bu yetkiye uygun olarak, son dönemlerde ortaya çıkan Çiftlik Bank'ın reklamlarının üç ay süreyle durdurulmasına karar vermiştir. Reklamların durdurulmasına ilişkin kararın temel nedeni, firmanın kullanmış olduğu banka ifadesinin Bankacılık Kanunu⁷⁹⁰ m. 150 hükmüne aykırılık oluşturmamasıdır. Bu hüküm uyarınca, sistemin gereken izinleri almaksızın ticaret unvanlarında, her türlü belge, ilan, reklamlarında ve kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda banka adının kullanılması yasaktır. Bu hükme dayanarak Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlenen Reklam Kurulu, yapmış olduğu incelemeler sonucunda yetkisi olduğu üç aya kadar tedbiren durdurma kararını vermiştir (TKHK m. 63/I). Bu kararın temel dayanağını, tüketicilerde güven oluşturmak suretiyle daha çok katılımcının bulunmasını sağlayacak ifadelerin kullanılmasının engellenmesi oluşturmaktadır⁷⁹¹.

TKHK m. 80/III hükmünde Bakanlığa verilen gerekli önlemleri alma yetkisine ilişkin özel bir sınırlama hali kanunda öngörülmemiştir. Bakanlık gerekli gördüğü takdirde yetkisi dâhilinde olan önlemleri ilgili kamu kuruluşlarıyla işbirliği içinde alma yetkisine sahiptir. Ancak yapılan incelemeler sırasında hak kayıplarının önlenmesi bakımından piramit satış sistemi olması muhtemel olan sistemler hakkında tedbirler alınmaktadır. Nitekim bakanlığa yapılan başvurularda bankaların denetim

⁷⁸⁹ “Çiftlik Bank Hakkında Duyuru”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 08.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-duyuru> , (23.03.2018)

⁷⁹⁰ Bkz. RG. 01.11.2005, S: 25983

⁷⁹¹“Çiftlik Bank Reklamlarına Durdurma”, **DHA**, 05.01.2018, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/ciftlik-bank-reklamlarina-durdurma,YVSOTx0QPUSErn9amLyW3Q> , (23.03.2018)

altında olan firma ile ilgili parasal işlemleri yapmadığı ve bunun bakanlığın yönlendirmesi sonucu gerçekleştiği iddiasında bulunulmuştur. Ancak Bakanlık tarafından yapılan açıklamada denetim altındaki şirket hakkında bankalara böyle bir yönlendirme yapılmadığı, bu durumun bankaların münferit kararlarından kaynaklanıyor olabileceği belirtilmiştir⁷⁹².

(iv). İlgili Makama Başvurma

Bakanlık, her ne kadar piramit satış sistemleri hakkında inceleme yapma ve gerekli önlemleri alma yetkisine haiz olsa da, bir hakem ya da mahkeme gibi davranma yetkisi bulunmadığından, yaptığı inceleme neticesinde piramit satış sistemi olduğuna karar verilen sistemler hakkında ilgili makama başvuruda bulunmaktadır. Bu başvuru TKHK m. 77/XVII hükmüne göre: *“Bu Kanunun 80 inci maddesine aykırı olarak piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulanır.”*. Uygulamada da bakanlık tarafından yapılan incelemeler neticesinde piramit satış sistemi olduğu tespit edilen sistemler, Türk Ceza Kanunu çerçevesinde değerlendirilmek üzere, ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına intikal ettirilmiştir. Nitekim uygulamada da ilk olarak Karios Planet (Teknoloji) hakkında yapılan basın açıklamasında, sistemin piramit satış sistemine ilişkin temel özellikleri taşıdığından bahisle Türk Ceza Kanunu hükümleri uyarınca Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulduğu belirtilmiştir⁷⁹³. Çiftlik Bank ile ilgili yapılan incelemeler sonucunda da yine aynı doğrultuda, yani Türk Ceza Kanunu hükümleri uyarınca Cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur. Ayrıca, ilgili bakanlık uyuşmazlıkların çözümünde genel hükümler çerçevesinde yargı makamlarının yetkili

⁷⁹² “Çiftlik Bank Hakkında Basın Duyurusu”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 01.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-basin-duyurusu> , (23.03.2018)

⁷⁹³ “Karios Planet(Teknoloji) Hakkında Basın Açıklaması”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 03.01.2017, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/karios-planet-teknoloji-hakkinda-basin-aciklamasi> , (23.03.2018)

olduğunu, kendisinin bu konuda bir yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir⁷⁹⁴. Bakanlık, denetime almış olduğu altmış beş şirketten otuzunun incelemesi tamamlayarak on dokuzunun piramit satış sistemi olduğu sonucuna varmış ve ilgilileri hakkında Cumhuriyet Başsavcılıklarına başvuruda bulunmuştur⁷⁹⁵.

Ticaret Bakanlığı, piramit satış sistemlerinin tespit edilebilmesi ve ilgili makama başvuruda bulunulması bakımından çok önemli bir rol üstlenmektedir. Bakanlık, bu incelemeleri kendiliğinden yapabileceği gibi uygulamada daha çok gelen şikâyet ve ihbarlar üzerine gerçekleştirmektedir⁷⁹⁶. Bu nedenle tüketiciler tarafından yapılan başvurular sonrasında Ticaret Bakanlığının inceleme başlatması, bu yetkiyi tüketicilerin korunması bakımından önemli bir mekanizma haline getirmektedir. Bakanlığın sahip olduğu bu yetki, inceleme yapma ve gerekli önlemleri alma yetkisidir. Bunun haricinde, bakanlığın tarafla arasında çıkan ihtilafları çözümlmek ve piramit satış sistemleri hakkında nihai karar vermek gibi yetkileri bulunmamaktadır.

XVI. YAPTIRIMLAR

A. Genel Olarak

6502 sayılı kanun ile getirilen düzenlemelerin temel amacı, tüketicilerin piyasa şartları karşısında yeterli düzeyde korunmasının sağlanmasıdır. Bu amaca yönelik olarak, satıcı ve sağlayıcının tüketicilerle gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerde uymaları gereken kurallar maddeler halinde düzenlenmiştir. Bu kurallara aykırılığın yaptırımı, ceza hükümleri başlığı altında TKHK m. 77 hükmünde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerin temel amacı, tüketicilerin karşısında ekonomik anlamda güçlü durumda bulunan satıcı ve sağlayıcının, kanuna ve yönetmeliklere uygun davranmasıdır. Bunun dışında, tüketicilerin uğramış olduğu zararların giderilmesi amacını taşımamaktadır. TKHK

⁷⁹⁴ “Çiftlik Bank Hakkında Duyuru”, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 08.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-duyuru> , (23.03.2018)

⁷⁹⁵ AA, “Bakanlık, Çiftlik Bank Benzeri Şirketler İçin Düğmeye Bastı! Listede 65 Şirket Var”, **Hürriyet**, 22.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-ciftlik-bank-benzeri-sirketler-icin-dugmeye-basti-listede-65-sirket-var-40780573> , (23.03.2018)

⁷⁹⁶ Savaş, s. 179

m. 77 hükmü incelendiğinde, kanun koyucu aykırılık oluşturan davranışın kanunun hangi maddesi kapsamında bulunduğuna göre farklı cezalar öngörmüştür. Hatta bu cezaları verecek olan makam da cezanın çeşidine ve aykırılık oluşturan kanun maddesine göre değişiklik göstermektedir. Hüküm uyarınca verilecek cezalar, para cezası ve para dışındaki cezalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Para dışındaki cezalar durdurma, düzeltme, toplatma ve Türk Ceza Kanunu'ndaki cezalardan oluşmaktadır⁷⁹⁷.

Piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi kanunun açık hükmü ile yasaklanmıştır. Bu hüküm, satıcı ve sağlayıcının piramit satışı esas alan bir sistem kurmasını engelleme amacı taşıyan genel bir hükümdür. Madde metninde belirtilen yasağa aykırılığın yaptırımı ise TKHK m. 77/XVII hükmünde Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanır, demek suretiyle belirlenmiştir. Bu yaptırım niteliği itibarıyla idari para cezası dışındaki yaptırımlardandır. Ayrıca hükmü verecek olan makam da adli yargı organlarıdır⁷⁹⁸. Bu hüküm, kanunun piramit satış sistemlerini düzenleyen maddesine aykırılık halinde nasıl bir yaptırım uygulanacağını öngörmektedir.

Piramit satış sistemlerine aykırılık halinde uygulanacak diğer hüküm ise ceza hükümleri başlığı altında m. 77/XVIII hükmü ile düzenlenen belirli maddelere aykırılık halinde verilen cezaların dışında kalan, kanunun getirdiği yükümlülükler ile Bakanlıkça yönetmelik veya tebliğle belirlenen tedbirlere uymayanlar hakkında söz konusu olan genel idari ihlal normudur⁷⁹⁹. Piramit satışlara ilişkin düzenleme doğrudan kanunda bulunduğu ve dolaylı olarak bir yönetmelikle belirlendiğinden, bu kurala aykırılık genel idari ihlal normu kapsamında değerlendirilecektir⁸⁰⁰.

⁷⁹⁷ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 236–249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 329-339; Zevkliler ve Özel, s. 519; Özel, s. 314-315; Kara, s. 244; Çabri, s. 1067-1068; Savaş, s. 15

⁷⁹⁸ Zevkliler ve Özel, s. 519

⁷⁹⁹ Zevkliler ve Özel, s. 528

⁸⁰⁰ Karş. Bkz. Savaş, s. 176

yaptırımdır⁸⁰². Kanunda belirtilen ceza hükümlerinin uygulanmasının diğer kanunlarda öngörülen yaptırımların uygulanmasına engel teşkil etmediği de önemle belirtilmelidir (TKHK m. 77/XX)⁸⁰³.

Ayrıca bir piramit satış sözleşmesinin kurulması kanunun atfıyla hem Türk Ceza Kanunu bakımından suç sayılmakta hem de hukuka aykırı olduğundan kesin hükümsüzlük yaptırıma tabi olmaktadır. Çünkü bu kanundaki ceza hükümlerinin uygulanması, diğer kanunlardaki yaptırımların uygulanmasına ve tüketicinin ayrıca haklarını kullanmasına engel teşkil etmemektedir⁸⁰⁴.

2. Cezai Yaptırım Sonucunu Doğuran Fiiller

a. Genel Olarak

Kanun koyucu, sebep olduğu mağduriyetler göz önünde bulundurulduğunda, piramit satış sistemlerinin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamıştır. Bu yasağa aykırılık, kurulan sözleşmenin hukuka aykırı olduğundan bahisle kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olması sonucunu doğurmaktadır. Fakat kurulan sözleşmenin hukuki anlamda hiçbir hüküm ve sonuç doğurmaması firmaları bu tür bir satış sistemini benimsemekten alıkoyacak nitelikte değildir. Kanun koyucu, kurucu firmanın bu yasağa uymasını sağlamak amacıyla ceza hükümleri başlıklı maddesine piramit satış sistemlerine ilişkin bir madde eklemiştir. Piramit satış sisteminin niteliği dikkate alındığında, düzenlemeye aykırılığın yaptırımı bir idari para cezası değil, Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanmasıdır. Hem sistemin kurulması neticesinde yaşanan mağduriyetler hem de sisteme katılımcıların dahil edilmesi aşamasındaki faaliyetler dikkate alındığında yaptırımın caydırıcı olması bakımından para cezası değil de, bir suç olarak düzenlenmesi daha isabetlidir⁸⁰⁵.

⁸⁰² Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 98; Kara, s. 243; Çabri, s. 1083; Savaş, s. 15

⁸⁰³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 339; Özel, s. 319; Kara, s. 250; Çabri, s. 1074

⁸⁰⁴ Çabri, s. 1067

⁸⁰⁵ Çabri, s. 1083

TKHK m. 77/XVII hükmüne göre: “Bu Kanunun 80 inci maddesine aykırı olarak piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulanır.”. Hüküm, belirtilen faaliyetleri gerçekleştirenler bakımından, Türk Ceza Kanunu’nun ilgili hükümlerinin uygulama alanı bulacağını ifade etmiştir. Kanun koyucu tarafından, bu faaliyetlerin suç teşkil ettiği belirtilmiş ancak hangi suç kapsamında olduğu ve cezasının ne olacağına ilişkin özel bir açıklama yapılmamıştır⁸⁰⁶. Doktrinde, bu durumlarda Türk Ceza Kanunu’nda m. 157 ve m. 158 ile düzenlenen dolandırıcılık hükümlerinin uygulanacağı kabul edilmiştir⁸⁰⁷. Uygulamada ise Yargıtay tarafından piramit satış sistemlerine ilişkin verilen kararlarda dolandırıcılık suçuna ilişkin hükümler uygulama alanı bulmaktadır⁸⁰⁸.

Piramit satış sözleşmesinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesine ilişkin sözleşmelerin kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi olması, her iki taraf için de sonuç doğuran bir yaptırımdır. Sözleşmenin hükümsüzlük yaptırımına tabi olması durumunda, her iki taraf bakımından da sözleşme hiçbir hüküm ve sonuç doğurmayacaktır. Ancak Türk Ceza Kanunu’na yollama yapan hüküm, sadece belirtilen fillerin gerçekleştiren kişiler bakımından uygulama alanı bulacaktır. Bir piramit satış sözleşmesinin taraflarını kurucu firma ve katılımcı (tüketici) oluşturmaktadır. Sözleşmenin bir tarafında, kişileri para kazanamayacakları bir sisteme dâhil ederek kazanç sağlama amacını taşıyan kurucu firma; diğer tarafında ise, kurucu firma tarafından para kazanma vaadi ile sisteme dâhil edilen tüketici kanunun ifadesi ile katılımcı bulunmaktadır. Bu durumda, sözleşmenin taraflarından her birinin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin suç teşkil edip etmediğinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada suç teşkil eden davranışı gerçekleştiren

⁸⁰⁶ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Kara, s. 243–244; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 319; Çabri, s. 1083; Savaş, s. 15, 175

⁸⁰⁷ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Kara, s. 243–244; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 319; Çabri, s. 1083

⁸⁰⁸ YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998; Y. 11 HD., E. 2014/18518, K. 2015/6640, T. 08.05.2015; Y. 15 CD., E. 2015/8118, K. 2015/25234, T. 11.05.2015; Y. 11 HD., E. 2015/12115, K. 2016/3117, T. 21.03.2016

kimse veya kimseler için Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır⁸⁰⁹.

TKHK m. 77/XVII hükmü: “*Bu Kanunun 80 inci maddesine aykırı olarak...*” ifadesi ile başlayarak, bu maddeye aykırı hangi hareketlere Türk Ceza Kanunu'nun uygulanacağını düzenlemektedir. Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki Türk Ceza Kanunu kapsamında değerlendirilecek fiiller, TKHK m. 80/II hükmüne uygun olarak piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesidir. Bu noktada, sözleşmeyi yapanlar ile bunu yayanlar ve tavsiye edenler birlikte değerlendirilmiş ve bunlar hakkında Türk Ceza Kanunu'nun uygulanacağı belirtilmiştir⁸¹⁰. Türk Ceza Kanunu'nun uygulanama alanı bulacağı faaliyetler temel olarak üç başlık altında değerlendirilebilse de hüküm suç teşkil eden davranışları daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Kanımızca bunun nedeni, piramit satış sistemlerini işleten firmaların uygulamada genelde yurt dışı merkezli olması ve bir yaptırım veya yasaklamanın söz konusu olması halinde bundan mağdur durumda olan tüketicilerin etkilenmesidir⁸¹¹. Aslında mağdur durumda olan tüketici hem kurucu firma tarafından kazanç vaadi ile sisteme dâhil edilerek para kaybetmekte hem de uygulanan yaptırım ve cezalar neticesinde mağdur olmaktadır. Bunun engellenmesi bakımından kanun koyucu, bir piramit satış sistemi ile karşılaşılması halinde hangi fiillerin suç oluşturacağını ve hangi fiili gerçekleştirenlerin cezalandırılacağını özel olarak belirtmiştir⁸¹².

b. Piramit Satış Sisteminin Başlatılması veya Düzenlenmesi

TKHK m. 80/II hükmü uyarınca piramit satış sözleşmesinin kurulması yasaklanmıştır. Bu yasağa aykırı olarak piramit satış sistemini başlatan veya düzenleyen kimse için uygulanacak hüküm Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ilgili hükümdür. İlk cümlede suç oluşturan fiil, piramit satış sisteminin kurulması yasağa aykırı olarak, böyle bir sistemin kurulması veya düzenlenmesidir. Piramit satış

⁸⁰⁹ Hakeri, 168

⁸¹⁰ Savaş, s. 175

⁸¹¹ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326

⁸¹² Nitekim Yargıtay Ceza Genel Kurulu vermiş olduğu bir kararında sistemdeki her bir kimsenin Türk Ceza Kanunu'nda yollama yapılan suçu gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Bkz. YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998

sözleşmesinin kurulması veya düzenlenmesinin söz konusu olması halinde, dolandırıcılıkla ilgili hükümler uygulama alanı bulacaktır⁸¹³.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlenen ceza hükümlerinin temel amacı, satıcı veya sağlayıcının; piramit satış sistemlerinde ise kurucu firmanın, kanunda belirtilen kurallara uygun davranmalarının sağlanmasıdır⁸¹⁴. Bu nedenle sözleşmeyi yapan her iki tarafın faaliyeti Türk Ceza Kanunu'nu hükümlerinin uygulanmasını gerektirmeyecektir. Nitekim kanun koyucu, piramit satış sistemini başlatan ve düzenleyen kişilere Türk Ceza Kanunu'nun uygulanacağını açık bir şekilde ifade etmiştir. Bir piramit satış sözleşmesinin tarafları, kurucu firma ve katılımcıdır. Kurucu firma, yüksek kazanç vaadi ile katılımcıları sisteme dâhil eden, böyle bir satış sistemini başlatan veya düzenleyen taraftır. Katılımcı ise kurucu firma tarafından yüksek kazanç vaadi ile sisteme dâhil edilen kimsedir. Bu nedenle bir piramit satış sisteminden bahsedilmesi halinde, gerçekleştirmiş olduğu fiil suç sayılacak olan kimse böyle bir sistemi kuran veya düzenleyen kurucu firmadır. Kurucu firma dışında, katılımcının (tüketicinin) cezalandırılması açık kanun hükmü karşısında mümkün değildir. Çünkü katılımcı, kurulmuş olan bir sisteme yüksek kazanç vaadi neticesinde girmekte ve büyük olasılıkla da sistemden kazanç kaybına uğrayarak ayrılmaktadır. Ayrıca kanunun getiriliş amacı, kişilerin yüksek kar vaatleri sunulan sistemlere girip mağdur olmalarının engellenmesidir. Bu nedenle fiili suç teşkil eden kişi veya kişiler, suça ilişkin şartları sağladığı ölçüde, piramit satış sistemini başlatan veya düzenleyen kişi veya kişilerdir⁸¹⁵.

⁸¹³ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Kara, s. 243-244; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 319; Çabri, s. 1083

⁸¹⁴ Kara, s. 244; Çabri, s. 1067

⁸¹⁵ TKHK m. 77/XVII hükmünde belirtilen faaliyetleri gerçekleştiren kimseler bakımından Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Uygulanacak olan hükmün, suça ilişkin diğer tüm unsurları da taşıması koşuluyla dolandırıcılık olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Yargıtay Ceza Genel Kurulu T... adıyla bir piramit satış sistemi kurarak haksız kazanç sağlayan sanıkların eylemlerinin dolandırıcılık suçu oluşturduğuna hükmetmiştir. Ancak sisteme para ödeyerek katılan, sistem içerisinde yükselerek para kazanan ve mağdurları kandırmaya yönelik hiçbir faaliyet gerçekleştirmediklerini söyleyen kişiler için beraat kararına hükmedilmiştir. YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 www.kazancı.com

c. Piramit Satış Sisteminin Toplantı, Elektronik Posta veya Diğer Birçok Kimsenin de Katılımını Sağlamaya Elverişli Yöntemlerle Yayılması

Piramit satış sisteminin temeli yani katılımcıların sisteme dâhil edilmesine dayanmaktadır. Katılımcı sayısının artması ile kurucular ve piramidin üst kısımlarında yer alanlar, daha çok kazanç elde etmektedir. Bu nedenle kanun koyucu piramit satış sözleşmesinin kurulmasının yanında sözleşmenin yayılması da yasaklanmıştır. Bu yasağa aykırı hareket eden kimselerin fiilleri bakımından da Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanacağını ifade etmektedir. Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanmasını gerektirecek fiiller, sistemin toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayılmasıdır. Görüldüğü üzere burada bir sınırlayıcı sayım ilkesi söz konusu değildir. Kanun koyucu, sistemin yayılmasını sağlayacak bazı yöntemleri açıkça belirtmiş ancak diğer elverişli yöntemlerin de bu kapsamda değerlendirileceğini ifade etmiştir. Özellikle teknolojinin kullanımının artması ile birlikte piramit satış sistemlerinin yayılmasına ilişkin benimsenen yöntemler de zamanla değişim göstermektedir. Uygulamada bazı firmalar, bir internet sitesi aracılığıyla faaliyet göstermekte, yayılmasını sağlamak için de interneti aracı olarak kullanmaktadır⁸¹⁶. Bu nedenle, sadece elektronik postanın bu kapsamda değerlendirilmesi hükmün getiriliş amacı ile örtüşmemektedir. Önemli olan, benimsenen yöntemin çok sayıda kişinin katılımını sağlamaya elverişli olmasıdır. Seçilen yöntemin elverişli olup olmadığı her somut olayın özelliğine göre belirlenecektir.

Ayrıca sistemin yayılmasını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren kimsenin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilebilmesi için, kişinin sistemin bir piramit satış olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu kural dolandırıcılık suçunun niteliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için “hile” unsurunun varlığı gereklidir⁸¹⁷.

⁸¹⁶ Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan “sanal oyunlar” üzerinden faaliyet gösteren sistemler bunun en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. XV, B, 2, d

⁸¹⁷ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735; Özbek ve diğerleri, s. 696; Koca ve Üzülmöz, s. 648

d. Piramit Satış Sisteminin Yayılmasının Ticari Amaçlarla Desteklenmesi

TKHK m. 77/XVII, piramit satış sisteminin yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında da Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Kanun koyucu, piramit satış sistemini yayan kimseler haricinde bu sistemin yayılmasını ticari amaçlarla destekleyen kimseler hakkında da dolandırıcılık hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Ancak destekleyenlerin cezalandırılabilmesi için ticari amaçlarla hareket etmesi gerekmektedir. TKHK bakımından ticari amaçlarla hareket edebilen kimseler, satıcı ve sağlayıcıdır (TKHK m. 3/I- 1, i)⁸¹⁸. Ceza hükümlerinin getiriliş amacı da satıcı ve sağlayıcının düzenlemelere riayet etmesine dayandığından, sistemin yayılmasını ticari amaçlarla destekleyen kimseler piramit satış sistemleri bakımından kurucu firmalardır. Tüketiciler, ticari olmayan amaçlarla hareket ettiğinden, bu kapsamda değerlendirilerek cezalandırılmaları mümkün değildir⁸¹⁹. Kanun koyucu “...veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulanacağını belirtmiştir”. Hüküm piramit satış sistemlerinin, toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasının ticari amaçlarla desteklenmesinin cezalandırıldığını açık bir şekilde belirtmiştir. Burada kanun koyucu sistemin yayılması için kullanılacak olan yöntemler bakımından sınırlı bir belirleme yapmamıştır. Burada önemli olan, sistemin yayılmasının ticari amaçlarla desteklenmesidir; bu noktada sistemin hangi faaliyetler neticesinde yayıldığı suçun değerlendirilmesinde dikkate alınmayacaktır

⁸¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 64–65; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 22; Karakocalı ve Kurşun, s. 28; Zevkliler ve Özel, s. 97; Kara, s. 126; Gümüş, Tüketici, ss. 13–16; Çabri, s. 47–51; Deryal ve Korkmaz, ss. 66–67

⁸¹⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Karakocalı ve Kurşun, ss. 26–28; Zevkliler ve Özel, ss. 94–95; Kara, ss. 123–124; Gümüş, Tüketici, ss. 16–18; Çabri, ss. 59–64; Deryal ve Korkmaz, ss. 50–52

3. Uygulanacak Cezai Yaptırım

a. Genel Olarak

TKHK ceza hükümleri başlıklı m. 77/XVII fıkrasında, TKHK m. 80 hükmüne aykırı olarak piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulanacağını ifade etmiştir. Piramit satış sistemleri yasağına aykırılığın yaptırımı ise açık bir şekilde belirtilmemiştir. Piramit satış yasağına aykırı hareketler, Türk Ceza Kanunu kapsamında suç olarak kabul edilmiştir. Ancak kanun koyucu, Türk Ceza Kanunu'na genel bir yollama yapmış, hangi suçu oluşturduğunu ve cezasının ne olduğunu açık bir şekilde belirtmemiştir⁸²⁰.

b. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Uygulanması

(1). Genel Olarak

TKHK ceza hükümleri başlıklı m. 77/XVII fıkrasında, piramit satış yasağına aykırı hareket edenler bakımından 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun uygulanacağını ifade etmiştir. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile getirilen yükümlülöklere aykırılığın yaptırımı genel olarak idari para cezasıdır. Para cezası dışındaki cezalar ise durdurma ve düzeltme, toplatma cezalarıdır. Ceza hükümleri başlığı altında düzenlenen tek hapis cezası, piramit satış sistemleri hükmüne aykırılık neticesinde oluşan suça ilişkin yaptırımdır⁸²¹.

⁸²⁰ Savaş, s. 15

⁸²¹ Çabri, s. 1083; Zevkliler ve Özel, s. 532

(2). Piramit Satış Sözleşmelerinin Dolandırıcılık Suçunu Oluşturup Oluşturmadığı

(i). Dolandırıcılık Suçu

aaa. Genel Olarak

Dolandırıcılık suçu, Türk Ceza Kanunu onuncu bölüm *malvarlığına karşı suçlar* başlığı altında m. 157–159 hükümleri arasında düzenlenmiştir. Suçun temel şekli m. 157 hükmü uyarınca: “*Hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan kişiye bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası verilir.*” şeklinde ifade edilmiştir. Dolandırıcılık suçu, dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Geniş anlamıyla dolandırıcılık suçu, bir kimsenin herhangi bir hileli davranış vasıtasıyla hataya düşürülerek belirli bir zarara uğratılmasıdır. Dar anlamıyla dolandırıcılık suçu ise kanunda belirtildiği üzere, temelde aldatmaya dayanan unsurlarının gerçekleştirilmesi suretiyle bir kimsenin zararına başka bir kimseye haksız yarar sağlamak şeklinde ifade edilebilecektir⁸²². Görüldüğü üzere, dolandırıcılık suçu bakımından belirli bir kişi ya da kişilerin malvarlığı hakları üzerinde zarar meydana gelmesi gerekmektedir. Ancak dolandırıcılık suçu bakımından korunan hukuki değer sadece malvarlığı hakkı değildir. Kişinin hile neticesinde ekonomik anlamda zarara uğraması söz konusu olduğundan, failin eylemi hem mağdurun iradesi hem de malvarlığı üzerinde sonuç doğurmaktadır⁸²³.

Dolandırıcılık suçuna ilişkin hüküm incelendiğinde, tipe uygun bir eylemin varlığı için failin bir kimseyi hileli davranışlarla aldatarak, onun veya başkasının zararına olarak kendisine veya başkasına yarar sağlamış olması gerekmektedir. Bu kapsamda eylemin üç alt başlık altında incelenmesi mümkündür. Dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için ilk olarak, hileli davranışlarla bir kimsenin aldatılması gerekmektedir. Bu aynı zamanda suçun hareket kısmını oluşturmaktadır. İkinci olarak, söz konusu aldatma neticesinde mağdurun veya üçüncü kişinin malvarlığında bir zarar meydana gelmiş olması gerekmektedir. Son olarak, failin mağdurun veya

⁸²² Tümerkan, s. 1

⁸²³ Bilen, s. 8

üçüncü kişinin zararına olarak kendisine veya bir üçüncü kişiye yarar sağlamış olması gerekmektedir. Bu son iki unsur aynı zamanda gerçekleştirilen eylemin neticesini oluşturmaktadır⁸²⁴.

bbb. Dolandırıcılık Suçunun Unsurları

aaaa. Hileli Davranış

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu dolandırıcılık suçunu düzenleyen hükümde, öncelikli olarak hileli bir davranışın gerçekleştirilmiş olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu hileli davranış, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen hile ve desise kavramlarına karşılık gelmektedir⁸²⁵. Kanun koyucu önceki kanun döneminden farklı bir kavram kullanmış olsa da ifade edilmek istenen sonuç aynıdır⁸²⁶. Her ne kadar hile ve desise ve hileli davranış kavramlarına yer verilmiş olsa da bu kavramların ne olduğuna ilişkin bir açıklama kanunda yer almamaktadır. Bir eylemin dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilebilmesi için ilk unsurun hileli bir davranış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, hangi tür eylemlerin hileli olduğunun belirlenmesi gerekmektedir⁸²⁷.

Hile kelime anlamı olarak, *birini aldatmak yanıltmak için yapılan düzen, oyun, desise, entrika ve çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma* anlamlarına gelmektedir⁸²⁸. Hileli davranış ise, başkasının iradesi üzerinde etki meydana getiren ve onu hataya düşürücü her türlü davranış olarak ifade edilebilecektir⁸²⁹. Yargıtay ise, hilenin “*nitelikli yalan*” olduğunu ifade etmiştir⁸³⁰.

⁸²⁴ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 734

⁸²⁵ Bkz. RG. 1.0.1926, s: 320

⁸²⁶ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 696; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735

⁸²⁷ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 696; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 734

⁸²⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad0595984e417.25524857

⁸²⁹ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735; Özbek ve diğerleri, s. 696; Koca ve Üzülmüş, s. 648

⁸³⁰ ‘Hile nitelikli bir yalandır. Fail tarafından yapılan hileli davranış belli bir oranda ağır, yoğun ve ustaca olmalı, sergileniş açısından mağdurun inceleme olanağını ortadan kaldıracak nitelikte bir takım hareketler olmalıdır. Kullanılan hileli davranışlarla mağdur yanılgıya düşürülmeli ve bu yanıltma sonucu yalanlara inanan mağdur tarafından sanık veya bir başkasına haksız çıkar sağlanmalıdır. Hilenin kandırıcı nitelikte olup olmadığı olaysal olarak değerlendirilmeli, olayın özelliği, fiille olan ilişkisi, mağdurun durumu, kullanılmışsa gizlenen veya değiştirilen belgelerin nitelikleri ayrı ayrı nazara alınmalıdır’ YCGK, E. 2012/15-1353, K. 2013/287, T. 04.06.2013; YCGK, E. 2013/8-140, K. 2013/171, T. 16.04.2013; Y 15 CD., E. 2012/1704, K. 2012/31436, T. 12.03.2012

Gerçekleştirilen bu hileli davranış ile mağdurun irade özgürlüğü etkilenmekte ve bu hileli davranış sonucunda yapmış olduğu tasarruf işlemi ile failin veya bir başka kimsenin yararına olarak malvarlığı yönünden zarar uğramaktadır. Hileli davranış, kişilerin belli bir olayla ilgili olarak yanılığa düşürülmesi, mevcut olmayan bir hususun mevcutmuş gibi gösterilmesi, gerçekleşmiş bir olayın belirli bir kısmının veya bütününün gerçekleşmemiş gibi gösterilmesi, gerçekleşmiş bir olayın oluşum şekline başka unsurlar eklenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır⁸³¹.

Gerçekleştirilen bu hileli davranış ile mağdurun irade özgürlüğü etkilenmekte ve mağdur bu hileli davranış sonucunda yapmış olduğu tasarruf işlemi ile failin veya bir başka kimsenin yararına malvarlığı yönünden zarara uğramaktadır. Buradan hareketle, suçla korunan hukuki değer, malvarlığı ve irade özgürlüğüdür. Bu nedenle dolandırıcılığın salt malvarlığına yönelik bir suç olduğundan bahsetmek söz konusu değildir⁸³².

Hile unsuru her zaman için mevcut bir durum veya vakıaya ilişkin olmalıdır. Bu mevcut durum veya vakıa, duyularla algılanabilen, olup olmadığına ilişkin kontrol edilebilen, ispat edilebilen nitelikte olmalıdır⁸³³. Mevcut bir durum veya vakıaya ilişkin olması söz konusu olduğundan gelecekte gerçekleşecek hususlar bu kapsamda değerlendirilmemektedir. Ayrıca geleceğe yönelik kazanç vaatlerinin de, ticari hayatın riskleri göz önüne alındığında, hile oluşturmayaacağı ifade edilmiştir⁸³⁴. Bu hileli davranışın gerçekleştirilmesi ile birlikte muhatap yanılığa sevk edilerek, malvarlığı bakımından zarara uğramaktadır. Burada muhatap normal şartlarda belirtilen şekilde bir tasarrufta bulunmayacaktır; ancak hileli bir davranış neticesinde yanılığa düşürülerek bu tasarrufu gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır⁸³⁵. Bu hileli davranış icrai bir hareketle işlenebileceği gibi ihmali bir hareketle de işlenebilecektir. Nitekim madde gerekçesinde de hilenin icrai bir davranışla gerçekleştirilebileceği gibi karşı tarafın içine düştüğü hatadan, bir konuda yanlış bilgi sahibi olmasından yararlanarak da yani ihmali bir davranışla da gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir.

⁸³¹ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735; Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 696; Koca ve Üzülmöz, ss. 649–650

⁸³² Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 695; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 732–733; Koca ve Üzülmöz, s. 648

⁸³³ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735; Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 697; Koca ve Üzülmöz, s. 650

⁸³⁴ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 697

⁸³⁵ Koca ve Üzülmöz, s. 648

Ancak ihmali hareketlerle dolandırıcılık suçunun kabulü için kişinin hataya düşen tarafı bilgilendirmek konusunda yükümlülüğünün olması gerekmektedir. Bu yükümlülüğün taraflar arasında bir hukuki ilişkinin söz konusu olması halinde var olduğu söylenebilecektir. Sözleşme de bir hukuki ilişki olduğundan, sözleşen tarafların karşı tarafı bilgilendirme yükümlülüğünü yerine getirmemiş olması halinde bir taraf zarar uğruyorsa ve buna bağlı olarak diğer taraf yarar elde ediyorsa, ihmal suretiyle bir dolandırıcılık suçunun varlığından söz edilebilecektir⁸³⁶. Kanun koyucu gerekçede fail tarafından ortaya konan bu ihmali davranışın, bir beyan veya açıklama değeri taşıması gerektiğini ifade etmiştir. Bu davranışlardan bir tanesini de “susma” fiili oluşturmaktadır⁸³⁷.

bbbb. Aldatma

Dolandırıcılık suçunun oluşabilmesinin ikinci koşulu, fail tarafından gerçekleştirilen bu hileli davranışlar neticesinde mağdurun aldatılmış olmasıdır. Dolandırıcılık suçu bakımından hile, mağdurun iradesi üzerinde etkili olarak onu hataya düşürecek nitelikte olmalıdır. Bu hile, baştan itibaren bazı davranışların gerçekleştirilmesi veya mağdurda bulunan yanılmanın devam ettirilmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Hile unsurunun aldatıcı nitelikte olması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak hile unsurunun aldatıcı nitelikte olmasına rağmen mağdurun aldanmaması hali söz konusu olabilmektedir. İşte bu durumda suçun teşebbüs aşamasında kaldığının kabulü gerekmektedir⁸³⁸. Çünkü suçun tamamlanabilmesi için failin, mağdurun veya bir başkasının zararına olarak kendisine veya bir başkasına yarar sağlanması gerekmektedir⁸³⁹.

Dolandırıcılık suçundaki hileli davranış, mağduru aldatacak ve onun iradesi üzerinde etkili olarak onu hataya düşürecek nitelikte olmalıdır. Bu hata neticesinde, aldatılarak hataya düşürülen kişi, malvarlığı üzerine belirli bir yönde tasarrufta

⁸³⁶ Koca ve Üzülmöz, ss. 651–652

⁸³⁷ Karş. ‘Kanunda ihmali hareketin de cezalandırılabilmesine ilişkin bir düzenleme bulunmadığından dolandırıcılık suçunun ihmali hareketler ile işlenemeyeceği ifade edilmiştir. Hükmün gerekçesinde bu fiilin ihmali hareketlerle de gerçekleştirilebileceği ifade edilmiş olsa da, uygulama alanı bulabilmesi için kanunda düzenlenmiş olması gerekmektedir’. Bkz. Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 697; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 736

⁸³⁸ Koca ve Üzülmöz, ss. 653–654; Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 699

⁸³⁹ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 699

bulunmaktadır. Burada aldatılan üzerinde tasarruf yetkisi olduğu malvarlığını kendi iradesi ile bir başkasına devretmektedir. Ancak mağdurun malvarlığını devretme yönündeki iradesi, fail tarafından gerçekleştirilen hileli davranışlar neticesinde sakatlanmaktadır⁸⁴⁰. Devretme iradesi, malvarlığının mülkiyetinin devredilmesi şeklinde olabileceği gibi, zilyetliğin devredilmesi şeklinde de olabilecektir. Çünkü dolandırıcılığın oluşması bakımından önemli olan, devrin failin hileli davranışlar neticesinde mağdurun istemediği yönde bir tasarrufun gerçekleştirilmesidir. Bunun haricinde devir konusu hak, önem arz etmemektedir⁸⁴¹. Sonuç olarak fail tarafından gerçekleştirilen hileli davranış ile mağdurun aldatılması arasında neden sonuç ilişkisi bulunmalıdır⁸⁴². Ayrıca belirtmek gerekir ki, nitelikleri belirtilen hileli davranışın muhatabı gerçek kişi olmalıdır⁸⁴³.

cccc. Zarar ve Yarar

Dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için failin hileli davranışlarla bir kimseyi aldatarak, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına yarar sağlaması gerekmektedir. Buradan hareketle ilk olarak hileli davranışlarla aldatma sonucunda bir zarar meydana gelmiş olmalıdır. Kanun koyucu, dolandırıcılık ile ilgili hükmünde “... onun veya başkasının zararına olarak,...” ifadesi ile zararın hileli davranışla aldatılan kimsenin veya başka bir kimsenin zararına olarak işlenmesinin mümkün olduğu ifade etmiştir⁸⁴⁴. Burada asıl önemli olan, malvarlığı bakımından zararlı bir sonucun doğmasıdır. Hatta zararın az ya da çok olması da dolandırıcılık suçunun oluşması bakımından önem arz etmemektedir⁸⁴⁵.

Dolandırıcılık suçu bakımından zararın niteliği önem arz etmektedir. Her ne kadar kanun ifadesinde buna ilişkin bir açıklama yer almasa da gerekçede dolandırıcılık suçunun kişilerin malvarlığına karşı işlenen bir suç olduğu ifade edilmiştir. Suçun düzenlenmesi ile kişilerin sahip bulunduğu malvarlığı hakkının

⁸⁴⁰ Koca ve Üzülmmez, s. 654

⁸⁴¹ Koca ve Üzülmmez, ss. 654–655

⁸⁴² Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 699; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 746; Koca ve Üzülmmez, s. 653

⁸⁴³ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 746

⁸⁴⁴ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 700; Tezcan, Erdem ve Önok, ss. 748–750; Koca ve Üzülmmez, s. 656

⁸⁴⁵ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 749

korunması amaçlandığı ifade edilmiştir. Bir kişiye ait ekonomik değeri olan her şey malvarlığı kapsamında değerlendirildiğinden, buna ilişkin bir zararın doğması halinde dolandırıcılık suçundan bahsedilebilecektir⁸⁴⁶. Ancak belirtmek gerekir ki zarar tehlikesinin mevcut olması suçun oluşması bakımından yeterli değildir, suçun oluşabilmesi için bir zararın doğmuş olması gerekmektedir⁸⁴⁷.

Dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için gerçekleştirilen hileli davranışlar neticesinde aldatılan kişi veya üçüncü bir kişinin zararına karşılık, fail veya bir başkası menfaat elde etmelidir. İlk olarak, aldatılan kişi veya üçüncü kişinin uğramış olduğu zarar ile fail ya da bir başkası menfaat elde etmiş olmalıdır. Aldatılan kişi veya üçüncü kişinin uğramış olduğu zararının malvarlığı olduğu göz önüne alındığında fail ya da bir başkasının elde ettiği yararın da malvarlığına ilişkin olması gerekmektedir. Bunun yanında her ne kadar Türk Ceza Kanunu'nda açıkça ifade edilmemiş olsa da fail veya bir başkası tarafından elde edilen menfaatin haksız olması gerekmektedir. Elde edilen yararın haksız olması, doğrudan veya dolaylı olarak hukuken korunmuyor olmasını ifade etmektedir⁸⁴⁸.

Madde gerekçesinde dolandırıcılık suçunun kasten işlenebilen bir suç olduğu ifade edilmiştir. Dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için fail gerçekleştirdiği davranışların hile teşkil ettiğini, başka birini aldatıcı nitelikte olduğunu, bu aldatıcı davranışlar neticesinde hileye maruz kalan kişinin veya başkasının malvarlığında bir eksilme meydana geldiğini, zarar gördüğünü ve buna karşılık kendisinin veya başka bir kişinin malvarlığında bir artma meydana geldiğini bilmelidir.

(ii). Piramit Satış Sistemlerinin Değerlendirilmesi

aaa. Genel Olarak

6502 sayılı TKHK m. 80 hükmü ile piramit satış sözleşmelerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi yasaklanmıştır. Bu hükme aykırı olarak piramit satış sözleşmesinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi halinde kurulan sözleşmeler hukuka aykırı olarak kabul edilerek kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi kılınmıştır.

⁸⁴⁶ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 749; Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 700

⁸⁴⁷ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 749

⁸⁴⁸ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 750; Özbek ve diğerleri, s. 700; Koca ve Üzülmez, s. 656

Her ne kadar bu sözleşmeler, hukuki anlamda hüküm ve sonuç doğurmasalar da TKHK m. 77/XVII hükmü sözleşmeyi yapanlar, yayanlar ve tavsiye edenler bakımından Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Ancak kanun koyucu Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulanacağını ifade etmekle birlikte hangi hükmün uygulanması gerektiğine ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır. TKHK m. 77/XVII hükmü piramit satış sözleşmesinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi eylemlerini suç olarak nitelendirmiştir. Ancak bu hükme aykırılık halinde hangi suçun olduğu ve cezasının ne olduğu belirtilmemiştir⁸⁴⁹. Doktrinde bu yasağa aykırılık halinde Türk Ceza Kanunu 157 ve 158. maddelerinde düzenlenen dolandırıcılık ile ilgili hükümlerin uygulanması gerektiği ifade edilmektedir⁸⁵⁰. Ayrıca Yargıtay Ceza Genel Kurulu 1998 tarihli bir kararında, bu tür satışların dolandırıcılık kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yargıtay da farklı tarihlerde vermiş olduğu kararlarda bu tür sistemlerin dolandırıcılık teşkil ettiğini ifade etmiştir⁸⁵¹.

Bir faaliyetin dolandırıcılık kapsamında değerlendirilebilmesi için kanun hükmünde ifade edilen unsurların benimsenen satış sisteminde mevcut olması gerekmektedir. Piramit satış sistemlerinin dolandırıcılık kapsamında değerlendirilebilmesi için hileli davranışlarla katılımcıların aldatılarak, katılımcıların zararına olarak, kurucu firmanın kendisine yarar sağlaması gerekmektedir. Piramit satış sistemlerinde, katılımcı yüksek kazanç elde edeceği düşüncesiyle, ürün veya hizmet satışının olmadığı bu nedenle kazanç elde etmesinin mümkün olmadığı bir sisteme yüksek miktarda katılım ücreti ödeyerek kayıt olmaktadır. Kurucu firma da bu faaliyetlerin sonucunda katılımcıların zararına olacak şekilde yarar elde etmektedir. Piramit satış sistemlerine ilişkin belirlemeleri genel olarak bu şekilde yapmak mümkün olsa da uygulamada çok farklı sistemler benimsendiği görüldüğünden her bir hususun ayrıca ele alınması gerekmektedir.

⁸⁴⁹ Savaş, s. 15

⁸⁵⁰ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Kara, s. 243–244; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 319; Çabri, s. 1083; Savaş, s. 15

⁸⁵¹ YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998; Y. 11 HD., E. 2014/18518, K. 2015/6640, T. 08.05.2015; Y. 15 CD., E. 2015/8118, K. 2015/25234, T. 11.05.2015; Y. 11 HD., E. 2015/12115, K. 2016/3117, T. 21.03.2016

bbb. Dolandırıcılık Suçunun Unsurları Bakımından

aaaa. Hileli Davranışın Varlığı Bakımından

Kanun koyucu, TKHK m. 77/XVII hükmüne göre piramit satış sistemi yasağına aykırı davrananların Türk Ceza Kanunu hükümleri uyarınca cezalandırılacağını ifade etmiştir. Ancak bu düzenlemeden önce de piramit satış sistemlerine ilişkin gerek doktrin gerekse Yargıtay Ceza Genel Kurulu ve Yargıtay piramit satış sistemlerinin dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilmesinin mümkün olup olmadığı noktasında belirlemeler yapmışlardır. Dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için öncelikli olarak bir hile unsurunun varlığından söz etmek gerekmektedir. Piramit satış sistemleri bakımından da kurucu firma tarafından yerine getirilen hileli bir davranış neticesinde katılımcının aldatılarak kendisinin zararına kurucu firmanın yararına bir menfaat sağlanması söz konusudur⁸⁵².

Piramit satış sistemlerindeki hileli davranışların neler olduğuna ilişkin belirlemeleri yapmadan önce, sistemde bir hilenin bulunup bulunmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda doktrinde iki temel görüşün yer aldığı savunulabilecektir. Bu iki temel görüş, katılımcıların sistem hakkında bilgilendirilmesi halinde, hukuki anlamda korunması gereken bir değer bulunup bulunmadığı noktasında bir belirleme yapılmasına dayanmaktadır. Öğretideki çoğunluk görüş, katılımcıların bilincinde olduğu bir sistemin cezalandırılmasına gerek bulunmadığı yönündedir. Kurucu firma, katılımcıya dâhil olduğu sistemi tüm ayrıntıları ile açıklamış ve yeni katılımcının sistemin hangi aşamasında sisteme dâhil olduğunu belirtmişse, artık hile unsurunun varlığından söz edilemeyecektir⁸⁵³. Nitekim Yargıtay Ceza Genel Kurulu, karara konu olaydaki kurucuların, sistem gereği zincirin halkaları genişledikçe yeni katılımcıların bulunmasının zorlaşacağı gerçeğini katılımcılara açıklamadıklarından eylemlerinin hukuki boyutu aşır cezai sorumluluğu gerektiren bir dolandırıcılık niteliğine sahip olduğu belirtilmiştir⁸⁵⁴. Bu noktada, sistemin işleyişi ve piyasa şartları esas alınarak yapılan değerlendirme

⁸⁵² Ancak her sistem bakımından hile unsurunun varlığından söz etmek mümkün olmayabilir. İşte böyle bir durumda Piramit satış sistemlerine ilişkin özel bir düzenlemenin Türk Ceza Kanunu kapsamında yapılmasının gerekliliği hakkında bkz. Maviş, s. 623

⁸⁵³ Hakeri, s. 168

⁸⁵⁴ YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 (www.kazancı.com)

neticesinde hile unsuru bulunmadığından, sistemin dolandırıcılık faaliyeti kapsamında değerlendirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir⁸⁵⁵.

Bir görüşe göre,⁸⁵⁶ göre, sistemin işlemeye başlamasından belirli bir süre sonra yeni katılımcıların bulunmasının giderek zorlaşacağı ve en nihayetinde de sonlanacağından bahisle bir suç oluşmaktadır. Diğer bir görüş ise, sistemin belirli bir süre işlemesinin imkânsız hale geldiği ve satıcının karşılıksız bir kazanç elde ettiğinden hareket ederek bir suç oluştuğunu belirtmiştir⁸⁵⁷. Nitekim Yargıtay da vermiş olduğu bir kararda:

*...Her ne kadar broşürde katılanlara yönelik olarak sistemi aksatmadan sürdürmeye çalışmak şeklinde bir uyarı varsa da, uygulamada bunu sonuna değin düzenli sürdürmenin olanaksızlığı, böyle bir parayı oyuna katılanların tamamının kazanmasına yer verilemeyeceği bu nedenle hile unsurunun mevcut olduğunu ifade etmiştir.*⁸⁵⁸

Bir görüşe göre, sistemin tüm ayrıntıları ile açıklandığı ve yeni katılımcıların hangi aşamada oyuna dâhil olduklarının bilincinde oldukları takdirde fiilin suç oluşturmayacağını ifade etmiştir⁸⁵⁹. Nitekim Titan kararında da⁸⁶⁰, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı şöyle bir istemde bulunmuştur:

Şikayetçilerin T..... isimli kuruluşun, yakınlarının ve arkadaşlarının aracılığıyla hafta sonu yapılan toplantılarına katıldıkları, görevli kişilerce kendilerine sistemin işleyişi hakkında bilgi verildiği, üye getirdikleri ölçüde para kazanacaklarının başvuru formunda açıklandığı, istedikleri takdirde belirtilen parayı hibe ederek sisteme katıldıkları, kabul başvurusunda belirtilen koşulların ayrıntılı düzenlendiği, gizlilik anlaşmasının sistemin tanıtıldığı kişilere

⁸⁵⁵ Hakeri, s. 168

⁸⁵⁶ Sulhi Dönmezer, **Kişilere ve Mallara Karşı Cürümler**, 16. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 379

⁸⁵⁷ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Zincirleme satış veya kartopu satışı adı verilen bir satış sistemini benimseyen firmalar, pazarlayacakları ürünleri, kupon alan kişilere belirtilen şartları sağladıkları takdirde 10 liralık bir malı 60 kuruşa satacakları sözünü vermektedirler. Burada ilk alıcının dört kupon alarak bunları dört farklı kişiye satması gerekmektedir. Bu kuponu satın alan kişilerin de mağazadan dört kupon alıp bunu dört farklı kişiye satmaları gerekmektedir. İkinci alacaklı dört kupon aldığı anda ilk alıcı 10 liralık bir malı 60 kuruşa almaktadır. Fakat sisteme katılanların sayısı geometrik bir sıra ile arttığından, kısa bir süre içerisinde milyonlara ve hatta milyarlaraya ulaşacaktır. Bunun sonucunda kupon sahibi kişiler kupon satacakları yeni kişiler bulamayacaklardır. Mağaza da istemi karşılayamayacağı kadar çok malı veremeyeceğinden, sisteme sonradan dâhil olanlar mağduriyetler yaşamaktadır. Böylelikle, pek çok kimsenin mağduriyetine bağlı olarak mağaza sahibinin kesin haksız kazanç sağlayacağı bir sistem söz konusu olmaktadır. Bu fiil de dolandırıcılık hükmü kapsamında değerlendirilecektir. Selçuk, s. 106; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Demirel, s. 148

⁸⁵⁸ Y 6. CD., 6032/5940, T. 04. 11. 1971 Bkz. Selçuk Sami, s. 234-235

⁸⁵⁹ Hakeri, s. 168; Aynı yönde bkz. Tezcan, Erdem ve Önok, s. 743-744; Maviş, s. 621

⁸⁶⁰ YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 (www.kazancı.com)

imzalatıldığı, üye olma amacı taşımayan kişilere başvuru formunun imzalatılmadığı, taraflar arasındaki ilişkinin hukuki boyutta değerlendirilmesi gerektiği, dolandırıcılık suçunun unsurlarının oluşmadığı, bu suçtan BERAATLERİNE, karar verilmesi gerektiği...

Görüldüğü üzere, bu talepte de kişilerin sistemin işleyişi hakkında bilgi sahibi olduğundan bahisle dolandırıcılık hükmünün kurulamayacağı ifade edilmiştir. Hile unsurundan bahsetmenin mümkün olmadığı durumlarda, bir dolandırıcılık suçu oluşmayacağını ifade eden görüş katılımcıların girişte ödedikleri bedeli kaybetme rizikosunu üstlenerek üye olduklarını savunmaktadır. Ancak bu görüşe aykırı olarak bu tür sistemlerin cezalandırılması gerektiğini ifade eden aksi yönde bir görüş de ortaya atılmıştır. Bu görüş uyarınca, bu tür sistemlerin cezalandırılmasının tek nedeni tüketicilerin zarar görme tehlikesi değil, tek tek tüketicilerden yola çıkılarak serbest ticaret ortamının olumsuz etkilenmesi ve herkesin yeni katılımcılar bulmaya çalışması neticesinde sistemin bir gün sona ereceğinin kesin olmasıdır. Bu nedenle her ne kadar bir hileden söz etmek mümkün olmasa da piramit satış sistemleri yasağına aykırılığın cezalandırılması gerektiği ifade edilmektedir⁸⁶¹.

Kanımızca, doktrinde ifade edildiği üzere sistemin tüm ayrıntıları ile açıklandığı ve katılımcılara hangi aşamada oyuna dahil olduklarının belirtilmesi halinde hileli bir davranıştan bahsetmek söz konusu olmayacaktır. Çünkü hileli bir davranıştan bahsedebilmek için katılımcının kurucu firma tarafından yanılgıya sevk edilerek, malvarlığı bakımından zarara uğraması söz konusu olmalıdır. Katılımcının kurucu firma tarafından icrai veya ihmali olarak gerçekleştirilen hareketler olmasaydı da sisteme girecek olması halinde dolandırıcılık suçunun varlığından bahsetmek mümkün değildir. Kanun koyucu da TKHK m. 80/I hükmünde, “...bir para veya malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren...”, “gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan kazanç beklentisi sistemidir.” İfadelerine yer vermiştir. Bu hüküm uyarınca, cezalandırılacak olan piramit satış sistemleri gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan bir sisteme kişilerin çok yüksek kazançlar elde edecekleri vaadi ile girmeleri söz konusudur. Başkasının iradesi üzerinde etki meydana getiren ve onu hataya düşürücü her türlü hareketin hileli davranış oluşturduğu kabul edildiği göz önünde bulundurulduğunda, piramit satış sistemleri

⁸⁶¹ Hakeri, s. 144

bakımından bu hileli davranışın mevcut olduğu söylenebilecektir⁸⁶². Nitekim TKHK m. 77/XVII hükmünde “*Bu kanunun 80 inci maddesine aykırı olarak...*” ifadesi yer aldığından, burada aslında hileli bir davranışın bulunduğu söylenebilecektir. Bu düzenleme kanunda yer almadan önce de Yargıtay piramit satış sistemleri ile ilgili kararlarında genel hükümlerden yola çıkarak hile unsurunun varlığı söz konusu olduğunda dolandırıcılık hükümlerinin uygulanması gerektiği ifade etmiştir.

Bir piramit satış sisteminde hilenin bulunup bulunmadığına ilişkin doktrinde yapılan diğer bir ayrım ise sistemi işleten bir merkezin bulunması veya sistemin kendi kendine işleyen bir mekanizmaya sahip olması şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak, kendi kendine işleyen bir mekanizmaya sahip olan sistemlerde satış sistemi bizzat sisteme katılanlar tarafından idare edilmektedir⁸⁶³. Yani burada bir kurucu firmadan bahsedilmez, sistemin devamını katılımcılar sağlamaktadır. Bu durumda, sistemde kurucu bir mekanizma bulunmadığından sistemin çok uzun süre devam ederek, çok kişinin zarara uğraması olasılığının diğer sisteme göre daha zayıf olduğu ifade edilmiştir⁸⁶⁴. Ayrıca sistem katılımcılar tarafından idare edildiğinden, her bir katılımcının giriş bedelinden belirli pay alarak en fazla kazancı elde edecek bir kimse de bulunmamaktadır⁸⁶⁵. Belirtilen nedenlerle, kendi kendine işleyen bir mekanizmaya sahip olan sistemlerde dolandırıcılık ihtimalinin zayıf olduğu ifade edilmektedir⁸⁶⁶.

İkinci olarak, sistemi işleten bir merkeze sahip olan sistemlerde satış sistemi bu merkezdeki kimseler tarafından idare edilmektedir⁸⁶⁷. Bu kişiler satış sisteminin sürekliliğini ve devamlılığını sağlamaktadırlar. Bu faaliyetlerinin karşılığında, her bir katılımcının ödemiş olduğu giriş bedellerinin belirli bir kısmı bu kimselere verilmektedir. Bu tür satış sistemlerinde sistemin devamlılığını sağlayan kimseler bulunduğu için bu sistemlerin daha uzun süre faaliyet göstererek çokça kişiyi zarara uğratması mümkündür⁸⁶⁸.

Kanımızca, TKHK m. 77/XVII hükmünde, “*...piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de*

⁸⁶² Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735; Özbek ve diğerleri, s. 696; Koca ve Üzülmüş, s. 648

⁸⁶³ Hakeri, s. 142

⁸⁶⁴ Hakeri, s. 145

⁸⁶⁵ Hakeri, s. 145

⁸⁶⁶ Hakeri, s. 147

⁸⁶⁷ Hakeri, s. 142

⁸⁶⁸ Hakeri, s. 147

katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler...” için Türk Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulanacağını ifade edilmiştir. Kanun koyucu, piramit satış sisteminin kuran kimsenin yanı sıra bu satış sistemini yayan ve tavsiye eden kimselerin de Ceza Kanunu hükümleri uyarınca yargılanacağını ifade etmektedir⁸⁶⁹. Bu nedenle merkezi bir sistem olsun veya olmasın, hileli davranışlar neticesinde aldatılan katılımcıların malvarlığı yönünden zararına ve üst hatta yer alanların ise malvarlığı bakımından yararına bir durum mevcut ise dolandırıcılık suçu söz konusu olacaktır.

Piramit satış sistemlerine ilişkin ilk düzenleme 6502 sayılı TKHK m. 77/XVII ve m. 80 hükümleri ile getirilmiştir. Bu düzenlemeden önce uygulamada piramit satış sistemlerini benimseyen firmalar hakkında genel hükümler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Bu sistemler bakımından hileli davranışın mevcut olması halinde, diğer unsurların da varlığı söz konusu ise dolandırıcılık hükümlerinin uygulandığı görülmektedir. Nitekim Yargıtay 1971 tarihli şu kararında gerçekleştirilen fiilin dolandırıcılık olduğuna hükmetmiştir⁸⁷⁰:

*...her ne kadar broşürde katılanlara yönelik olarak sistemi aksatmadan sürdürmeye çalışmak şeklinde bir uyarı varsa da, uygulamada bunu sonuna değin düzenli sürdürmenin olanaksızlığı, böyle bir parayı oyuna katılanların tamamının kazanmasına yer verilemeyeceği, tertibi kuranın bunu garanti edeceğine değgin bir koşul da ileri sürülmemiş olmasına göre, vaaadin aldatıcı nitelikte bulunduğu ve sonuç olarak hile ve sania unsuru taşıdığı açık olup...*⁸⁷¹.

Davaya konu olayda, katılımcıların aldatıcı nitelikteki faaliyet neticesinde sisteme üye oldukları, ayrıca bu sistem ile katılımcıların malvarlığı yönünden zararına ve buna bağlı olarak davaya konu olaydaki organizasyonu işletenlerin haksız bir kazanç sağladığı ifade edilmiştir. Yargıtay sonuç olarak, olayda hileli davranış bulunduğundan bahisle bir dolandırıcılık suçunun oluştuğuna karar vermiştir. 1980 tarihli şu kararında:

...sistemi aksatmadan devam ettirmeleri şeklinde yapılan uyarının tatbikatta bunun sonuna kadar muntazaman devam etmesinin imkânsızlığı, böyle bir para

⁸⁶⁹ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Kara, s. 243-244; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 319; Çabri, s. 1083; Savaş, s. 15

⁸⁷⁰ Y 6. CD., 6032/5940, T. 04. 11. 1971 (Selçuk Sami, s. 234-235)

⁸⁷¹ Y 6. CD., 6032/5940, T. 04. 11. 1971 (Selçuk Sami, s. 234-235)

oyununa katılanların tamamının kazanmasına yer verilemeyeceğinden ve tertibi kuranın bunu garanti edeceğine dair bir şart da koymadığından, yapılan vaadin aldatici nitelikte olduğu ifade edilmiştir⁸⁷²

Burada da yine bir önceki kararında olduğu gibi, sistemi devam ettirmenin imkânsız olmasından bahisle dolandırıcılık suçundan hüküm kurulmuştur.

Piramit satış sistemlerinin dolandırıcılık suçu oluşturup oluşturamayacağına ilişkin ayrıntılı olarak tespitler yapılması Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 1998 tarihli “Titan Kararı” ile olmuştur⁸⁷³. Karar eski kanun döneminde verildiğinden kurucu firma tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerde hileli davranış kavramı yerine, “hile ve desise” kavramının kullanıldığı görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, burada kullanılan kavramların anlam açısından bir farklılıkları bulunmamaktadır⁸⁷⁴.

Nitekim somut olayda:

Hakan Kenan'ın T..... Uluslararası Bilgi İşlem ve Matematiksel Kazanç Sistemleri Ticaret Danışmanlık Hizmetleri adı ile bir sistem kurduğu, lüks yerlerde yemekli ve müzikli toplantılar düzenlediği, toplantıya katılanların kendi araçlarıyla toplantıya katılmaları ve toplantıdan hemen sonra yine araçlarıyla kimse ile görüşmeden ayrılmalarının sağlandığı, yapılan konuşmalarla 26 ülkede organize oldukları, iflas etmelerinin söz konusu olmayacağı şeklinde telkinde bulunulduğu, üyelere gizlilik anlaşması imzalatıldığı, kabul başvurusunda uluslararası bir yapılandırma içinde olduklarını gösterecek şekilde DATA ADMINISTRATION SERVICES DAS AG Merkezi Zug-İsviçre tarafından yönetilen T..... INTERNATIONAL başlığını kullandıkları, gizlilik anlaşması ile organizasyon hakkında kişilerin birbirlerini bilgilendirmeleri engellenip, konuşulanların gizli kalmasının sağlandığı, konuşmacılara çeşitli matematiksel tablolar ve işlemlerle üye olduklarında çok para kazanacakları yönünde telkin ve açıklamalarda bulunulduğu, kendi servetlerinden örnekler verilerek bu sistemin çok kazançlı bir sistem olduğu düşüncesinin katılanların zihninde oluşturulduğu, üye olmaya karar verilenlere hemen form imzalatılarak alkışlarla, t.....lı olduğu belirtilerek tebrik edildiği ve kendisine lider

⁸⁷² Y 6. CD., 4569/4644, T. 17. 06. 1980 (Selçuk, s. 234)

⁸⁷³ Kararın tam metni için bkz.

⁸⁷⁴ Karar eski kanun döneminde verildiğinden kurucu firma tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerde hileli davranış kavramı yerine, ‘hile ve desise’ kavramının kullanıldığı görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, burada kullanılan kavramların anlam açısından bir farklılıkları bulunmamaktadır. Bkz. Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735

ünvanı verildiği, tahsil edilen paraların T....., Direktör, sistem müdürü, sistem müdür yardımcısı, sistem danışmanı, sistem yöneticisi, lider ve data arasında paylaştırıldığı, bu şekilde katılımcının inceleme ve araştırma eğiliminin etkisiz hale getirildiği, ifade edilmiştir. Bu faaliyetler, daha çok katılımcının sisteme dahil edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Katılımcıların sisteme dahil olması halinde büyük miktarlarda kazanç elde edeceği çeşitli mali tablolar, kendi hayatlarından örnekler, lüks yerlerde yemekler gibi farklı yöntemlerle kendilerine telkin edilmiştir. Ayrıca tüm faaliyetler sistemin güvenilir olduğuna ilişkin genel bir kanı oluşturmak amacıyla taşınmaktadır. Bunun yanında, üyelerle gizlilik anlaşması yapılarak birbirlerinden, sistemin işleyişinden ve aslında kendi konumlarından dahi habersiz olmaları sağlanmaktadır. Buradaki faaliyetler aynı zamanda bir piramit satış sistemlerindeki hileli davranışlar bir anlamda örnek oluşturmaktadır. Nitekim kanun koyucu, sadece piramit satış sistemi düzenlemesine aykırı hareket edenlerin Türk Ceza Kanunu kapsamında cezalandırılacağını ifade etmiş, ancak bu değerlendirmenin nasıl yapılacağını, hangi suçun konusunu teşkil ettiğini ifade etmemiştir. Bu boşluğun Yargıtay kararları ve Doktrin tarafından dolduracağı göz önüne alındığında, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun bu kararı büyük önem arz etmektedir.

YCGK, kurucu firma adına faaliyet gösterenlerin hile ve desiselerle mağdurların fikri faaliyetlerini etkiledikleri, onlarda psikolojik bir körlük yarattıkları, matematiksel işlem ve tablolarla üyelerde hatalı bir inanç meydana getirdikleri, çok para kazanılacağı vaadi, yüksek volümlü müzik, devamlı alkışlarla katılımcıların sağlıklı düşünme yeteneğinin ortadan kaldırıldığı, oluşan hatalı inanç ve kanaatle devamının sağlandığı, belirtilen sanıkların, toplantıya katılmalarından üye olunmasına kadar ki zaman içerisinde ustaca hazırlanmış mizansen ve yalanlarla mağdurları kandırdıkları, kullanılan hile ve desisenin mağdurların bulundukları subjektif durum nazara alındığında kandırıcı nitelikte olduğu, sanıkların gerçek durumu açıklamadıkları zira sistem gereği zincirin halkaları genişledikçe üye temin etmenin zorlaşacağı, belli bir müddet sonra üye temininin imkânsız hale geleceği ve sistemin bu aşamada çökeceği, son üye olanların bu işleyiş içerisinde para kazanma olanağının bulunmadığı, bu durumun bilinçli olarak gizlendiği, bu eylemler nedeniyle mağdurlar zarara uğratarak sanıkların haksız kazanç elde ettikleri, bir kısım mağdurların başlangıçta ödedikleri katılım bedelini daha sonra kendilerinin de

üye bulmak suretiyle zararlarının giderilmiş olmasının sanıklar açısından oluşan suç ortadan kaldırmayacağı, bu şekilde sanıkların eylemlerinin hukuki boyutları çıkıp cezai sorumluluğu gerektiren dolandırıcılık suçu niteliğini aldığını ifade etmiştir. Karara konu olayda, mağdurların bulundukları subjektif durum nazara alındığında hileli davranışın kandırıcı nitelikte olduğu tespit edilerek dolandırıcılık suçunun varlığı kabul edilmiştir. Yeni kanun döneminde ise hileli davranışın kandırıcı nitelikte olup olmadığı aranmamaktadır. Bir dolandırıcılık suçundan bahsedebilmek için hileli davranışının yöneldiği kimsenin aldatılmış olması gerekmektedir⁸⁷⁵. Aslında eski kanun döneminde verilen hükümde de kullanılan hile ve desiselerin subjektif bir durumun göz önüne alınması ile kandırıcı nitelikte olup olmadığının tespit edilmesi söz konusudur. Burada, gerçekleştirilen hileli davranışın objektif olarak kandırıcı nitelikte olup olmadığı araştırılmamıştır. Buradan hareketle karara konu olayda katılımcılar, kendilerine yöneltilen hileli davranışlar neticesinde aldatılarak para kazanma olanağının bulunmadığı bir sisteme üye olmuşlardır. Bu hileli davranışı gerçekleştirenlere ise, dolandırıcılık suçundan hüküm verilmiştir.

Yargıtay vermiş olduğu başka bir kararında, karara konu olayda kamu kurum ve kuruluşunun araç olarak kullanılmak suretiyle bir saadet zinciri kurulduğunu ifade etmiştir. Bu saadet zincirini kuran sanık hakkında yerel mahkeme tarafından dolandırıcılık hükümleri uygulanmış verilen bu hüküm Yargıtay tarafından da onaylanmıştır. Dolandırıcılık suçuna ilişkin açıklamalarda, failin bir kimseyi kandırabilecek nitelikte hileli davranışlarla hataya düşürüp onun veya başkasının zararına, kendisine veya başkasına yarar sağlaması gerektiği ifade edilmiştir. Her ne kadar yeni kanun döneminde hileli davranışın kandırabilecek nitelikte olduğu koşulu aranmıyorsa da Yargıtay önceki kanun dönemindeki içtihadını halen sürdürmektedir⁸⁷⁶. Nitekim fail tarafından yapılan hileli davranış belli oranda ağır, yoğun ve ustaca olmalı, sergileniş açısından mağdurun inceleme olanağını ortadan kaldırmalıdır. Kullanılan hileli davranışlarla mağdur yanılgıya düşürülmeli ve bu yanıltma sonucu yalanlara inanan mağdur tarafından sanık veya bir başkasına haksız çıkar sağlanması gerekmektedir. Karara konu olayda katılımcılar bir kamu kurumunun oluşturduğu güvene dayanarak, aslında kazanç elde edemeyecekleri bir sisteme girmektedirler. Katılımcıların, bu sistemden kar payı elde edecekleri vaadi

⁸⁷⁵ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 735

⁸⁷⁶ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 737–738

ile farklı zamanlarda değişik miktarlarda para ödedikleri anlaşılmaktadır. Sanık tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler hakkında dolandırıcılık suçu olduğundan bahisle hüküm verilmiştir⁸⁷⁷.

Doktrin ve Yargıtay kararları esas alındığında bir piramit satış sistemi içerisinde hileli davranış neticesinde katılımcıların aldatılarak, kendilerinin veya başkalarının malvarlığı yönünden zarara uğraması, hileli davranışı gerçekleştirenlerin ise malvarlığı yönünden yarar elde etmesi halinde dolandırıcılık suçunun varlığından bahsedilmektedir. TKHK m. 77/XVII hükmünün Türk Ceza Kanunu'na yollama yapmasından önce de piramit satış sistemlerinde hileli davranışların varlığı halinde dolandırıcılık suçuna ilişkin hükümler uygulama alanı bulmuştur. Bu nedenle TKHK m. 77/XVII hükmü aslında uygulanmakta olan bir durumun kanun hükmü ile düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur. Sonuç olarak, piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyen kimselerin faaliyetleri hileli davranış içeriyorsa, diğer koşulların da mevcut olduğu göz önünde bulundurulduğunda dolandırıcılık suçuna ilişkin hükümler uygulama alanı bulacaktır⁸⁷⁸.

bbbb. Aldatma Unsurunun Varlığı Bakımından

Bir dolandırıcılık suçundan bahsedebilmek için fail tarafından gerçekleştirilen hileli davranışların varlığı yeterli değildir. Bu hileli davranışlar neticesinde mağdurun aldatılmış olması ve hataya düşürülmüş olması gerekmektedir⁸⁷⁹. Mağdur bu hata neticesinde ve hileli davranışı gerçekleştirenin yararına ve kendi zararına olarak malvarlığı üzerinde tasarrufta bulunacaktır⁸⁸⁰.

Nitekim Yargıtay da vermiş olduğu kararlarda, karara konu her olay bakımından, gerçekleştirilen hileli davranış neticesinde mağdurun aldatılmış olup olmadığını tespit etmiştir. Yargıtay 1971 tarihli kararında şu ifadelere yer vermiştir:

⁸⁷⁷ Y 15. CD., E. 2015/8118, K. 2015/25234, T. 11.05.2015 (www.kazanci.com)

⁸⁷⁸ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Kara, s. 243–244; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 319; Çabri, s. 1083; Savaş, s. 15

⁸⁷⁹ Koca ve Üzülmüş, s. 653–654

⁸⁸⁰ Koca ve Üzülmüş, s. 654–655

*...uygulamada bunu sonuna değin düzenli sürdürmenin olanaksızlığı, böyle bir parayı oyuna katılanların tamamının kazanmasına yer verilemeyeceği, tertibi kuranın bunu garanti edeceğine değgin bir koşul da ileri sürülmemiş olmasına göre vaadin aldatıcı nitelikte bulunduğu ve sonuç olarak hile ve sania unsuru taşıdığı açık olup eline liste veya broşürle gelenlerin, bu vaade kanarak oyuna katılmış oldukları...*⁸⁸¹

Kanımızca, bu kararda ifade edilen vaadin aldatıcı nitelikte olmasından anlaşılması gereken gerçekleştirilen hileli davranışların kandırıcı olup olmadığıdır. Karar daha önceki kanun döneminde verildiğinden, gerçekleştirilen davranışların objektif anlamda kandırıcı nitelikte olup olmadığının araştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Aldatma unsurunun varlığı ise *bu vaade kanarak oyuna katılmış oldukları* ifadesinden anlaşılmaktadır. Nitekim burada gerçekleştirilen hileli davranış neticesinde mağdurun iradesi etkilenmekte ve mağdur bu yönde bir faaliyet gerçekleştirmektedir.

YCGK 1998 tarihli kararında sanıklar tarafından gerçekleştirilmiş olan faaliyetlerin mağdurların subjektif durumu göz önüne alındığında kandırıcı nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Subjektif durum, hile ve desisenin kandırıcılık niteliğine ulaşp ulaşmadığının her somut olayda, olayın özelliği, mağdurun durumu, faille olan ilişkisi, kullanılan hile, desise vb. kriterler ayrı ayrı ele alınarak yargıç tarafından değerlendirilmesini ifade etmektedir⁸⁸². Karara konu olay eski kanun döneminde gerçekleştirildiğinden, bir kandırıcılık niteliğinin olup olmadığının araştırılması yoluna gidilmiştir. Fakat burada objektif olarak değil de subjektif anlamda mağdurun özellikleri dikkate alınmıştır. Böylece, mağdurun gerçekleştirilen hileli davranışlar neticesinde aldatılmış olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ‘...katılımcıların sağlıklı düşünme yeteneğinin ortadan kaldırıldığı, oluşan hatalı inanç ve kanaatla devamının sağlandığı,...’ ifadeleri ile mağdurun aldatılarak iradesinin etkilendiği ve böylece hataya düşürüldüğü ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, TKHK m. 77/XVII hükmü uyarınca Türk Ceza Kanunu’na yapılan atfın dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilebilmesi için fail tarafından gerçekleştirilen hileli davranışlar yeterli olmamaktadır. Bunun yanında,

⁸⁸¹ Y 6. CD., 6032/5940, T. 04. 11. 1971 Bkz. Selçuk, s. 234-235

⁸⁸² Dönmezler, s. 377

gerçekleştirilen hileli davranışlar neticesinde mağdurların aldatılarak, bu yönde faaliyette bulunmuş olmaları gerekmektedir.

ccccc. Tüketicide Meydana Gelen Zarar Bakımından

Dolandırıcılık suçunun varlığından bahsedebilmek için hileli davranış neticesinde bir kimsenin aldatılarak, onun veya başkasının zararına olarak malvarlığı üzerine tasarrufta bulunulmuş olması gerekmektedir. Piramit satış sistemleri göz önüne alındığında, hileli davranışlar neticesinde malvarlığı bakımından zarara uğrayan tarafın “katılımcı” olarak isimlendirilen kimseler olduğunun kabulü gerekmektedir. Katılımcı kavramı, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da sadece piramit satış sistemlerini düzenleyen m. 80 hükmünde kullanılmıştır. Kanunun temel amacının tüketicileri koruduğu amaçlandığından, burada katılımcı olarak ifade edilen kimselerin mağdur konumunda olan tüketiciler olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Kanun koyucunun, tüketici veya mağdur ifadesi yerine katılımcı ifadesini kullanması temel olarak sistemin işleyiş özelliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim sisteme üye olan katılımcıların yeni katılımcılar bulmak karşılığında gelir elde edecekleri ifade edilmiştir. Hileli davranışlar neticesinde yüksek kazanç elde edeceği vaadi ile aldatılarak sisteme üye olan katılımcı bu ilişki bakımından mağdur konumundadır. Ancak mevcut katılımcının yeni katılımcıların bulunması sırasında hileli davranışlarda bulunması halinde bu ilişki bakımından fail konumundadır. Bu nedenle, sadece kurucular değil, dolandırıcılık unsurlarının bulunması halinde, mevcut katılımcıların da cezalandırılması mümkün olacaktır. Sistemde yer alan her bir kişinin, dolandırıcılık suçu bakımından değerlendirilmesinin ayrı ayrı yapılması gerekmektedir⁸⁸³.

Piramit satış sistemine katılanların sisteme girerken ödedikleri giriş bedelleri veya sistemde kalabilmek için ödediği bedeller, dolandırıcılık suçu bakımından meydana gelen zararı oluşturmaktadır. Piramit satış sistemini düzenleyen hükümde de belirtildiği üzere, piramit satış katılımcıların bir miktar para veya malvarlığı ortaya koymak karşılığında üye oldukları bir sistemdir⁸⁸⁴. Piramit satış sistemlerine girişte ödenen bedeller genellikle yüksek meblağlardan oluşmaktadır. Dolandırıcılık

⁸⁸³ Hakeri, s. 168

⁸⁸⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. V, C

suçunun oluşumu bakımından zarar miktarın az veya çok olması değil, ekonomik bir değeri olan malvarlığına ilişkin olması önem arz etmektedir. Piramit satış sistemlerine ilişkin tanıtımda katılımcıların sisteme girerken ödedikleri bedelin para veya malvarlığı olabileceği ifade edilmiştir. Sonuç olarak, başlangıç bedelinin ödenmesi halinde diğer unsurlar da mevcutsa, dolandırıcılık suçunun varlığının kabulü gerekmektedir⁸⁸⁵.

dddd. Elde Edilen Yarar Bakımından

Bir piramit satış sisteminin dolandırıcılık kapsamında değerlendirilmesi için sağlanması gereken son koşul, gerçekleştirilen hileli davranışlar neticesinde aldatılan kişi veya üçüncü bir kişinin zararına karşılık, fail veya bir başkası menfaat elde etmesidir. Meydana gelen zarar, malvarlığına ilişkin olduğundan elde edilen yararın da malvarlığına ilişkin olması gerekmektedir. Ayrıca malvarlığına ilişkin elde edilen bu yararın haksız olması, yani hukuki anlamda korunmuyor olması gerekmektedir⁸⁸⁶.

Piramit satış sistemlerinin kazanç temelini kaynağı yeni katılımcıların ödedikleri giriş bedeline dayanmaktadır. Ürün bazlı olsun veya olmasın tüm piramit satış sistemlerinde, katılımcıların ödedikleri giriş bedelleri herhangi bir ürün veya hizmetin karşılığını olmadığından, hukuki anlamda korunmayan (haksız) kazançları oluşturmaktadır. Nitekim Yargıtay da önüne gelen olaylarda haksız kazanç kavramına ilişkin belirlemelerde bulunmuştur. Bunlara örnek vermek gerekirse: *“...sanığın bundan menfaat ve hatta 35 günde kuruma 13.400 lira kadar haksız bir kar sağladığı bilirkişilerce saptanmış bulunduğundan eylem dolandırıcılıktır”*⁸⁸⁷,

⁸⁸⁵ Ayrıca piramit satış sistemine girişte ödenmesi gereken paranın TL cinsinden olabileceği gibi, yabancı para cinsinden de olabilecektir. Nitekim Yargıtay Titan saadet zincirine yatırılan paraya ilişkin kararında, ‘Davacılar, davalı tarafından düzenlenen bazı toplantılara katılarak kazanç yolu ile para kazanacakları vaadi ile kandırılıp her birinden 2450 DM (Alman Markı) alınmasına karşın herhangi bir kazançları olmadığını, dolandırıldıklarını ileri sürerek vermiş oldukları 4900 DM’nin tahsilini istemişlerdir’. Y. 13 HD., E. 1999/5959, K. 1999/6672, T. 05.10.1999 (www.kazancı.com); Yargıtay vermiş olduğu başka bir kararında, ‘...davalı şirketin, yatırılan paralar karşılığında yüksek faiz verileceği ve paraların istendiği her an geri çekilebileceği vaadi ile bir banka gibi davranılmak suretiyle müvekkilinden 145.000 DM para aldığını, 23.02.2000 tarihinde davacının elindeki hisse senetlerinden bir kısmının iadesi karşılığı 18.780 DM sözde kar payı ödendiğini, geriye 1920 hisse karşılığı 150.240 DM alacak kaldığını ...’ Y. 11 HD., E. 2014/18518, K. 2015/6640, T. 08.05.2015 Bkz. www.kazancı.com Bu nitelikte karar örneklerinin çoğaltılması mümkündür.

⁸⁸⁶ Tezcan, Erdem ve Önok, s. 750; Özbek ve diğerleri, s. 700; Koca ve Üzülmüş, s. 656

⁸⁸⁷ Y 6. CD., 6032/5940, T. 04. 11. 1971 Bkz. Selçuk, s. 234-235

“...sistem çöktüğünde son halkadaki mağdurları zarara uğratarak haksız kazanç sağlayan sanıkların ‘dolandırıcılık’ suçları oluşmuştur”⁸⁸⁸.

Piramit satış sistemleri, TKHK m. 80 hükmünde de ifade edildiği üzere, mevcut katılımcıların yeni katılımcıları sisteme dâhil etmesi koşuluyla kazanç elde edeceği bir sistemdir. Piramit satış sistemlerinde, uygulamada farklılık göstermekle birlikte yeni bir katılımcının sisteme dâhil olmasıyla ödenen katılım ücreti kendisinin üst hattında yer alan kimselere pay edilmektedir. Bu nedenle en üstteki kimse, her bir katılımcının dâhil edilmesinden pay alacağından, nihai olarak en fazla geliri o elde edecektir. Ancak katılımcının ödediği giriş bedeli, üst hattında yer alanlar arasında pay edileceğinden, her birinin bu noktada yarar sağlaması söz konusudur. Bu nedenle, sistemde yer alan her katılımcının dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir⁸⁸⁹. Ayrıca YCGK, sistem çöktüğünde son halkadaki mağdurları zarara uğratarak haksız kazanç sağlayan sanıkların “dolandırıcılık” suçu kapsamında değerlendirileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle belirlemelerin, dolandırıcılık suçuna ilişkin tüm hususlar incelenerek yerine getirilmesi gerekmektedir.

ccc. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından Fail

Fail, suçun kanuni tanımında yer alan faaliyetleri gerçekleştiren kimseye denir. TKHK m. 77/XVII hükmü, piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyenler hakkında Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Buradan hareketle, piramit satış sistemi yasağına aykırı olarak piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan kimseler fail olarak nitelendirilecektir.

Belirtilen faaliyetlere dolandırıcılık hükümlerinin uygulanacağının kabul edilmesi durumunda, dolandırıcılık suçunun failine ilişkin yapılan açıklamalardan da yararlanmak mümkün olacaktır. Dolandırıcılık suçu bakımından fail, hileli

⁸⁸⁸ YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 Bkz. www.kazanci.com

⁸⁸⁹ Hakeri, s. 168

davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına yarar sağlayan kişidir (TCK m. 157). Hükümde de belirtildiği üzere, hileli davranışlarla bir kimseyi aldatarak, onun veya başkasının zararına kendisine veya bir başkasına yarar sağlayan herhangi bir kimse suçun failidir. Nitekim dolandırıcılık suçu, faili bakımından herhangi bir özellik göstermediğinden herkes tarafından işlenebilen bir suçtur⁸⁹⁰.

Piramit satış sistemi yasağına aykırılık halinde Türk Ceza Kanunu hükümleri uygulanacak olan fail, gerçek bir kişidir. Nitekim TCK m. 20/II hükmü uyarınca, *“Tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımını uygulanamaz. Ancak suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımlar saklıdır”*. Bu maddeden hareketle piramit satış sistemleri yasağına aykırılık halinde kurucu firmaya cezai yaptırım uygulanması mümkün değildir. TKHK m. 77/XVII hükmünde belirtilen piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen veya toplantı, elektronik posta veya diğer birçok kimsenin de katılımını sağlamaya elverişli yöntemlerle yayan veya böyle bir sistemin diğer bir şekilde yayılmasını ticari amaçlarla destekleyen gerçek kişilerin cezalandırılması söz konusu olmaktadır. Tüzel kişi konumunda bulunan kurucu firmanın haksız çıkar sağlaması söz konusudur. Kurucu firma hakkında her ne kadar cezai hükümlerin uygulanması söz konusu olmasa da, tüzel kişiler hakkındaki güvenlik tedbirleri uygulama alanı bulacaktır (TCK m. 169).

Piramit satış sözleşmeleri bakımından fail-mağdur ilişkisinin sınırlarını kesin çizgilerle belirlemek mümkün değildir. Nitekim kurucu firma ile piramit satış sözleşmesini imzalayarak sisteme üye olan ilk katılımcı mağdur, kurucu firma ise fail konumundadır. İlk katılımcının gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler neticesinde sisteme üye olan ikinci katılımcı da mağdur konumundadır; ancak bu durumda ilk katılımcının fail olup olmadığı, ikinci katılımcının faaliyetlerinde hile unsurunun bulunup bulunmadığına göre değişiklik arz etmektedir⁸⁹¹. Yargıtay Ceza Genel Kurulu da, bu görüşe uygun olarak, vermiş olduğu bir kararda katılımcıların her birinin faaliyetlerinin ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim karara konu olaydaki katılımcıların hukuki durumlarının incelenmesinde, her iki sanığın sisteme başlangıçta para ödeyerek katıldıkları, sistem içinde yükselerek para

⁸⁹⁰ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 694–695; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 732; Koca ve Üzülmöz, s. 646-647

⁸⁹¹ Hakeri, ss. 152-153

kazandıkları, mağdurları kandırmaya yönelik bir davranışta bulunmadıkları yönündeki ısrarlı ve değişmeyen savunmaları nazara alınarak, sanıkların üye yaptıkları kişiler saptandıktan sonra gerektiğinde bu kişilerin bilgilerine de başvurulmak suretiyle bu kişilere karşı kandırıcı nitelikte davranışlarının bulunup bulunmadığı belirlenerek, mevcut kanıtlar bu çerçevede değerlendirildikten sonra sanıkların hukuki durumlarının tespitinde zorunluluk bulunmaktadır⁸⁹². Görüldüğü üzere kanun koyucu, katılımcıları direk olarak fail veya mağdur sıfatıyla değerlendirmemiştir. Sisteme katılarak yeni katılımcılar bulan kişilerin fail olarak nitelendirilebilmesi için yeni katılımcıların sisteme üye olmasını sağlamak amacıyla hileli faaliyetle bulunup bulunmadığının ayrıca irdelenmesi gerektiğini savunmuştur⁸⁹³.

ddd. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından Mağdur

Mağdur, gerçekleştirilen bir fiil karşısında haksızlığa uğramış kimse anlamına gelmektedir⁸⁹⁴. Piramit satış sistemleri bakımından mağdur, TKHK m. 77/XVII hükmünde belirtilen faaliyetler neticesinde ekonomik anlamda zarara uğrayan kişidir. Bu sistem bakımından, yüksek kar vaadi ile yasal olmayan bir sisteme girerek ekonomik anlamda zarara uğrayan kişiler, mağdur olarak ifade edilmektedir. Yasal olarak faaliyet gösteren bir network marketing sisteminde sisteme üye olarak kurucu firmanın ürün veya hizmetlerini satma yetkisini haiz olan kişiler, doğrudan satıcı olarak adlandırılmıştır. Yasal olmayan piramit satış sistemlerinde ise kanun koyucu, satılabilir bir üründen bahsetmek söz konusu olmadığı için sisteme üye olan kişileri ‘katılımcı’ olarak adlandırmıştır. Burada mağdur olan kişi yüksek kar vaadi ile sisteme üye olan ve üye olurken de fahiş miktarla giriş ücreti ödeyerek ekonomik anlamda büyük bir zarara uğrayan kimsedir⁸⁹⁵.

Piramit satış sistemleri bakımından hile unsurunun varlığı söz konusu olduğunda, dolandırıcılık hükümlerin uygulanacağı kabul edilmiştir. Uygulamada da

⁸⁹² YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998 (www.kazancı.com)

⁸⁹³ Hakeri, s. 168

⁸⁹⁴

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5acdc4a5a6ec71.51231662

⁸⁹⁵ Nitekim kanun koyucu bu düzenleme ile çok sayıda mağduriyetlerin yaşandığı piramit satış sistemlerinin yasaklamasını amaçlamaktadır. Bkz. TBMM, Komisyon Raporu, s. 154

kurucu firma tarafından daha çok kişinin sisteme üye yapılabilmesi için gerçekleştirilen faaliyetlerde hile unsurunun varlığından söz etmek mümkündür⁸⁹⁶. Buradan hareketle dolandırıcılık suçundaki mağdura ilişkin nitelikler piramit satış sistemlerindeki mağdur bakımından da geçerli olacaktır.

Dolandırıcılık suçunun mağduru olabilmek için kanun koyucu herhangi bir özellik aramamıştır⁸⁹⁷. Dolandırıcılık suçu hileli davranışlarla bir kimsenin aldatılarak, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlanmasını ifade etmektedir (TCK m. 157). Dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için, failin hileli davranışlarla bir kimseyi aldatarak, aldatılan kişinin veya bir başkasının zararına hareket edilmesi mümkündür. Kendisine karşı hileli davranışlarda bulunulan kimse ile bunun sonucunda malvarlığı zarara uğrayan kimsenin farklı olması durumunda da dolandırıcılık suçunun oluştuğundan kabulü mümkündür. Ancak bu durumda suçun mağdurunun hileli davranışlarda bulunulan kimse mi yoksa malvarlığı zarara uğrayan kimse mi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Kanun hileli davranışlarla bir kimsenin aldatılarak gerçekleştirilen faaliyetlerin dolandırıcılık kapsamından olduğunu ifade ettiğinde, böyle bir durumda hileye maruz kalarak aldatılan kişi mağdur, malvarlığı (ekonomik) anlamında zarara uğratılan kişi ise suçtan zarar gören olarak kabul edilmektedir⁸⁹⁸. Piramit satış sistemleri bakımından katılımcılar yüksek kazanç vaadi ile yüksek kayıt ücretleri ödeyerek sisteme kayıt olmaktadır⁸⁹⁹. Bu katılım bedellerinin taşınır veya taşınmaz olarak belirlenmesi mümkündür. Katılımcılar kesin olarak sona erecek bir sisteme fahiş miktarda bedeller ödeyerek, çok para kazanacakları ümidi ile sisteme üye olmaktadır. Sisteme üye olan katılımcılar, belirli bir bedel ödemek şartıyla sisteme girebildiği için her bir katılımcı mağdur sıfatını haizdir. Ancak Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından da ifade edildiği üzere; katılımcıların fail ya da mağdur olup olmadığının nitelendirilmesi bakımından her bir katılımcının faaliyetlerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir⁹⁰⁰. Çünkü kanunda da ifade edildiği üzere, piramit satış sisteminde mevcut katılımcılar için vaat edilen kazanç,

⁸⁹⁶ Maviş, ss. 621–622

⁸⁹⁷ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 695; Koca ve Üzülmüş, s. 647–648

⁸⁹⁸ Özbek, Doğan, Bacaksız ve Tepe, s. 695; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 732–733; Koca ve Üzülmüş, s. 647–648

⁸⁹⁹ Sütçü, s. 2509

⁹⁰⁰ YCGK. E. 1998/6–280, K. 1998/359, T. 24.11.1998, www.kazancı.com

yeni katılımcılar bulunması koşuluna dayanmaktadır. Bu nedenle kurucu olmamakla birlikte yeni katılımcılar bularak kazanç elde edebilmek için faaliyet gösteren mevcut katılımcının gerçekleştirmiş olduğu hareketlerin dolandırıcılık suçu oluşturup oluşturmadığının ortaya konması gerekmektedir. Yani bir piramit satış sistemlerine katılarak belirli bir bedel ödeyen her tüketici mağdur sıfatına haiz olmamakta, her katılımcının yeni katılımcılara yönelik faaliyetlerinin hile unsurunu barındırıp barındırmadığının incelenmesi gerekmektedir⁹⁰¹.

Kanun dolandırıcılık suçunun oluşabilmesi için, hileli davranışlarla *bir kimsenin* aldatılmasından bahsetmektedir. Buradan yola çıkılarak, dolandırıcılık faaliyeti neticesinde ancak belirli bir veya birden fazla kişinin mağdur olacağı sonucu çıkarılabilecektir. Ancak, toplumun geneline yönelik hileli davranışlarla belirli bir ya da birden fazla kişinin aldatılması söz konusu ise, burada da bir dolandırıcılık suçunun oluştuğu söylenebilecektir⁹⁰². Buradaki hileli davranışlar genele yönelik olsa da, nihayetinde belirli bir ya da birden fazla kişinin aldatılması söz konusu olduğundan dolandırıcılığın varlığı kabul edilebilecektir. Nitekim uygulamada piramit satış sistemini benimseyen bazı firmalar katılımcı sayısının artırılması için çok yüksek kazançlar elde edileceği konusunda genele yönelik tanıtımlar yapmaktadırlar. Bu hile unsuru barındıran tanıtımlar neticesinde katılımcıların belirli bir meblağ ödeyerek sisteme üye olması halinde, dolandırıcılığın varlığı kabul edilmektedir. Ayrıca piramit satış sistemlerine ilişkin getirilen düzenleme de tek tek tüketicilerin korunmasının yanında kamu düzeninin korunması da amaçlamaktadır⁹⁰³. Çünkü böyle bir sistemin kurulması halinde tek tek tüketicilere değil, genele yönelik muhtemel bir tehlike söz konusudur⁹⁰⁴. Bu kapsamda hilenin öznel olarak bir kişiye veya genele yöneltilmesi önem taşımamaktadır. Burada, katılımcıların hile unsuru barındıran yüksek kar vaadi neticesinde sisteme üye olması önem arz etmektedir.

⁹⁰¹ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Hakeri, s. 168

⁹⁰² Tezcan, Erdem ve Önok, s. 732

⁹⁰³ Zevkliler ve Özel, s. 42-43; Sirmen, s. 2468

⁹⁰⁴ Hakeri, s. 143

4. Sonuç

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 77/XVII hükmü, piramit satış sistemi yasağına aykırı hareket eden kimseler için Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. Ancak Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun böyle bir gönderme yapmamış olsa dahi, dolandırıcılık suçuna ilişkin unsurların tespiti ile bu hükmün uygulanması gerekmektedir. Nitekim Türk Ceza Kanunu m. 157–159 ile düzenlenen dolandırıcılık, genel bir hükümdür. Ayrıca Yargıtay Ceza Genel Kurulu ve Yargıtay da Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da böyle bir düzenleme bulunmadığında dahi piramit satış sistemleri ile ilgili vermiş olduğu kararlarda, dolandırıcılık suçuna ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur⁹⁰⁵. TCK m. 157–159 hükmü ile düzenlenen dolandırıcılık suçu, genel bir hükümdür. Bu nedenle, aslında kanunda özel bir gönderme yapılmasa dahi dolandırıcılığa ilişkin hükümlerin göz önüne alınarak bir inceleme yapılması gerekmektedir. Bu nedenle, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un atfı ile Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanması aslında davaya bakan hâkimin, böyle bir gönderme yapılmamış olsa dahi değerlendirebileceği bir hükümdür. Ancak bazı piramit satış sistemleri bakımından dolandırıcılık suçuna ilişkin tüm unsurların, özellikle hile unsurunun tespiti, her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle doktrindeki bazı yazarlar piramit satış sistemlerine ilişkin özel bir düzenlemenin yapılması kanaatini taşımaktadırlar⁹⁰⁶. Bizim de katıldığımız bu görüşe göre, sistemin mağdur ettiği kişi sayısı göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir sistemin kurulması neticesinde dolandırıcılık hükümlerinin uygulanması söz konusu olmasa dahi, sisteme ilişkin özel bir ceza hükmünün getirilmesi gerekmektedir. Bu durum, hem çok sayıda kişinin mağduriyeti ile sonuçlanan yasal olmayan bir sistemi kurarak büyük kazanç elde eden kimselerin cezalandırılması, hem de yeni kurulacak sistemler bakımından caydırıcılık oluşturması için çok önemlidir. Bu fiillerin de ayrıntılı bir biçimde suç olarak düzenlenmesi ve yaptırımlarının açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Nitekim piramit satış sistemlerinin, özellikle son dönemlerde tekrar

⁹⁰⁵ YCGK. E. 1998/6-280, K. 1998/359, T. 24.11.1998; Y. 11 HD., E. 2014/18518, K. 2015/6640, T. 08.05.2015; Y. 15 CD., E. 2015/8118, K. 2015/25234, T. 11.05.2015; Y. 11 HD., E. 2015/12115, K. 2016/3117, T. 21.03.2016

⁹⁰⁶ Maviş, s. 623; Tezcan, Erdem ve Önok, s. 744

gündeme gelerek büyük mağduriyetlere yol açtığı göz önüne alınarak, Ticaret Bakanlığı tarafından düzenlenen değişikliklerin torba tasarıya konduğu ifade edilmiştir. Burada, sistemin dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilemediği ancak bir takım suiistimallerin yapıldığı, izah edilemeyen para trafiklerinin olduğu durumlarda tüketiciler mağdur olmuş ise, TKHK hükümlerine göre iki yıla kadar ceza verilebileceği ifade edilmiştir⁹⁰⁷.

C. İdari Para Cezası

1. Genel Olarak

İdari para cezaları en genel anlamıyla, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun⁹⁰⁸ İdari yaptırımlar başlıklı üçüncü bölümünün 17 inci maddesinde düzenlenmiştir. İdari para cezaları, kabahatler karşılığında uygulanacak olan iki idari yaptırımdan bir tanesidir (KK. m. 16/I). Kabahatler karşılığında uygulanacak olan diğer yaptırım ise idari tedbirlerdir. Kabahat, kanunun karşılığında idari yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlık olarak kabul edilmektedir (KK. m. 2). Kabahatler, bu kanunun düzenlenmesinden önce, suç kabul edilerek ceza mevzuatı kapsamında değerlendirilmekteydi⁹⁰⁹. Ancak daha sonra kabahatleri suç olmaktan ve ceza kanunlarının kapsamı dışına çıkarma düşüncesi uyarınca suç ve kabahat kavramlarının farklı düzenlemeler içerisinde yer alması gerektiği ifade edilmiştir. Kabahatler Kanunu gerekçesinde de ifade edildiği üzere, hukuka aykırı olan ve haksızlık ifade eden fiillerin suç veya kabahat olarak ayrılması, haksızlıklar arasındaki nicelik farkına dayanmaktadır. Bu nedenle bu düşünceye dayanarak, çeşitli hususlarda düzenleme getiren özel kanunlarda bazı fiiller karşılığında idari yaptırımlar öngörülmektedir. Gerçekleştirilen bu eylemler için “idari suçlar” ifadesinin kullanılması da mümkündür. İdari suçlar karşılığında genellikle para cezası şeklinde bir yaptırım öngörülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu para

⁹⁰⁷ Turan Yılmazkaya, “Çiftlik Bank Yasası”, **Hürriyet**, 05.04.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ciftlik-bank-yasasi-40794903> , (06.04.2018)

⁹⁰⁸ Bkz. RG. 31.03.2005, S: 25772

⁹⁰⁹ Burcu Erdiñç, “İdari Yaptırımların Kavramsal Çerçevesi ve Cezai Yaptırımlarla Karşılaştırılması”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2012, Sayı: 2, s. 242, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/2012yayin/dergi/ankara-barosu-dergisi/ankara-barosu-dergisi2012-2.html> , (06.04.2018)

cezası idari yaptırım teşkil ettiğinden, adli değil, idari para cezası niteliği taşımaktadır. Nitekim idari para cezası; karar veren merci, yaptırımın infaz süresi, yaptırıma bağlanan kanuni neticeler bakımından adli para cezasından ayrılmaktadır.

İdari para cezasını düzenleyen hüküm, bu yaptırıma ilişkin bir tanımlama yapmamıştır. Fakat bu idari yaptırıma ilişkin ayrıntılı bir düzenleme Kabahatler Kanunu 17 inci maddede bulunmaktadır⁹¹⁰.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un temel amacı tüketicilerin korunmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere kanun koyucu, satıcı ve sağlayıcının, tüketicilerle yaptıkları hukuki işlemlerde tüketicilere yönelik uygulamaları gereken kurallar düzenlenmiştir⁹¹¹. Ancak tüketicinin tam manasıyla korunabilmesi için bu kurallara aykırı davranılmasının yaptırımının da düzenlenmiş olduğunu görmekteyiz. Bu düzenlemelerin temel amacı, tüketicilerin karşısında ekonomik anlamda güçlü durumda bulunan satıcı ve sağlayıcının, kanuna ve yönetmeliklere uygun davranmasıdır. Nitekim TKHK “*ceza hükümleri*” başlıklı m. 77 hükmü kanun ile belirtilen yükümlülöklere aykırılık halinde hangi yaptırımların uygulanacağı düzenlenmiştir. Hükümün içeriğine bakıldığında, satıcı veya sağlayıcı tarafından gerçekleştirilen davranışın kanunun hangi maddesini ihlal ettiğine göre uygulanacak yaptırım da farklılaşmaktadır. Hatta yaptırımı uygulayacak olan makam da, cezanın çeşidine ve aykırılık oluşturan kanun maddesine göre değişiklik göstermektedir. Hüküm uyarınca verilecek cezalar para cezası ve para dışındaki cezalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Para dışındaki cezalar ise, durdurma ve düzeltme, toplatma ile Türk Ceza Kanunu'ndaki cezalardan oluşmaktadır⁹¹². TKHK m. 77 hükmünde öngörölen para cezaları TKHK gerekçesinde de ifade dildiğı üzere, idari niteliktedir. Bu hükümde yer alan idari para cezaları, suç olmaktan ve ceza kanunlarının kapsamı dışına çıkarma düşüncesi uyarınca, çeşitli hususlarda düzenleme getiren özel kanunlarda bazı fiiller karşılığında uygulanan idari yaptırımlardandır. Nitekim özel bir kanun niteliğinde olan TKHK, satıcı veya sağlayıcının kanunda belirtilen bazı kurallara aykırı davranması halinde uygulanacak

⁹¹⁰ İdari para cezası ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler, ilgili idari para cezasının özellikleri incelenirken açıklanacağından burada sadece belirtmekle yetiniyoruz.

⁹¹¹ Çabri, s. 1067

⁹¹² Zevkliler ve Özel, s. 519; Özel, s. 314–315; Kara, s. 244; Çabri, s. 1067–1068; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 236–249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 329–339; Savaş, s. 15

olan idari para cezalarını ayrıntılı olarak düzenlemiştir⁹¹³. İdari para cezaları kanunda belirtilen her bir eylem için ayrı ayrı düzenlenmiş ve bunlara uygulanacak idari para cezaları ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu nedenle uygulanacak cezai yaptırımın belirlenebilmesi için cezai yaptırım uygulanacak olan fiilin TKHK'nun hangi hükmünü ihlal ettiğinin tespit edilmesi gerekmektedir⁹¹⁴.

2. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından İdari Para Cezası

a. Genel Olarak

Piramit satış sistemlerinin tanımı, kurulmasının, yayılmasının ve tavsiye edilmesinin yasaklılığı, bu satış sistemleri hakkında önlem almaya yetkili makam TKHK m. 80 hükmü ile düzenlenmiştir. Bu hükme aykırılığın yaptırımı ise TKHK M. 77/XVII hükmü ile düzenlenmiştir. Nitekim madde hükmünde belirtilen faaliyetleri gerçekleştirmek suretiyle piramit satış sistemi yasağına aykırı davranan kimseler bakımından, Türk Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulama alanı bulacaktır. Görüldüğü üzere, piramit satış sistemleri yasağına aykırılık halinde öngörülen yaptırım para cezası dışında, adli yargı organınca verilecek olan cezai bir yaptırımdır. Nitekim madde hükmünde belirtilen fiiller bir kabahat değil, suç olarak nitelendirilmektedir⁹¹⁵.

Kanun koyucu, tüketicilerin korunması amacıyla piramit satış sistemi düzenlemesine aykırılık halinde Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulama alanı bulacağını ifade etmiş; ancak para cezasına ilişkin özel bir hüküm öngörmemiştir. TKHK m. 77 hükmü kural olarak, idari para cezası gerektiren eylemleri ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Ancak TKHK m. 77/XVIII hükmü, hükümdeki diğer fıkralar dışında kalan, bu kanun hükümleri ile bakanlıkça çıkarılacak olan yönetmelik ve tebliğle belirlenen tedbirlere uymayanlar hakkında da idari para cezasının uygulanacağı ifade etmiştir. Piramit satış sistemleri yasağına aykırılık halinde bir para cezasının uygulanacağına ilişkin bir hüküm TKHK m. 77 ile özel olarak belirtilmemiştir. Bu durumda, 77/XVIII hükmü ile düzenlenen genel idari ihlal

⁹¹³ Kara, s. 244

⁹¹⁴ Zevkliler ve Özel, s. 519; Özel, s. 314–315; Kara, s. 244; Çabri, s. 1067–1068; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 236–249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 329–339

⁹¹⁵ Savaş, s. 15

normunun piramit satış sistemleri bakımından uygulanıp uygulanmayacağını tespit edilmesi gerekmektedir.

b. İdari Para Cezasının Hukuki Niteliği ve Özellikleri

TKHK m. 77 hükmü ile düzenlenen para cezaları, kanunda yer alan maddelere aykırılık halinde hangi yaptırımın uygulanacağına ilişkin ayrı ayrı belirlemelerde bulunmuştur. Ancak TKHK m. 77/XVIII hükmüne göre: “*Yukarıda belirtilenlerin dışında kalan ancak bu Kanunun getirdiği yükümlülükler ile Bakanlıkça yönetmelik veya tebliğle belirlenen tedbirlere uymayanlar hakkında bin Türk Lirasından elli bin Türk Lirasına kadar idari para cezası verilir.*”. Bu hüküm ile birlikte daha önceki fıkralarda özel düzenleme alanı bulmayan fiillere ilişkin yaptırım öngörülmüştür. Bu nedenle genel idari ihlal normu⁹¹⁶ veya torba idari para cezası uygulama madde fıkrası⁹¹⁷ şeklinde adlandırılmaktadır.

TKHK m. 77/XVIII hükmü, yaptırım olarak bin Türk Lirasından elli bin Türk Lirasına kadar idari para cezası belirlenebileceğini ifade etmiştir. Kabahatler Kanunu m. 17 hükmü uyarınca idari para cezalarının üç şekilde belirlenmesi mümkündür. Bu belirlenmeler; maktu, nispi veya kanunda alt ve üst sınırın gösterilmesi suretiyle yapılmaktadır⁹¹⁸. Genel idari ihlal kuralı bakımından bin Türk Lirasından elli bin Türk Lirasına kadar idari para cezası belirlenebileceğini esas alındığında, burada idari para cezasının alt ve üst sınırın gösterilmesi suretiyle belirlendiği söylenebilecektir. Belirlenen sınırlar içerisinde idari para cezasının miktarı tespit edilirken işlenen kabahatin haksızlık içeriği ile failin kusuru ve ekonomik durumu göz önünde bulundurulmaktadır (KK m. 17/II). Buradan hareketle, TKHK m. 77/XVIII hükmünde belirtilen bin Türk Lirasından elli bin Türk Lirasına kadar olan idari para cezası işlenen kabahatin haksızlık içeriği ile failin kusuru ve ekonomik durumu birlikte göz önünde bulundurularak verilecektir. Ayrıca, idari para cezalarına ilişkin tüm özellikler TKHK m. 77/XVIII hükmünde düzenlenen idari para cezası bakımından da uygulama alanı bulacaktır.

⁹¹⁶ Zevkliler ve Özel, s. 528

⁹¹⁷ Kara, s. 244

⁹¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Yaşar Güçlü, **İdari Para Cezaları ve Diğer İdari Yaptırımlar**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 84

c. Piramit Satış Sözleşmeleri Bakımından İdari Para Cezasının Uygulanabilirliği

TKHK m. 77/XVIII hükmü, yukarıda belirtilenlerin dışında kalan ancak bu kanunun getirdiği yükümlülükler ile Bakanlıkça çıkarılan yönetmelik veya tebliğle belirlenen tedbirlere uymayanlar hakkında idari para cezasının uygulanacağını ifade etmiştir. Hüküm, bu kanunun getirdiği yükümlülükler ile Bakanlıkça çıkarılan yönetmelik veya tebliğle belirlenen tedbirlere uymayanlar hakkında uygulama alanı bulacaktır. Bu hükmün piramit satış sözleşmeleri bakımından uygulama alanı bulabilmesi için bu sözleşmeye ilişkin düzenlemelerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Piramit satış sözleşmeleri, TKHK m. 80 hükmü ile doğrudan, İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 24 ve m. 25 hükümleri ile dolaylı olarak düzenleme alanı bulmuştur (TKHK m. 47/VII). Bu yönetmelik ile doğrudan satışlara ilişkin temel ilkeler düzenlenmiştir. Belirtilen bu ilkeler yasal bir doğrudan satış sisteminin taşıması gereken temel özellikler ifade etmektedir. Buradan hareketle, mevcut bir sistemin yasal olup olmadığının belirlenmesi bakımından yönetmelikte belirtilen ilkeler esas alınmaktadır. Bu nedenle yönetmelikle belirlenen temel ilkelere aykırılık halinde, TKHK m. 77/XVIII hükmünde belirtilen para cezasının uygulanması mümkün olacaktır. Görüldüğü üzere, piramit satış sistemleri hem doğrudan 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da hem de dolaylı olarak İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği'nde uygulama alanı bulmuştur.

Doktrindeki yazarların çoğunluğu, TKHK m. 77/XVIII hükmünde belirtilen idari para cezasının piramit satış yasağına aykırılık halinde de uygulanabileceğini ifade etmektedir⁹¹⁹. Ancak çoğunluk görüşüne aykırı olarak SAVAŞ'a göre TKHK m. 77/XVIII hükmünün ilk cümlesinde “*Yukarıda belirtilenlerin dışında kalan...*” ifadesi yer aldığından, piramit satış sistemini uygulayanlar, yayanlar ve tavsiye edenler hakkında Türk Ceza Kanunu hükümlerinin dışında idari para cezasının uygulanması, kanunun açık lafzı karşısında, mümkün değildir. Hatta kanun hükmü için “*Yukarıda belirtilenlerden Türk Ceza Kanunu'na göre suç teşkil eden eylemlerin*

⁹¹⁹ Zevkliler ve Özel, s. 537; Kara, s. 244; Çabri, s. 1083; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Murat Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326

failleri için ayrıca belirli miktarda idari para cezası uygulanır.” şeklinde bir düzenleme getirilmesinin yerinde olacağını ifade etmiştir⁹²⁰.

Kanımızca, TKHK m. 77/XVII hükmündeki *“Yukarıda sayılanlar dışında...”* ifadesinden diğer idari para cezaları anlaşıldığından piramit satış sistemleri bakımından bu hükmün uygulama alanı bulabileceğini söylemek mümkündür. Nitekim TKHK m. 77/XX hükmü uyarınca: *“Bu Kanuna göre idari yaptırım uygulanması, diğer kanunlar gereği yapılacak işlemleri engellemez. Bakanlık, bu maddenin uygulanmasında oluşacak tereddütleri gidermeye yetkilidir.”* Buna örnek olarak, kanun koyucu TKHK m. 77/XII hükmünde, belirtilen yükümlülöklere aykırılık halinde durdurma veya aynı yöntemle düzeltme veya idari para cezası ve gerekli görölen hallerde de üç aya kadar tedbiren durdurma cezası verilebileceğı ifade edilmiştir. Göröldüğü üzere verilebilecek cezalardan bir tanesi idari para cezası iken bunun yanında bir de durdurma cezası verilebileceğı düzenlenmiştir. Bunun benzer şekilde, TKHK m. 80 hükmüne aykırılık halinde idari para cezası uygulanmasının yanında Ceza Kanunu’nun ilgili hükümlerinin uygulama alanı bulması mümkündür⁹²¹.

Sonuç olarak, hem TKHK m. 80 hükmüne aykırılık hem de İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliğı m. 24 ve m. 25 hükümlerine aykırılık nedeniyle piramit satış sistemleri hakkında Türk Ceza Kanunu’nun yanında idari para cezasının uygulanması mümkündür. Fakat bu düzenlemeye ilişkin farklı yorumların ortaya çıkmasını engellemek adına, tıpkı TKHK m. 77/XII hükmünde açıkça belirtildiğı gibi, piramit satış sistemleri bakımından da Ceza Kanunu hükümlerinin yanı sıra idari para cezasının uygulanacağını açıkça belirtilmesi daha yerinde olacaktır. Ayrıca piramit satış sistemleri yasağına aykırılık halinde Türk Ceza Kanunu’nun dolandırıcılık hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Ancak hile unsuru barındırmayan bir fiilin dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Bir piramit satış sistemi hakkında, Türk Ceza Kanunu hükümleri uygulama alanı bulamadığında dahi, bu piramit satışa ilişkin nitelikleri taşıyan sistem hakkında idari para cezası uygulaması mümkündür.

⁹²⁰ Savaş, s. 176

⁹²¹ Zevkliler ve Özel, s. 529; Özel, s. 319

d. Para Cezalarını Vermeye Yetkili Makam

TKHK m. 77 hükmü, satıcı veya sağlayıcının bu kanunda belirtilen düzenlemelere aykırı faaliyet göstermeleri halinde karşılaşacakları yaptırımları düzenlemektedir. Hüküm yirmi fıkradan oluşmaktadır. Hükümün içeriğine bakıldığında, her bir fıkra da kanunda belirtilen farklı bir maddenin ihlal edilmesinin yaptırımı düzenlenmektedir. Hatta yaptırımı uygulayacak olan makam da aykırılık oluşturan kanun maddesine göre değişiklik göstermektedir. Nitekim “cezalarda yetki ve itiraz” başlıklı TKHK m. 78 hükmü ilk fıkrasında, yaptırımları uygulayacak olan makamları düzenlemiştir⁹²².

TKHK m. 78 hükmü uyarınca: *“Bu Kanunun 77 nci maddesinin ikinci, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve on birinci fıkralarındaki idari yaptırımlar Bakanlık tarafından verilir; on ikinci ve on üçüncü fıkraları uyarınca Reklam Kurulu tarafından karar verilen idari yaptırımlar Bakanlık tarafından uygulanır. Diğer fıkralarındaki idari yaptırımlar ise yaptırım uygulananın merkezinin bulunduğu valilik tarafından verilir.”*. Görüldüğü üzere her bir idari yaptırımı uygulayacak olan makam kanun maddesinde açıkça belirtilmiştir.

Piramit satış sistemleri bakımından uygulama alanı bulacak olan idari yaptırım TKHK m. 77/XVIII hükmü ile düzenlenmiştir. TKHK m. 78/I hükmü dikkate alındığında, piramit satış sistemleri hakkında uygulanacak olan idari yaptırımlar valilik tarafından uygulanmaktadır. İdari yaptırım kararı verecek olan “yaptırım uygulananın merkezinin bulunduğu” yerdeki valiliktir. Yaptırımların satıcı veya sağlayıcının fiilleri neticesinde öngörüldüğü göz önüne alındığında, bu kişiler hakkında yaptırım kararı verecek olan makam, satıcının veya sağlayıcının merkezinin bulunduğu yerdeki valiliktir⁹²³. TKHK m. 77 hükmü, en genel anlamıyla, satıcı ve sağlayıcının tüketicilerle yapmış oldukları hukuki işlemlerle tüketiciye yönelik uygulamaları gereken kurallara aykırılığın yaptırımını düzenlemiştir⁹²⁴. Piramit satış sistemleri bakımından ise tüketicinin sözleşmeyi imzaladığı karşı tarafı kurucu firma oluşturmaktadır. Ancak piramit satış sistemleri

⁹²² Zevkliler ve Özel, s. 533; Özel, s. 319; Kara, s. 250; Çabri, s. 1076; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 339–340; Arslan, 2014, s. 653

⁹²³ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Zevkliler ve Özel, s. 533; Özel, s. 319; Kara, s. 250; Çabri, s. 1076; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 339–340; Arslan, 2014, s. 653

⁹²⁴ Çabri, s. 1067

bakımından idari para cezası uygulanabilecek kimseleri sadece kurucu firma ile sınırlamak kanun koyucunun kanunu düzenleme amacı ile örtüşmemektedir. Nitekim hüküm, belirtilen sözleşmenin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamaktadır. Bu yasağa aykırı hareket eden herkes için Türk Ceza Kanunu hükümlerinin uygulanacağını ifade etmiştir. TKHK m. 77/XVII hükmünde cezai müeyyide uygulanacak kimseler daha ayrıntılı bir şekilde belirtildiğinden, bunun idari para cezası uygulanacak olan kişiler bakımından da uygulanacağı belirtilmelidir. Hatta mevcut sistem hakkında dolandırıcılık hükümlerinin uygulanması söz konusu olmasa dahi bu hükümden yararlanılarak idari para cezasının uygulanacağı kimseler belirlenebilecektir.

e. İdari Para Cezalarına Karşı Başvurulabilecek Hukuki Yollar

TKHK m. 78/II hükmü uyarınca: *“Bu Kanun hükümlerine göre verilen idari yaptırım kararlarına karşı 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre idari yargı yoluna başvurulabilir. Ancak, idare mahkemesinde dava, işlemin tebliğini izleyen günden itibaren otuz gün içinde açılır. İdare mahkemesinde iptal davası açılmış olması, kararın yerine getirilmesini durdurmaz.”* TKHK m. 78/I hükmü uyarınca, Bakanlık, Reklam Kurulu veya valilikler tarafından verilen yaptırımlar idari işlem niteliğinde olduğundan, kanun bu idari yaptırımlar karşı idari yargı yoluna başvurulabileceğini ifade etmiştir⁹²⁵. Dava açma süresi, işlemin tebliğini izleyen günden itibaren otuz gündür. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu m. 7 hükmü uyarınca dava açma süresi özel kanunlarında ayrı süre gösterilmeyen hallerde Danıştay’da ve idare mahkemelerinde altmış gündür. TKHK m. 78/II hükmündeki otuz günlük dava açma süresi, özel kanunlarda ayrı süre gösterilen hallerden bir tanesidir. Bu otuz günlük süre içerisinde dava açılmazsa verilen ceza kesinleşir⁹²⁶.

⁹²⁵ Zevkliler ve Özel, s. 534; Özel, s. 319; Kara, s. 250–251; Çabri, s. 1076; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 250; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 340; Arslan, 2014, s. 655

⁹²⁵ Çabri, s. 1076; Zevkliler ve Özel, s. 534; Özel, s. 319; Kara, s. 250–251; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 250; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 340

⁹²⁶ Çabri, s. 1076; Zevkliler ve Özel, s. 534; Özel, s. 319; Kara, s. 250–251; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 250; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 340

Otuz günlük süre içerisinde idare mahkemesinde dava açılması, kararın yerine getirilmesini durdurmaz. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda⁹²⁷ düzenlene ifadesi ile idari mahkemelerde dava açılması dava edilen idari işlemin yürütülmesini durdurmaz (İYUK m. 27/I). Ancak kanunda belirtilen şartların oluşması halinde, yürütmeyi durdurma kararının alınabilmesi ve bu sayede kararın yerine getirilmesinin durdurulması mümkündür (İYUK m. 27).

f. Para Cezalarında Tahsil Zamanaşımı

TKHK m. 78/I hükmü uyarınca Bakanlık, Reklam Kurulu veya valilikler tarafından verilen idari para cezalarının belirli bir süre içerisinde ödenmesi zorunludur. Nitekim TKHK m. 78/III hükmü uyarınca: *“Bu Kanuna göre verilen idari para cezalarının, tebliğinden itibaren bir ay içinde ödenmesi zorunludur.”*. Görüldüğü üzere, bu kanuna göre verilen idari para cezalarının ilgisine tebliğinden itibaren bir ay içinde ödenmesi zorunludur. Bir idari dava açılması söz konusu değil ise, idari para cezası otuz gün sonra kesinleşecek ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının tahsili Usulü Hakkında Kanun'a göre tahsil edilecektir⁹²⁸. Bu bir ay içerisinde ödeme yapılmazsa cezaya muhatap olan kişi kendiliğinden temerrüde düşecek ve bu tarihten itibaren temerrüt faizi işlemeye başlayacaktır⁹²⁹. Ancak yürütmeyi durdurma kararının alınması halinde, kararın yerine getirilmesi duracağından karar sonuçlanıncaya kadar cezayı ödeme sorumluluğu ortadan kalkacaktır⁹³⁰.

3. Sonuç

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un temel amacı zayıf durumda olan tüketicilerin korunmasıdır. Kanun ile getirilen tüm hükümler bu amaca hizmet etmektedir. Nitekim TKHK m. 77 ile düzenlenen ceza hükümleri, bu kanunda yer alan düzenlemelere aykırılık halinde uygulanacak olan yaptırımları ifade etmektedir. Bu yaptırımların temel amacı, satıcı veya sağlayıcının kanunun getirdiği hükümlere

⁹²⁷ Bkz. RG. 20.01.1982, S: 17580

⁹²⁸ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 250; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 340; Arslan, 2014, s. 655

⁹²⁹ Çabri, s. 1076

⁹³⁰ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 250; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 340; Zevkliler ve Özel, s. 534; Özel, s. 319; Kara, ss. 250–251; Çabri, s. 1076;

uyumasını sağlamaktadır. Bunun amaca hizmet etmek için de yaptırımların caydırıcı olması gerekmektedir⁹³¹.

Piramit satış sistemleri TKHK m. 80 hükmü ile düzenleme alanı bulmuştur. Yapılan düzenlemenin temel amacı, yasal olamayan bir sistemin kurulması neticesinde yaşanacak mağduriyetlerin engellenmesidir. Çünkü somut vakıalar göz önünde bulundurulduğunda, bir piramit satış sisteminin kurulması halinde çok sayıda tüketicinin mağduriyet yaşadığı bir gerçektir. Bu nedenle kanun, piramit satış sistemlerine ilişkin yasağın uygulanabilmesi için yaptırımlar öngörmüştür. Bunlardan bir tanesi TKHK m. 77/XVII hükmünde belirtilen ve Türk Ceza Kanunu'na atıf yapan adli yaptırımdır⁹³². Aslında bu hükmün haricinde piramit satış sistemlerine ilişkin özel olarak düzenlenmiş bir başka yaptırım bulunmamaktadır. Ancak TKHK m. 77/XVIII hükmü kanun, yönetmelik ve tebliğlere aykırılık halinde uygulanabilecek genel bir ihlal kuralıdır. Piramit satış sistemlerinin doğrudan TKHK m. 80 hükmü ile dolaylı olarak İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25 hükmü ile düzenlendiği göz önünde bulundurulduğunda, bu yasağa aykırılık halinde genel idari ihlal normunun uygulanacağını kabulü gerekmektedir⁹³³.

TKHK m. 77/XVIII hükmü ile düzenlenen genel idari ihlal kuralı, bir idari para cezasıdır. Bu idari para cezası, yaptırım uygulananın merkezinin bulunduğu valilik tarafından verilmektedir⁹³⁴. Belirtilen bu idari para cezası için belirli bir ödeme zamanı⁹³⁵ ve itiraz hakkı⁹³⁶ öngörülmüştür.

⁹³¹ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 236–249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 329–339; Zevkliler ve Özel, s. 519; Özel, ss. 314–315; Kara, s. 244; Çabri, ss. 1067-1068; Savaş, s. 15

⁹³² Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326; Kara, s. 243–244; Zevkliler ve Özel, s. 537; Özel, s. 319; Çabri, s. 1083

⁹³³ ⁹³³ Zevkliler ve Özel, s. 537; Kara, s. 244; Çabri, s. 1083; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 255; Murat Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 326

Karş. Savaş, s. 176

⁹³⁴ Zevkliler ve Özel, s. 533; Özel, s. 319; Kara, s. 250; Çabri, s. 1076; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 249; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 339–340; Arslan, 2014, s. 653

⁹³⁵ Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 250; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 340; Arslan, 2014, s. 655

⁹³⁶ Çabri, s. 1076; Zevkliler ve Özel, s. 534; Özel, s. 319; Kara, ss. 250–251; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 250; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 340

XVII. PİRAMİT SATIŞ SÖZLEŞMELERİNDE TARAFLARIN BAŞVURABİLECEKLERİ HUKUKİ YOLLAR

A. Genel Olarak

Tüketicilerin Korunması Hakkında Kanun ve ilgili yönetmelikler genel olarak tüketiciler ile yapılacak hukuki işlemlerde uyulması gereken kuralları düzenlemiştir. Yapılan düzenlemelerin temel amacı ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden zayıf olan tüketicinin korunmasıdır⁹³⁷. Bu kurallara aykırı olacak şekilde tüketici haklarının ihlali ile ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözüm mercii de yine kanunun ilgili maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre, tüketici uyuşmazlıklarının çözümünde tüketici hakem heyeti (TKHK m. 66-72) ve tüketici mahkemeleri (TKHK m. 73) görevli ve yetkili merciler olarak belirlenmiştir⁹³⁸. Bu mercilerin görevli ve yetkili olabilmesi için taraflar arasında çıkan uyuşmazlığın TKHK kapsamına giren bir işlem olması gerekmektedir. TKHK m. 2 hükmü, bu kanunun her türlü tüketici işlemi ile tüketiciye yönelik uygulamaları kapsadığını ifade etmiştir. Buradan hareketle tüketici uyuşmazlıklarının çözümünde tüketici hakem heyeti veya tüketici mahkemelerinin görevli ve yetkili olabilmesi için ilk olarak bu uyuşmazlığın kanun kapsamında yer alması gerekir. Nitekim bir ihtilafın kanun kapsamında yer alması ihtilafın çözüm yeri olarak, dava konusunun değerine göre, tüketici hakem heyeti veya tüketici mahkemelerinin görevli olması sonucunu doğurmaktadır⁹³⁹.

Piramit satış sistemleri TKHK m. 80 hükmü ile özel olarak düzenlenmiştir. Nitekim maddenin ilk fıkrası piramit satış sözleşmesinin tanımını yapmakta, ikinci fıkrası ise bu tarz sözleşmelerin kurulmasını, yayılmasını ve tavsiye edilmesini yasaklamaktadır. Piramit satış sözleşmelerinin kurulması bir tüketici işlemi; yayılması ve tavsiye edilmesi ise tüketiciye yönelik uygulamaları oluşturmakta ve kanun kapsamında yer almaktadır⁹⁴⁰. Bu nedenle piramit satış sistemleri ile ilgili tüketici uyuşmazlıklarının çözümünde dava konusunun değerine göre tüketici hakem heyeti veya tüketici mahkemeleri görevli olmaktadır.

⁹³⁷ Tüketicinin korunmasının nedenleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 20–21; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 19–20; Zevkliler ve Özel, ss. 38–43; Özel, ss. 27–35; Ceylan, s. 13; Kara, ss. 39–41; Deryal ve Korkmaz, ss. 48–50

⁹³⁸ Karakocalı ve Kurşun, ss. 214–215

⁹³⁹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 67; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 20; Karakocalı ve Kurşun, s. 14; Zevkliler ve Özel, s. 85

⁹⁴⁰ Özel, ss. 97–98

B. Tüketici Hakem Heyetine Başvurma

Tüketici hakem heyetleri, tüketici ile satıcı ve sağlayıcı arasında çıkan uyuşmazlıkların daha hızlı ve daha az maliyetli bir şekilde çözümlenmesini sağlamak ve tüketici mahkemelerinin iş yükünü hafifletmek amacıyla kurulmuştur⁹⁴¹. Tüketici hakem heyetlerinin uyuşmazlığın çözümünde yetkili olmasının bir diğer nedeni de tüketicinin taraf olduğu uyuşmazlık miktarının genelde düşük olmasıdır. Çünkü basit uyuşmazlıklar için dahi mahkemeye başvurulması tüketici haklarının korunması bakımından olumsuz bir durum yaratmakta ve kanunun düzenlenme amacına aykırı olarak tüketicinin hakkından vazgeçmesine neden olmaktadır⁹⁴².

Tüketici hakem heyeti, 6502 sayılı TKHK'nun Tüketici Kuruluşları başlıklı yedinci kısmın ikinci bölümünde 66 ile 72 maddeleri arasında düzenlenmiştir. TKHK m. 66/I hükmü uyarınca: *“Bakanlık, tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla il merkezlerinde ve yeterlilik şartları yönetmelikle belirlenen ilçe merkezlerinde en az bir tüketici hakem heyeti oluşturmakla görevlidir.”*. Kanun hükmü, il merkezlerinde ve yeterlilik şartları yönetmelikle belirlenen ilçe merkezlerinde tüketici hakem heyeti oluşturmak üzere Ticaret Bakanlığı'nı yetkili kılmıştır⁹⁴³. Ticaret Bakanlığı, bu yetkiye uygun olarak, tüketici işlemleri ve tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla Tüketici Hakem Heyetleri'ni oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere, söz konusu heyetin konu bakımından görev alanı kanun kapsamı ile uyumlu olarak *tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan oluşmaktadır*⁹⁴⁴. Aynı maddenin devamı fıkralarında, tüketici hakem heyetinin kişi bakımından oluşumu ve bu oluşumun sağlanamadığı durumlarda noksan üyeliklerin nasıl tamamlanacağı düzenlenmiştir (TKHK m. 66/II, III). TKHK m. 67 hükmü ise, heyetin çalışmalarına ve kararlarına esas olacak

⁹⁴¹ Zevkliler ve Özel, s. 465; Karakocalı ve Kurşun, s. 214; Özel, s. 304; Kara, s. 598;

⁹⁴² Çabri, s. 1002; Karakocalı ve Kurşun, s. 215

⁹⁴³ Ali Cem Budak, “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’a Göre Tüketici Hakem Heyetleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16, Özel Sayı, 2014 (Basım Yılı 2014), s. 87–88; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 343–345; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 208; Arslan, s. 307; Zevkliler ve Özel, s. 466; Özel, 27–35; Ceylan, s. 13; Kara, ss. 39–41; Deryal ve Korkmaz, ss. 48–50; Ceylan, s. 140

⁹⁴⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 343–345; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 208; Arslan, 2016, s. 307; Zevkliler ve Özel, s. 466; Özel, 27–35; Ceylan, s. 13; Kara, ss. 39–41; Deryal ve Korkmaz, ss. 48–50; Ceylan, s. 140; Budak, s. 80–83

dosyaları hazırlamak ve uyuşmazlığa ilişkin raporları sunmakla görevli raportörün atanması ve görevine ilişkin düzenlemeler içermektedir (TKHK m. 67/I, II)⁹⁴⁵.

TKHK m. 68 hükmü tüketici hakem heyetinin görev ve yetkisi ile yapılacak başvurunun temel niteliklerini düzenlemektedir. Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki, tüketici hakem heyetleri kural olarak tüketici mahkemelerinin görevli sayıldığı tüm uyuşmazlıklar bakımından görevli ve yetkilidir. Nitekim tüketici hakem heyetleri tüketici mahkemelerinde olduğu gibi tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğan uyuşmazlıkların çözüm merciidir. Buradan hareketle, bir tüketici hakem heyetine başvurabilmek için öncelikle uyuşmazlığın TKHK kapsamında olması ve uyuşmazlığın taraflarından birinin tüketici olması gerekmektedir. Tüketici hakem heyeti ile tüketici mahkemeleri arasındaki farklılık, uyuşmazlığın parasal miktarına ilişkindir⁹⁴⁶. Kanunda belirtilen parasal miktarların haricinde her iki kurum bakımından konu bakımından görev alanı anlamında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır⁹⁴⁷. Nitekim kanun koyucu, belli bir miktara kadar olan uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetine başvuru zorunluluğu getirmek suretiyle tüketici mahkemelerinin iş yükünü azaltmaya çalışmaktadır⁹⁴⁸. Kanun koyucu, belirtilen uyuşmazlık miktarının altındaki değerler için tüketici hakem heyetine başvurulmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir⁹⁴⁹. Uyuşmazlık konusu miktar bakımından tüketici hakem heyetlerinin görevli olduğu belirlendikten sonra, görevli hakem heyetinin tespitinde başvuru tarihindeki parasal sınır dikkate alınmaktadır⁹⁵⁰. Bu belirlemeler neticesinde yapılan başvuruları, tüketici hakem

⁹⁴⁵ Raportörün atanması ve görevine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, ss. 612–613; Çabri, ss. 1009–1010

⁹⁴⁶ Görev ve yetki belirlemesi yapılırken mal veya hizmet karşılığı olan bedel değil, uyuşmazlığın değeri dikkate alınmaktadır. Bkz. Karakocalı ve Kurşun, s. 220

⁹⁴⁷ Bu parasal sınırlar, sınırlar her takvim yılı başından itibaren geçerli olmak üzere, o yıl için 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca tespit ve ilan edilen yeniden değerlendirme oranında artırılarak uygulanır (TKHK m. 68/IV).

2018 yılı için değeri dört bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda ilçe tüketici hakem heyetlerine, altı bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetlerine, büyükşehir statüsünde bulunan illerde ise dört bin Türk Lirası ile altı bin Türk Lirası arasındaki uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunludur. Bu değerlerin üzerindeki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvuru yapılamaz (TKHK m. 68/I).

⁹⁴⁸ Kara, s. 613

⁹⁴⁹ Tüketici hakem heyetlerine başvurma hakkı her iki taraf bakımından da geçerlidir. Bkz. Karakocalı ve Kurşun, s. 221; Ancak bu görüşe aksi yönde, tüketici hakem heyetlerinin, tüketicilerin münferit sorunlarının çözümünde etkili olacağını kabul etmenin bu heyetin kuruluş amacına daha uygun düşeceği savunulmuştur. Bkz. Arslan, 2016, s. 309

⁹⁵⁰ Bu durum tüketici mahkemeleri ve diğer mahkemelerde de uygulanan genel bir kuraldır. Bkz. Kara, s. 615

heyetleri gereğini yapmak üzere kabul etmek zorundadır (TKHK m. 68/II). Göreve ilişkin belirlenmeler yapıldıktan sonra, tüketici hakem heyetlerinin konusuna giren uyuşmazlıklar bakımından yetkili heyetin belirlenmesi gerekmektedir⁹⁵¹. Başvurular, tüketicinin yerleşim yerinin bulunduğu veya tüketici işleminin yapıldığı yerdeki tüketici hakem heyetine yapılabilir (TKHK m. 68/III). Hatta yapılan başvuru yer bakımından yanlış yere yapılırsa dahi kendisine başvuru yapılan heyet başvuruyu kabul ederek yetkili heyete göndermelidir. Ancak bu durum sadece yer bakımından yetkiye ilişkin getirilen bir düzenlemedir. Nitekim bir tüketici işleminden bahsetmek söz konusu değilse konu bakımından görevsizlik, kanunda belirtilen parasal sınırları aşan durumlarda ise miktar bakımından görevsizlik kararı verilebilecektir⁹⁵². Kanun koyucu, uyuşmazlık miktarını esas alarak ancak belli değerlerin altındaki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvurulabileceğini düzenlemiştir. Fakat bu düzenleme tüketicilerin, tüketici hakem heyetleri yerine veya aynı anda alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine başvurabilmesine engel teşkil etmemektedir (TKHK m. 68/V)⁹⁵³.

Tüketici işlemleri veya tüketiciye yönelik uygulamalardan doğan uyuşmazlıklarda görevli hakem heyeti uyuşmazlık konusuna ilişkin her türlü bilgi ve belgeyi taraflardan, ilgili kurum veya kuruluştan isteyebilme hakkına sahiptir (TKHK m. 69). Tüketici hakem heyeti gerekli incelemeleri yaptıktan sonra başvuru konusunu oluşturan uyuşmazlık hakkında tarafları bağlayıcı nitelikte bir karar vermektedir (TKHK m. 70/I)⁹⁵⁴. Ayrıca bu kararlar, İcra ve İflas Kanununun ilamların yerine getirilmesi hakkındaki hükümlere göre yerine getirilmektedir (TKHK m. 70/II)⁹⁵⁵. Tüketici hakem heyetinin vermiş olduğu kararların etkisini belirleyebilmek için öncelikli olarak bu kurulun hukuki niteliğinin ortaya konması gerekmektedir⁹⁵⁶.

⁹⁵¹ Arslan, ss. 313–314

⁹⁵² Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 349–350; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 214–215

⁹⁵³ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 349–350; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 214–215

⁹⁵⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 350–351; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 216; Arslan, 2016, s. 314; Zevkliler ve Özel, ss. 482–483; Özel, ss. 27–35; Ceylan, s. 144; Kara, ss. 653–654; Deryal ve Korkmaz, s. 228; Ceylan, s. 144; Budak, s. 94

⁹⁵⁵ Kara, ss. 653–654

⁹⁵⁶ Tüketici hakem heyetlerinin hukuki niteliğine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden ilki, tüketici hakem heyetlerinin uzmanlaşmış bir yargı yeri veya idari bir kurul olduğu yönündedir. İkinci olarak, alternatif uyuşmazlık çözüm yeri veya kendisine özgü bir çözüm mercii olduğu ifade edilmiştir. Son olarak da, tüketici hakem heyetlerinin bir zorunlu tahkim yolu olduğu savunulmuştur. Tüketici hakem heyetlerinin bir zorunlu tahkim olduğu kabul edilerek, buna ilişkin

Tüketici hakem heyetini oluşturan üyeler arasında hukukçu bulunmasına rağmen, üyeleri hâkimlerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatından yararlanan meslekten hakimler olmadığı için bu heyetin bir mahkeme niteliğinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Tüketici hakem heyetlerine başvuru belli miktarın altındaki uyuşmazlıklar için zorunlu olduğundan burada ihtiyari olarak belirlenen bir tahkimden de bahsetmek söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle tüketici hakem heyetleri tarafından verilen kararlar kural olarak yargı kararı niteliğinde değildir, yani kesin hüküm etkisi taşımamaktadır⁹⁵⁷. Ancak, belirli miktarın altındaki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunludur. Ayrıca bu heyet tarafından verilen kararların tüketiciler bakımından bağlayıcı olduğu ifade edilmiştir. Tüketici hakem heyetleri tarafından verilen ve taraflar bakımından bağlayıcı olan bu kararlar ilam hükmündedir⁹⁵⁸. Bu nedenle, tüketici hakem heyetleri belli miktara kadar olan uyuşmazlıklar bakımından ilk derece mahkemesinin görevini ifa etmekte ve ilam niteliğinde kararlar vermektedir⁹⁵⁹.

Taraflar, tüketici hakem heyetleri tarafından verilen kararlara karşı, kararın tebliği tarihinden itibaren on beş gün içerisinde tüketici hakem heyetinin bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesine itiraz edebileceklerdir. Fakat yapılan itiraz tüketici hakem heyeti tarafından verilen kararın icrasını durdurmaz. Ancak talep edilmesi koşuluyla, hâkim kararın icrasını tedbir yolu ile durdurabilecektir (TKHK m. 70/III)⁹⁶⁰. Yapılan bu itiraz üzerine tüketici mahkemelerinin vereceği karar kesindir (TKHK m. 70/V)⁹⁶¹.

Sonuç olarak, kanunda belirtilen şartları taşıması halinde taraflar, piramit satış sözleşmelerine ilişkin çıkan uyuşmazlıkların çözümü için tüketici hakem heyetlerine başvurabilme imkanına sahiptir. Nitekim TKHK m. 80 hükmü ile düzenlenen piramit

düzenlemelerin kanunla yapılması halinde heyet tarafından verilen kararlar ilam sayılacak ve tüketici mahkemesine itiraz yolu ile heyet tarafından verilen kararın denetimi sağlanmış olacaktır. Sema Taşpınar Ayvaz, “Tüketici Hakem Heyetlerinin İşleyişi ve Sorunlar”, **Tüketici Hukuku Konferansı**, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 5–6 Aralık 2015, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 287–299

⁹⁵⁷ Budak, a.g.e, 94

⁹⁵⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, s. 656–657

⁹⁵⁹ Çabri, s. 1030

⁹⁶⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 352; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 218; Arslan, 2016, ss. 315–316; Zevkliler ve Özel, s. 485; Özel, ss. 310–312; Ceylan, s. 13; Kara, ss. 678–679; Deryal ve Korkmaz, ss. 228; Ceylan, s. 144; Budak, s. 96–97

⁹⁶¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 352–353; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 218–219; Arslan, 2016, ss. 315–316; Zevkliler ve Özel, s. 485; Özel, 311–312; Ceylan, s. 13; Kara, ss. 680–682; Deryal ve Korkmaz, ss. 228; Ceylan, s. 145; Budak, s. 96–97

satış sistemleri TKHK kapsamında yer almaktadır. Taraflar, piramit satış sözleşmelerine ilişkin kanunda belirtilen belli parasal sınırın altında kalan uyuşmazlıkların çözümü için tüketici hakem heyetlerine başvurmak zorundadır. Bu başvuru neticesinde tüketici hakem heyeti tarafından verilen kararlar sözleşmenin tarafları için bağlayıcıdır. Bu karara, tebliğ tarihinden itibaren on beş günlük süre içerisinde hakem heyetinin bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesine itiraz edilmesi mümkündür. Bu sürenin geçirilmesi halinde tüketici hakem heyeti tarafından verilen karar kesinleşmiş olmaktadır. İtiraz üzerine tüketici mahkemesi tarafından verilecek olan kararlar kesindir, bunların aleyhine bir başka yargı merciine başvurulması mümkün değildir⁹⁶².

C. Tüketici Mahkemelerine Başvurma

Tüketici mahkemeleri; Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun yargılama, denetim ve cezaya ilişkin hükümler başlıklı sekizinci kısımda sekiz fıkra halinde düzenlenmiştir. Tüketici mahkemeleri en genel anlamıyla, tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğan uyuşmazlıkları çözmek amacıyla kurulmuş özel nitelikli bir hukuk mahkemesidir⁹⁶³. TKHK m. 73/I hükmü tüketici mahkemelerinin görev alanını düzenlemiştir. Nitekim tüketici mahkemeleri, tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara ilişkin davalarda görevlidir⁹⁶⁴.

TKHK m. 73/II hükmü, bakanlık, tüketiciler ve tüketici örgütleri tarafından açılan davaların harçtan muaf olduğunu ifade etmektedir. Buna göre tüketici mahkemelerine başvurma hakkına sahip olan kimseler sadece tüketici işleminin tarafları ile sınırlı değildir. Tüketici işleminin taraflarının yanında bakanlık, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve tüketici örgütleri tarafından haksız ticari uygulamalar

⁹⁶² Kara, s. 680–681

⁹⁶³ İlhan Kara, “Tüketici Mahkemelerinin İşleyişi ve Yaşanan Güncel Sorunlar”, **Tüketici Hukuku Konferansı**, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 5–6 Aralık 2015, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2016, (Tüketici Mahkemeleri), s. 308–310; Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 354–355; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, ss. 221–223; Arslan, 2016, ss. 316–317; Zevkliler ve Özel, s. 490–493; Özel, 302; Deryal ve Korkmaz, ss. 228; Karakocalı ve Kurşun, s. 226–228; Kara, s. 433; Çabri, s. 1041; Ceylan, s. 147

⁹⁶⁴ Tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalara ilişkin tüketici hakem heyetleri başlığı altında açıklama yapıldığından burada sadece bahsetmekle yetiniyoruz.

ve ticari reklamlara ilişkin hükümler dışında, genel olarak tüketicileri ilgilendiren konularda dava açılması mümkündür⁹⁶⁵. Hatta kanun koyucu, TKHK m. 73/VI hükmü uyarınca: “Tüketici örgütlerinin, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile Bakanlığın genel olarak tüketicileri ilgilendiren ve bu kanuna aykırı bir durumun doğma tehlikesinin bulunması durumunda bunun önlenmesi veya durdurulmasına ilişkin ihtiyati tedbir kararı alınması veya hukuka aykırılığın tespiti, önlenmesi veya durdurulması amacıyla tüketici mahkemelerinde dava açabilme haklarının olduğunu ifade etmiştir.”. Buna göre, kanunda belirtilen kimselerin açabilecekleri davanın konusunu genel olarak tüketicileri ilgilendiren bir durum oluşturmaktadır⁹⁶⁶. Bunun haricinde bakanlık, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve tüketici örgütlerinin bireysel tüketici menfaatlerini ilgilendiren konularda davayı takip edebilme yetkisi bulunmamaktadır⁹⁶⁷.

Kanun koyucu, bakanlık, tüketiciler ve tüketici örgütleri tüketici mahkemelerinde açılan davaların harçtan muaf olduğunu düzenlemiştir (TKHK m. 73/II). Tüketici mahkemelerinin oluşturulmasının en temel nedenlerinden bir tanesi tüketici uyuşmazlıklarının masrafsız ve hızlı bir şekilde çözülmesinin sağlanmasıdır⁹⁶⁸. Bu nedenle tüketiciler, tüketici örgütleri, ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından açılacak davalarda harç ve avans ödenmesi söz konusu olmayacaktır⁹⁶⁹. Hükümde belirtilen muafiyet verilen mahkeme kararının tüketici, bakanlık veya tüketici örgütleri tarafından temyize götürülmesi halinde de geçerlidir. Sonuç olarak, hem dava açma bakımından hem de temyize başvuru bakımından harç muafiyeti sadece tüketici, bakanlık ve tüketici örgütleri bakımından geçerlidir. Bunun haricinde satıcı veya sağlayıcının dava açması veya temyiz talebinde bulunması halinde bu hüküm uygulama alanı bulmayacaktır⁹⁷⁰. Tüketiciler, tüketici

⁹⁶⁵ Karakocalı ve Kurşun, s. 226; Zevkliler ve Özel, s. 498; Arslan, 2016, ss. 317–318; Zevkliler ve Özel, s. 498; Özel, 302; Deryal ve Korkmaz, ss. 228; Karakocalı ve Kurşun, s. 226–228; Kara, s. 433; Çabri, ss. 1046–1048; Ceylan, s. 147

⁹⁶⁶ Karakocalı ve Kurşun, s. 226; Zevkliler ve Özel, s. 498

⁹⁶⁷ Karakocalı ve Kurşun, s. 226

⁹⁶⁸ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 356; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 223; Çabri, s. 1050; Arslan, 2016, ss. 316–317

⁹⁶⁹ Harç ve Avans ödemesi 6100 sayılı HMK m 120 hükmü uyarınca:

(1) Davacı, yargılama harçları ile her yıl Adalet Bakanlığınca çıkarılacak gider avansı tarifesinde belirlenecek olan tutarı, dava açarken mahkeme veznesine yatırmak zorundadır.

(2) Avansın yeterli olmadığının dava sırasında anlaşılması hâlinde, mahkemece, bu eksikliğin tamamlanması için davacıya iki haftalık kesin süre verilir.

⁹⁷⁰ Çabri, s. 1050

örgütleri, ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından açılacak davalardaki harç muafiyeti sadece yargılama harçları bakımından geçerlidir. Nitekim dava sonucunda muaf olan kimseler bakımından aleyhte karar verilmesi durumunda, haksız çıkan tarafın tüm yargılama giderlerine katlanması kuralı bu durum bakımından da geçerli olmaktadır⁹⁷¹. Sonuç olarak hükümde belirtilen kimseler sadece mahkeme ara kararında veya hükmünde yer alan giderleri ödeme yükümlülüğü altındadır.

Kanun koyucu, tüketici mahkemelerinde görülecek davaların basit yargılama usulüne göre yürütüleceğini ifade etmiştir (TKHK m. 73/IV). Tüketici mahkemelerine ilişkin böyle bir düzenleme getirilmesi tüketici uyuşmazlıklarından doğan davaların daha hızlı bir biçimde çözüme kavuşturulması amacını taşımaktadır⁹⁷². Kanun koyucu tüketici mahkemelerindeki usule ilişkin bir belirleme yaptıktan sonra devamı maddesinde tüketici davalarında yetkili mahkemeye ilişkin bir düzenleme yapmıştır. Buna göre tüketici davaları, tüketicinin yerleşim yerinin bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesinde de açılabilir (TKHK m. 73/V). Usul hukuku bakımından genel yetkili mahkeme davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesidir (HMK m. 6). TKHK ise bu genel yetki kuralının yanı sıra özel bir yetki kuralı öngörmüştür. Bu yetki kuralının da temel amacı tüketicilerin haklarını daha kolay bir şekilde savunabilmesinin önünü açmaktır. Nitekim tüketici, uyuşmazlık konusunun çözümüne ilişkin davayı bizzat bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesinde açma hakkına sahiptir. Bu hüküm ile getirilen yetki kuralı bir kesin yetki olmadığından, tüketici ister kendi yerleşim yerinin bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesinde, isterse de davalının bulunduğu yerleşim yerinde dava açma yetkisine sahiptir⁹⁷⁴.

Sonuç olarak, kanunda belirtilen şartları taşıması halinde taraflar, piramit satış sözleşmelerine ilişkin çıkan uyuşmazlıkların çözümü için tüketici mahkemesine başvurabilme imkânına sahiptir. Nitekim TKHK m. 80 hükmü ile düzenlenen piramit satış sistemleri TKHK kapsamında yer almaktadır. Ancak taraflar, belli parasal

⁹⁷¹ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 356; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 223; Çabri, s. 1050; Arslan, 2016, ss. 317–318; Karakocalı ve Kurşun, ss. 226–227

⁹⁷² Aydoğdu, Tüketici Hukuku, ss. 357–359; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 223; Çabri, s. 1050; Arslan, 2016, s. 318; Karakocalı ve Kurşun, s. 228

⁹⁷³ Tüketici mahkemelerinde uygulanan basit yargılama usulüne ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, ss. 438–445

⁹⁷⁴ Aydoğdu, Tüketici Hukuku, s. 359; Aydoğdu, Hukuk Rehberi, s. 227; Çabri, ss. 1048–1049; Arslan, 2016, ss. 318–319

sınırın altında kalan uyuşmazlıkların çözümü için tüketici hakem heyetlerine başvurmak zorundadır. Bu nedenle belirtilen parasal sınırları aşan uyuşmazlıkların tüketici mahkemelerinde çözümlenmesi söz konusu olacaktır. Hatta tüketici hakem heyeti tarafından verilen karara itiraz edilmesi halinde, tüketici mahkemesinin vereceği kararın kesin olduğu da ifade edilmiştir (TKHK m. 70/V). Buradan hareketle, piramit satış sözleşmelerine ilişkin belli bir parasal sınırın üzerindeki uyuşmazlıklarda tüketici mahkemelerine başvurulması mümkündür. Piramit satış sistemlerinin kurulması ile birlikte çok sayıda mağduriyetin yaşanacağı göz önünde bulundurulduğunda, Bakanlık, tüketiciler ve tüketici örgütleri tarafından dava açılması söz konusu olmaktadır. Ayrıca bu kimseler, kanuna aykırı bir durumun doğma tehlikesi söz konusu olduğunda bunun önlenmesine veya durdurulmasına ilişkin ihtiyati tedbir kararı alınması veya hukuki durumun tespiti, önlenmesi veya durdurulması amacıyla da dava açabilme hakkına sahiptirler. Piramit satış sistemleri TKHK kapsamında bulunduğundan buna ilişkin çıkan uyuşmazlıklarda tüketici mahkemelerinde dava açılması mümkündür. Bu nedenle tüketici mahkemelerine ilişkin yapılan tüm açıklamalar, piramit satış sistemleri hakkında çıkan uyuşmazlıkların çözümü için açılan davalar bakımından da geçerlidir.

SONUÇ

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Avrupa Birliği mevzuatı ile tam uyumun sağlanması, uygulamada yaşanan sorunların eski kanun ile giderilmesinin mümkün olmaması, gelişen teknoloji ile birlikte yeni satış yöntemlerinin ortaya çıkması ve mevcut düzenleme ile öngörülen cezaların caydırıcılık amacına hizmet edecek nitelikte olmaması nedeniyle 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunu yürürlükten kaldırarak kabul edilmiştir. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna nazaran daha ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Ancak kanunun uygulanması tek başına yeterli olmadığından, bu kanun ile ilgili olarak çeşitli tarihlerde birçok yönetmelik de yürürlüğe girmiştir.

Araştırma konumuz olan piramit satış sözleşmeleri TKHK m. 80 hükmü ile ayrıntılı olarak düzenlenmiş, bu maddeye aykırılık halinde uygulanacak olan yaptırım da TKHK m. 77/XVII hükmü ile ifade edilmiştir. Ayrıca Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılan “İş Yeri Dışındaki Sözleşmeler Yönetmeliği”, yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış sistemine ilişkin açıklamalarda bulunmakta ve bu sisteme ilişkin temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Bu düzenleme, dolaylı olarak, yasal olan ve yasal olmayan satış sistemlerinin ayrıştırılması noktasında önem arz etmektedir.

Piramit satış sözleşmelerinin kurulması ile ortaya çıkan mağduriyetlerin engellenmesi bakımından hukuk sistemimizde buna ilişkin bir düzenleme yapılması yerinde bir uygulamadır. Nitekim karşılaştırmalı hukuk sistemlerinde de piramit satış sistemlerinin yasaklılığına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Avrupa Birliği Hukuku *Haksız Ticari Uygulamalar Direktifi Ek-I m. 14 hükmü*, ABD Hukuku *Federal Ticaret Komisyonu m. 5 hükmü*, İngiliz Hukuku *Adil Ticaret Kanunu Piramit Satış ve Benzeri Ticari Şemalar başlığı* altında, Avusturya Hukuku *Avusturya Ceza Kanunu Zincirleme Oyunları ve Piramit Oyunları* karşılaştırmalı hukukta piramit satış sistemlerine ilişkin getirilen düzenlemelerdendir. Hukuk sistemleri bakımından piramit satış sözleşmelerini düzenleyen hükümler farklılık gösterse dahi tüm hukuk düzenlemeleri piramit satış sözleşmelerinin yasal olmayan bir satış sistemi olduğunu kanaatini taşımaktadır.

Araştırma konumuzu oluşturan yasal olmayan satış sistemini ifade edebilmek için hukuk sistemlerinde ve doktrinde pek çok kavram kullanıldığı görülmektedir. *Piramit sistem, piramit şeması, ponzi şeması, sonsuz zincir, kartopu satışı ve zincirleme satış* yasal olmayan satış sistemini ifade edebilmek için kullanılan kavramlardır. Karşılaştırmalı hukuk sistemlerinde de *piramit satış, piramit oyunlar, piramit reklam organizasyonu* kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. 6502 sayılı TKHK'nun yürürlüğe girmesinden önce bu sistemi ifade edebilmek için network marketing, multilevel marketing kavramlarının da kullanıldığı görülmekteydi. Ancak belirtilen network marketing ağ pazarlaması, multilevel marketing ise çok katmanlı satış olarak ifade edilen kavramlara karşılık gelmektedir. Bu nedenle anlam kargaşasının ortadan kaldırılması ve karşılaştırmalı hukukta kullanılan kavramlara uygunluğu bakımından 6502 sayılı TKHK m. 80 hükmünde kullanılan *piramit satış sistemleri* kavramının yerinde olduğu söylenebilecektir.

Kurucu firma veya şirket ve katılımcı piramit satış sözleşmesinin taraflarını oluşturmaktadır. Bir piramit satış sözleşmesinden bahsedebilmek için böyle bir sistemi kuran firma ve sözleşmenin kurulması ile sisteme kaydolun bir katılımcı bulunmalıdır. Piramit satış sistemini kuran firma, böyle bir sistemin kurulması bakımından ticari veya mesleki bir amaca sahip olması gerekmektedir. Piramit satış sözleşmesinin diğer tarafını oluşturan katılımcı ise böyle bir sisteme üye olması halinde ekonomik anlamda zarara uğrayacak olan kimseyi ifade etmektedir. Ancak sistemin özelliği göz önünde bulundurularak, her bir katılımcı bakımından ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden tüketici niteliğine haiz olup olmadığı belirlenmelidir. Piramit satış sözleşmesinin kurulması neticesinde sisteme kaydolun katılımcı, yeni katılımcılar bulması koşuluyla kazanç elde edebilme yetkisini haiz olmaktadır. Katılımcıların sisteme üye olmaları için kendilerine vaat edilen kazancın kaynağını, yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri giriş bedelleri oluşturmaktadır. Bu nedenle sistemden elde edilen kazanç gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi güç bir kazanç sistemi olarak tanımlanmıştır.

Piramit satış sisteminin şekline ilişkin kanunda özel bir hüküm öngörülmemiştir. Bu nedenle sözleşme özgürlüğü prensibine uygun olarak piramit satış sözleşmesinin geçerliliği hiçbir şekle bağlı değildir. Yasal olarak faaliyet gösteren doğrudan satış sistemlerine ilişkin sözleşmelerin yönetmelikte belirtilen

şekilde düzenlenme zorunluluğu bulunmaktadır (İYDKSY m. 25/VIII). Ancak piramit satış sözleşmelerine ilişkin böyle bir şekil zorunluluğunun bulunduğunu ifade etmek mümkün değildir. Nitekim bir piramit satış sözleşmesinin belirtilen şekli şartları taşımadığından bahisle TKHK m. 80 hükmü kapsamında değerlendirilememesi hükmün düzenlenme amacına aykırı bir sonuç doğuracaktır.

Piramit satış sözleşmeleri ürün bazlı olan ve ürün bazlı olmayan piramit sistemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ürün bazlı olmayan piramit satış sistemleri, gerçekte ve görünürde bir ürün satışının bulunmadığı, TKHK m. 80/I hükmünde de ifade edilen satış sistemini ifade etmektedir. Ürün bazlı piramit satış sistemleri ise kazancın temelini ürün satışına dayanmadığı ancak görünürde bir ürün satışının bulunduğu satış sistemlerini ifade etmektedir. Her iki sistemin kazanç kaynağının temelini yeni katılımcıların sisteme girerken ödedikleri başlangıç bedeli oluşturmaktadır. Bu nedenle bir sistemin yasal olup olmadığının tespitinde, sistemde ürünün bulunup bulunmamasından ziyade kazanç kaynağının temelini ürün satışının oluşturup oluşturmadığı incelenmelidir.

Piramit satış sözleşmeleri, sistemin temelini teşkil eden amaç, elde edilen gelirin hukuki niteliği, sistemden ayrılma hakkı ile sözleşmenin kurulması ve devamının gerektirdiği şartlar bakımından yasal olarak faaliyet gösteren network marketing sisteminden ayrılmaktadır. İki sistem arasındaki farklılıklar temel olarak İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25 hükmündeki ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkelere uygun sistemler yasal olarak nitelendirilirken ilkelere uygun olmayan sistemler yasal olmayan piramit satış sistemi olarak nitelendirilebilecektir.

Piramit satış sistemlerinin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesi açık kanun hükmü ile yasaklanmıştır. Bu yasağa aykırı olacak şekilde kurulan piramit satış sözleşmeleri niteliği itibariyle hukuka aykırıdır ve kesin hükümsüzlük yaptırımına tabidir. Kesin hükümsüzlük yaptırımına tabi sözleşmelerin hukuki anlamda hüküm ve sonuç doğurabilmesi ise mümkün değildir. Buna göre piramit satış sözleşmeleri baştan itibaren geçersiz sayılmakta zaman geçse dahi geçerlilik kazanamamaktadır. Bir piramit satış sisteminin kurulmasına, yayılmasına veya tavsiye edilmesine ilişkin yapılan sözleşmeler baştan itibaren geçersizdir, zamanla geçerlilik kazanması da mümkün değildir. Bu nedenle, taraflar bakımından yerine

getirilmesi gereken bir edim yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Piramit satış sistemlerinde bir tarafın diğer taraftan edimini yerine getirmesini istediğinde, edim yükümlülüğünü yerine getirmesi istenen taraf, itiraz niteliğindeki kesin hükümsüzlüğü ileri sürme hakkına sahiptir. Ancak geçersizliğin ileri sürülmesinden önce edimini ifa etmiş olan tarafın yerine getirmiş olduğu edimi geri alıp alamayacağı, geri alması mümkün ise hangi kanun hükmüne dayalı olarak geri alacağı uygulamadaki sorunların çözümü bakımından büyük önem arz etmektedir. Nitekim bir piramit satış sisteminde katılımcı olabilmek için bir para veya malvarlığının ortaya konması gerekmektedir. Burada sözleşmenin geçersizliği ileri sürülmeden önce katılımcı tarafından para veya malvarlığı koyma edimi yerine getirilmiştir. Bu durumda kural olarak, ifa edilen edimler sebepsiz zenginleşme veya istihkak davası ile geri istenebilecektir. Ancak TBK m. 81 hükmü, hukuka ve ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleştirilmesi amacıyla verilen şeyin geri istenemeyeceğini ifade etmiştir. Piramit satış sistemlerinin kurulmasının, yayılmasının ve tavsiye edilmesinin hukuka aykırı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu hükmün piramit satış sistemleri bakımından uygulanıp uygulanmayacağının değerlendirilmesi gerekmektedir. TKHK m. 80 hükmü piramit satış sistemlerine ilişkin yapılan düzenleme ile bu tarz sistemlerin önüne geçmek suretiyle tüketici mağduriyetlerinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Sistemin hukuka aykırı olduğundan bahisle verilen şeyin geri alınamayacağının kabulü, tüketicinin korunması amacına aykırı bir sonuç doğurmakta, bu durum da hükmün düzenlenme amacına uygun düşmeyen bir sonucun doğmasına neden olmaktadır. TBK m. 81 hükmü ikinci cümlesi, hukuka ve ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleştirilmesi amacıyla verilen şeyin geri istenemeyeceğini ifade etmiş ve fakat açılan davada hâkimin bu şeyin devlete mal edilmesine karar verebileceğini düzenlenmiştir. Piramit satış sözleşmeleri bakımından katılımcıların sisteme üye olabilmek için ödedikleri başlangıç bedelinin devlete mal edilmesine karar verilmesi durumunda da tüketicilerin korunmasını esas alan hükmün düzenlenme amacına aykırı bir netice elde edilmiş olacaktır. Bu nedenle bir piramit satış sisteminin kurulması, yayılması ve tavsiye edilmesine yönelik olarak kurulan sözleşme neticesinde yerine getirilen edimlerin taşınmaz olması durumunda istihkak davası yolu ile taşınır olması durumunda ise sebepsiz zenginleşme davası ile geri alınabilmesi mümkün olmalıdır. Kanımızca, piramit satış

sözleşmelerinin hukuka aykırılığına ilişkin bir sorun ile karşılaşan hâkim, katılımcı tarafından yerine getirilen edimleri istihkak davası veya sebepsiz zenginleşme davası yolu ile katılımcılara geri vermelidir.

Piramit satış sistemleri çok sayıda kişinin kazanç kaybetmesine bağlı olarak az sayıda kişinin yüksek kazançlar elde ettiği, yasal olmayan bir sistemidir. Bu nedenle piramit satış sistemi olduğuna ilişkin şüpheler bulunan sistemlerin ilgili otoriteler tarafından tespit edilmesi, mağduriyetlerin engellenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. TKHK, piramit satış sistemleri ile ilgili incelemeleri yapma ve varsa elektronik sistemin ülkemizde durdurulması dâhil ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği içinde gerekli önlemleri alma yetkisini Ticaret Bakanlığı'na tanımıştır. Bu yetkiye uygun olarak bakanlık, piramit satış olduğuna ilişkin şüpheler bulunan sistemlerle ilgili gerekli incelemeleri yapma ve eğer elektronik bir sistem mevcut ise bunun durdurulması dahil gerekli önlemleri alma yetkisini haizdir. Ayrıca, bakanlık bir sistemin piramit satış olup olmadığına ilişkin belirlemeyi yaparken İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25 hükmünde düzenlenen temel ilkelerden yararlanmaktadır. Uygulamada da bu yetkilerin etkili bir şekilde kullanıldığı, zaman içerisinde ortaya çıkan piramit satış sistemlere ilişkin verilen yapılan incelemelerden ve alınan önlemlerden görülmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ile birlikte, piramit satış sistemlerinin de çoğunlukla elektronik sistemler üzerinden faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Elektronik ortamda kurulan bir piramit satış sistemi, daha fazla kişiye çok daha kısa sürede ulaşabilme imkânına sahip olduğundan, bu sistemlere ilişkin incelemeler mağduriyetlerin engellenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, bir piramit satış sistemi olduğuna ilişkin emareler bulunan sistemlerin, elektronik olup olmadığı göz önünde bulundurulmaksızın, derhal inceleme altına alınarak sistemin daha fazla yayılmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması mağduriyetlerin engellenmesi bakımından önemlidir.

Kanun koyucu, yasal olmayan piramit satış sistemlerinin kurulmasını açıkça yasaklamıştır. TKHK ceza hükümleri başlıklı m. 77/XVII hükmünde de, bu yasağa aykırılığın yaptırımını düzenlenmiştir. Piramit satış sistemi yasağına aykırı olarak, piramit satış sistemini başlatan, düzenleyen, tavsiye eden kimseler hakkında Türk Ceza Kanunu ilgili hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere,

Türk Ceza Kanunu'na genel bir yollama yapılmış ancak piramit satış yasağına aykırılığın hangi suçu oluşturduğunu ve cezasının ne olduğunu açık bir şekilde belirtmemiştir. Yargıtay uygulamasında ve doktrinde, piramit satış sistemi yasağına aykırılık halinde Türk Ceza Kanunu m. 157–158 maddeleriyle düzenlenen dolandırıcılık hükümlerinin uygulanacağı kabul edilmektedir. 6502 sayılı TKHK kabulünden önce de bir piramit satış sisteminin söz konusu olması halinde dolandırıcılık suçuna ilişkin bir değerlendirme yapılmaktaydı. Ancak bir fiilin dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilebilmesi için bu suça ilişkin tüm unsurların suç teşkil eden fiilde bulunması gerekmektedir. Bir fiilin dolandırıcılık suçu oluşturabilmesi için bir hileli davranış, bu hileli davranış neticesinde mağdurun aldatılması, en nihayetinde de mağdurun zararına failin yararına bir sonucun doğmuş olması gerekmektedir. Piramit satış sözleşmeleri yasağına aykırılığın dolandırıcılık suçunu oluşturduğunun kabulü için dolandırıcılık suçuna ilişkin tüm unsurların sağlanmış olması gerekmektedir. Piramit satış sözleşmeleri, bir para veya malvarlığı koymak karşılığında sisteme üye olan katılımcıların yeni katılımcıları sisteme dahil etmeleri karşılığında malvarlığı kazancı olanağı ümidi veren, gerçekçi olmayan ve gerçekleşmesi güç bir kazanç beklentisi sistemi olarak ifade edilmiştir. Burada katılımcılar, büyük kazançlar elde edecekleri vaadi ile kendilerinin zararına piramidin üstünde yer alanların yararına olarak bir para veya malvarlığı ortaya koymaktadır. Ancak sistem, katılımcıları yanıltmak suretiyle bu gerçekçi olmayan ve gerçekleşmesi çok güç olan kazanç vaadini elde edebilecekleri ifade ederek kişilerin sisteme üye olmasını sağlamaktadır. Görüldüğü üzere, piramit satış sözleşmeleri bakımından Türk Ceza Kanunu'na yapılan atfın dolandırıcılık suçuna karşılık geldiği söylenebilecektir. Ancak uygulamada bazı durumlarda, hile unsuru bulunmadığından bahisle dolandırıcılık hükümlerinin uygulanması söz konusu olmamaktadır. Bu durumda, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da başka bir düzenleme de bulunmadığından bu tarz sistemleri kuranların cezalandırılamaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Kanımızca, belirtilen nedenlerden dolayı piramit satış sistemlerine ilişkin özel bir ceza hükmünün düzenlenmesi gerekmektedir. Nitekim bakanlık da piramit satış sözleşmesi yasağına aykırılık halinde uygulanacak yaptırımın TKHK kapsamında düzenleneceğini ifade etmiştir. Bu durumda, piramit satış sistemi yasağına aykırı hareket edenlerin fiilleri dolandırıcılık suçunu oluşturuyorsa

dolandırıcılık hükümlerinin uygulama alanı bulması gerekmektedir. Bir piramit satış sözleşmesi mevcut fakat dolandırıcılık suçunu oluşturabilecek nitelikte bir fiil olmaması durumunda, TKHK kapsamında düzenlenecek hükmün uygulanacağı ifade edilmiştir. TKHK m. 77/XVII hükmü ile düzenlenen ceza, piramit satış sistemleri yasağına aykırılık halinde uygulama alanı bulacak olan cezai yaptırımını ifade etmektedir. Bu cezai yaptırımın yanı sıra TKHK m. 77/XVIII hükmü ile düzenlenen genel bir idari ihlal normu bulunmaktadır. Bu idari ihlal normu, 6502 sayılı Kanunun getirdiği yükümlülükler ile bakanlıkça çıkarılan yönetmelik ve tebliğle belirlenen tedbirlere uymayanlar hakkında uygulama alanı bulmaktadır. Piramit satış sistemleri TKHK m. 80 hükmü ile doğrudan, İş Yeri Dışında Kurulan Sözleşmeler Yönetmeliği m. 25 hükmü ile dolaylı olarak düzenlendiğinden TKHK m. 77/XVIII hükmünde belirtilen genel idari ihlal normu bu sistemler bakımından da uygulama alanı bulacaktır. Ayrıca piramit satış sistemleri düzenlemesine aykırılık nedeniyle verilen para cezalarına karşı İdari Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre idari yargı yoluna başvurulabilir (TKHK m. 78/II). Bu cezalara karşı tüketici mahkemesi veya tüketici hakem heyetine başvuru söz konusu değildir.

TKHK hükümlerine aykırılık nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde tüketici hakem heyeti (TKHK m. 66–72) ve tüketici mahkemeleri (TKHK m. 73) görevli ve yetkili merciler olarak belirlenmiştir. Piramit satış sözleşmelerinin de TKHK kapsamında düzenlendiği göz önünde bulundurulduğunda, piramit satışlara ilişkin aykırılıkların çözümünde kanunda belirli parasal sınırlar altındaki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyeti, kanunda belirli parasal sınırlar altındaki uyuşmazlıklar için tüketici mahkemeleri görevli ve yetkili merciler olarak belirlenmiştir.

Piramit satış sistemleri ilk ortaya çıktığı andan itibaren çok sayıda kişinin mağduriyetine neden olan, yasal olmayan bir sistemi ifade etmektedir. Bu sistem, farklı zamanlarda farklı yöntemler kullanmak suretiyle ortaya çıktığından sistemin tespit edilebilmesi ve ilgili yaptırımların uygulanabilmesi sistemden doğan mağduriyetlerin engellenmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte son dönemlerde yaygınlaşan elektronik ortamda kurulan piramit satış sistemlerinin tespiti ve buna ilişkin yaptırımların uygulanması aşamasında ilgili mercilerin büyük sorumluluğu bulunmaktadır. Ayrıca tüketicilerin de bir sistemin

piramit satış sistemi olarak değerdendirilip değerdendirilemeyeceğine ilişkin belirli kıstaslar konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Buna ilişkin düzenlemeler ilgili merciiler tarafından yerine getirilmelidir.



KAYNAKÇA

Aksoy, Mehmet Ali. “2005/29/AT Haksız Ticari Uygulamalar Direktifinde Düzenlenen Haksız Rekabet Halleri Ve Uygulama Örnekleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 73, Sayı: 1, 2015, ss. 279–318.

Antalya, Gökhan. **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Antalya, O. Gökhan ve Murat Topuz, **Medeni Hukuk**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2015.

Aral, Fahrettin ve Hasan Ayrancı. **Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri**, 11. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.

Arslan, İ. Yılmaz. **Tüketici Hukuku**, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2014.

Arslan, İ. Yılmaz. **Tüketici Hukuku**, 3. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2016. (Arslan, 2016)

Aydoğdu, Murat. ‘6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un Getirdiği Yeniliklere Genel Bakış Sözleşmeye Aykırılık, Ayıplı İfa Kavramlarına Getirdiği Farklı Yaklaşım ve Bu Konudaki Önerilerimiz’, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, (Basım Yılı: 2014), ss. 1–62. (Aydoğdu, Ayıplı İfa)

Aydoğdu, Murat. **Tüketici Hukuku Dersleri**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015. (Aydoğdu, Tüketici Hukuku)

Aydoğdu, Murat. **Tüketici Kılavuzu- Hukuk Rehberi**, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2014. (Aydoğdu, Hukuk Rehberi)

Ayvaz, Sema Taşpınar. “Tüketici Hakem Heyetlerinin İşleyişi ve Sorunlar”, **Tüketici Hukuku Konferansı**, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 5–6 Aralık 2015, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2016. ss. 283–306.

Balaman, Semiha Önder. **Milletlerarası Özel Hukukta Elektronik Sözleşmeler**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2016.

Barlas, Nami. “Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri”, **Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu’na 65. Yaş Günü Armağanı**, İstanbul, 2001, ss. 807–828.

Başpınar, Veysel. “6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’na İlişkin Şekli Yönden Genel Değerlendirme”, **6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Sempozyumu**, Ankara Barosu, 12–13 Mayıs, ss. 3–13.

Bilen, Mesut. **Türk Ceza Hukukunda Dolandırıcılık Suçu**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 2012.

Black, Douglas. **Pyramid Power: Network Marketing Leaders Accounts Of Professional Development And Success**, (Unpublished Doctoral Dissertation), Department Of Adult Education, Community Development, And Counselling Psychology Ontario Institute For Studies In Education Of The University Of Toronto, Kanada, 1999.

Bloch, Brian. “Multilevel Marketing. What’s The Catch?”, **Journal Of Consumer Marketing**, Cilt: 13, Sayı: 4, ss. 18–26.

Budak, Ali Cem. “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’a Göre Tüketici Hakem Heyetleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16, Özel Sayı, 2014(Basım Yılı 2014), ss. 77–103.

Carvajal, Na, Hunter Monroe, Catherine Pattilio and Brian Wynter. **IMF Working Paper: Ponzi Schemes in Caribbean**, International Monetary Fund, E- Kitap, April, 2009.

Cava, Anita, René Sacasas and Larry A. DiMatteo. “Multilevel Marketing and Antifraud Statutes: Legal Enterprises or Pyramid Scheme”, **Journal of the Academy of Marketing Science**, Cilt: 25, Sayı:2, March 1997, ss. 176–177.

Celal Göle, “AET ve Tüketicinin Korunması”, **AÜSBFD**, , Cilt: 34, Sayı: 1, 1979, ss. 175–191.

Ceylan, Ebru. **6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Getirdiği Düzenlemeler**, Leges Yayınları, İstanbul, Şubat 2015.

Christensen, Mary, Wayne Christensen. **Bir Network Marketing Süperstarı Olun: Hayal Edebileceğinizden Çok Para Kazanmanız İçin İhtiyacınız Olan Tek Kitap**, çev. Celal Yağcı, Beyaz Yayınları, İstanbul, Ocak 2016.

Constantin, Christinel. “Multilevel Marketing- A Tool Of Relationship Marketing”, **Bulletin Of The Transilvania University Of Braşov**, Cilt: 2 (51), 2009, ss. 31–36.

Coughlan, Anne T., Kent Grayson, “Network Marketing Organizations: Compensation Plans, Retail Network Growth, And Profitability”, **International Journal of Research Marketing**, Cilt: 15, 1998, ss. 401–426.

Croft, Robin, Lindsay Cutts and Patricia Mould, ‘ Shifting the Risk: ‘Buyback’ Protection in network Marketing Schemes’, **Journal of Consumer Policy**, June 2000, Cilt: 23, Sayı:2, ss 177–191.

Çabri, Sezer. **6502 Sayılı Kanun’a Göre Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Çakmak, Ali Çağlar. **Doğrudan Satış Ve Şebeke Yoluyla Pazarlama Sistemi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2011.

Çelik, Nuri, Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat. **İş Hukuku Dersleri**, Beta Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2015.

Demirel, Hakkı. “Kartopu Satışlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2, 1956, ss. 142–151.

Deryal, Yahya ve Yakup Korkmaz. **Yeni Tüketici Hukuku Ders Kitabı**, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.

Dönmezer, Sulhi. **Kişilere ve Mallara Karşı Cürümler**, 16. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

Erdinç, Burcu. “İdari Yaptırımların Kavramsal Çerçevesi ve Cezai Yaptırımlarla Karşılaştırılması”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2012, Sayı: 2, ss. 239–276.

Eren, Fikret. **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017. (Eren, Borçlar Genel)

Eren, Fikret. **Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014. (Eren, Borçlar Özel)

Gençcan, Ömer Uğur. **4721 sayılı Türk Medeni Kanunu Yorumu**, Cilt: 1, Ankara, 2015.

Gregor, Bogdan. “Multi Level Marketing As a Business Model”, **Marketing Of Scientific and Research Organization**, Sayı: 1(7), 2013, ss. 3–18.

Güçlü, Yaşar. **İdari Para Cezaları ve Diğer İdari Yaptırımlar**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010.

Gümgüm, Behice Bengi. **Elektronik Sözleşmelerin Tüketicilerin Korunması Açısından Değerlendirilmesi**, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Gümüş, Mustafa Alper. **6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkından Kanun Şerhi**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2014. (Gümüş,Tüketici)

Gümüş, Mustafa Alper. **Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, Cilt II, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012. (Gümüş, Borçlar Özel)

Günay, Cevdet İlhan. **İş Kanunu Şerhi**, Cilt: 1, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.

Hakeri, Hakan. “Zincirleme Piramitsel Oyunlar Düzenleme Suçu”, **Yargıtay Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 1–2, Ocak-Nisan 2001, ss. 137–172.

Hatemi, Hüseyin ve Emre Gökyayla. **Borçlar hukuku Genel Bölüm**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011.

Hatemi, Hüseyin. **Hukuka ve Ahlaka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları**, İstanbul, 1976.

Işık, Pervin. **Çok Katlı Pazarlama Sistemi Ve Uygulamaları: Türkiye Avon Firması Örneği**, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

İlhan, Cengiz. **TBB Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerh**, Ankara, Temmuz 2006.

Kara, İlhan. “Tüketici Mahkemelerinin İşleyişi ve Yaşanan Güncel Sorunlar”, **Tüketici Hukuku Konferansı**, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 5-6 Aralık 2015, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2016, ss. 307–319. (Kara, Tüketici Mahkemeleri)

Kara, İlhan. Tüketici Hukuku, Engin Yayınevi, Ankara, Mart 2015.

Kara, Mehmet, Behiye Çiçek, “Çok Katlı Pazarlama Sistemi ve Uygulaması: Yozgat İli Tupperware Firması Örneği”, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2016, ss. 50–62.

Karakocalı, Ahmet ve Ali Suphi Kurşun. **Tüketici Hukuku**, Aristo yayınevi, İstanbul, 2015.

Koca, Mahmut ve İlhan Üzülmöz. **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 13. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, Eylül 2016.

Koehn, Darly. “Ethical Issues Connected with Multi-Level Marketing Schemes”, **Journal of Business Ethics**, Jan. 2001, 29, ½, ss. 153–160.

Kotler, Philip, Veronica Wong, John Saunders and Gary Armstrong. **Principles of Marketing**, Pearson Education, England, 2005.

Maviş, Volkan. ‘Dolandırıcılık Suçunun Hile Unsuruna İlişkin Sorunlar’, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı**, C: 1, Yıl:2015, ss. 597–626.

Muncy, James A. “Ethical Issues in Multilevel Marketing: Is It a Legitimate Business or Just Another Pyramid Scheme”, **Marketing Education Review**, Cilt: 14, Sayı: 3 (Fall 2004), ss. 47–53.

Nat, Peter J Vander ve William W Keep, ‘Marketing Fraud: An Approach For Differentiating Multilevel Marketing From Pyramid Schemes’, **Journal of Public Policy & Marketing**, Cilt: 21, Sayı: 1, ss. 139–151. (Nat and Keep, Marketing Fraud)

Nat, Peter J. Vander ve William W. Keep. “Multilevel Marketing and Pyramid Schemes in The United States An Historical Analysis”, **Journal of Historical**

Research in Marketing, Cilt: 6, Sayı: 2, 2014, ss. 188–210. (Keep and Nat, An Historical Analysis)

Nomer, Haluk N. **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 11. Baskı, İstanbul, Şubat 2012.

Oğuzman, Kemal ve Nami Barlas. **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt 1, 9. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011. (Oğuzman ve Barlas, Borçlar)

Oğuzman, Kemal ve Nami Barlas. **Medeni Hukuk**, 18. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012. (Oğuzman ve Barlas, Medeni)

Oğuzman, Kemal ve Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt: 1, 9. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011.

Oğuzman, Kemal ve Turgut Öz. **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt : 1, İstanbul, 2011.

Oktay, Saibe. “İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu Ve Boşlukların Doldurulması”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:55, Sayı:1-2, ss. 264–296.

Ozanoğlu, Hasan Seçkin. “Tüketici Sözleşmeleri Kavramı (Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Maddi Anlamda Uygulama Alanı)”, **AÜHFD**, Cilt: 50, Sayı: 1, ss. 55–90.

Önüt, Lale Burcu. **Avrupa Birliği Hukuku’nun Üye Devletlerde Uygulanması**, Ankara, Eylül 2017.

Özbek, Veli Özer, Koray Doğan, Pınar Bacaksız ve İlker Tepe. **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Seçkin Yayınları, Ankara, Eylül 2017.

Özel, Çağlar. **Tüketicinin Korunması Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

Pareja, Sergio. “Sales Gone Wild: Will The FTC’s Bussiness Opportunity Rule Put An End To Pyramid Marketing Schemes?”, **Mcgeorge Law Review**, Cilt:39, Sayı: 83, 2008, ss. 84–130.

Pırnar, İge. **Doğrudan Pazarlama**, 5. Baskı, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2010.

Pozza, Clarence L., Jr. Thomas R. Cox ve Robert J. Morad. “A Review of Recent Investor Issues In The Madoff, Stanford and Forte Ponzi Scheme Cases”, **Journal Of Business & Securities Law**, Cilt: 10, Spring 2010, ss. 114–130.

Rani, Radha, Narender Kumar, “Multilevel Marketing Versus Pyramid Schemes”, **International Monthly Refereed Journal of Research In Management & Tecnology**, Cilt: II, December 2013, ss. 40–46.

Sağlam, İpek. **Elektronik Sözleşmeler: İnternet, Elektronik Ticaret Ve Elektronik Sözleşmeler**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Savaş, Abdurrahman. **Network Marketing Sözleşmesi**, Der Yayınları, İstanbul, 2016.

Selçuk, Sami. **Dolandırıcılık Cürmünün Kimi Suçlardan Ayrımı ve Çeklerle İlgili Suçlar**, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1986.

Sirmen, Lale. “Tüketici Hukukunun Amacı ve Özellikleri”, **Prof. Dr. Aydın Zevkilere Armağan**, İzmir, 2013, ss. 2465–2475.

Sparks, John R and Joseph A Schenk. “Explaining the Effects of Transformational Leadership: An İnvestigation of The Effects of High-Order Motives in Multilevel

Marketing Organizations”, **Journal Of Organizational Behavior**, Cilt: 22, Sayı: 8, 2001, ss. 849–869.

Sütçü, Selin Sert. “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 80 Hükmüne Göre Piramit Satışlar”, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı**, Cilt: 22, Sayı:3, 2016, ss. 2505–2519. (Sütçü, Armağan)

Sütçü, Selin Sert. **6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Hükümlerine Göre Tüketicinin Cayma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016. (Sütçü, Cayma Hakkı)

Süzek, Sarper. **İş Hukuku**, 14. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, Eylül 2017.

Tamer İnal, **Tüketici Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara, Temmuz 2014.

Tandoğan, Haluk. **Tüketicileri Korunması Ve Sözleşme Özgürlüğünün Bu Açıdan Sınırlanması**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977.

Taşoğlu, Nihal Paşalı. “Çok Katlı Pazarlama Şirketleri İle Piramit Şema Organizasyonlarının Yapısal Farklılıkları Üzerine Bir İnceleme”, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2(1), 2008, ss. 25–39.

Taşoğlu, Nihal Paşalı. **Çok Katlı Pazarlama**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2012. (Taşoğlu, ÇKP)

Tekbaş, Erdinç. **Çok Katmanlı Pazarlama Sistemleri: Herbalife Örneği**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, **Tekinay Borçlar Hukuku**, 7. Bası, İstanbul, 1993.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem ve R. Murat Önok. **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, Ekim 2016.

Tümerkan, Somay. **Dolandırıcılık Suçu**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1987.

Ünal, Şeref. **Avrupa Birliği Hukuku'na Giriş**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

Walsh, James. “ How Ponzi Schemes, Pyramid Frauds Work and Why They Are More Common Than Ever”, **Consumers' Research Magazine**, Vol: 82i Issue: 6, pp. 10- 14.

Yavuz, Cevdet. **Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, Beta Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2014.

Yavuz, Nihat. **Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi**, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010.

Zevkliler, Aydın ve Çağlar Özel, **Tüketicinin Korunması Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

Zevkliler, Aydın ve K. Emre Gökyayla. **Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri**, 16. Bası, Ankara, 2016.

Zevkliler, Aydın, Şeref Ertaş, Ayşe Havutçu ve Damla Gürpınar. **Medeni Hukuk Temel Bilgiler**, Ankara, 2015.

Zevkliler, Aydın. “Türkiye’de Tüketici Sorularının Özel bir Yasa İle Düzenlenmesi”, **Banka ve Tüketici Hukuku Sorunları Sempozyumu**, Türk- İsviçre Hukuk Günleri, 12 Levha, İstanbul, Nisan 2010. (Zevkliler, Sempozyum Kitabı)

“15 U.S.Code § 45- Unfair Methods of Competition Unlawful; Prevention By Commission (a)”, Cornell Law School, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/45> , (21.01.2018).

“1973 No. 1740 The Pyramid Selling Scheme Regulations 1973” **Statutory Instruments Fair Trading,** 1973, http://www.legislation.gov.uk/ukxi/1973/1740/pdfs/ukxi_19731740_en.pdf , (20.02.2018).

“1973 No. 1740 The Pyramid Selling Scheme Regulations 1973” **Statutory Instruments Fair Trading,** 1973, http://www.legislation.gov.uk/ukxi/1973/1740/pdfs/ukxi_19731740_en.pdf , (20.02.2018).

“April 8, 1998, FTC v. Futurenet, Inc., et al.”, **Federal Trade Commission,** <https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/1998/04/futurenet.pdf> , (20.01.2018).

“Beware of Pyramid Schemes Posing as Multi-Level Marketing Programs”, 01.10.2013, https://www.sec.gov/oiea/investor-alerts-bulletins/investor-alerts-ia_pyramidhtm.html , (20.01.2018).

“Code of Ethics”, **Direct Selling Association,** 03.06.2017, https://www.dsa.org/docs/default-source/Code-of-Ethics/dsa_coereport_june2017.pdf?sfvrsn=2 , (21.01.2018). (Code of Ethics)

“Cunningham v. Brown, 265 U.S. 1 (1924) 265 U.S. 1” 28.04.1924, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/265/1/case.html>, (22.01.2018).

“Çiftlik Bank Hakkında Basın Duyurusu”, **T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı,** 01.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-basin-duyurusu> , (23.03.2018).

“Çiftlik Bank Hakkında Duyuru”, **T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı**, 08.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-duyuru> , (09.03.2018).

“Çiftlik Bank Hakkında Duyuru”, **T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı**, 08.03.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/ciftlik-bank-hakkinda-duyuru> , (23.03.2018).

“Çiftlik Bank Reklamlarına Durdurma”, **DHA**, 05.01.2018, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/ciftlik-bank-reklamlarina-durdurma,YVSOTx0QPUSErn9amLyW3Q> , (23.03.2018).

“Çiftlik Bank’ın Tarım Bakanlığı İle Ne Bir İlgisi Var, Ne Verdiği Bir Hibe Var”, **T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı**, 18.03.2018, <https://www.tarim.gov.tr/Haber/1365/%E2%80%8Bciftlik-bankin-tarim-bakanligi-ile-ne-bir-ilgisi-va> , (20.03.2018).

“EU-Reports of Cases, Judgment of the Court (Second Chamber)”, 3 April 2014, p. 6, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62012CJ0515&from=EN> , (11.01.2018).

“European Comission, Comission Staff Working Document, Guidance On The Implementation/Application Of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices”, **European Commission**, Brussels, 25.5.2016, pp. 1-158, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016SC0163&from=EN> , (10.01.2018).

“Fast Answers Ponzi Schemes”, **U.S. Securities and Exchange Commission- SEC**, 09.10.2013, <https://www.sec.gov/fast-answers/answersponzihtm.html#PonziWhatIs>, (22.01.2018).

“Federal Law on Unfair Competition”,
<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ch/ch016en.pdf>, 19.10.1986,
(02.10.2018).

“Federal trade Commission Act Section 5: Unfair or Deceptive Acts or Practices”,
Consumer Compliance Handbook (12/16),
<https://www.federalreserve.gov/boarddocs/supmanual/cch/ftca.pdf> , (20.10.2018).

“FTC v. Fortune Hi-Tech Marketing, Inc, (2013), No. 13-cv-123-KSF-REW (E.D. KY)”,
United States District Court,
<https://www.ftc.gov/system/files/documents/cases/140513fortunehitechstip.pdf> ,
(14.01.2018).

“FTC v. Trek Alliance, Inc (2002), CV-02-9270 DSF (AJWx) (C.D. California, Nov. 27)”,
27.10.2002,
<https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/2005/12/051215stipvon0123096.pdf> , (20.01.2018).

“Karios Planet Hakkında Basın Açıklaması”, **T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı**,
15.07.2016, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/kairos-planet-hakkinda-basin-aciklamasi> , (09.03.2018).

“Ninth Circuit, nos. 94–16577 and 94/16478, Webster v. Omnitrition
“North Carolina General Statutes § Pyramid and Chain Schemes Prohibited”, Justia
U.S. Law, <https://law.justia.com/codes/north-carolina/2016/chapter-14/article-37/section-14-291.2/> , (21.01.2018).

“November 18, 1975, 86 FTC, p. 1106et (1975)”, Federal Trade Commission,
https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-86/ftc_volume_decision_86_july_-_december_1975pages_1106-1202.pdf ,
(14.01.2018).

“Sanal Çiftlik Oyunları Hakkında Basın Duyurusu”, **T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı**, 29.11.2017, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/sanal-ciftlik-oyunlari-hakkinda-basin-duyurusu> , (09.03.2018).

“Sanayi ve Ticaret Bakanlığından Saadet Zinciri Uyarısı”, Marbleport, 10.01.2011, <http://www.marbleport.com/guncelhaberler/2652/sanayi-ve-ticaret-bakanligindan-saadet-zinciri-uyarisi> , (12.12.2017).

“The Association”, **Direct Selling Association**, <https://www.dsa.org/about/association> , (20.10.2018).

“The Differance Between Legitimate Direct Selling Companies and İllegal Pyramid Schemes”, **Direct Selling Association**, <https://www.dsa.org/docs/default-source/ethics/legitimatecompanies.pdf?sfvrsn=2> , (21.01.2018). (Illegal Pyramid Schemes)

“The Risks of Multi-level Marketing”, **Schweizweische Eidgenossenschaft (Swiss Confederation)**, 17.08.2018, <https://www.kmu.admin.ch/kmu/en/home/concrete-know-how/setting-up-sme/starting-business/first-step/business-idea/multi-level-marketing.html> , (02.10.2018).

“The Unfair Commercial Practices Directive, Questions And Answers”, **European Commission Press Release Database**, Brussels, 12.12.2007, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-572_en.htm?locale=EN , (20.01.2018).

“Türkiye’nin Bugünkü manada İlk Standartı”, **TSE**, <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=547&ParentID=80>, (12.12.2017).

“U.S. Code”, Cornell Law School, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text> , (20.10.2018).

“Yönetmelikler”, **Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü**, 02.10.2013, <http://tuketici.gtb.gov.tr/mevzuat/yonetmelik> , (19.01.2018).

Federal Trade Commission, May 8, 1979, 93 FTC, p. 618 (1979) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-93/ftc_volume_decision_93_january_-_june_1979pages_618-738.pdf , (14.01.2018).

Federal Trade Commission, November 18, 1975, 86 FTC, p. 1106et (1975) https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/commission_decision_volumes/volume-86/ftc_volume_decision_86_july_-_december_1975pages_1106-1202.pdf , (14.01.2018).

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/41/pdfs/ukpga_19730041_en.pdf , (FTA 1973), (22.01.2018).

<http://www.legislation.gov.uk/uksi/1989/2195/contents/made> , (FTA 1989), (20.02.2018).

<http://www.legislation.gov.uk/uksi/1990/150/contents/made> , (FTA 1990), (20.02.2018).

<https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/cases/1998/04/futurenet.pdf> , (20.01.2018).

<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/78j> , (20.10.2018)

https://www.ncleg.net/EnactedLegislation/Statutes/PDF/BySection/Chapter_14/GS_14-291.2.pdf , (20.10.2018).

International, Inc., 79 F.3d 776 (1996)”, United States Court of Appeals, http://www.mlmlegal.com/legal-cases/Webster_v_Omnitrition79F3d776-1996.php , (20.01.2018).

NC GEN ST §14-291.2. <https://law.justia.com/codes/north-carolina/2016/chapter-14/article-37/section-14-291.2/> , (21.01.2018).

NC GEN ST §14–291.2.(a)

NC GEN ST §14–291.2.(b)

https://www.ncleg.net/EnactedLegislation/Statutes/PDF/BySection/Chapter_14/GS_14-291.2.pdf , (20.10.2018).

NC GEN ST §14–291.2.(d)

https://www.ncleg.net/EnactedLegislation/Statutes/PDF/BySection/Chapter_14/GS_14-291.2.pdf , (20.10.2018).

U.S. Code- Title 18- Part I- Chapter 96, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1962> , (20.10.2018).

U.S. SEC. “Beware of Pyramid Schemes Posing as Multi-Level Marketing Programs”, **U.S. Securities and Exchange Commission**, 01.10.2013, https://www.sec.gov/oiea/investor-alerts-bulletins/investor-alerts-ia_pyramidhtm.html , (20.10.2018).

“30 Bin Kişiyi Dolandıran Saadet Zinciri Şebekesi Çökertildi”, **Hürriyet**, 26.05.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/30-bin-kisiyi-dolandiran-saadet-zinciri-sebekesi-cokertildi-17879955> , (09.03.2018).

“Dolandırıcılık Zincirinin Son Halkası. Çiftlik Bank (Mehmet Aydın Kimdir?)”, **İHA**, 16.03.2018, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/dolandiricilik-zincirinin-son-halkasi-ciftlik-bank-mehmet-aydin-kimdir,NaxTaRPQC0WdIOCXjKtxXA> , (20.03.2018).

“Saadet zinciri ile vurdu krallar gibi yaşıyor”, **Hürriyet**, 20.01.1998
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/saadet-zinciriyle-vurdu-krallar-gibi-yasiyor-39003199> , (30.12.2017).

AA, ‘Bakanlık, Çiftlik Bank Benzeri Şirketler İçin Düğmeye Bastı! Listede 65 Şirket Var’, **Hürriyet**, 22.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-ciftlik-bank-benzeri-sirketler-icin-dugmeye-basti-listede-65-sirket-var-40780573> , (23.03.2018).

AA, “Bakanlık, Çiftlik Bank Benzeri Şirketler İçin Düğmeye Bastı! Listede 65 Şirket Var”, **Hürriyet**, 22.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-ciftlik-bank-benzeri-sirketler-icin-dugmeye-basti-listede-65-sirket-var-40780573> , (23.03.2018).

AA, “Bakanlık, Çiftlik Bank Benzeri Şirketler İçin Düğmeye Bastı! Listede 65 Şirket Var”, **Hürriyet**, 22.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-ciftlik-bank-benzeri-sirketler-icin-dugmeye-basti-listede-65-sirket-var-40780573> , (23.03.2018).

Ateş, Hazal. “11 Çiftlik Bank’a bakanlık el koydu”, **Sabah**, 19.01.2018, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/01/19/11-ciftlik-banka-bakanlik-el-koydu> , (20.01.2018).

Boyacıoğlu, Hacer. “Gümrük Bakanlığı 11 Saadet Zinciri Firması Hakkında Soruşturma Açtı”, **Sabah**, 18.01.2018 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/gumruk-bakanligi-11-saadet-zinciri-firmasi-hakkinda-sorusturma-acti-40713909> , (19.01.2018).

Can, Metin. “Saadet Zinciri İddiaya Girdi”, **Sabah**, 29.08.2018, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/08/29/saadet-zinciri-iddaaya-girdi> , (02.10.2018).

Conway, Lorraine. “Pyramid Selling and Similar Trading Schemes Research Paper 96/20”, **House of Commons Library**, 31.01.1996, <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/RP96-20/RP96-20.pdf> , (20.02.2018).

Failla, Don. **The 45-Second Presentation That Will Change Your Life**, Volkson Book, EU, 2014, https://www.45second.com/files/The_45_Second_Presentation_First_4_Chapters.pdf , (20.02.2018).

Gökçe, Dinçer. “100 milyon liralık ‘titan’ çöktü”, **Hürriyet**, 18.06.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/100-milyon-liralik-titan-coktu-40870041> , (02.10.2018).

Gökçe, Dinçer. “Londra’da Kairosu’u kurdular Türkiye’de 50 bin kişiden 25 milyon dolar topladılar”, **Hürriyet**, 12.07.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/londrada-kairos-adi-ile-firma-kurdular-turkiyede-50-bin-kisiden-25-milyon-dolar-topladilar-40140574> , (20.01.2018).

Hans W. Micklitz, Bettina Monazzahian and Christina Rössler, “Door to Door Selling- Pyramid Selling- Multilevel Marketing”, **A study Comissioned by the European Comission Final Report**, Cilt: II Analysis, November 1999, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.129.8742&rep=rep1&type=pdf> ,(12.12.2017).

Kenarlı, Gülseli ve Güven Usta. “Binlerce Kişi Para Yatırmıştı... Bakanlık, Çiftlik Bank İçin Suç Duyurusunda Bulundu”, **Hürriyet**, 23.12.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/binlerce-kisi-para-yatirmisti-ciftlik-bank-hakkinda-flas-gelisme-40687646> , (09.03.2018).

Raymond J. Faltinsky, ‘The Chaos of Multilevel Marketing and Pyramid Sales Laws: A Federal Remedy’, **Supervise Analytical Writing Dean Guido Calabres Yale Law School**, Spring 1992, ss. 24–27, <https://slidex.tips/download/the-chaos-of-multilevel-marketing-and-pyramid-sales-laws-a-federal-remedy>, (22.01.2018).

Sermaye Piyasası Kurulu, “Suç Duyurusu, İdari Para Cezası İle Diğer Yaptırımlar ve Tedbirler”, **SPK Bülteni**, 28.12.2017, <http://www.spk.gov.tr/Bulten/Goster?year=2017&no=44>, (20.03.2018).

Taylor, Jon M. “The Case (For And) Against Multi-Level Marketing: The Complete Guide to Understanding the Flaws- and Providing and Countering the effects- of Endless Chain’Opportunity” Recruitment, or Product-based Pyramid Schemes’, **Consumer Awareness Institute**, 2012, <https://www.mlmwatch.org/01General/taylor.pdf> , (14.01.2018). (Guide)

Taylor, Jon M. “When Should MLM or Network Marketing Should Considered as an Illegal Pyramid Scheme”, ss. 1-41. , <https://www.pyramidschemealert.org/PSAMain/regulators/PPSdefined.pdf> , (Pyramid Scheme), (20.01.2018).

Valentine, Debra A. “Pyramid Schemes, International Monetary Funds Seminar on Current Legal Issues Affecting Central Bank”, **FTC Protecting America’s Consumers**, 13.05.1998, <https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/pyramid-schemes> (20.01.2018). (Valentine, Pyramid Schemes)

Valentine, Debra A. “Pyramid Schemes”, **International Monetary Funds Seminar on Current Legal Issues Affecting Central Banks**, 19 May 1998, https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/pyramid-schemes#N_31_ , (20.01.2018).

Yılmazkaya, Turan. “Çiftlik Bank Yasası”, **Hürriyet**, 05.04.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ciftlik-bank-yasasi-40794903> , (06.04.2018).